NIEUWE VERHANDELINGEN

VAN HET

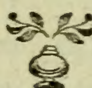
ZEEUWSCH GENOOTSCHAP

DER

WETENSCHAPPEN.

NIEUWE
VERHANDELINGEN
VAN HET
ZEEUWSCH GENOOTSCHAP
DER
WETENSCHAPPEN.

DERDE DEEL.

TE MIDDELBURG,
bij *S. VAN BENTHEM*,
Drukker van het Zeeuwsch Genootschap
der Wetenschappen, MDCCCXXI.

Het Genootſchap wil, door het bekroonen en uitgeven van, aan hetzelve in 't algemeen voldoende, Verhandelingen, geenszins verſtaan worden, alle de daarin vervatte ſtellingen volkomen toe te ſtemmen, en als de zijne aan te nemen.

Het erkent ook geene exemplaren voor echt, dan die door den Secretaris des Genootſchaps onderteekend zijn.

INHOUD.

DE VERHANDELINGEN, IN DIT DERDE DEEL VOORKOMENDE, ZIJN DEZE:

VOORBERIGT.

De hier bijgevoegde, door het Zeeuwsch Genootſchap der Wetenſchappen, ſedert het jaar 1817 uitgegevene ſtukken, maken het *Derde* Deel uit van deszelfs Nieuwe Verhandelingen. — Men plaatst weder, als naar gewoonte, aan het hoofd, een kort verſlag van 's Genootſchaps lotgevallen, ten vervolge van de in het Vóórwerk des gezegden Deels vermelde, tot het jaar 1820 ingeſloten.

Drie opmerkelijke bijzonderheden moeten dan hier allereerst vermeld worden:

Bij gelegenheid van het openen der Nieuwe Haven van *Middelburg*, den 7 van Oogstmaand 1817, had het Genootſchap de eer, deszelfs Koninklijken Beſchermer in het Muſeum te

mogen ontvangen; waar ZIJNE MAJESTEIT het bezienswaardige wel geliefde in oogenschouw te nemen.

Naderhand heeft de Maatſchappij, door een milddadig Koninklijk geſchenk, een doorſlaand bewijs ontvangen van ZIJNER MAJESTEITS genegene gezindheid om in *Zeeland*, zoo wel als in andere deelen des Rijks, den bloei van kunſten en wetenſchappen met alle vermogen voor te ſtaan.

Op den 18 van Lentemaand 1818 mogt het Genootſchap, met hooge goedkeuring, het marmeren Praalgraf der Luitenant-Admiralen JOHAN en CORNELIS EVERTSEN, ten koste des Konings herſteld, op eene plegtige wijze, aan 'sLands ingezetenen op nieuw aanbieden; bij welke gelegenheid door 'sGenootſchaps Secretaris, voor eene aanzienelijke menigte, eene doelmatige redevoering werd gehouden.

Het Genootſchap vierde op den 22 van Grasmaand 1818 den Jubeldag van deszelfs vijftigjarig aanzijn; bragt der nagedachtenis van de reeds overledene ſtigters en begunſtigers de aandoenelijke en welverdiende hulde; verheugde zich in het herdenken van het geſtigte nut, en wijdde zich bij vernieuwing aan

de

de bereiking van zijn edel doel, de bevordering van kunsten en wetenschappen, en van alle Maatschappelijk heil.

De lezer zal deze bijzonderheden, in de door den Heer Voorzitter LAMBRECHTSEN te dezer gelegenheid gehouden en achter dit Voorberigt geplaatste redevoering breeder ontwikkeld vinden.

De Heer tweede Voorzitter LAFONT deze redevoering zeer doelmatig hebbende beantwoord, traden de Heeren VAN DEINSE en EPKEMA op, met toepasselijke aanspraken in Dichtmaat, en werd eindelijk de plegtigheid door den Secretaris DE KANTER met eene, mede in Dichtmaat gestelde, uitboezeming voor 't heil der Maatschappij besloten.

Zoo heugelijk deze omstandigheden waren, zoo grievend was daar en tegen het verlies van uitmuntende mannen, Heeren Directeuren en Leden, dezer Maatschappij door den dood ontrukt, en onder deze ook dat van 's Genootschaps zoo verdienstelijken tweeden Voorzitter LAFONT. Sommige Heeren ook hebben hunne betrekkingen tot het Genootschap als Directeuren nedergelegd. De Naamlijst in dit Deel voorkomende kan, vergeleken met die

des vorigen Deels, de in dit opzigt voorgevallene veranderingen kenbaar maken.

's Genootschaps Bibliotheek is door aankoop en Boekgeschenken ook weder aanmerkelijk vermeerderd.

Van Zijne Exellentie den Minister voor 't Publiek Onderwijs, Nationale nijverheid en de Kolonien zijn ontvangen de bij vervolg uitgegevene Nummers der *Flora Batava*, en een verslag van de 4de Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, over de *Amsterdamsche Kunstcement.*

De Heer Gouverneur dezer Provincie zond aan het Genootschap exemplaren van onderscheidene belangrijke Verhandelingen, bij Zijn Ed. Gestr. Gouvernement ontvangen.

Het Koninklijk Instituut,

De *Brusselsche*, *Utrechtsche*, *Groningsche* en *Gendsche* Akademien,

De Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij,

La Societé d'agriculture à Gand,

't Provinciaal Utrechtsch Genootschap,

Het Bataviasch Genootschap,

l'Aca-

l'Academie Royale des Sciences et belles Lettres de Bruxelles,

De Hollandſche Maatſchappij van Weten-ſchappen,

De Maatſchappij van Nederlandſche Letter-kunde te *Leijden*,

't Natuur- en Scheikundig Genootſchap te *Groningen*,

't Heelkundig Genootſchap te *Amſterdam* en

La Societé d'emulation à Liege

hebben desgelijks exemplaren hunner uitgege-vene ſtukken ingezonden, gelijk mede de na-volgende Heeren *Schrijvers:*

De Preſident Lambrechtſen, de Heeren Uilkens, Raepſaet, Cras, Camberlin d'Amougies, J. C. de Jonge, Ten Broecke Hoekſtra, Bourjé, Kerk-hoff, Wiſelius, J. H. Pareau, A. J. Snouck Hurgronje, A. Moens, Pous, Mogge Pous, Loosjes, P. z, M. C. van Hall, Stronck, Te Water, Mahne, van Koten, Milius, de Kanter Phil z., J. Koning, Tijdeman en van Kampen, de Kruijff, Heringa, de Nieuport, du Tour, Logger, Vervier, Boisſy de

St. Vincent, Pougens, van Capelle, van Asfen, H. W. Tijdeman, Beekman, Backer, Bergman, J. R. Vos, Alexander, H. Roijaards, van Marum, Borger, N. Cornelisfen, Schrant, Ab Utrecht Dresfelhuis, A. F. Lammens, Bodel Nijenhuijs en G. Dorn Seiffen fchonken aan de Bibliotheek de door hen uitgegevene fchriften.

Van de volgende Heeren en Vrouwen zijn desgelijks bijzondere Boekgefchenken ontvangen: van

Mevr. de Douariere Meerman, geboren Mollerus, Mevr. de Wed. Kneppelhout, geboren de Gijzelaar, wijlen den Ridder van Kinsbergen, M en H. W. Tijdeman, van den Heer Prefident Lambrechtfen, Jonkheer J C. de Jonge en wijlen den Heer in de Betouw.

Onder welke bijzondere aanmerking verdienen:

Het door den Heer de Jonge gefchonken *fraai Handfchrift*, vervaardigd even na de keuze van KAREL den *vijfden* tot Keizer, bevattende de, voor de Keurvorften gehoudene, aanfpraken door de afgezanten van den Koning

ning van Frankrijk, FRANCOIS I; zijnde de voorſchrevene Handſchriften verſierd met gekleurde afbeeldingen, en nog

Eenige *Handſchriften van Jacobus Arminius*;

Het geſchenk van den Hoogleeraar M. TIJDEMAN, zijnde een zeer fraaije druk van *Johannis Husſ et Hieronymi Pragenſis Hiſtoria et Munumenta*, Norimbergæ 1558, II. Tomi.

's Genootſchaps verzamelingen van Naturalia, Medailles en Zeldzaamheden, zijn vermeerderd door de geſchenken der navolgende Heeren:

Voorwerpen der Natuurlijke Hiſtorie.

B. Dobbelaer de Wind, J. J. Macquet, J. J. Sprenger, P. J. Serlé, (*) A. F. Lammens, K. P. van de Kasteele en J. R. Vos.

Medailles:

De Preſident Lambrechtſen, Beaumont, Meijners, J. R. Vos en in de Betouw.

 Zeld-

(*) Deze Heer Directeur ſchonk eene zeer fraaije en door hem bewerkte verzameling van 160 ſtuks zoo inlandſche als *Oost-* en *West-Indiſche* hout ſoorten, in langwerpig vierkante blokjes, behoorlijk gerangſchikt en genummerd.

Zeldzaamheden:

De President Lambrechtsen, Jonkheer J. H. Schorer, (oud Gouverneur van Zeeland), Hugenholtz te *Demerary*, Melms, de Smidt van Roijen, A. F. Lammens, Uitenhage de Mist, Fredenberg en van den Bossche, Jaques, H. A. Callenfels, J. R. Vos, K P. van de Kasteele, de Warem en W. N. Lambrechtsen.

Onder welke bijzonder aanmerkenswaardig zijn, de door den Heer Uitenhage de Mist geschonkene uitmuntende *Javaansche Kris* (*) en een door den Heer Callenfels te *Oostburg* aangeboden stuk hout, uit eenen aldaar gevelden boom, en binnen in hetwelk een groot hoefijzer is gevonden, geheel door het hout omgroeid.

Ook zag het Genootschap, door een geschenk van den Heer Directeur Lampsins, zich in

(*) In die taal *Tjaritra* genoemd: het fraai bewerkt hecht is van het hout, *Kajoe Ambaloe* genaamd. Het lemmer is alleen op heilige dagen gesmeed, en heeft alle de teekenen, door welke de Javaan hetzelve als heilig erkent, met alle achting behandelt, en van deszelfs gebruik alle glorie belooft, — Alle vrijdagen wordt aldaar zoodanig lemmet met zeker vocht bestreken, daarna bewierookt, en ten bewijze van eerbied met bloemen omwonden.

in het bezit gesteld van het Borstbeeld van ZIJNE MAJESTEIT, 's Genootschaps Doorluchtigen Beschermer.

Portretten.

Door de edelmoedigheid van verscheidene Heeren Directeuren en Leden, ook van sommige Heeren en Vrouwen, geene bijzondere betrekking hebbende tot het Genootschap, werden van tijd tot tijd nog verscheiden andere afbeeldingen van beroemde, meestal Zeeuwsche Mannen geschonken, als door den President Lambrechtsen:

1. De *afbeelding van Prins* WILLEM den III, Koning van Groot-Brittannien, geschilderd in 1676.

2. Het oorspronkelijk Portret van den beroemden Vlissingschen Dichter BELLAMIJ, in het jaar 1782 geschilderd te Utrecht door *Cuilenburg*.

3. Het oorspronkelijk Portret van den Heer JOHAN SCHORER, Pensionaris der stad *Middelburg*; een man zeer ervaren in de Godgeleerdheid en Grieksche taal &c. Overleden in 1705, geschilderd door *Brooshoofd*.

4. Eene fraaije kopij der beeldtenis van den beroemden Zeeuwschen Dichter JACOB CATS, naar het oorspronkelijke bij den Ridder M. C. VAN HALL, geschilderd in 1820 door *Kruseman*.

5 en 6. Twee gedenkstukken ter eere der twee jeugdige Vlissingsche Dichters ANTHONI VAN DER WOORDT en JAN WILLEM VAN SONSBEECK, in de jaren 1794 en 1797, respectivelijk, overleden, geteekend door *J. H. Reijgers* en voorzien met betrekkelijke opschriften. (*)

7. Een

(*) Op dat van eerstgemelden Dichter leest men het volgend gedenkschrift:

Memoriæ et genio
ANTONII VAN DER WOORDT
raris naturæ dotibus
imprimis Poëtices facultate
eximii
nati Flessingæ III Novemb. MDCCLXX
defuncti Amstelodami XXIII Septb. MDCCXCIV.

en op dat van den Heer VAN SONSBEECK

Piis manibus
JANI GULIELMI VAN SONSBEECK
animi prestantia
Literarum et Poësios laude
preclari
nati Flessingæ XII Decemb. MDCCLXXIV
defuncti Medioburgi II Martii MDCCXCVII.

7. Een oud Schilderstuk, waarschijnelijk geschilderd door *Marijn de Zeeuw*, bij de *beeediging van* PHILIPS den II. *te Reimerswaal* in 1549, vertoonende de wapens der aldaar tegenwoordig geweest zijnde Zeeuwsche Edelen: met name Maximiliaan van Bourgondien, van Kruiningen, van Renesse, van Haamstede, van Botland, van Tuil van Serooskerke, van Cats, van Romerswale, van den Abeele en van Borssele. (*)

8. Eindelijk eene Schilderij, verbeeldende *de vernieling der Engelsche vloot op de Teems, met den brand in Chattam*, door den Ruwaard DE WITT, en de Luit.-Admiralen DE RUIJTER en VAN GEND, geschilderd door *J. van Leijden*, in 1669.

Door den Vice-President LAFONT, de oorspronkelijke afbeelding van den beroemden Kerk-hervormer ULRICH ZWINGLIUS. (§)

Door Jonkhr. J. H. Schorer het Portret van

(*) Verg. Reigersberg *Kron. v. Zeel.* II D. bl. 494 en Ermerins *Beschr. v. Romerswaal*, bl. 31.

(§) Achter op leest men: *Zwinglen Chanoine de Constance, Ville d'Allemagne, fameux heretique, fut tué en la guerre contre les Catholiques l'année* 1531, *et son corps fut brulé.*

van den Heer PAULUS VAN DE PERRE, Ridder in 1578 en Raad der ſtad *Middelburg*, terſtond na de inneming der Stad in 1574.

Door den Baron A. J. C. LAMPSINS, de beeldtenis van zijnen over-oud-Grootvader, den Ridder CORNELIS LAMPSINS, Baron van *Tabago*, Burgemeester der ſtad *Vlisſingen*, en overleden in 1664, geſchilderd in 1820 door den Ridder *Pineman*.

Door de Heeren J. A. Schorer en Dusſeldorp de Superville, Directeuren des Genootſchaps, het oorſpronkelijk Portret van hunnen oud-oom, Mr. PIETER DE LA RUË, weleer Rekenmeester ven Zeeland; overleden in 1770.

Door den Heer P. J. Rethaan Macaré, Lid des Genootſchaps, het Portret van Mr. C. VAN BIJNKERSHOEK, Preſident van den Hoogen Raad, en overleden in 1741.

Door den Heer Directeur P. J. Boddaert C. S. het origineel Portret van hunnen oudgrootvader Mr. PIETER BODDAERT, Griffier van den Raad ter Admiraliteit in Zeeland en overleden in 1760, geſchilderd door *Ph. van Dijk*, in 1736.

Door

Door den Heer Directeur A. van Citters, het Portret van zijnen over-oud-grootvader Mr. AARNOUT VAN CITTERS, Ambasſadeur van dezen Staat aan het Hof van Groot-Brittanje; overleden in 1696.

Door wijlen Mejufvrouw Hillegonda Catharina Schorer werden geſchonken de oorſpronkelijke beeldtenisſen

1. Van JOOS DE MOOR, Vice-Admiraal van Zeeland, overleden in 1618;

2. Van den Ridder JOHAN HONICH, Schepen en Raad der ſtad *Middelburg*, beminnaar en verzamelaar van vele Vaderlandſche Oudheden op het huis *Steenhove*, overleden in 1694; (†)

3. Van den Heer APOLLONIUS INGELS, Raad der ſtad *Vlisſingen*, Gekommitteerde Raad van Zeeland en overleden in 1633;

4. Van den Heer GERARD SCHAEP Pietersz. in 1651 met de Heeren J. Cats en P. van de Perre, extraordinair Envoijé van dezen Staat aan 't Hof van Groot-Brittanje en overleden

in

(†) Z. Smallegange *Chron. van Zeel.* bl. 631. De la Ruë *Gelett. Zeeland*, bl. 504.

in 1655. Hij was een kenner en vlijtig verzamelaar van Leg- en Gedenkpenningen (§)

Eindelijk werd door den Heer J. J Schansman aangeboden de oorſpronkelijke afbeelding van HENRIJ ARNAUD, Leeraar en Veldheer der Waldenzen, geboren te *Embrun* in Dauphiné in 1641 en overleden in het dorp *Thermuntz* in 't Wurtenbergſche in 1721.

Bij deze beeldtenis was gevoegd de *Sjerp*, door Victor Amadeus, Hertog van Piemont, op het ſlagveld ten jare 1690 aan den dapperen HENRIJ ARNAUD geſchonken. (†)

Werkzaamheden.

Sedert de Uitgave van het vorige Deel, zijn in de maandelijkſche Vergaderingen door de te *Mid-*

(§) Z. Voorberigt van Bizot *Medailliſche Hiſtorie* en *Vad. Hiſt.* XII. D. bl. 206 en 213

(†) Deze ſtukken voormaals in het bezit van Mevrouw de Weduwe Morel geboren Schansman, waren nu aan haren Neef J. J. Schansman geſchonken. Haar Echtgenoot Jean Morel, welcer Walsch Predikant te *Sluis in Vlaanderen*, was van 's Moeders zijde een kleinzoon van den beroemden Henrij Arnaud. Het Portret van den Heer H. Arnaud, lang na den afloop zijner krijgsverrigtingen geſchilderd, en nu door den Heer Bourjé als van nieuws opgehaald en in eene ſierlijke lijst gevat, heeft denkelijk gediend tot model voor 's mans gegraveerde beeldtenis, te zien bij Martinet *Kerkel. Geſchied. der Waldenzen*, tegen over bladz. 142 des tweeden druks.

Middelburg wonende Leden, gedaan de volgende Voorlezingen:

In 1818.

B. de Jonge: over het balſemen der lijken bij de Egijptenaren.

Epkema: een door zijn Ed. vervaardigd Dichtſtuk, beſchouwende *het Menſchelijk leven, vergeleken met de zeevaart.*

Menalda: *Wederlegging der vitterijen van het Ongeloof over de leerwijze van den Zaligmaker door gelijkenisſen.*

De President Lambrechtſen: *ter Nagedachtenis van den Heer* P. DE LA RUË, *in leven Rekenmeester van Zeeland, en Schrijver van het geletterd, heldhaftig en ſtaatkundig Zeeland.* Dit ſtuk volgt achter dit Voorberigt.

De President Lambrechtſen: *eene korte Lofrede ter eere van den beroemden Zeeloots* FRANS NAEREBOUT, *overleden den* 30 *Augustus* 1818.

De Wind: *een Levensberigt van den Kardinaal* DE GRANVELLE, ten betooge, *dat het karakter dezes Mans geenszins verdiende*

in

in onzen tijd door de Akademie van Besançon *tot het onderwerp eener Lofrede te worden voorgesteld.*

In 1819.

Van der Heim: *over de trapsgewijze ontwikkeling der beschaving van het Menschdom: stellende ten voorbeeld den Nederlander van de eerste tijden af tot heden toe.*

B. de Jonge: *Redevoering ter gedachtenis van wijlen den Heer Dr.* DOBBELAER DE WIND, *in leven medelid des Genootschaps; doende den overledenen meer bijzonder kennen in zijnen levensloop en voortreffelijke hoedanigheden, als uitmuntend Arts, Verloskundige en geleerde, belangeloos menschenvriend, en liefderijk Echtgenoot en Vader.*

H. L. de Jonge: *over de Wijsheid van den Zaligmaker, blijkbaar in het kiezen van Apostelen.*

Kaakebeen: *over de dweeperij, beschouwd in hare verschillende soorten, en haar onderscheid van het enthusiasme.*

De President Lambrechtsen: *over* HADRIANUS JUNIUS, *eenen beroemden Nederland-*

landſchen Geleerden *der* 16e. *eeuw; overleden te Middelburg*, en in de Koorkerk ten jare 1575 *begraven.*

Rekker: *over het zalig voorregt van niet te zien en nogtans te gelooven.*

De Preſident Lambrechtſen: *Verſlag over eene bij hem tegen de Koorkerk dezer Stad ontdekte grafzerk en daaronder liggend menſchen geraamte, gehouden voor dat van den Graaf en Roomsch-Koning* WILLEM. Dit ſtuk is het zesde in dit Deel.

De Kanter: *over* JAN WIER, *eenen vermoedelijken Zeeuw, in leven Lijfarts van* WILLEM *Hertog van Kleef, beſchouwd als weldoener van het menschdom, door het beſtrijden van het Bijgeloof en der Hekſen Proceſſen in het eerst der* 16e. *Eeuw.*

In 1820.

Pous: *over het pligtmatige om behoeftige Kinderen en arme weezen tot arbeidzaamheid op te kweeken, en vooral op te leiden tot den Landbouw, de Zeevaart, en om in de Kolonien geplaatst te worden.*

Epkema: *over den* Vriesſchen Dichter

GIJSBERT JAPIX, *beschouwd als uitmuntend mensch en onnavolgbaar Dichter.*

B. de Jonge: *eene Verhandeling* ten betooge *dat de onderscheidene zielsvermogens zijn toe te schrijven aan de verschillende bewerktuiging en inrigting van het menschelijk ligchaam en van het hersengestel.*

Epkema: *eene Verhandeling* ten betooge *dat de zeden thans niet slechter en niet meer bedorven zijn dan in vorige tijden*, en eene Vertaling van een Gedicht van *Gijsbert Japix*, op dit onderwerp toepasselijk.

Menalda: *een betoog dat de verdeeldheden, welke de leer van* JEZUS CHRISTUS, *volgens zijne Voorstelling onder het menschdom zoude te weeg brengen en ook heeft te weeg gebragt, niet te wijten zij aan die leer zelve, maar aan de gesteldheid der menschen.*

De President Lambrechtsen: *eene korte Levensschets van* HENRI ARNAUD, *voormaals Leeraar en Veldheer der Waldenzen.*

De Wind: *eene Wijsgeerige beschouwing der Geschiedenis.*

Van der Heim: een betoog *dat de voortgaande*

gaande beschaving van het menschdom een bewijs oplevert voor de onsterfelijkheid der ziel.

Voorts zijn bij het Genootschap ontvangen de navolgende Verhandelingen:

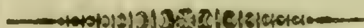
In Februarij 1818 werd door den Heer J. P. BOURJÉ overgelegd eene zeer fraaije afteekening der *Zon-Eclips* van den 7 September 1820 met derzelver berekende omstandigheden. Dit stuk, waarvoor hem de zilveren Medaille des Genootschaps werd aangeboden, is door het Genootschap uitgegeven, en het vijfde in dit Deel.

De Heer Mr. A. F. LAMMENS, President van het Hof van Policie en Justitie in *Suriname*, Lid-Correspondent des Genootschaps, zond aan hetzelve twee belangrijke Memorien tot opheldering van de Geschiedenis en belangen der Kolonie *Suriname*, en nog daarenboven eene aanzienlijke voorraad van Reptilia op liquor.

De Heer Vice-President LAFONT had met groote moeite uit de Notulen verzameld en aangeteekend de Opschriften en Auteurs der gedane Voorlezingen, sedert 's Genootschaps oprigting tot het eind van het jaar 1817, mitsgaders de geschenken in Boeken, Munten en

Gedenkpenningen, Naturalia enz. met de namen der gevers, en daarvan gemaakt onderscheidene registers naar tijds orde, welke hij aan het Genootschap aanbood.

Eindelijk is door Mevrouw de Weduwe LAFONT geboren VAN GOLTZ, aan de Maatschappij geschonken een door wijlen haren Man geformeerd *Register op 's Genootschaps Notulen* van deszelfs eerste oprigting af tot den jare 1812.

Bij het Programma van 1806 is voor een onbepaalden tijd opengesteld, de Vraag:

LVI. Hoedanig is de Aardrijkskundige gesteldheid van *Zeeland*, voornamelijk ook met betrekking tot de Rivieren en Stroomen, geweest, van de oudste tijden dat hetzelve is bekend geraakt, tot aan het begin der Graaflijke regering? Welke veranderingen zijn in dezelve voorgevallen, sedert dat laatste tijdperk, tot aan het einde der veertiende Eeuw? Is naderhand die gesteldheid dezelfde gebleven; of heeft zij ook merkelijke veranderingen ondergaan? Zoo ja; welke waren deze?

Zij is niet beantwoord, en blijft als nog opgehangen.

In

In het Voorberigt des vorigen Deels, bladz. 38 is gemeld dat een antwoord was ingekomen op de volgende Vraag, welke bij het Programma van 1814, met eenige verandering van *redactie*, andermaal was opengesteld tot den 1 van Grasmaand 1816. Het stuk had ten zinspreuk: *Zoo het eene Waarheid is enz.*

LXXIII. Daar de ondervinding heeft geleerd, dat in het algemeen langs de Zeekusten, gerekend van den hoek van Holland, tot aan den Helder; mitsgaders langs de Stranden van het Eiland Goerêe, de afneming en verlaging van het Strand, hoofdzakelijk door lage, met steen gedekte Rijsdammen, of zoogenaamde steenen Hoofden, op de doelmatigste en minstkostbare wijze kan tegengegaan worden, en bevonden wordt, dat op andere plaatsen langs onze Stranden of Zeekusten, met hetzelfde oogmerk, hoog boven de Stranden uitstaande of uitstekende Werken gebruikt worden, 't zij dan, dat die Werken meestal bestaan uit hooge Paalwerken gelijk b. v. in *Groningen* en *Vriesland*, of uit hooge met steen gevulde Palenhoofden, gelijk b. v. langs de Stranden van het Eiland *Walcheren*, terwijl juist op de laatstgemelde plaatsen het verschil tusschen Eb en Vloed grooter is, dan op de Stranden tusschen den hoek van Holland en den Helder, enz. *Zoo wordt gevraagd:* Zijn er schijnbaar gegronde zwarigheden, waarom men van de lage besteende Rijsdam-

 men,

men, vooral langs onze Stranden en Zeekusten, inzonderheid daar, waar het grootste verschil van Eb en Vloed gevonden wordt, dat voldoende effect ter beveiliging der Zeestranden en Duinen niet zoude mogen verwachten, als dezelve op eenige plaatsen reeds met er daad gepresteerd hebben? zoo ja, welke zijn die zwarigheden? en zouden dezelve door de constructie der met Steen gedekte Rijsdammen, of zoogenaamde steenen Hoofden daar naar in te rigten of te wijzigen, zoo niet geheel, ten minsten grootendeels kunnen weggenomen worden, om alzoo de voordeelige uitwerkzelen der besteende Rijsdammen, zoo veel mogelijk, op de meeste onzer Kusten te kunnen overbrengen, en hoedanig zou, in dat geval, de constructie behooren te zijn?

In de algemeene Vergadering van 1818 werd het ingekomen antwoord der bekrooning waardig gekeurd. Bij de opening van het biljet, bleek Schrijver te zijn ABRAHAM CALAND, (toen) Opziener bij den Waterstaat, en geëmploijeerde aan het werk der Nieuwe Haven te *Middelburg*. Dit stuk is het vierde in dit Deel.

Bij het Programma van 1809 was de volgende Vraag verlengd tot den 1. van Grasmaand 1810:

LXXIV.

LXXIV. Hoedanig is de Aardrijkskundige gesteldheid van *Vlaanderen*, bijzonder van het voormalig *Staats-Vlaanderen* geweest, sedert de oudste tijden, tot aan het einde der veertiende Eeuw? Welke veranderingen heeft dezelve, ook met betrekking tot de Rivieren, Stroomen en Zeekusten, sedert laatsgemeld tijdperk ondergaan, tot den tegenwoordigen tijd?

De Vraag niet beantwoord zijnde, is bij het Programma van 1811 voor eenen onbepaalden tijd opengesteld, en staat nog open.

Desgelijks is de volgende Vraag, die bij het Programma van 1814 voor eenen onbepaalden tijd is opengesteld, nog onbeantwoord; doch zal, waarschijnelijk indien dezelve vóór de eerstkomende algemeene Vergadering niet is beantwoord, worden ingetrokken.

LXXVI. Hebben de Bliksem-Afleiders overal, waar dezelve sedert een aantal jaren zijn opgerigt geweest, de verwachte uitwerking gehad, zoo dat zij niet slechts de Gebouwen, waarop zij stonden of nog staan, maar ook de in de nabijheid gelegene, voor de schadelijke uitwerkselen van het Bliksem-vuur hebben beveiligd?

Of zijn er wel bewezene gevallen voor handen, waaruit ontegenzeggelijk blijkt, dat zoo wel Gebouwen met Afleiders voorzien, als andere

binnen derzelver vooronderftelden werkkring gelegene Voorwerpen zijn getroffen geworden, 't zij dan dat de Blikfem tevens, al dan niet, op de Afleiders zelve viel?

Zoo ja; is dan, bij naauwkeurig onderzoek, ook gebleken, dat men die onheilen eeniglijk had toe te fchrijven aan de gebrekkige inrigting of plaatfing der Afleiders?

Of zoo men deze Vraag ontkennend moest beantwoorden, waaraan heeft men dan het treffen van gezegde Gebouwen, of andere voorwerpen door het Blikfem - vuur, toe te fchrijven?

Is het aan plaatfelijke omftandigheden? of zijn zoodanige gevallen als hoogstzeldzame uitzonderingen aan te merken? of zijn er nog niet genoeg opgemerkte of niet genoeg bekende bijzonderheden in de Theorie des Blikfems, welke, op die der Afleiders toegepast, dezelve eene verbeterde inrigting zouden kunnen geven, en alzoo die gezegde onheilen altijd en in alle gevallen worden voorgekomen? Zoo ja; welke zijn die bijzonderheden?

En wat moet men alzoo uit wel bewezene *facta* ten aanzien van de overeenkomst der Electrieke Proeven nopens de Afleiders in het klein, met de dadelijke uitwerkfelen des Blikfems, en het nut of het nadeel der Afleiders in het algemeen befluiten?

Bij

Bij het Programma van 1816, is ten tweedenmale verlengd tot den 1. van Grasmaand 1818, de navolgende Vraag:

LXXVII. Welk gezag behoort men toe te kennen aan de Goddelijke wetten, door Mozes aan het Israëlitische Volk gegeven, ter beslissing van hetgeen zedelijk goed of kwaad, regt of onregt is in eene Maatschappij van Christenen?

Geen antwoord zijnde ingekomen, is zij bij het Programma van 1818 nogmaals opengesteld tot den 1 van Grasmaand 1820. En nu had het Genootschap het genoegen van op dezelve twee antwoorden te ontvangen in de Nederduitsche taal, onder de zinspreuken: *Gij zijt niet onder de wet maar onder de genade*, en: *Zoo wie dezelve zal gedaan en geleerd hebben, die zal groot genoemd worden in het Koningrijk der hemelen.* Over welke stukken in de eerstvolgende algemeene Vergadering uitspraak zal geschieden.

Het Programma van 1814 stelde de volgende Vragen voor:

LXXVIII. Te beantwoorden vóór den 1 van Grasmaand 1816:

Welke zijn de geschikste middelen om de Tucht-

telingen in de Tuchthuizen binnen de Provincie *Zeeland*, inzonderheid in het Tuchthuis te *Middelburg*, eenen gestadigen, voor den Lande en henzelven voordeeligen handen - arbeid te verschaffen? wat berekent men de kosten tot de voor te stellene daartoe noodige inrigtingen, en welke zijn de uitzigten op een goed vertier?

LXXIX. Te beantwoorden vóór den 1 van Grasmaand 1817:

Welke soorten van *Mollusca* worden hier te Lande, bijzonder aan onze Stranden gevonden? welke is hunne ligchamelijke structuur, welke hunne huishouding? — welk nut zou van dezelven in de huishoudkunde en ter bevordering van handel en kunstvlijt kunnen getrokken worden?

Op de LXXVIII Vraag geen antwoord ingekomen zijnde, werd zij bij het Programma van 1816 verlengd tot den 1 van Grasmaand 1818. Zij bleef weder onbeantwoord, en werd bij het Programma van 1818 nogmaals voor een Jaar opengesteld, doch zonder gevolg. Zij is alzoo bij het Programma van 1819 ingetrokken.

De LXXIX Vraag bleef mede onbeantwoord, en werd in 1818 verlengd tot den 1. van Grasmaand 1820, doch met geen beter gevolg.

In

In het Voorberigt des vorigen Deels, bladz. 43 is aangekondigd dat op de volgende Vraag, welke bij het Programma van 1817 was uitgeschreven, twee Nederduitsche antwoorden, en een in de Hoogduitsche taal waren ingekomen; er is vervolgens nog een vierde antwoord ontvangen: over welke stukken toen de uitspraak aanstaande was:

LXXX. Waarin bestaat de ware Christelijke Verdraagzaamheid der Burgeren onderling? Waarin verschilt zij van het *Indifferentismus*, vooral met opzigt tot beider bronnen, en welke zijn de geschiktste middelen om de eerste uit hare echte beginselen te doen voortvloeijen?

De Verhandelingen hadden tot zinspreuken: *Een iegelijk zij in zijn gemoed ten vollen zeker.* — *Ne quid nimis*, — Ἡ ἀγαπη παντα υπομένει. PAULUS, en de Hoogduitsche: *Concordia maximum ad conservanda* enz.

Het Genootschap oordeelde geene derzelve te kunnen bekroonen; doch wilde den Schrijveren gelegenheid geven, om, overeenkomstig 's Genootschaps eigenlijk, en in het Programma van 1818 nader ontwikkeld doel, hunnen arbeid in te rigten, en ook nog anderen in de mogelijkheid stellen, om naar den Prijs te dingen:

de

de Vraag werd alzoo bij het gezegd Programma nogmaals opgehangen tot den laatsten van Wintermaand 1818. Het Genootschap behield zich voor, om, bij aldien geene nieuwe stukken of verbeteringen der reeds ingezondene mogten inkomen, als dan uit de ontvangene zoodanige te bekroonen, als het zoude oordeelen zulks te verdienen.

Er kwam een naschrift in op het stuk 'Η ἀγαπη enz., en nog een nieuw antwoord onder de spreuk: *Bemin de Waarheid en den Vrede.*

Bij de eindelijke uitspraak, heeft het Genootschap geoordeeld, geene der antwoorden als voldoende te kunnen aanmerken; en dus ook aan geene derzelve den eereprijs toegewezen; doch aan de Schrijveren toegestaan hunne Verhandelingen als hun bijzonder eigendom aan te merken, en dezelve, des goedvindende, door den druk gemeen te maken.

Zeer aangenaam is het ons te zien, dat dit besluit niet te vergeefs is geweest.

Bij het Programma van 1817 was mede vóór den 1 van Grasmaand 1818 begeerd:

LXXXI. Een geschiedkundig Verhaal van den oorsprong, aanwas en de verdere lotgevallen der

Stad

Stad *Vlisfingen*, van de oudfte tijden af tot heden, met vermelding van de roemrijke Mannen, die aldaar geboren zijn en gebloeid hebben.

Ten aanzien van zoodanige Mannen, welker leven reeds uitvoerig befchreven is, begeert het Genootfchap alleenlijk eene korte opgave, met vermelding van min bekende bijzonderheden.

Niet beantwoord zijnde, is de Vraag bij het Programma van 1818 nogmaals voorgefteld te beantwoorden vóór den 1 van Grasmaand 1820; doch er zijn geene antwoorden ingekomen.

Het Programma van 1818 ftelde de volgende Prijsvragen voor:

LXXXII. Te beantwoorden vóór den 1 van Grasmaand 1819:

Daar dikwijls het te velde ftaande Koren en andere veldgewasfen worden aangedaan en befchadigd door dat geen, hetwelk men *Honigdaauw* noemt; wordt gevraagd: welke zijn de omftandigheden, die dit Natuurverfchijnfel voorgaan en vergezellen? Welke is de aard der befchadigende uitwerkfelen? — Zijn er, en zoo ja, *welke* Proeven genomen, om die nadeelige gevolgen voor te komen, of, reeds daar zijnde, weg te nemen of te verminderen, en welke middelen kan men, op grond dier Proefnemingen, en met verwachting van eenen gunftigen uitflag, daartoe aanwenden?

Door

Door de omſtandigheden, die het Natuurverſchijnſel voorgaan en vergezellen, *verſtaat het Genootſchap :*

De Luchtsgeſteldheid, bij welke deze zoogenoemde *honigdaauw* komt; — het weder dat voor af gaat; of men uit de voorafgaande Luchtsgeſteldheid, het komen van den honigdaauw met eenige zekerheid kan voorſpellen; of het verſchijnſel eene zekere vast bepaalde rigting neemt, en op alle de in die rigting liggende landen valt; dan wel ſommige voorbij gaat of overſpringt; en aan welke plaatſelijke omſtandigheden zulks als dan ſchijnt te moeten worden toegekend? — of het Natuurverſchijnſel alle jaren, of na een zeker langer tijdperk; dan wel onregelmatig wederkeert, — en het overal, daar het komt, onder die zelfde omſtandigheid wordt waargenomen?

LXXXIII. Te beantwoorden vóór den 1 van Grasmaand 1818:

Daar het getal van nieuwe Geneesmiddelen van tijd tot tijd zoo aanmerkelijk is toegenomen; en vele oude, voorheen met geene mindere lofſpraak aanbevolene, in vergetelheid zijn geraakt; *vraagt het Genootſchap :*

1. Welke nieuwe Geneesmiddelen zijn er in de laatſte halve Eeuw ontdekt of aanbevolen, die waarlijk proef houden en aan de aanbeveling hunner uitvinders beantwoorden, en

2. Welke

2. Welke oude, ſedert dat zelfde tijdperk in onbruik geraakte of verworpene, verdienen in hunnen vorigen luister herſteld te worden?

LXXXIV. Te beantwoorden vóór den 1 van Grasmaand 1818:

Is er grond om te gelooven, dat de in dit leven beoefende Wetenſchappen ook, in het toekomend leven, tot vermeerdering van den geluksſtaat der gezaligden zullen kunnen dienen? Zoo ja; welke zijn dan die Wetenſchappen, waarop de mensch, naast de kennis van God en zijnen dienst, zich in dit leven vooral behoort toe te leggen, om van derzelver aanvankelijke kennis ook aan gene zijde van het graf de zaligſte gevolgen te kunnen hopen?

LXXXV. Op verzoek en ten kosten van Jonkheer J. H. SCHORER, destijds Gouverneur dezer Provincie, te beantwoorden vóór den 1 van Grasmaand 1818:

Zijn de berigten nopens de vermeenigvuldiging der Zeehonden, ſedert eenige jaren, op de kusten en in de ſtroomen der Provincie *Zeeland*, gegrond? Is dezelve van invloed op de mindere hoeveelheid Visch, welke thans gewoonlijk bij de gemelde kusten en in de ſtroomen van Zeeland gevonden wordt? — Op welke ſoort van Visch wordt die invloed het meest beſpeurd? en welke

zijn

zijn de doelmatigſte en minstkostbare middelen tot wering van die ſchadelijke Dierenſoort?

Op de LXXXII Vraag, over den *Honigdaauw*, kwamen twee antwoorden in, onder de zinſpreuken: *Eenvoudigheid is het zegel der waarheid*, en: *Door ſchade wordt men wijs.* — Geen van beide zijn der bekrooning met goud waardig gekeurd; echter is aan den Schrijver van het eerstgenoemde ſtuk, om het veelvuldig goede in hetzelve voorkomende, de zilveren eeremunt toegelegd, zoo hij zich geliefde bekend te maken: als Schrijver heeft zich daarop doen kennen, HENDRIK PONSE, Lid der Kommisſie van Landbouw in Zuidholland enz., wonende te *den Bommel* op het eiland *Flaqué.*

Voorts is beſloten deze Verhandeling uit te geven met zoodanige veranderingen, als noodig zal worden geoordeeld, en bijvoeging van de goede aanmerkingen uit het tweede ſtuk, en vooral met de hoogstbelangrijke bijzonderheden, vervat in de ten jare 1805 door wijlen Sir JOSEPH BANKS, bij leven *Voorzitter van de Koninklijke Maatſchappij te Londen* uitgegevene Verhandeling over den *honigdaauw.* Dit aldus geredigeerde ſtuk zal in het volgend Deel worden uitgegeven.

Op

Op de LXXXIII. Vraag, over de oude en nieuwe Geneesmiddelen, kwamen geene antwoorden in: zij werd bij het Programma van 1818. verlengd tot den 1. van Grasmaand 1819. Thans ontving het Genootſchap een antwoord in de Latijnſche taal, en onder de ſpreuk: *Video meliora proboque:* doch het werd onvoldoende gekeurd; de Vraag is om hare belangrijkheid, bij het Programma van 1819 nogmaals opgehangen, om beantwoord te worden vóór den 1. van Grasmaand 1821.

Op de LXXXIV. Vraag, over de waardij der Wetenſchappen in het volgend leven, kwam een antwoord in, onder de Spreuk: *Zoo wat een mensch zaait, dat zal hij ook maaijen:* het kon, hoeſchoon anders geſchreven, echter niet als voldoende worden aangenomen: het Programma van 1819. vermeldde, wat het Genootſchap eigenlijk in het antwoord anders had gewenscht, en ſtelde de Vraag andermaal ter beantwoording open, tot den 1. van Grasmaand 1821.

De LXXXV. Vraag, over de vermeenigvuldiging der Zeehonden op de Zeeuwſche ſtroomen, bleef onbeantwoord: zij werd bij het Programma van 1818. andermaal opgehangen

 tot

tot den 1. van Grasmaand 1819; doch weder onbeantwoord blijvende, is zij bij het Programma van dat jaar ingetrokken.

In het jaar 1817. is geen Programma uitgeschreven.

Bij het Programma van 1818. is de volgende Prijsvraag opgehangen, te beantwoorden vóór den 1. van Grasmaand 1820:

LXXXVI. Waren de inrigtingen der *Gilden* of *Corporatiën* van neringen en ambachten, die zoo lang in ons Vaderland hebben stand gehouden, in de daad van eenen zoo voordeeligen invloed voor den bloei der Steden en Burgerijen, dat het gebrek aan welvaart en de neringloosheid, waar over thans zoo algemeen geklaagd wordt, ook grootendeels aan de afschaffing der gezegde inrigtingen moeten worden toegekend? Indien ja; in hoeverre zou dan, in den tegenwoordigen tijd, het herstel der *Gilden* nuttig en raadzaam zijn voor den Staat? En onder welke bepalingen zoude dit als dan kunnen geschieden?

Op deze Vraag ontving het Genootschap vier antwoorden, onder de zinspreuken:

1. *Laat alle dingen eerlijk en met orde geschieden.* PAULUS.

2. *Roept*

2. *Roept de Wijsheid niet en verheft niet de Verstandigheid hare stemme.* SALOMO.

3. *S'il est en general dangereux d'attaquer d'anciennes institutions &c.* MEIJER.

4. *Vis unita fortior.*

Over deze stukken zal in de eerstvolgende Algemeene Vergadering uitspraak moeten geschieden.

Het Programma van 1819. heeft de volgende vier Vragen ter beantwoording voorgesteld:

LXXXVII. Te beantwoorden vóór den 1. van Grasmaand 1821.

Wat is uit de Schriften der oude Profeten, alsmede uit het onderwijs van den Zaligmaker en zijne Apostelen, met genoegzame zekerheid op te maken aangaande het *toekomstig lot des Joodschen volks*, als zoodanig aangemerkt, vooral met betrekking tot deszelfs toebrenging tot het Christendom en al of niet wederkeering naar Palestina?

LXXXVIII. Te beantwoorden vóór den 1. van Grasmaand 1822:

Een handboek in de Nederduitsche taal, ten dienste van allen, wien, bij onderscheidene Dijks- of

of Polder-besturen, het opzigt en het bestuur der waterweringen is aanbevolen.

Dit handboek zal moeten bevatten:

1. Eene beschrijving van alle of de meest bekende waterkeerende Werken, waarmede gewoonlijk de onder het waterpas der zee gelegene landen tegen overstrooming beveiligd worden.

2. Eene opgave van alle de schaden en rampen, die Dijken, Stranden, Duinen, of de door kunst aangelegde Zeeweringen door stroomen, stormen, hooge vloeden, golfslag, ontgrondinden enz. kunnen treffen.

3. Eene beschrijving van de onderscheidene meest bekende middelen, ter voorkoming of herstelling van de schaden, *vooral ook bij dringend gevaar;* de wijze van constructie dezer werken, opgave van derzelver gewone kosten, alles, zoo veel mogelijk, met toepasfing van de wetten der Waterweeg- en Waterloop-kunde en eene, zoo uit dezelve, als uit de ondervinding afgeleide beoordeeling van het meer of min nuttige en doelmatige van zoodanige werken.

4. Eene beschrijving van de constructie en de werking der uitwaterende Sluizen, en der Kanalen van toevoer, op grond van erkende waterloopkundige wetten.

5. Eene ontwikkeling van den geheelen omvang der verpligtingen van *Dijksbesturen*, *Dijkbazen*, *Kommisen* enz. ten aanzien van het planmatig

matig gadeslaan der Stranden, Duinen, Dijken, Werken en Stroomen; de geschiktste tijden en wijzen tot het doen van peilingen, ten einde zich van alle voor- of nadeelige veranderingen te kunnen verzekeren en de beste middelen ter verbetering of voorkoming van schaden en verliezen te kunnen beoordeelen.

LXXXIX. Te beantwoorden vóór den 1. van Grasmaand 1823:

Een voldoend, beknopt verslag omtrent alle de voorheen bestaan hebbende en nog aanwezige geleerde en verlichting en beschaving bevorderende Maatschappijen, Genootschappen en Wetenschappelijke inrigtingen in het Rijk der Nederlanden:

Behelzende;

niet alleen een kort en naauwkeurig berigt van derzelver oorsprong, inrigting, bedoeling en lotgevallen, maar ook eene volledige Lijst van alle wetenschappelijke Prijsvragen, sedert derzelver instelling uitgeschreven, tot op den tijd der beantwoording toe; met vermelding of, wanneer, en met welk gevolg antwoorden op dezelve zijn ingekomen.

XC. Te beantwoorden vóór den 1. van Grasmaand 1824:

Vermits het *Geletterd Zeeland* van wijlen den Heer PIETER DE LA RUË, waarvan de tweede

 druk

druk is uitgegeven te *Middelburg* in het jaar 1741, niet verder loopt dan tot de geleerde Zeeuwen, die, tijdens hij zijnen arbeid besloot, waren overleden, en er nogtans na dien tijd, verscheiden geleerde Mannen uit dit gewest zich door hunnen Letterarbeid hebben beroemd gemaakt;

Wordt gevraagd: *een Vervolg van het bovengemelde werk van den Heer* DE LA RUË, behelzende: Levensberigten en opgave der Schriften van geleerde en reeds overledene Zeeuwen, of die overleden zullen zijn met het jaar 1822; te beginnen daar, waar de Heer DE LA RUË zijne naamrol heeft geëindigd.

AAN-

AANSPRAAK

AAN DE

ALGEMEENE VERGADERING

TOT

PLEGTIGE VIERING VAN HET *VIJFTIG JARIG* JUBILÉ DES GENOOTSCHAPS.

MIJNE HEEREN

DIRECTEUREN EN *LEDEN*

VAN HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN!

Deze dag is voor mij, den Voorzitter van het Zeeuwsch Genootſchap der Wetenſchappen, een der gedenkwaardigſte van mijn leven; want hij verbœldt den *vijftigſten* Verjaardag eener aanzienlijke en beroemde Maatſchappij van Geleerden, Kenners, Beminnaars en Beſchermers van Letteroefeningen en Wetenſchappen, waaraan ik reeds twee en veertig jaren was verbonden. Deze dag is voor mij hoogst aanmerkelijk, daar ik mij nimmer voorgeſteld had dit heugchelijk tijdſtip te beleven, niet alleen, maar om dat ik bovendien het voorregt mag genieten, van mij op denzelven met u te verheugen over den aanwas en luister dezer Letterkundige Inrigting, waarvan, onder het beſtuur van mijnen uitmuntenden voorganger Mr. IZAAC WINKELMAN, een halve eeuw geleden, de eerſte grondſlagen, in het naburig *Vlisſingen*, zijn gelegd.

Gij allen deelt met mij buiten twijfel in hetzelfde

genoegen, en zult gaarne eenige oogenblikken toewijden aan de herinnering van den 21. Januarij 1768, toen het eerste besluit tot aanleg en vorming dezer Maatschappij genomen werd.

Het was althans het verlangen van de Heeren Directeuren, dat wij *te zamen*, zoo Leden als Directeuren in eene Algemeene Vergadering, in deze blijdschap deelen zouden: en het is, ingevolge hun besluit van den 21 Januarij dezes jaars, dat daartoe deze dag is bestemd.

Zijt welkom dan M. H. in deze plegtige Bijeenkomst!

Bij mijne Aanspraak aan Heeren Directeuren, nu drie maanden geleden, heb ik gemeend hunne aandacht te moeten bepalen, niet alleen bij de verdienstelijke Mannen, aan wier ijver en goed beleid wij den eersten aanleg onzer Maatschappij verschuldigd zijn, maar ook bij de ongunstige omstandigheden, die sedert het jaar 1771. hinderlijk waren aan hare werkzaamheden en toenemenden wasdom.

Gaarne zou ik voor u een vrolijker tafereel ophangen, door u aan te toonen, dat deze Maatschappij, in weerwil van al den tegenstand, waarmede zij te worstelen had, voldaan heeft en nog voldoed aan het oogmerk harer instelling, en zoo veel invloed gehad heeft en nog heeft op de uitbreiding van waarheid, vermeerdering van beschaving en verbetering van verscheidene takken van algemeen en bijzonder volksbelang, dat wij, zonder ons aan ijdele praalzucht schuldig te maken, de onderneming onzer eerste voorgangers dankbaar

mogen

mogen toejuichen, en rustig voortgaan, om hunne voetstappen te drukken.

Maar hoe onderneem ik dit betoog, zonder door eene te oppervlakkige beschouwing, te kort te doen aan de waardigheid van het onderwerp, of zonder door eene te groote uitgebreidheid, te veel van uwe aandacht te vergen?

Misschien deed ik best te belijden, dat de poging mijne krachten zeer verre overtreft, en dat het overzigt alleen over een tijdvak van vijftig jarigen Letterarbeid mij beschroomd en duizelig maakt, om mij roekeloos op dien oceaan te begeven.

Mij nogtans M. H. verlatende op uwe toegevenheid, zoo dikwijls ondervonden, zal ik het wagen op dit plegtig feest voor den roem onzer Maatschappij op te treden, en u alzoo voorgaan om het offer onzer dankbaarheid aan te bieden aan den Vader der lichten, van wien alle kennis nederdaalt.

Ik zal u op geen afgepasten toon onderhouden, door de aflezing van de lange lijst der bekroonde Prijs-antwoorden en gedrukte Verhandelingen. — Liever treden wij het ruime veld onzer werkzaamheden vrolijk in, beschouwen deszelfs doelmatigen en nuttigen aanleg, rusten hier of daar onder de schaduw van eenen opgaanden ceder, of plukken uit velen eene geurige bloem, terwijl wij voor de standbeelden van WINKELMAN, VAN DE PERRE, DE NIEUW-ERVE, TE WATER, de beide HURGRONJES, GALLANDAT en andere harer stichters en weldoeners stil staande, eenige bloemen om hunnen schedel vlechten.

Wanneer wij de eerſte *Grondwetten* onzer Maatſchappij in het jaar 1801, bij gelegenheid onzer vestiging in dit Muſeum vernieuwd, inzien, bekoort ons derzelver eenvoudigheid, klaarheid en doelmatigheid. Zonder de werkzaamheden der Maatſchappij te bepalen tot eenig *bijzonder* ſoort van wetenſchap, ſtrekt zij dezelve uit tot *alles*, waardoor, naar haar oordeel, *de eer van den alleen wijzen God zou kunnen worden gehandhaafd of uitgebreid, het nut van het Menschdom, des Vaderlands bijzonder, zou kunnen worden bevorderd, en allerlei nuttige Wetenſchappen niet alleen, maar ook kunſten zouden worden voortgeplant.*

Er zijn dus bijna geene Prijsvragen, tot het ruime vak van Wetenſchappen en fraaije Letteren behoorende, uit te denken, die de Algemeene Vergadering niet zoude mogen uitſchrijven, geene ſtukken van welken aart, die zij niet aannemen en beoordeelen zou. En uit dit gezigtspunt kan het plan onzer voorgangeren niet nalaten ons te verbazen; ja wij loopen gevaar hen te verdenken van ijdele pralerij.

Maar verplaatſen wij ons in het tijdvak onzer eerſte vestiging, toen er geene andere geleerde Maatſchappijen in ons Vaderland beſtonden, dan de *Hollandſche Maatſchappij der Wetenſchappen te Haarlem* en de *Maatſchappij der Nederlandſche Letterkunde te Leijden*, dan moeten wij regt doen aan de oogmerken der inſtelling.

Waarom zouden zij hunne grenzen hebben ingetrokken, zoo lang hunne naburen werkeloos bleven in de ontginning van ruwe gronden, of achterlijk in de aankweeking van bijzondere vruchten?

Na

Na de oprigting echter van het Bataafsch Genootfchap der Proefondervindelijke Natuurkunde te *Rotterdam*, het Genootfchap tot uitbreiding van den Christelijken Godsdienst in *'s Hage*, het Wijsgerig Genootfchap van het Stolpiaansch Legaat, Teilers Natuurkundig en Godgeleerd Genootfchap, de Nederlandfche Huishoudelijke Maatfchappij, de Maatfchappij van den Landbouw, de Heelkundige Maatfchappij *Servandis Civibus*, het Koninklijk Nederlandsch Inftituut, en nog eenige andere dergelijke Vereenigingen, werden van zelfs de grenzen onzer nafporingen beperkt en de aandacht veelal bepaald op onderwerpen, waarin of het Provinciaal belang was betrokken, of tot welker navorfching een of ander toeval of ontdekking aanleiding gegeven had.

Verhandelingen evenwel van allerlei aart werden erkentelijk aangenomen, onderzogt en in de Gedenkfchriften der Maatfchappij geplaatst: ja men mag zelfs, volgens de Grondwet, jaarlijks twee zilveren Medailles uitreiken aan de genen, die de beste Verhandelingen of waarnemingen aan het Genootfchap zullen hebben toegezonden.

Zal het wel noodig zijn M. H. na u onderhouden te hebben over het doel en den aanleg onzer vereeniging, u verder oplettend te maken op de regels van beftuur en inrigting, op het wijs beleid onzer voorgangeren, van den edelen WINKELMAN bijzonder, in de vestiging van de achting des Genootfchaps, door hetzelve met andere geleerde Maatfchappijen en Mannen van uitftekenden roem te verbinden?

Eene

Eene vijftig jarige ondervinding heeft het zegel der goedkeuring gezet op de vastgestelde reglementen; de uitbreidingen, naderhand aangenomen, werden door de omstandigheden gewettigd, en zijn sprekende bewijzen der zorgvuldigheid van 't Bestuur.

Wij hebben *Vlissingen* ten jare 1801. verlaten, 't is waar: maar onzes ondanks, en om dat het niet mogelijk was, door de veranderde omstandigheden, den zetel des Genootschaps in die toen zelve ongelukkige Stad te blijven handhaven.

Doch wij vergeten *Vlissingen* niet; getuige de LXXX. Prijsvraag. Vlissingers waren onze eerste voorgangers, Vlissingen de wieg en bakermat onzer Maatschappij, der Vaderlandsche vrijheid en der Krijgs en Letterhelden, in wier beeldtenissen wij ons nog verheugen.

Maar heeft ons Genootschap aan het doel der eerste stichters beantwoord? Heeft het voldaan aan zijnen aanleg, en zijn zoo vele inspanningen van tijd, krachten en uitgaven door eenen milden oogst vergolden?

Ik aarzele niet om daarop, met alle vertrouwen, *ja* te antwoorden; vooral, wanneer men in aanmerking neemt, dat, nà de oprigting van andere geleerde en beoefenende Genootschappen, een groot aantal der vroegere medehelpers ons is ontvallen, en een groot deel onderwerpen aan onze aandacht onttrokken

Om u hiervan te overtuigen, verzoek ik u uwe aandacht te vestigen op de voordeelige uitwerksels niet alleen, die uit beantwoorde Prijsvragen en in-

gee

geleverde Verhandelingen voortſproten, maar ook op de zoodanige, die meer zijdelings de natuurlijke gevolgen waren onzer Letterkundige vereeniging.

Of zou het mogelijk zijn, dat eene Maatſchappij van beſchaafde en allen, in meerderen of minderen trap, geleerde, waarheid en kennis minnende, beoefenende en bevorderende Mannen, zoude kunnen beſtaan en werkzaam zijn, zonder elkander te verlichten en te verbeteren? zonder in deze vereeniging eene aangename verpozing te vinden van de dagelijkſche zorgen en eene ſtemming tot verdraagzaamheid en vriendſchap? zonder in hunne zielen gewaar te worden eene neiging tot ernſtig onderzoek, en vooral een prikkel voor de eerzucht, die ſterke drijfveer voor den ſterveling?

Zouden alle deze voordeelen zich bepalen binnen de Maatſchappij en krachteloos wezen daar buiten? krachteloos wezen voor het algemeen belang, ten wiens voordeele men zich vereenigd had?

De aart der zaak wederſpreekt het, en niet minder de ondervinding.

Van grootere Maatſchappijen, welker voordeelige uitwerkingen erkend zijn, zwijgende, geen gewag makende van die van *London*, *Parijs*, *Weenen*, *Berlin* en dergelijke, bepale ik mij tot de *Zeeuwſche Maatſchappij der Wetenſchappen*, en u M. H. als bij de hand, door het veld harer werkzaamheden, nu gedurende eene halve eeuw bearbeid, leidende, zal ik trachten u opmerkzaam te maken op zulke ſchoone vruchten, welke alleen in ſtaat zouden zijn onzen roem te vestigen?

Zee-

Zeeland met zijne oude bewoners trok, het eerst van alles, de aandacht des Genootſchaps tot zich. Het ingekomen antwoord, in het jaar 1770. bekroond, heeft over dat duistere tijdvak zoo veel licht verſpreid, dat latere Schrijvers zich nog daarop beroepen.

Vervolgens *de menigvuldige vallen* of *grondbraken in de Zeedijken, voornamelijk in Zeeland; de wijze, om dezelve best voor te komen, of daar zijnde, 't ſpoedigst en minst kostbaar te herſtellen.* Drie belangrijke antwoorden van in dat vak ervarene Mannen, de Heeren B. NEBBENS, B. RENOU en C. DE KANTER werden aangenomen en bekroond, en gaven aan de onderſcheidene Dijkbeſturen de nuttigſte inlichtingen.

Het *Muntwezen van Zeeland en de voor haar nadeelige Wisſel-koers door de verhooging van den zilveren Dukaat of Rijksdaler* ontging ook de aandacht der Beſtuurderen niet. Ook niet *het afnemen der Zeeuwſche ſtranden, — het Armwezen, — de Staat der Fabrijken*, en bijzonder *de Aardrijkskundige geſteldheid van Zeeland en Staats-vlaanderen van de oudſte tijden af, dat zij zijn bekend geweest als afzonderlijke Landſchappen.* — Alles echter niet met even gelukkigen uitſlag: zelfs is de laatſte zoo belangrijke, zoo dikwijls herhaalde en aangedrongen Vraag tot heden toe onbeantwoord gebleven.

De *Oost-Indiſche Maatſchappij*, dat plegtanker weleer van Zeelands en vooral van Middelburgs be-

ſtaan en welvaart, maakte, in meer dan een opzigt, het voorwerp uit onzer zorgvuldige bekommering.

Eerst vroeg men naar de *kenmerken en oorzaken der beſmettelijke rotkoortſen op de uitgaande O. Ind. Schepen, en naar de Geneesmiddelen dier kwaal.* De Vraag werd bekroond ten jare 1776. met de gouden en zilveren Medaille, die toegewezen werden aan de Heeren VEIRAC en VAN HUSSEM, en beide ſtukken zijn met voordeel op onze Schepen gebruikt.

Men vroeg vervolgens, *aan welke Schepen de voorkeur te geven ware, aan Kuilſchepen of aan Driedekkers?* en men bekroonde in het jaar 1779. de antwoorden van E. LOMBARD en W. UDEMANS, die aan laatstgemelde Schepen met goede redenen, den voorrang gaven, met dat gevolg, dat men heeft opgehouden Kuilſchepen te bouwen.

Men onderzocht *de beste conſtructie der Schepen, tot bevordering van de gezondheid en het gemak der Schepelingen;* en het antwoord van den Heer HARGER werd niet zonder heilzaam gevolg bekroond met de gouden Eeremunt.

Men wenschte te weten *de juiste mate des cirkelboogs van het Voorſchip, tot bevordering der ſnelheid en wending;* en het antwoord van den Heer GARNIER DE ST. JULIEN werd met de gouden Medaille vereerd.

Het lot van *oude en onvermogende Zeelieden,* 't zij die op Oost- en West-Indien of ten oorlog ge-

gevaren hadden, werd niet uit het oog verloren: men verlangde een *plan en berekening van een Hospitaal*, en men had het genoegen het gouden Eermetaal uittereiken aan den Heer KAIJZER.

Eindelijk bekommerde men zich aangaande het *Zedelijk onderwijs der Zeelieden, op de Oost-Indien varende*, en vroeg naar de middelen, om *goede Krankbezoekers te vormen.*

En ook deze Vraag bleef niet onbeantwoord; de gouden Eeremunt werd aan den Heer L. VERWIJK, en de zilveren aan den Heer P. HAAK toegewezen.

Ziet daar M. H. eene aaneenfchakeling van de belangrijkfte nafporingen, waarvan men zich de gelukkigfte gevolgen zou hebben mogen beloven, indien de rampzalige oorlog met Engeland, begonnen in het jaar 1780 en met eene kleine tusfchenpozing onafgebroken voortgezet, den val van het magtig en aanzienlijk ligchaam der Oost-Ind. Komp. niet verhaast en eindelijk beflist had.

Aan de nagedachtenis van de Heeren Directeuren D. RADERMACHER VAN NIEUWERKERK, S. MATHIAS POUS en C. CAEN, Bewindhebberen der O. I. K. ter Kamer Zeeland, en niet minder aan die van den Heer Opper-boekhouder M. VAN VISVLIET wijden wij een traan van dankbaarheid, terwijl wij bij hunne ftandbeelden ftil ftaande, ons trachten voor den geest te brengen, wat zij voor hun Vaderland, voor de O. I. Maatfchappij en voor dit Genootfchap gedaan hebben.

Ook

Ook aan hunnen invloed waren wij den pecuniëlen onderſtand ſchuldig, dien het Bataviaasch Genootſchap ons verſcheidene jaren toezond, tot bekrooning van uitgeſchrevene Prijsvragen: maar welk voordeel ons ook bij de verwoestingen des oorlogs ontviel.

Groot zeker waren de verdienſten dezer voortreffelijke Mannen in het voorſtellen van belangrijke Prijsvragen, en misſchien in de beoordeeling der ingekomene antwoorden, maar grooter nog de verdienſten van hem, die zijne eigene krachten beproefd heeft aan de verbetering der *Nationale Opvoeding:* beproefd heeft met zulk een heerlijk gevolg, dat de hervorming eerst van *de lagere*, *bijzonder de Nederduitſche Scholen*, en vervolgens van *het ganſche Schoolwezen* daaruit is voortgeſproten.

In het jaar 1778. werd door deze Maatſchappij, op het voorſtel van den Hoogleeraar H. J. KROM, de belangrijke Prijsvraag uitgeſchreven: *Welke verbetering hebben de gemeene, vooral Nederduitſche Scholen ter meerdere beſchaving onzer Natie noodig? En hoe zou die op de voordeeligſte wijs kunnen worden ingevoerd en onderhouden?*

Zeven antwoorden kwamen ten vereischten tijde in, waarvan er drie bekroond en gedrukt werden, namelijk die van de Heeren H. J. KROM, C. VAN DER PALM en D. C. VAN VOORST.

De Heer KROM, lid zijnde des Genootſchaps, kon naar den prijs niet dingen, volgens de toen beſtaande wetten, ſchoon hij ze dubbel verdiend had, en nu werd de gouden Medaille aan den Heer

C. VAN DER PALM naar verdienſte toegewezen, en de zilveren aan den Heer D. C. VAN VOORST.

Maar niets verminderde dit aan uwe verdienſten, ijverige en menschlievende KROM! in plaats van metaal werd u *eene duurzame en dankbare lof-erkentenis des Genootſchaps* in het openbaar Programma van het jaar 1780. aangeboden. Met eerbiedige bewondering ſtaren wij uwe beeldtenis aan. Gij hebt den grond gelegd tot de verbetering van Neêrlands Schoolwezen en alzoo tot onze Nationale beſchaving, en hebt dus den roem van het Zeeuwsch Genootſchap voor altoos aan den uwen verbonden.

Uwe nagedachtenis blijft onder ons onvergetelijk!

Welke eene zegepraal M. H. op domheid en ſtijfzinnigheid, hardnekkige verkleefdheid aan eerwaardige en voorouderlijke gebruiken! Och waarom was de Maatſchappij niet altijd zoo gelukkig?

Waarom bleef het loffelijk en ſchandelijk *gebruik om lijken in Steden en Kerken te begraven*, voortduren? Hebben dan onze medeleden PERRENOT en TE WATER te vergeefs die dwaze gewoonte beſtreden? Was het te vergeefs dat, op *mijn* voorſtel in het jaar 1783, eene Prijsvraag daaromtrent werd uitgeſchreven; al de arbeid vruchteloos, die door de Heeren VAN LEEUWEN en TERNE, (aan wien de gouden en zilveren eeremunten naar verdienſte waren geſchonken,) was aangewend; vruchteloos al de vlijt en moeite, die zich ons ver-

dien-

dienstelijk medelid 's GRAVEZANDE, ter bereiking van een zoo edel doel, getroost had?

Ja, M. H. dit schijnt zoo, immers *voor als nog!* want de tijd kan verbetering aanbrengen.

Inmiddels ware het te wenschen, dat onze Natie uit het weinige, 't geen zij van hare Fransche overheerschers heeft kunnen leeren, hun loffelijk voorbeeld in 't stuk der begrafenissen liever nagevolgd had, dan in praalzucht en ligtzinnigheid.

Dat wij intusschen M. H. nimmer aarzelen, om schadelijke vooroordeelen, schoon gewettigd door voorvaderlijke instellingen en gewoonten, te bestrijden, met de wapenen, die wijsheid en voorzichtigheid aan de hand geven, verzekerd, dat onze pogingen vroeger of later niet vruchteloos zijn zullen. Hoe vele vooroordeelen van dien aard verdwenen niet reeds in *onzen* leeftijd, en zullen nog verdwijnen bij toenemende verlichting!

Maar laten wij tot andere beschouwingen terug keeren, die ons, gelijk ik vertrouwe, nog nader zullen overtuigen, dat wij niet vruchteloos gezaaid hebben.

Walcherens overtollig landwater en *Middelburgs verzande en opgeslijkte haven* stellen zich al aanstonds voor mijne verbeelding.

Konden er voorwerpen zijn, onzer aandacht meer waardig dan deze?

Gij waart het, eerwaardige DRIJFHOUT! die het Genootschap op beiden oplettend maakte.

Op uw voorſtel werd in 't jaar 1801. eene Prijsvraag uitgeſchreven, aangaande de middelen tot verbetering *der water-ontlasting van dit Eiland*, en gij hadt het genoegen, uit verſcheidene Prijsvragen drie jaren later, die van ons medelid den Heer SCHRAVER bekroond te zien.

'tIs waar, het ontkennend gedeelte van 's Mans voorſtel (het niet doen van afdammingen, het niet bouwen van Watermolens) is gevolgd, maar niet het ſtellige, de aanbouw van eene nieuwe Sluis aan de Noordzijde des Eilands, bij den Oranjepolder, of, zoo mogelijk eene Sluis op de Vlisſingſche haven uitwaterende, met een Watermolen bij dezelve en nog een Watermolen, malende op de gracht van *Vere*. Maar zou zijn voorſtel vruchteloos geweest zijn, indien de uitvoering terſtond bij der hand genomen ware, en de toenemende verzanding der Middelburgſche haven na verloop van twaalf jaren zijn plan niet had doen vervallen?

Met reden mag men hieraan twijfelen. Bovendien heeft de bekroonde Verhandeling gediend, om de klagten over de gebrekkige waterloozing van het Eiland te wettigen, de aandacht van het Beſtuur daarop meer te vestigen, en alzoo aanleiding te geven tot die verbetering, waarin wij ons thans verheugen mogen, en verder (gelijk ik hoop) zullen verblijden.

Even eens is het gelegen M. H. met het belangrijk onderwerp der *Middelburgſche Haven*, waar omtrent, op voorſtel van den Heer DRIJFHOUT in den jare 1803., eene Prijsvraag werd uitgeſchreven.—

ven.—

ven. — Een der antwoorden, daarop ingekomen, werd, na lange onderhandelingen, in 1806. bekroond, en de gouden Medaille aan den Heer THOMAS SPELEVELD toegewezen.

Het Antwoord van den Schrijver, met den druk gemeen gemaakt, vermeerderde de algemeene belangneming en gaf aan de Kommisfie, bij onzen Koning omtrent de verbetering der Middelburgfche Haven aangefteld, belangrijke inlichtingen.

Gij herinnert u M. H. in welken ftaat, volgens algemeene geruchten, de deliberatien waren, toen een onzer Leden, de ijverige en werkzame POUS, op den 1. Februarij 1815. eene belangrijke Voorlezing deed op dit onderwerp, en een geheel nieuw plan mededeelde: een plan, 't geen ter kennis van Z. M. gebragt en naar behooren onderzocht, eindelijk is goedgekeurd en uitgevoerd. Dat het, onder den zegen des Hemels, lang moge dienen tot bevordering van den Koophandel en tot vermeerdering van den welvaart van Middelburgs en van Zeelands ingezetenen!

Ook de *Landbouw van Zeeland* ontging de aandacht niet der Zeeuwfche Maatfchappij. Zij wilde de oorzaken weten van het *Brandkoren;* dat fchadelijk verfchijnfel voor de veldgewasfen, en daarbij de middelen, om de uitwerking daarvan, zoo veel mogelijk, te weren.

In het jaar 1792. werd er eene Prijsvraag over uitgefchreven, waarop drie antwoorden inkwamen, die weder aanleiding gaven tot eene nieuwe Vraag:

 In

In hoe ver namelijk de aangeprezene hulpmiddelen door de ondervinding waren goedgekeurd.

Niet vruchteloos was ook deze gedaan. In 1799. werd aan HENDRIK PONSE, Landman te *Geervliet*, de gouden Eeremunt naar verdienften gefchonken, en zijne Verhandeling met een uittrekfel der drie anderen, door de vlijt van den Heer DRIJFHOUT vervaardigd, met den druk gemeen gemaakt, ten einde te dienen ter onderrigting van den Landman; aan welk oogmerk ook het een en ander gelukkig heeft voldaan.

Mij dunkt, M. H. gij ontflaat mij van verder betoog en verlangt geene meerdere ftalen van den gelukkigen uitflag onzer werkzaamheden.

Of moet ik nog fpreken van de bekroonde Prijsverhandelingen van den Heer VAN SOLINGEN, over de *waardij der Wis- Natuur- en Teekenkunde en de middelen, om de aanleering dier Wetenfchappen voor min vermogenden gemakkelijk te maken?*

Van die van den Heer ANDREAS BONN, een onzer oudfte Leden en nog in leven, over de *fchikkingen, door geleerde Maatfchappijen te maken om elkanderen te onderfteunen;*

Van den Heer MICHEL, over de *Catharale Koortfen;*

Van den Heer DE MORAAZ, over de *onverwachte verfchijning der Kinderpokjes;*

Van

Van .... maar gij verfchoont mij van verdere proeven, en vergenoegt u met die, welke ik u uit vele andere en meerdere heb medegedeeld.

Het is zoo: van de drie en tachtig uitgefchrevene Prijsvragen, zijn er flechts zeven en twintig met de gouden Eeremunt bekroond:

Maar dit bewijst, mijnes erachtens, voor de voorzichtigheid, bij de algemeene Vergaderingen in de beoordeeling der antwoorden in acht genomen.

Welligt haperde er iets aan de redactie der Prijsvraag, of de termijn van het in te zenden antwoord was te kort; of de omftandigheden des tijds 'ongunftig; of de beantwoording kon men alleen van een zeker bekend man verwachten, die of door zedigheid weerhouden of door menigte van bezigheden werd verhinderd.

Gij weet het M. H. welke fchoone lesfen en voorfchriften onze voormalige Secretaris, de geleerde en eerwaardige G. KUIPERS, ons aangaande het voorftellen van Prijsvragen heeft medegedeeld en nagelaten.

Ook zijne gedachtenis blijve onder ons in zegening!

Bovendien eene Prijsvraag kan de begeerde uitwerking doen in meerdere of mindere mate, fchoon zij nimmer beantwoord, veel min bekroond zij. — Gelijk ik zeer gemakkelijk in ftaat zijn zoude om met een recent voorbeeld te bewijzen, indien ik niet vreesde den fchijn te hebben van mijne eigene poging toe te juichen.

Buiten twijfel moet men aan Prijsvragen en Antwoorden van *practische nuttigheid* den voorrang geven boven Wijsgeerige bespiegelingen en geleerde Verhandelingen. En van eerstgemelde sprak ik dus ver voornamelijk.

Dan, het ontbreekt ons niet aan voortreffelijke Verhandelingen, met het gouden eermetaal bekroond, van eenen geheel theoretischen inhoud, maar vruchtbaar in nuttige gevolgen, of dienstig tot opheldering van duistere vakken der geleerdheid.

Ik mag uwe aandacht niet misbruiken, en zal daarom uit de bekroonde *Prijs-verhandelingen* slechts die aanstippen, welker enkele opnoeming mijne stelling regtvaardigen moet.

Denkt dan aan die van de Heeren VAN IPEREN, PAP DE FAGARAS en FERMIN over de *gevolgen, die een Natuuronderzoeker mag afleiden uit de reeds gemaakte waarnemingen;* aan die over de *oudste Bewoners van Zeeland*, — aan die over de *Dea Burorina*, — over *Apollonius van Tijana*, — de *Hoeksche en Kabellaauwsche oneenigheden*, en andere.

Wilde ik nu nog verder uitweiden en uwe aandacht bepalen op den ruimen voorraad van waarnemingen en ophelderingen in onze *uitgegevene Verhandelingen*, welke nuttige bijdragen voor de kennis en geschiedenis der Heel- Genees- Wis- en Starrekunde, der Oudheid- en Penningkunde zouden zich aan uwe beschouwing aanbieden!

Heb ik meer te doen, dan u de namen te noe-

men

men van eenigen dier verdienstelijke Schrijvers, om van uwe toestemming mij verzekerd te houden.

Herinnert u dan uit velen de schitterende namen van Baxter, Bonn, Bomme, Brahé, van Damme, Drijfhout, Ermerins, Fokker, Gallandat, van Ghert, A.'sGravezande, O. Z. van Haren, Houttuin, van Husfem, van Iperen, de Kanter, Kuipers, Mechain, de Moraaz, Nieuwland, Oosterdijk, van der Palm, de Puijt, *drie* Reitzen, Slabber, van de Spiegel, Tjeenk, Voltelen, te Water, Winkelman, Paulus *en* Gerard *en* Samuel de Wind, van Wijn en menigvuldig anderen.

Dat ik niet te veel gezegd heb, kan u met een opslag van het oog, voor een groot gedeelte blijken uit het *beredeneerd Register*, met groote vlijt vervaardigd door den waardigen DRIJFHOUT, Lid en Thesaurier van dit Genootschap, en uitmakende het IIe Stuk van het XII. Deel onzer Verhandelingen.

Een stuk van groot belang voor 't Genootschap, 't geen ook altoos van 's Mans vlijt en schranderheid zal getuigen.

Dus ver M. H. heb ik getracht u te overtuigen, dat de Zeeuwsche Maatschappij der Wetenschappen in den afgeloopen kring van *vijftig* jaren aan hare bestemming heeft beantwoord en een rijken oogst van vruchten voortgebragt.

Mijne poging zal ook, gelijk ik vertrouwe, niet

 ver-

vergeefsch geweest zijn: vooral, wanneer gij voor uwen geest terug roept al den tegenstand, waarmede dit Genootschap sedert het 1771. te worstelen had, gelijk ik in mijne vorige Aanspraak van den 21. Januarij dezes Jaars heb aangewezen.

Maar hoe veel hooger nog stijgt onze bewondering, wanneer wij het oog werpen op de breede lijst van nuttige en aangename *Voorlezingen*, sedert den aanvang onzer maatschappelijke vereeniging tot hier toe, gedaan in de maandelijksche bijeenkomsten en algemeene Vergaderingen, mitsgaders in die van Heeren Directeuren!

Aan uwe werkzaamheid, ijverige LAFONT! zijn wij die kennis verschuldigd! — Maar bij den wierook, dien wij de edele schrijvers en redenaars gaarne toezwaaijen, hoe smert ons het gemis van zeer velen dier lettervruchten, bij gebrek van toegezegde afschriften!

En nu zoude ik mijne rede kunnen besluiten, indien ik niet dacht, alvorens het overzigt onzer letterkundige loopbaan te staken, eenige weinige oogenblikken te moeten stil staan bij de beeldtenissen onzer voornaamste Begunstigers en Weldoeners.

Zonder de mate hunner edelmoedige giften te willen vergelijken, staat gij mij nogtans toe, dat ik, uit velen, mij slechts bij weinigen bepale.

En dan trekt mij uwe beeldtenis bijzonder aan, edele VAN DE PERRE! rijk zoo wel in gaven des geluks, als der wijsheid, hebt gij niets onbeproefd gelaten, om in dit *Museum* den zetel te vestigen voor het onderwijs van Wetenschappen en Kunsten!

Aan

Aan de edelmoedigheid uwer nagelatene Weduwe, Vrouwe JACOBA VAN DEN BRANDE is het *Natuurkundig Gezelſchap* en de *Akademie van Teeken- en Bouwkunde* de eigendom van dit Gebouw en van het kostbaar *Planetarium*, daarin bewaard, verſchuldigd.

Hoe veel belang gij ook in onze Maatſchappij ſteldet, is uit weinige proeven gebleken; bijzonder uit de inſtelling van een bijzonder Departement voor *Middelburg*, toen nog de zetel der Maatſchappij in *Vlisſingen* was gevestigd.

Had niet een ontijdige dood uwen levensdraad, tot aller droefheid, reeds in het jaar 1790. afgeſneden, hoe zou het grootſche en doelmatige uwer welberaamde inzigten, tot vermeerdering van den bloei der Kunſten en Wetenſchappen zich hier hebben ontwikkeld!

Maar ook gij VAN DE PERRE! deeldet in het lot van andere groote Mannen, naar de aanmerking van uwen Lofredenaar, den welſprekenden van der Palm, dat uwe verhevene bedoelingen op de onvolmaaktheid der menſchelijke maatſchappij als ſchipbreuk leden, en dat gij, ten loon uwer belanglooze opoffering, de wereld heb moeten verlaten, met deze bewustheid: *Ik heb iets groots willen verrigten.*

Wat gij waart, WINKELMAN! wat gij voor ons beſtaan gedaan hebt, 't geen duizend geſchenken overtreft, ſchetſte ons uwe en onze vriend DRIJFHOUT, in de Lofrede, die ons aan hem zoo wel als aan u altoos zal herinneren.

Ge-

Gedoog, dat, zoo dikwijls wij uwe beeldtenis aanstaren, wij aan uwe nagedachtenis de hulde toebrengen van onzen eerbied en dankbaarheid.

Gij hebt wel, edele en arbeidzame DE LA RUË! geen deel kunnen nemen aan de vestiging onzer Maatschappij, wegens eene lange ongelukkige ongesteldheid: maar gij verdient de eerste plaats onder de handhavers van Zeelands roem. — Een hoogmoedig letterzifter moge de Zeeuwen voor een hoop zeebonken, schippers en kapersgasten hebben uitgescholden: gij hebt door de uitgave van uw *Geletterd*, *Heldhaftig* en *Staatkundig Zeeland* ons eeuwige lauren gevlochten, en wij — gaarne leggen wij onzen dank op uwe Grafzerk neder.

Opzettelijk is nimmer uw naam onder ons vereerd. Ook gij DE LA RUË! zijt schier vergeten in de Stad, waarin gij regt gedaan hebt: maar gij zult in *mij* eenen verdediger uwer nagedachtenis vinden op de eerste onzer najaars bijeenkomsten, indien het God behaagt mij tijd te verleenen en het mijne krachten toelaten.

En nu M. H. heb ik het onuitsprekelijk genoegen u op te leiden voor het beeld van den grooten *Vlissinger*, den Luitenant-Admiraal DE RUIJTER.

De Heer CROMSTRIEN EVERTSEN, Oudraad der stad *Middelburg*, gevoelig voor hetgeen dit Genootschap onlangs deed, tot opluistering van den roem zijner heldhaftige voorouderen, de Luitenant-Admiralen JAN en CORNELIS EVERTSEN, zond ons dit uitmuntend, door het penseel van

den

den beroemden Bol vervaardigd, Schilderſtuk, om te dienen tot een voortdurend bewijs zijner erkentenis en die van zijn geſlacht. Hij ontvange daarvoor bij vernieuwing de verzekering onzer hartelijke dankbaarheid!

Ook u edelmoedige, VAN KINSBERGEN! brengen wij toe den welverdienden lof. Gij hebt ons niet ſlechts in ſtaat geſteld, om almede de afbeelding van den grooten DE RUIJTER, uit uwen naam, aan 's Lands Zeemagt te *Vlisſingen* aan te bieden, maar gij ſchonkt ons bovendien het welgetroffen tafereel van den beroemden Zeeloots FRANS NAEREBOUT, beiden verſchuldigd aan het penceel van den ijverigen en ſchranderen Bourjé, ons verdienſtelijk mede-lid.

Maar hoe vele geſchenken, kostbare en zeldzame Voorwerpen, bezitten wij, die echter thans voor ons oog zijn verborgen, en welker beſchouwing ons menigen milden Begunſtiger herinnert!
Onze Boekverzameling, welke eenen vrij goeden voorraad bevat van nuttige en zeldzame Boeken, ons Kabinet van Hoorns en Schelpen, 't geen zeer ſchoon is, ons Munt-kabinet, de Verzameling van Naturalia, Oud- en Zeldzaamheden, zij allen zijn ſprekende herinneringen van vele edelmoedige begunſtigers en ſchutsheeren.

Onvergetelijk blijven ons uwe namen, verdienſtelijke Mannen! Adriaan Moens, Adriaan Izaac Hurgronje, Steven Matthijs Snouck Hurgronje, Brandt, Jacobus Willemſen,

Ploos

Ploos van Amstel, Jacob Hendrik Schorer, *en* A. J. C. Lampsins.

Met dankbaarheid herinneren wij ook ons uwe geschenken, vriendelijke Begunstigers Ackermans, Bomme, Boddaert, Kien van Citters, Verheije van Citters, Ermerins, de Fremerij, Gerard, 's Gravezande, Gallandat, van Haren, Hofstede, van Iperen, Kluit, Lafont, Lammens, Louijssen, Rethaan Macaré, Mauritz, van der Muelen, Nieuwland, Nebbens, de Puijt, Radermacher, Raepsaet, Reitz, de Smidt van Roijen, Slabber, Slicher, P. G. Schorer, P. J. Serlé, C. J. Serlé, van de Spiegel, Verdooren, Vos, de Wind, van de Wijnperse, te Water, Willemsen, IJpeij en vele andere.

Wij herinneren ons ook uwen arbeid en geschenken ijverige Secretarissen onzer Maatschappij Brahé, Tjeenk, te Water, Kuipers, van Doorn, van Roijen, Drijfhout *en* de Kanter. Onvergetelijk blijven ons uwe verdiensten en weldaden.

En alzoo meen ik M. H. mijne rede te kunnen besluiten. Gij zult, gelijk ik vertrouw, het gebrekkige daarvan wel willen verschoonen, aanvullen, 't geen ik mogt verzuimd hebben, verbeteren, 't geen min gelukkig mogt zijn uitgedrukt.

Ontvangt dan, M. H. mijnen hartelijken zegenwensch met dezen plegtigen dag, den *vijftigsten*

Jaar-

Jaardag onzer Maatſchappij. Weest lang de blijde getuigen van haren bloei en voorſpoed en met onzen Koninklijken Beſchermer de ijverige en edelmoedige Schutsheeren van haar beſtaan!

Een harer eerſte oprigters, de grijze en geleerde TE WATER, verzocht mij bij u de tolk te willen zijn zijner opregte deelneming. Hieraan voldoe ik gaarne, hoezeer het mij en zeker u allen ſmart de perſonele tegenwoordigheid des waardigen Mans op dezen dag te misſen.

Heil ook u, verdienſtelijke SLABBER! uwe tegenwoordigheid verblijdt ons. Ook gij waart een der eerſte ſtichters van dit Gebouw, 't geen gij, na verloop van vijftig jaren, nog als een ſieraad van dit gewest, als een Monument van voorvaderlijke voorzorg, heerlijk moogt zien prijken!

Zeldzaam voorregt! Dat het nog lang moge voortduren! Dat de Goddelijke goedheid u, benevens uwen onmiddelijken voorganger, TE WATER nog lange jaren ſpare: en dat alzoo de ſierlijke kroon der grijsheid, op ulieder achtbaren ſchedel prijkende, niet dan ſpade plaats make voor de kroon der Heerlijkheid!

En nu M.H. wat blijft er over dan deze aanſpraak te beſluiten, met mij (gelijk ik vertrouwelijk doe) bij herhaling aan te bevelen aan uwe vriendſchap en toegevenheid, welke ik wegens het klimmen mijner jaren en ligchaams zwakheden verder meer en meer zal noodig hebben; den God der Wetenſchappen, voor zijnen bijſtand te danken, alle onze belangen,

gen, bijzonder die van deze Maatſchappij, aan zijne gunst en beſcherming op te dragen!

De Heeren VAN DEINSE en EPKEMA aangenomen hebbende, die taak voor mij te vervullen, zult gij nog wel eenige oogenblikken willen aanhooren: en eindelijk aan onzen Secretaris DE KANTER gelegenheid geven, om deze plegtigheid met een Slotzang te eindigen.

De God der Wijsheid en Wetenſchappen verhoore hunne wenſchen, die ook de onze zijn, tot heil en zegen onzer Maatſchappij!

HULDE

AAN DE

NAGEDACHTENIS

VAN DEN HEER

PIETER DE LA RUË,

SCHRIJVER VAN HET GELETTERD, STAATKUNDIG EN HELDHAFTIG *ZEELAND.*

DOOR

MR. *N. C. LAMBRECHTSEN VAN RITTHEM,*

PRESIDENT VAN HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN,

VOORGELEZEN IN DE MAANDELIJKSCHE BIJEENKOMST,

den 4. *November* 1818.

MIJNE HEEREN!

ZEER GEËERDE MEDELEDEN!

Onder de menigvuldige drijfveren tot nuttige en edele daden behoort buiten twijfel de *Eigenliefde*, eene drift, door den weldadigen Schepper, in het hart van iederen mensch zoo diep ingeprent, dat zij door sommige Wijsgeeren, niet ten onregte misschien, voor het beginsel van alle zedelijk gevoel gehouden is.

Onverschillig te zijn omtrent zijnen goeden naam, behoort zekerlijk niet tot de gewone karakters der menschen. Wie zou, bij de bewustheid van onschuld, gaarne voor misdadig willen doorgaan bij zijne medemenschen? Wie stelt geen belang in de goedkeuring van anderen, bijzonder van bevoegde beoordeelaars, bij de herinnering aan eenig nuttig werk of welgemeende poging? Waar is de man, die te vreden is met de goedkeuring, met de toejuiching zelfs van het levend geslacht, zonder zich te bekommeren over de toekomst?

Of zou een vlugtige roem den Held, den Staatsman, den Wijsgeer, den Schilder, den Dichter be-

bevredigen kunnen, zonder hoop, dat de Nakomelingschap zijne laurieren ongeschonden laten zal? zonder hoop, dat de erkentenis en bewondering welligt nieuwe eereteekens daar bij zullen voegen?

Dan de eigenliefde heeft in een welgeplaatst hart ook nog eene andere en uitgebreidere strekking, dan slechts tot het geen den mensch eigenlijk in zijne bijzondere betrekkingen aangaat.— Kan iemand, door eene edele eigenliefde bezield, niet onverschillig zijn omtrent *zijnen* goeden naam; hij kan het ook niet, betrekkelijk de eer zijner Stad- en Landgenooten, in engere of ruimere betrekking: hij beschouwt de eere van deze als een gedeelte van zijne eigene; wordt dezelve aangerand, hij kan niet nalaten ter harer verdediging, naar mate zijner vermogens en betrekkingen, op te treden, den laster af te weren en te doen verstommen; terwijl hij hier door zijne met en naast aan hem levende tijdgenooten aan zich verpligt, en, zonder dit te bedoelen, de erkentenis ook der Nakomelingschap, ten minsten uitlokt.

En zoude het U, M. H.! dan niet welgevallig zijn eene korte hulde aan de Nagedachtenis van eenen zoodanigen, door de edelste eigenliefde gedrevenen, Man te hooren?— van eenen geleerden Zeeuw, die manmoedig optrad, om den roem zijner Landgenooten te verdedigen, zonder dat hem daarvoor eenige openbare dank opgedragen, of zij-

ne

ne nagedachtenis immer opzettelijk vereerd is. (a)

Aan deze slechts flaauw geschetste trekken erkent Gij zeker den verdienstelijken

PIETER DE LA RUË,

den beroemden Schrijver van het *Geletterd, Staatkundig en Heldhaftig Zeeland.*

Reeds bijna acht en veertig jaren rust hij in het stof! Welaan dan, terwijl wij zijne beeldtenis aanstaren, laat ons de hulde onzer erkentenis' op zijne Grafzerk aan zijn koud gebeente dankbaar bewijzen.

En hoort gij, Mijne Heeren! uit mijnen mond, niet eene Lofspraak in den verheven' toon des Redenaars, maar eene eenvoudige Levensschets, die Ulieden den werkzamen, maar ongelukkigen Man, naar waarheid, gelijk ik hoop, zal doen kennen, wel niet zoo als Hij zulks verdiende, maar zoo veel mijne krachten en de voorraad mijner naspeuringen het toelaten.— Verleent mij, Mijne Heeren! Uwe toegenegene aandacht en toegevendheid.

(a) De geleerde G. DE WIND, Hoogleeraar in de Ontleed-, Heel- en Vroedkunde aan het Middelburgsch Athenæum, heeft nogtans in zijne redevoering *de præclaris Zelandorum meritis in rempublicam litterariam* A° 1778 aan de nagedachtenis van De la Ruê de hulde van eerbied en dankbaarheid naar waarde toegebragt.

De Ouders van onzen De la Ruë woonden te Middelburg: aldaar was zijn Vader *Pieter De la Ruë* (uit een aanzienlijk Fransch geslacht geboren en gehuwd aan *Maria van de Claver*,) een voornaam en ruim gezegend Koopman.

Geboren te Middelburg den 30. Mei 1695, genoot de jonge De la Ruë de voordeelen eener verstandige opvoeding. Al vroeg gaf hij bewijzen van eenen goeden aanleg en van lust tot de Dichtkunde. Ook waren de voordeelen des Koophandels, in het vaderlijk huis blijkbaar, hem niet onverschillig: zoo dat hij meermalen zijn verlangen te kennen gaf, om ook tot den Koophandel te worden opgeleid; maar hij moest onderdoen voor 's Vaders begeerte, en, na de lessen aan de Latijnsche school van Middelburg met lof te hebben bijgewoond, zich in het jaar 1712 naar Leijdens Hooge School begeven, ten einde zich toe te leggen op de kennis der Regtsgeleerdheid. Hij mogt, bij het verlaten van het Middelburgsch Gymnasium, met veel bevalligheid, eene redevoering gehouden hebben *de Juris prudentia Romanorum*, deze Wetenschap beviel nogtans zeer weinig aan den jongen De la Ruë, die meer smaak bezat voor de Taal- en Dichtkunde, dan voor de vergelijking en nasporing van vreemde wetten, vele eeuwen oud en gemaakt voor een geheel ander Volk. Gelukkig echter waren de zaden van deugd en Godsdienst, die in zijn hart reeds vroeger

ger gezaaid waren, niet verstikt: ook wederhielden hem deze van zedenlooze jongelingen te vergezellen.

Tot Leeraar in beide regten, na het verdedigen eener Dissertatie *de modis, quibus testamenta infirmantur*, aangesteld ten jare 1715, kwam De la Ruë te rug in zijne geboortestad, zoo ongeschikt als ongenegen, om zich op de oefening der Regtsgeleerdheid toe te leggen.— De Dichtkunst was en bleef het hoofddoel zijner werkzaamheden.

Gelukkig had zich eene dergelijke neiging gevestigd in de harten der Heeren *Johan Steengracht* en *Pieter Boddaert*, de vrienden zijner jeugd, naderhand Mannen uitmuntende in kennis, deugd en Godsdienstigheid; de eerste, Pensionaris der Stad Middelburg, de andere, Griffier van den Raad ter Admiraliteit in Zeeland.

Op voorstel van De la Ruë werd bepaald eene wekelijksche bijëenkomst, aan de oefening der Dichtkunst en Nederduitsche taal toegewijd: en zeker niet zonder gelukkig gevolg! — Trouwens daar door werd niet alleen onderlinge naijver aangevuurd, maar zij diende ook tot beschaving van den smaak der Dichteren en bragt hen in kennis met den Heer *W. Swancke*, Lid van den Raad van Vlaanderen, bekend door de Uitgaaf van deszelfs *Stichtelijke Rijmoefeningen.*

Bekoorlijke eenstemmigheid, waar eenerlei nei-

 ging

ging allen bezielt, en het doel is onderling onderrigt in nuttige kennis en beschavende Letteroefeningen! welhaast zag men er ook de vruchten van.

Het Treurspel van den Franschen Dichter *Crebillon*, *Atreus en Thyëstes* genoemd, werd door de Heeren De la Ruë en Boddaert, in Nederduitsche verzen overgebragt, en in het jaar 1717, door den druk gemeen gemaakt; terwijl in het zelfde jaar het eerste Deel der *Dichtlievende Tijdkortingen, bestaande in Gedichten van onderscheiden stoffen en rijmtrant*, onder de zinspreuk *Fugant Carmina curas*, te Leijden werd uitgegeven, gevolgd in 1718 van een tweede Deel, waarin zich de Heeren *Steengracht*, *Boddaert* en *De la Ruë* als Schrijvers voor de beide stukken bekend maakten.

Intusschen was De la Ruë niet verschoond gebleven van ambtsbezigheden, die hem aan zijne geboortestad verbonden. In het jaar 1718. werd hij tot Schepen verkozen, en in het volgend jaar tot Raad der Stad Middelburg, Thesaurier en Voorzitter van het Collegie van Kleine zaken. Alle welke posten door onzen De la Ruë met vlijt en belangneming werden waargenomen, en de grootste hoop gaven voor zijne toekomstige volkomenheid.

Maar nu begon zich een vale nevel te verspreiden over het geluk van De la Ruë. Na lang-

du-

durige ongesteldheid verviel hij in eene zware ziekte en krankzinnigheid, die hem drie jaren, met afwisselende vlagen van rede en verbijstering, nutteloos maakten voor zich zelven en voor anderen: tot eindelijk zich de Goddelijke Barmhartigheid over hem ontfermde en eene straal van hoop in zijnen verslagen' geest deed nederdalen.

Hij was, volgens zijne eigene aanteekening in het jaar 1722, in zoo verre hersteld, dat hij het volkomen gebruik van eenen werkzamen geest in een tamelijk gezond ligchaam had weder gekregen. Zijne vrienden ontvingen hem met verrukking, hij hervatte zijne vorige ambtsbediening; nam weder de pen op, en bewees, door zijn onberispelijk gedrag en de stipte nakoming van zijne pligten, dat hij het vertrouwen zijner medeburgeren niet verbeurd had.

Welhaast aanvaardde hij op nieuw den post van Schepen zijner geboortestad, en gaf zich voorts geheel aan de Letteroefeningen en het onderzoek der Heilige Schriften over, waar in hij door de Heeren *Swancke*, *Boddaert*, *Voget*, *Wesseling*, *Plevier* en anderen ondersteund werd.

Een der eerste onderwerpen der Letterkundige bespiegelingen van onzen Schrijver was: *het al of niet geoorloofde van den Schouwburg.* 't Geen hij 'er van gezien had en opgemerkt, had hem van 't gevaarlijke en nuttelooze daar van overreed, zoodanig dat hij meende verpligt te zijn

zijne medeburgeren ook hier van te overtuigen. En ziet hier de gelegenheid, welke zich daar toe aanbood.

De geleerde *P. Burman*, Hoogleeraar op Utrechts Hooge school te dier tijd, die in het jaar 1711, eene Redevoering had gedaan *Pro Comœdia*, had, misschien wat ruimschoots, het nut van den Schouwburg aangedrongen, met dat gevolg, dat menigvuldige geschriften daar tegen in het licht kwamen, waar in de persoon van den Heer *Burman* en zijn zedelijk gedrag, niet weinig werden doorgestreken: onder deze was ook eene Verhandeling in de Fransche Taal van den Heer *Rivet*, *sur les Comedies.*

Overtuigd van het misbruik en de gevaren van den Schouwburg, besloot De la Ruë het werkje van *Rivet*, in het Nederduitsch overgebragt, uit te geven, zoo als hij ook deed in het jaar 1724: gevende hij nog in het zelfde jaar uit eene vertaling der Redevoering van den Hoogleeraar *Voget*, *de Natalibus Academiæ Groningensis.*

Van eigene vinding echter was een Gedicht, genaamd *Schets der Heerlijkheid*, door De la Ruë, omtrent dezen tijd, gemaakt, en door hem opgedragen aan den Predikant *Bosschaart*, die den Dichter in zijne verbijstering met raad en troost bediend had, en het stuk waardig oordeelde, om achter zeker door hem uitgegeven werkje, met den druk gemeen gemaakt te worden.

In

In het jaar 1725, verliet De la Rue de Middelburgsche Regering, en werd door dezelve tot Provincialen Rekenmeester van Zeeland voorgedragen en bij de Staten van Zeeland aangesteld, gevende op den duur blijken van deugd en schranderheid: zelfs van de uiterste naauwgezetheid in zijn gedrag en werkzaamheden, die nogtans welhaast, op het onverwachtst, door geheel andere bezigheden werden vervangen.

Op den achtsten van Sprokkelmaand des jaars 1725. was de honderd en vijftigste Verjaring van Leijdens Hooge School plegtig gevierd, door de Hoogleeraren *Franciscus Fabricius* en *Pieter Burman*, en de eer van Zeeland op eene schampere wijze aangetast.

Had men, bij zulk eene plegtigheid, de herhaling gehoord van der Zeeuwen dapperheid en heldenmoed ter redding van het uitgehongerd Leijden; had men den lof van Middelburg hooren uitgalmen, als welke niet had geweigerd hare klokken af te staan, ten einde daaruit geschut te gieten ten dienste der krijgsmagt, die Leijden zou trachten te ontzetten; had men in navolging van den onsterfelijken *Janus Douza*, het beleid en de trouw hooren bewonderen van *Lodewijk de Boisot*, *Adriaan Willemszoon* en andere Zeeuwen, die niet geschroomd hadden zich tot dien tocht aan te bieden; men zou zulks nimmer gezet hebben op rekening van vleijerij of grootspraak:

maar

maar de Zeeuwen in het openbaar uit te krijten als benijders en tegenstanders van Leijdens welverdiende belooning, als slechthoofden en weetnieten, ongeschikt voor letteren en wetenschappen, en onbekwaam om slechts éénen Man te noemen, die zich in dat vak had onderscheiden, en dezen hoon, in eene der plegtigste Vergaderingen van Staatsmannen en Geleerden, uit te roepen, met een' zwier van taal en woorden, die de bitterheid der verwijten nog meerder kracht bijzetteden: dit in der daad had niemand kunnen verwachten — dit moest aller verbazing gaande maken.

Het was de geleerde en welsprekende *Burman*, die in het *Carmen Elegiacum*, ter gelegenheid van evengemelde plegtigheid, zich hieraan onvoorzigtelijk had schuldig gemaakt.

Ongaarne herhaal ik 's mans onbedachtzame woorden; maar ik kan zulks niet geheel nalaten, zonder de noodzakelijkheid en waarde der tegenspraak te verminderen. Hoort er dan van dit weinige.

Na in den aanvang zijner Redevoering, ter zijner bemoediging, de hulp der Zang-godinnen te hebben ingeroepen, spreekt de Redenaar eerst 's Lands Hooge Magten, vervolgens Leijden, aan.

Hij stelt zich voor den geest den rampzaligen staat van het door honger en gebrek uitgemergeld Leijden en deszelfs eindelijke verlossing; de

aan-

aandoening des Prinsen, de verwaarloozing van allerlei soort van onderwijs, en de hooge noodzakelijkheid, om daarin te voorzien.—

Hij herinnert zich het verbond, tusschen Holland en Zeeland gesloten, en doet het Eiland Walcheren, 't geen het eerst het Spaansch juk had afgeschud, voorkomen als verlangende, ter vergelding zijner trouw en Vaderlandsliefde, de zanggodinnen op zijnen grond te vestigen.

De Prins schijnt genegen het oor te leenen aan het verlangen der Zeeuwen, en welhaast verspreidt zich het ontzettend gerucht, dat hooger onderwijs den Zeeuwschen grond versieren zal.

Leijden beeft en bekommert zich, dat het naijverig Zeeland deszelfs ouden roem zal wegdragen; het zendt gezanten naar Vader WILLEM, die eerst den Vorst aanspreken en naderhand de Zeeuwen deze woorden toevoegen:

Quæ, Pater, invidia est, Batavis tibi, ſemper amatis
Hoc dare munifica mente perenne decus?
Quid tibi cum placidis, *Gens o Neptunia*, Muſis?
Quid tibi cum miti, *Nautica turba*, choro?
Fluctibus arcanæ turbare quid atria ſævis
Palladis, et rauco murmure templa paras?
Naufraga Veſani non hæc Dea litora ponti,
Otia ſed tuti dulcia ruris amat.
Pimplæos latices, non ſalſas æquoris undas,
Indomita Hippotadæ quas agit ira, ſitit.

Finde

Finde procellofi, nihil obfto, marmora Nerei,
Et vaga discurrat per freta mille ratis;
Prædantes cumulet dulci Nehalennia lucro,
Horreaque aligero rumpe favente Deo.
At mihi Pieridum myfteria casta relinque:
Apta magis tacitis funt mea rura facris.
Commendat me læta quies, blandique recesfus,
Quique nitens verno ridet honore locus.
Denique quis Vestra coluit de gente Camenas?
Eloquio, dic, quis, carmine quisve potens?
Quo mysta præeunte modos, Zelanda, dicabis,
Quo, Charitum, postem Vate tenente, domum?
At mihi, Doufa, facros jam vaticinatus honores,
Pallada privata religione colit.

——— ——— ——— ———

——— ——— ——— ———

Scilicet Aemonias lauros, et Thesfala Tempe
Deferet, et Phoebus litora fola colet!
Stultus arenofis mutans Parnafia dumis
Culmina, in æquoreis fana locabit agris!
Malit Oronteam viridante refurgere Daphnem
Rure, quod obliquo flumine Rhenus alit.

Wat den grooten *Burman* bewogen hebbe, om zoo ver bot te vieren aan zijne Dichterlijke vervoering, dat hij niet slechts de waarheid der Geschiedenis te kort doet, maar al zijne gal op de Zeeuwen uitspuwt, vergetende zelfs de groote diensten, die zij ter redding van het, door de Span-

Spanjaarden belegerd Leijden, bewezen hadden; is mij nimmer met genoegzame zekerheid gebleken.

Waarschijnlijk komt het mij voor, dat de eene of andere Zeeuw den Hoogleeraar, die weinig tegenspraak lijden kon, en in deze zijne geheele Redevoering eene zonderlinge gemelijkheid ten toon spreidde, zal hebben tegengesproken op eenig stuk van verschil, en misschien in zijnen Latijnschen stijl den verfijnden smaak des Redenaars gekwetst, zoo dat hij in zijnen toorn, naar de misdaad van eenen, allen beoordeeld en vervolgd heeft.

Wie weet niet, wat er al zij voorgevallen over *Burmans* Redevoering *pro Comœdia*, hoe vele schriften daar tegen zijn uitgekomen? en hoe hij bijzonder het geladen had op de Predikers van den Godsdienst, die hij voor te naauw gezet hield, gelijk de Hoogleeraar *Melchior Leijdekker*, geboren te Middelburg, reeds lang te voren het voorwerp zijner kwinkslagen en spotternij geweest was. (*b*)

Misschien heeft De la Ruë zelf reeds, door de vertaling en uitgaaf van het Fransche stukje van *Rivet* over de *Comediën*, den Hoogleeraar geërgerd.— En zou het dan wel wonder geweest zijn, dat *Burman*, die de Zeeuwen meest al voor een hoop fijmelaars en slechthoofden aanzag, nu een-

(*b*) Vergel. *Saxii Onomast.* Tom. V. p. 468.

eenmaal bewogen werd, om hen op eene geduchte wijs in het openbaar door te strijken?— Maar wat ook aanleiding moge gegeven hebben tot zulk eenen schamperen uitval tegen Zeeland en de Zeeuwen, zeker is het, (en wie uwer zal dit niet gaarne erkennen?) dat dezelve vooral niet voegde in de openbare Gehoorzaal van Leijdens Hooge School. Wie toch waren, in het jaar 1574, onder den Goddelijken zegen, de moedige Redders van het veeg en uitgehongerd Leijden? Het waren Zeeuwsche zeebonken, visschers en bootsgezellen, rappe gasten, kroes van opzigt, ijselijk in het oog, deerlijk gekorven en verminkt, die onder het geleide van Zeeuwsche Admiralen, de *Boisots*, de *de Mooren*, de *Willemszonen*, (namen, niet dan met eerbied te noemen!) met inspanning van meer dan menschelijke krachten, door vuur en water streefden, het benard Leijden redden en voedden, en alzoo den grond legden tot die zelfde Hooge School, die ten huidigen dage nog daarvan ten getuige strekt, en, gelijk wij wenschen, strekken zal, zoo lang de Eeuwen duren! . . . .

Het waren andere toonen, die eene en eene halve eeuw vroeger klonken uit de lier van den dapperen en geleerden *Janus Douza*, den onverschrokken' Bevelhebber van Leijden. Hoort hem, uit de volheid van zijn dankbaar en gevoelig hart, bij herhaling den lof der Zeeuwen en

van

van hunnen stouten aanvoerder *Louis de Boisot* uitgalmen. In de 1e. Ode van het 2e. Boek, *ad Ludovicum Boïsotum, Bataviæ Zelandiæque Classis Prefectum, Lugduno Batavorum Urbis Liberatorem.*

Dignum potenti pectore qui melos
Deducere istis pro meritis tuis
Potis Loïſe est? Quisve verbis
Aut Claria valet arte tantum
Victoriis tot fingere qui pares
Queat triumphos? totque tuas bene
Aequare res gestas canendo
Compoſito Boïſote verſu?

En in de 2e. Ode van 't 1e. Boek:

Camille noster, o Boïſoticæ
Lux gentis, quem Batavi Ordines
Suae esſe Prefectum ſimulque
Mattiacae voluere clasſi! — —
O Christianae militiae decus
Loïſe: nam tibi, post Deum
Et Principem, acceptam, tuisque
Auxiliis ferimus ſalutem.
Quod vivimus quodque aethere vescimur,
Tuum Loïſe est. &c.

Zoo dra de redevoering van den Hoogleeraar *Burman* gedrukt was, en in Zeeland bekend werd, ver-

verwekte zij de grootste verontwaardiging.— Behalve de tastbare onwaarheid, dat Zeeland pogingen zou hebben gedaan, om de Hooge School, door Prins WILLEM den I., aan Leijden toegedacht, op zijnen grond te vestigen, daar zelfs dat Gewest in deze zaak niet door den Prins gekend was, schoon het Octroi voor Leijdens Akademie te Middelburg was gegeven, den 28. van Wintermaand 1574. (*c*) stieten de laster en verachting, zoo ruimschoots, en zonder voorgaande uitdaging, tegen Zeeland uitgebraakt, een' ieder.— De Heer *Johannes Nicolaas Treijtel*, lutersch Predikant te Middelburg, naderhand Conrector van het Gijmnasium Illustre aldaar, was de eerste, die voor de eer der Zeeuwen optrad, met de uitgaaf van een Latijnsch Gedicht, genaamd *Celeusma Nehalenniae Zelandicæ ad abstergendam inhumanitatis labem, nomini Zelandico adspersam a Celeberrimo Domino Petro Burmanno, Historiarum et Eloquentiæ in Academia Lugduni Batavorum, Professore, in Carmine seculari, ad decorandum III. Academiæ Lugduni Batavorum Natalem, publice recitato — Medioburgi 1725.*

En

(*c*) Zie de verzekering der Staten van Zeeland, aangehaald bij PAULUS *Zeelands recht tot het stichten van eene Hooge School*, bladz. 9.

Dat Gouda echter pogingen heeft gedaan, om de Akademie binnen hare muren te vestigen, is naderhand gebleken.— Zie *Aanmerkingen op de Vaderl. Hist.* VI. D. p. 119.

En zou nu ook De la Ruë, een geboren Zeeuw en aanzienlijk ambtenaar van Zeeland, zwijgen? Neen: verontwaardigd over zulk eenen schamperen aanval op zijn geboorteland, spreekt hij den Hoogleeraar aan met ernst en bescheidenheid, in een gedicht, ten jare 1725, te Middelburg gedrukt en genaamd: *Regtvaardige Verdediging van Zeelands luister tegen den onverdienden blaam, daarop gelegd door den wijdvermaarden en hooggeleerden Heer Pieter Burman &c. onder de zinspreuk: pro Patria.*

Met beleefdheid, zoo betamelijk voor eenen jongen Schrijver, begroet De la Ruë den Leijdschen Hoogleeraar; toont hoe zijne dichterlijke verbeelding zich zelve tegenspreekt, bovendien strijdt met de waarheid der Geschiedenis, hatelijk is en ondankbaar, terwijl hij ten proeve van Zeelands letterhelden, eenige schitterende namen optelt.

Uit zedigheid, ja, heeft De la Ruë zijnen naam verzwegen; misschien uit schroom, om met jeugdige krachten in het strijdperk te treden tegen eenen grijzen Letterheld, die gewoon was zijne slagen zonder mededoogen uit te deelen, wiens letterroem door menige eerteekenen in gansch Europa gevestigd was: nimmer echter heeft de Hoogleeraar *Burman* de pen ter zijner verdediging tegen den Schrijver opgevat; maar nog vóór zijnen dood, (die in 't jaar 1741 voorviel) bij de verschijning van het *Geletterd Zeeland* zich

kunnen overtuigd houden van zijn ongelijk; en heeft zeer waarschijnlijk, aan den avond van zijn werkzaam leven, berouw gehad van menigvuldige feilen en driften, waartoe overdrevene eigenliefde en te hoog gespannene dichterlijke verbeelding, hem hadden aangevuurd. (*d*)

Maar het wordt tijd het oog te vestigen op onzen Dichter en Letterheld, en op zijne werkzaamheden na het jaar 1725.

De beoefening der Dichtkunst en Nederduitsche Taal bleef de voortdurende uitspanning van De la Ruë, waartoe zijn omgang met de Heeren *Swancke*, *Boddaert* en *Steengracht* hem vooral dienstig was. Hij las vele Grieksche, Latijnsche en Fransche Dichtstukken, maakte verscheidene vertalingen hunner verzen in Nederduitsche Dichtmaat, maar vooral las en herlas hij de beste voortbrengselen van den Nederlandschen Parnas.

Zijne lier bleef op een' zedigen toon gestemd. De onderwerpen zijner bespiegelingen waren allen ontleend uit den Christelijken Godsdienst en Zedekunde. Eerst gaf hij in 't jaar 1727. in het licht eene vertaling van *Drelincourts Klinkdichten*, uit de Fransche taal; in 1729 de *Christelijke Ge-*

(*d*) De lof, dien de Heer *Burman* aan den Hoogleeraar *Cunæus*, eenen *geboren Vlissinger*, in de meergemelde redevoering had toegezwaaid, ware anders genoeg geweest om hem te overtuigen.

Geloofsbelijdenis en *'t Gebed des Heeren*, in rijm uitgebreid, (een stuk, hetwelk De la Ruë, en waarschijnlijk te regt, hield voor een zijner beste Gedichten) en twee of drie jaren later; zijne *Stichtelijke Gedichten*, *Bijbelstoffen*, en *Zeeuwschen Stedekroon*.— Ook vervaardigde hij de *beschrijving der Stad Middelburg*, die in het *Woordenboek van Hoogstraten* voorkomt.

Tusschen beide hield De la Ruë zich ook bezig met de uigave en overziening der lettervruchten van anderen: als in 't jaar 1730, met de uitgave der nagelatene Gedichten van Vrouwe *Anna Rethaan*, en *Anna Maria Vincentius*; en zoo veel de spelling aangaat, met de Gedichten van den Heer *Jacob Willemsen*, en het werk van den Heer *Plevier* over de *Handelingen der Apostelen*.

Maar aan een werk van meerder belang en omslag had De la Ruë inmiddels de hand gelegd.— Niet vergenoegd met door de uitgave van zijn Gedicht *pro Patria*, de onbescheidenheid van den Hoogleeraar *Burman* te hebben aangetoond, besloot hij tot het zamenstellen eener beredeneerde Naamlijst van geleerde Zeeuwen, die zich door hunnen letterarbeid of kunst hadden bekend gemaakt, met vermelding hunner lotgevallen, schriften en levensbijzonderheden, in navolging van het geen bevorens door *Valerius Andreas*, *Franciscus Sweertius*, *Aubertus Miræus*, en bijzonder door *Adrianus Pars* was te boek ge-

steld en uitgegeven. — In het jaar 1734. was zijn arbeid voltooid, toen hij in hetzelfde jaar te Middelburg in het licht gaf zijn *Geletterd Zeeland.* — Een werk, wel niet verheven boven alle bedenkingen, maar echter geprezen door geleerden en letteroefenaars, wier lofspraken den Schrijver van alle zijden toevloeiden. (*e*)

Hoe veel navorsching, inspanning en voorzichtigheid zulk een arbeid kostte, kunnen zij getuigen, die zich immer toeleiden, om de levensbijzonderheden van geleerden of andere uitstekende mannen na te gaan, te rangschikken en te beoordeelen, vooräl bij gebrek aan genoegzame berigten, of wanneer er een merkelijk tijdsverloop heeft plaats gehad, of de voornoemde bedrijven op eenen merkelijken afstand zijn voorgevallen. — Maar hoeveel grooter moet deze werkzaamheid worden, wanneer men zich verbindt, niet tot de aanwijzing van enkele personen, omtrent welke men wel onderrigt meent te zijn; maar tot de aanduiding van allen, die betrekking hebben tot het ruim vak, waar van men de opheldering zich voorstelt, zonder iemand over te slaan! — Hoe loopt men gevaar van misleid te worden door verkeerde of partijdige berigten: van waardige Man-

(*e*) Vergel. *de Republiek der Geleerden van Septb. en October* 1734, *pag.* 296—319 en *de Boekzaal van December* 1734. — Vrolikhert *Vlissingsche Kerkhemel in de Voorrede*, bladz. 22.

Mannen uit het oog te verliezen, of roemrijke daden en werkzaamheden over te slaan van hen, wier mindere bedrijven men zorgvuldig geboekt had! (*f*)

Gelijk hunne voorgangers, zoo ondervonden dit ook *De la Ruë*, *Caspar Burman*, *Paquot*, *Foppens*, *Vriemoët*, *Chalmot*, *Scheltema* en verscheiden anderen: ook zullen deze zwarigheden wel altoos zulken in den weg staan, die zich in dit soort van letteroefeningen trachten te onderscheiden.

Zoo weinig echter werd onze De la Ruë door het gevoel dezer bedenkingen afgeschrikt, dat hij niet alleen zijn eigen werk binnen drie jaren voltooide, maar zelfs aan andere Geleerden, die op zijn voorbeeld zich met de levensberigten van voorname mannen bezig hielden, zoo als *Caspar Burman*, *Foppens* en *Vrolikhert*, de noodige onderrigting gaf en belangrijke inlichtingen mededeelde.

De la Ruë, die bij zijnen letterarbeid de eer van Zeeland, zijn Vaderland, *altoos* onder het oog had, ontmoette op zijnen weg zoo vele voortreffelijke Mannen, die zonder hunnen naam door

 uit-

(*f*) De Heer *H. Cannegieter* schreef aan De la Ruë den 22 Aug. 1735, dat hij met vermaak zijn *Geletterd Zeeland* had gelezen en een dergelijk ontwerp gemaakt had voor de *Gelderſche Geleerden*. Mogelijk is aan het voorbeeld van De la Ruë's *Geletterd Zeeland*, ook het *Trajectum eruditum* van *C. Burman* zijn oorsprong schuldig.

uitgegevene werken vermaard gemaakt te hebben, nogtans als Staatsmannen of als Zeehelden hadden uitgemunt.— Zulker verdiensten te verzwijgen, wat zou dit anders geweest zijn, dan de schandelijkste onverschilligheid en ondankbaarheid?

Geen wonder, dat hij het besluit nam, om, behalve zijn *Geletterd Zeeland*, ook te vervaardigen en uit te geven een *Staatkundig* en *Heldhaftig Zeeland:* een voornemen, 't welk in het jaar 1736. ook zijn beslag kreeg: zoo dat nu bij de *Zeeuwsche Letterhelden* en *Kunstenaars*, ook de *Staatsmannen* en *Zeehelden* optraden, om den roem van Zeeland staande te houden.

Ziet daar de vrucht van vijfjarigen arbeid, afgewisseld door ambtszorgen en andere letterkundige bezigheden; maar ziet daar ook een blijvend gedenkteeken zoo wel voor de eer van den Schrijver, als voor den roem van zijn Vaderland! Ziet daar Zeeland verheven boven onverdienden laster en weelderige spotlust.

Het zegt weinig, in een werk van dien aard, eenige onnaauwkeurigheden op te merken. Het is zoo, en dat erken ik, Zeelands letterroem zou niets hebben geleden bij het verzwijgen van *sommige* Schrijvers.— Maar bouwstoffen voor eene *Gedenkzuil* bij een te brengen, die aangevuld en verbeterd kunnen worden: de gedenkzuil vatbaar te maken voor verfraaijing en optrekking, wie

is

is er zoo norsch en ondankbaar, dat hij den eersten aanlegger zijnen roem zoude betwisten?

Zoo ooit de Hoogleeraar *te Water*, ingevolge zijne meermalen gedane toezegging, het vervolg geeft van het *Geletterd Zeeland*, met verbeteringen en bijvoegselen van het voorgaande, zal deze Gedenkzuil ligt het dubbeld harer vorige hoogte bereiken.

De bouwstoffen zijn gereed en in de daad niet gering. Sedert het jaar 1740. hebben *zoo* vele Zeeuwsche Letterhelden zich door hunne werken bekend gemaakt, dat het mij niet zou bevreemden, indien de verzameling hunner Levensschetsen en Schriften meer dan genoegzaam ware, om een tweede Deel dezes werks, van gelijke grootte, als het eerste, den letterminnaren aan te bieden. (*g*)

(*g*) Na dat ik dit ſprak, heeft het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, op voorstel van den Heer Lafont, weleer Vice-President van hetzelve, den 22. van Wintermaand 1819 tot algemeene droefheid overleden, in de Algemeene Vergadering van den 29. derzelve maand uitgeschreven de navolgende Prijsvraag, te beantwoorden voor den eersten van Grasmaand 1824.

Vermits het *geletterd Zeeland* van wijlen den Heer Pieter de la Ruë, waarvan de tweede druk is uitgegeven te *Middelburg* in het jaar 1741, niet verder loopt dan tot de geleerde Zeeuwen, die, tijdens hij zijnen arbeid besloot, waren overleden, en er nogtans na dien tijd, verscheiden geleerde Mannen uit dit gewest zich door hunnen Letterarbeid hebben beroemd gemaakt.

Doch keeren wij tot onzen Schrijver weder. De toejuiching, die hij van alle zijden ontving, maakte hem niet blind voor de gebreken van zijnen arbeid. Ook werden hem vele aanmerkingen en bijvoegselen medegedeeld, waar van hij zich gaarne bediende tot eene verbeterde uitgave, indien het spoedig vertier der eerste die zoude noodig maken. Ongelukkig echter ondervond hij ook, 't geen meermalen het lot is van letterkundige nasporingen, en waar over *de Groot* zich beklaagde bij den Geschiedschrijver *de Thou: De virorum, doctrina illustrium, qui apud nos fuere, morte ejusque tempore, quaesivi diligenter, sed parum adhuc inveni. Nam plerique hic à litteris tam sunt alieni, ut si quem in cognitione eruditum habuerunt, tantumdem de eo possint referre, ac si nunquam fuisset.*

De la Ruë echter ging moedig voort: zijn arbeid wies onder de hand, en hij had het genoegen den tweeden druk van zijn *Geletterd Zeeland* in het jaar 1741. te zien in het licht komen, geprezen en toegejuicht niet minder dan de eerste uitgave van 1734.

Gelijk

Wordt gevraagd: *een Vervolg van het bovengemelde werk van den Heer* De la Ruë, behelzende: Levensberigten en opgave der Schriften van geleerde en reeds overledene Zeeuwen, of die overleden zullen zijn met het jaar 1822; te beginnen, daar de Heer De la Ruë zijne naamrol heeft geeindigd.

Gelijk het gaat in het vak der letteroefeningen en der kunsten, het verband, waar in zij staan tot ander Wetenschappen, noodzaakt den onderzoeker tot nasporingen van onderscheiden aard, en brengt hem van lieverlede tot eene algemeene kennis van zaken en betrekkingen, die niet alleen zijnen geest versieren, zijnen moed opbeuren, maar ook hem gedienstig de hand bieden, tot volmaking van zijnen arbeid. En ook zoo ging het met onzen De la Ruë. Zonder zich toe te leggen op de Vaderlandsche Geschiedenissen, werd het hem onmogelijk de levensschetsen van Staatsmannen en Zeehelden naar vereisch te teekenen. Wanneer hij ondernam den letterarbeid van Geleerden af te malen, dan werd hij dikwijls bekend met zeldzame boeken of uitgaven. En zoo werd de Bibliographie een tak van wetenschap en uitspanning voor hem, en niet minder de geschiedenis des Vaderlands en der Vaderlandsche Oudheden. (*h*)

Met den eerwaardigen *G. de Wind*, Leeraar der Mennonite Gemeente, eerst te *Vlissingen*, en naderhand te *Middelburg*, had De la Ruë reeds lang eene onafgebrokene vriendschap onderhouden. Door de verzameling en den aankoop van fraaije en zeldzame boeken, was beider kennis

(*h*) Ik bezit een afdruk van *Vogt Catalogus librorum variorum*, *edit. Hamburgi* 1732, met wit papier doorschoten en door De la Ruë met eigenhandige aanteekeningen vermeerderd.

nis toegenomen, zoodanig dat zij vraagbaken werden voor anderen: *ut in omni re litteraria versatissimi et vere Polyhistores essent, ipsi spirantes Bibliothecæ et ambulantia Musea:* gelijk zich de Heer *G. de Wind*, Hoogleeraar in de Ontleed-, Heel- en Verloskunde bij het Athenæum te *Middelburg*, zoon van bovengemelden *G. de Wind* in zijne fraaije Redevoering *de Præclaris Zelandorum meritis* uitdrukt.

In het jaar 1734. hield zich de Heer *H. Cannegieter*, Rector der Latijnsche School te Arnhem, op het verzoek van den Heer *E. van Dishoek*, *Heer van Domburg*, bezig met het nazien en doen afteekenen van de beroemde *Domburgsche Oudheden*, zoo Steenen als Penningen.

In dezen moeijelijken arbeid ondersteunde en vergezelde hem de Heer De la Ruë met alle vlijt, bezorgde hem meer dan honderd Penningen en den toegang tot beschouwing van anderen, nog bovendien eene *kleine beschrijving* gevende van de Stad *Domburg*. Ten overstaan van De la Ruë werd ook in het volgend jaar het verdrag tusschen den Heer van *Domburg* en den Heer *Cannegieter* gesloten, nopens het in plaat brengen en uitgeven der *Domburgsche Oudheden:* helaas! dus ver, wat de *uitgave* betreft, onder de vrome wenschen gebleven, maar eerbiediglijk afgewacht van den Hoogleeraar *te Water*, die de Commentarien en Platen van *Cannegieter*

be-

bezit (*i*). Mogt de hoop, die de waardige Man op de mededeeling daar van gaf in zijne *Narratio de rebus Academiæ Lugduno Batavæ*, niet minder dan op *het vervolg van het Geletterd Zeeland*, door zijne hooge jaren en anderen letterarbeid niet worden afgesneden!

Het jaar 1741. was voor De la Ruë het roemwaardigst en te gelijk het treurigst zijnes levens. De tweede uitgave van zijn *Geletterd Zeeland*, nu aanmerkelijk aangevuld en verbeterd, voltooide zijnen roem en vermeerderde zijne genoegens aanmerkelijk. Gewoon dienstvaardig en behulpzaam te zijn aan andere Schrijvers, weigerde hij ook niet, om ook in dit jaar, met den Heer *P. Boddaert*, de hand te leenen tot eene verbeterde uitgave van de *Delices des Pais-bas*, naderhand te *Brussel* gedrukt en uitgegeven. Maar in Slagtmaand deszelfden jaars overviel eene zware galziekte den ijverigen De la Ruë, en, na de genezing daar van, eene hevige zinkingkoorts, die nogtans zijnen geest niet belemmerde. Och ware hem dit voorregt bijgebleven! Doch, toen zich aanmerkelijke verstoppingen openbaarden in de edelste deelen des ligchaams, verviel hij in de grootste somberheid, die eindelijk tot eene volkomene Melancholie en onbekwaamheid tot

(*i*) Zie eenen brief van den Heer *H. Cannegieter* aan De la Rue van 1. December 1741.

tot alle redelijke werkzaamheden oversloeg, en die hem is bij gebleven tot aan zijnen dood, die nog negen en twintig jaren achter bleef.

Negen en twintig jaren sleet hij zonder eenig nut of genoegen voor zich zelven of voor anderen, tot smart van zijn geslacht en vrienden, en tot een wezenlijk verlies voor de wetenschappen: een treurig voorbeeld van menschelijke broosheid, zoo vernederend voor het hoog gevoelig hart, als opwekkend tot dankbaarheid en aanbidding.

Maar bedekken wij de laatste jaren van het treurig en anderzins werkzaam leven van den voormaals zoo schranderen De la Ruë met den sluijer der weemoedigheid, en veroorloven wij ons niet te onderzoeken 't geen de ondoorgrondelijke Wijsheid goedvond!

Hij stierf eindelijk te *Middelburg* den eersten van Wintermaand 1770, in den ouderdom van vijf en zeventig jaren en zes maanden, zonder immer gehuwd te zijn geweest, of zonder (zoo veel mij bekend is) tot het volkomen gebruik zijner rede hersteld te zijn. Zijne stoffelijke overblijfsels werden ter aarde besteld in het Auditorium dezer Stad, alwaar ook 's Mans Wapenschild pleeg te hangen, dat naderhand echter verwisseld is met zijne beeldtenis, in het jaar 1759. vervaardigd blijkens een latijnsch Vers op de keerzijde.

Weinige dagen voor zijnen dood maakte de Heer De la Ruë voor zich zelven dit Grafschrift:

Hier

Hier ligt er een, die in zijn leven
Meer zondigs heeft dan deugd bedreven.
Het luttel goed, dat in hem was,
Hield min gehalts dan stof of asch.
Van 't kwaad gaf hij de schuld zich : de eere
Van 't goede alleen aan God den Heere :
En zogt deemoedig, 't einde raad,
Bij *Jesus* al zijn toeverlaat. (*k*)

De Geschriften, die De la Ruë heeft nagelaten, waren menigvuldig en van allerlei aard, meestal Gedichten over Godsdienstige onderwerpen; doch allen, zoo verre zij na het jaar 1741. opgesteld waren, in meerdere of mindere maat, blijken dragende van een ontsteld brein en verwarde begrippen.

Het zijn zijne vroegere werkzaamheden, die zijnen roem moeten schragen. Zijne Gedichten, schoon hier en daar iets sierlijks bevattende, dragen meer den stempel van vrome eenvoudigheid dan van dichterlijke verbeelding : (*l*) maar zijne andere werken in onrijm met name het *Geletterd, Staatkundig en Heldhaftig Zeeland* verdienen den grootsten lof; en vooral de dank-baar-

(*k*) Dergelijke gevoelens stralen overal door in 's Mans Levensberigt, door hem zelven vervaardigd en geëindigd in het jaar 1741.

(*l*) Vergel. *de Vries Proeve eener Geschied. der Vaderl. Dichtkunde*, *II. D. bl.* 123.

baarheid der Zeeuwen, voor wier eer en roem hij alle zijne krachten inspande.

Indien ik in staat geweest ben, Mijne Heeren! U daarvan te overtuigen, indien ik in uwe harten den schuldigen eerbied aan de Nagedachtenis van Pieter de la Ruë heb mogen opwekken of verlevendigen ; indien ik mijn onderwerp niet geheel onwaardiglijk behandeld en van uwe aandacht geen misbruik gemaakt heb, zullen alle mijne wenschen ten dezen opzigte vervuld zijn.

NAAMLIJST
DER HEEREN
DIRECTEUREN
EN
LEDEN
VAN HET
ZEEUWSCH
GENOOTSCHAP
DER
WETENSCHAPPEN.

Te *MIDDELBURG*, bij
S. VAN BENTHEM,
Drukker van het Zeeuwsch Genootſchap
der Wetenſchappen, MDCCCXXI.

NAAMLIJST

DER HEEREN

DIRECTEUREN

EN

LEDEN

VAN HET

ZEEUWSCH GENOOTSCHAP

DER

WETENSCHAPPEN.

PROTECTOR

ZIJNE MAJESTEIT

WILLEM.

KONING DER NEDERLANDEN,

PRINS VAN ORANJE NASSAU, GROOT HERTOG VAN LUXEMBURG,

enz. enz. enz.

1814.

PRESIDENT.

Mr. N. C. LAMBRECHTSEN van Ritthem, *Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw*, (*) Oud-Pensionaris der stad *Vlissingen*, Oud-Raad der stad *Middelburg*; tot Lid verkoren 1776, tot Directeur 1783, en tot President 1801.

VICE-PRESIDENT.

Jonkheer A. C. VAN CITTERS, Lid van de Ridderschap en de Gedeputeerde Staten van Zeeland, Directeur 1806, Vice-President 1820.

De HEEREN DIRECTEUREN.

Jhr. J. H. SCHORER, Oud-Gouverneur der Provincie Zeeland, *Kommandeur N.L.*, te *Middelburg*. 1785.

De Baron A. J. C. LAMPSINS, Lid der Staten Generaal, Lid der Ridderschap van Zeeland, *Ridder N.L.* en van de *Guëlfen Orde*. 1787.

De Graaf G. K. VAN HOGENDORP, *Grootkruis N. L.*, Lid der Staten Generaal, beschreven in de Ridderschap van *Holland*. 1788.

Mr.

(*) In 't vervolg wordt deze onderscheiding aangeduid door *Ridder N. L.*

Mr. J. A. MOENS, Lid der Staten van Zeeland en Lid der Regtbank van eersten aanleg te *Middelburg*. 1788.

Mr. J. A. BECIUS, Lid der Gedeputeerde Staten van Zeeland en Raad der stad *Middelburg*. 1789.

P. J. SERLÉ, Oud-Raad der stad *Middelburg*. 1797.

Mr. C. G. BIJLEVELD, Lid der Staten Generaal, Burgemeester der stad *Middelburg*, *Ridder N. L.* 1797.

J. NOELS, Oud-Raad der stad Vlissingen, te *Dordrecht*. 1797.

Jhr. M. E. C. VERSLUIJS, Lid der Staten van Zeeland, te *Middelburg*. 1801.

E. P. CREMER, Directeur van de Wisselbank te *Middelburg*. 1801, en Thesaurier des Genootschaps. 1821.

Mr. J. A. UITENHAGE DE MIST, Lid der Staten Generaal, *Ridder N. L.* te *'s Gravenhage*. 1801.

Mr. Z. PASPOORT, Lid van de Regtbank van eersten aanleg te *Middelburg*. 1802.

Mr.

Mr. J. SNOUCK HURGRONJE, Griffier der Staten van Zeeland, te *Middelburg* 1802.

Mr. A. W PHILIPSE, Procureur Generaal bij het Hoog Geregtshof, *Ridder N.L.* te *'s Gravenhage.* 1803.

Mr. R. VAN DAM, Oud-Griffier van het voormalig Departementaal Geregtshof van Zeeland, te *'s Gravenpolder.* 1803.

Mr. J. REITZ, Rijks-Advokaat te *Middelburg.* 1803.

Mr. J. A. SCHORER, Lid der Staten van Zeeland, te *Middelburg.* 1804.

A. I. SNOUCK HURGRONJE, S. S. Theol. Doctor en Predikant in de Nederduitfche Hervormde Gemeente te *Middelburg.* 1804.

Mr. P. J. VAN DER MANDERE, Lid der Regtbank van eerften aanleg, te *Middelburg.* 1804.

Jhr. W. H. J. VAN WESTREENEN, Thefaurier Chartermeester van den Hoogen Raad van Adel, *Ridder N. L.* in *'s Hage.* 1804.

P. 'S GRAEUWEN, Med. Doctor te *Middelburg.* 1804.

G. V. MEIJNERS, Oud-Raad der ftad *Middelburg.* 1805.

Jhr.

Jhr. J. STEENGRACHT *d'Oostkappelle*, Opzigter van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen, te *'s Gravenhage*. 1805.

G. VERDOOREN VAN ASPEREN, Vice-Admiraal der Zeemagt van het Rijk der Nederlanden, *Kommandeur der Militaire Willems Orde* op *Oostsouburg*. 1806.

H. VAN ROIJEN, Buitengewoon Staatsraad onder *Rijswijk*. Lid 1786. Directeur 1807.

Jhr. F. VAN LEIJDEN VAN WESTBARENDRECHT, Curator der Leidsche Akademie, Oud-Gouverneur van Zuid-Holland, *Ridder N.L.* 1807.

D. BRUCE, Luitenant Generaal, *Ridder van de Militaire Willems Orde*, te *Leijden*. 1807.

Jhr. J. H. MOLLERUS, Secretaris van Staat, Vice-President van den Raad van Staten, *Kommandeur N. L.* te *'s Gravenhage*. 1807.

R. VOUTE, Oud-Directeur Generaal der Publieke Schatkist, in *'s Hage*. 1807.

A. DE WAREM, J.Z., Hoofd-Inspecteur der In- en Uitgaande Regten, te *Middelburg*. 1807.

J. A. FORSTEN, Med. Doctor, Directeur der Posterij, te *Middelburg*. 1809.

Mr.

Mr. A. R. FALCK, Minister van het Publiek Onderwijs, de Nationale nijverheid en de Kolonien, *Kommandeur N. L.* 1809.

D. J. DE SUPERVILLE, Oud-Directeur der In- en Uitgaande Regten, te *Middelburg*. 1809.

Jhr. D. J. SCHORER, Lid der Staten van Zeeland en Burgemeester der ſtad *Middelburg* 1803.

De Ridder DE CONINCK, Minister van Binnenlandſche Zaken en Waterſtaat, *Kommandeur N. L.*, te *Bruſſel*. 1810.

Mr. H. J. VAN DOORN, Gouverneur van de Provincie Zeeland, *Ridder N. L.*, te *Middelburg*. 1810.

N. LEMMERS, Schout bij nacht, Kommandant der Marine in het Hoofd-departement te *Amſterdam*, *Ridder N. L.* 1812.

Mr. M. P. M. VAN VISVLIET, Secretaris van den Stadsraad te *Middelburg*, 1812.

J. G. LAHR, Operateur en Vroedmeester te *Middelburg*. 1812.

J. R. DE VASSIJ, Med. Doctor te *Middelburg*, Lid 1801, Directeur 1812.

Mr. G. J. ACKERMANS, Procureur crimineel in Zeeland, te *Middelburg*. 1813.

Mr. W. F. VAN DER BURCH VAN LICHTENBERG, Rentmeester der Domeinen van Zuid-Beveland en Schouwen, te *Zierikzee*. 1814.

Jhr. J. H. SCHORER, Kasſier der Centrale Directie van het Eiland Walcheren, te *Middelburg*. 1814.

Mr. A. P. VAN DOORN, Lid van de Regtbank van eerſten aanleg, te *Middelburg*. 1814.

Mr. P. C. VAN GOETHEM, Oud-Raad der ſtad *Middelburg*. 1814.

H. BROUWER, Raad der ſtad *Middelburg*. 1815.

H. CAMERLINGH, Luitenant-Kolonel Ingenieur, in dienst van Z. M. den Koning der Nederlanden. 1815.

L. C. VAN SONSBEECK, Burgemeester der ſtad *Middelburg*. 1815.

Mr. M. J. DE JONGE, Lid der Gedeputeerde Staten van Zeeland, te *Middelburg*. 1815.

S. DASSEVAEL, Secretaris der Algemeene Rekenkamer, *Ridder N.L.* te *'s Gravenhage*. 1815.

J. H. GILLISSEN, Predikant bij de Nederduitſche Hervormde Gemeente te *Middelburg*. 1815.

Mr. F. C. DE JONGE, Lid der Staten Generaal, *Ridder N. L.*, te *Middelburg* 1815.

Jhr. O. REPELAER VAN DRIEL, Minister van Staat, *Kommandeur N. L.* te *'s Gravenhage.* 1815.

Mr. W. N. LAMBRECHTSEN, Plaatsvervangend Regter in de Regtbank van eersten aanleg te *Middelburg.* 1815.

Mr. A. VAN CITTERS, Directeur der Directe Belastingen in Zeeland, te *Middelburg.* 1815.

Mr. P. J. BODDAERT, Lid der Gedeputeerde Staten van Zeeland, te *Middelburg.* 1816.

De Baron C. A. G. VAN DER CAPELLEN, *Kommandeur N. L.*, Gouverneur Generaal van Neerlands Indien, te *Batavia.* 1816.

Mr. P. S. MAURISSE, President van 't Hoog Geregtshof van Neerlands Indien, *Ridder N. L.*, te *Batavia.* 1816.

J. J. SPRENGER, Lid van de Gedeputeerde Staten van Zeeland, te *Middelburg.* 1816.

Mr. H. DU BUISSON BECIUS, Stads-Ontvanger te *Middelburg.* 1817.

C. VIS, Raad der stad *Middelburg.* 1817.

Mr.

Mr. J. F. LANTSHEER, Raad der ſtad *Middelburg*. 1818.

C. A. RETHAAN MACARÉ, Verificateur van 't Zegel, Registratie enz. Regten. 1818.

Mr. A. VAN DE GRAFT, te *Middelburg*. 1818.

Mr. J. G. HINLÓPEN, Referendaris van de tweede Klaſſe te *Middelburg*. 1819.

J. C. VAN STAPELE, Ontvanger Generaal van Zeeland, te *Middelburg*. 1819.

W. C. DE VIRIEU, Generaal Major, Lid van het Hoog Militair Geregtshof te *Utrecht*. 1819.

C. LE NOBEL, Koopman te *Middelburg*. 1819.

J. B. VAN WAESBERGHE APERS, Griffier van de Regtbank van eerſten aanleg te *Middelburg*. 1820.

Mr. R. METELERKAMP, Lid der Staten Generaal, *Ridder N. L.* 1820.

M. PIEPERS, Lid van den Raad van State, *Kommandeur N. L.* 1820.

Jhr. J. G. SCHORER, Advokaat te *Middelburg*. 1821.

Mr. J. F. BIJLEVELD, Secretaris honorair der ſtad *Middelburg*. 1821.

De HEEREN LEDEN.

J. W. TE WATER, S. S. Theol. Doct. Emeritus Hoogleeraar te Leijden en Historie-Schrijver van Zeeland, *Ridder N. L.*, te *Leijden*. 1768.

M. SLABBER, Burgemeester der ſtad *Goes*. 1768.

J. S. ROBERT, Predikant in de Walſche Gemeente te *Amſterdam*. 1770.

Mr. H. VAN WIJN, 's Rijks Archivarius en honorair Lid van den Hoogen Raad en Adel, *Ridder N. L.*, te *'s Gravenhage*. 1770.

J. B. SANDIFORT, Stads Medicinæ Doctor te *Leijden*. 1771.

J. N. EIJRING, Phil. Doct., Rector van 't Kon. en Keurv. Gijmnaſium te *Gottingen*. 1772.

Mr. M. TIJDEMAN, Oud-Griffier der Staten van Overijsſel, Emeritus Hoogleeraar te *Leijden*. 1772.

A. DRIJFHOUT, A. L. M. Theol. & Phil. Doct. en Predikant in de Nederduitſche Hervormde Gemeente, en Oud-Secretaris des Genootſchaps, te *Middelburg*. 1779.

J. J. LE SAGE TEN BROEK, A. L. M. Theol. & Phil. Doctor, Phil. Prof. Honor. en Predikant in de Nederduitſche Hervormde Gemeente te *Rotterdam*. 1780.

M.

M. S. DE PUI, A. L. M. Phil. & Med. Doctor Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Leijden.* 1780.

J. B. DE BEUNIE, Med. Doct. te *Antwerpen.* 1781.

J. P. FOKKER, A. L. M. Phil. & Med. Doctor te *Axel.* 1782.

M. VAN MARUM, Directeur van *Teijlers* Mufeum, A. L. M. Phil. & Med. Doctor, Secretaris van de Hollandfche Maatfchappij der Wetenfchappen, *Ridder N. L.*, te *Haarlem.* 1782.

A. VAN SOLINGEN, A. L. M. Phil. & Med. Doctor en Hoogleeraar in de Verloskunde, te *Leuven.* 1782.

H. ROIJAARDS, S. S. Theol. Doct., Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Utrecht.* 1783.

J. C. METSLAR, Predikant in de Nederduitfche Hervormde Gemeente te *Aduard* in *Groningerland.* 1783.

Mr. R. FEITH, Advokaat te *Zwolle, Ridder N. L.* 1783.

L. PORTE, Predikant in de Walfche Gemeente te *Rotterdam.* 1784.

G. W. CALLENFELS, Med. Doctor en Burgemeester te *Sluis.* 1784.

F.

P. P. CAELS, Med. Doctor te *Brussel.* 1786.

E. J. THOMASSEN A THEUSSINK, A. L. M. Phil. & Med. Doctor, Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Groningen*, *Ridder N. L.* 1788.

J. H. VAN DER PALM, Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Letterkunde te *Leijden*, *Ridder N. L.* 1788.

J. DE KANTER, PHIL. Z., Lector in de Wis- Natuur- en Sterrekunde aan het Athenæum Illustre te *Middelburg*. Lid 1789, Secretaris des Genootschaps. 1806.

W. KIST, Directeur van de Staats-Courant, te *Brussel.* 1789.

J. A. BENNET, A. L. M. Phil. & Med. Doctor, Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde te *Leijden.* 1789.

H. D. GUIOT, Predikant in de Walsche Gemeente, Prof. honorair in de Wijsbegeerte en Letterkunde te *Groningen*, *Ridder N. L.* 1790.

J. C. BAERTS, Med. Doctor te *Rotterdam.* 1790.

S. T. HUËT, Predikant bij de Walsche Gemeente in den *Briel.* 1790.

H. RIETVELD, Predikant in de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam.* 1790.

H. VAN DEN HESPEL, Rustend Predikant van Westſouburg, te *Middelburg*. 1791.

J. H. PAREAU, S. S. Theol. Doctor, Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Letterkunde te *Utrecht*. 1792.

A. VAN STIPRIAEN LUISCIUS, Med. Doctor & Chemiæ Lector te *Delft*. 1792.

F. HAAK, Predikant in de Nederd. Hervormde Gemeente te *Amſterdam*, *Ridder N. L.* 1793.

A. IJPEIJ, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Groningen*. 1793.

J. HERINGA, E. Z., Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Utrecht*. 1797.

J. KANTELAAR, te *Amſterdam*. 1797.

J. BODEL, Med. Doctor te *Dordrecht*. 1797.

C. J. WENKEBACH, Secretaris Generaal bij het Miniſterie van Binnenlandſche Zaken, *Ridder N. L.* 1797.

A. VAN DEINSE, Predikant in de Nederduitſche Hervormde Gemeente te *Middelburg*. 1797.

P. DRIESSEN, Med. Doctor, Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde te *Groningen*. 1797.

P. E. KOK, Med. Doctor en Profesfor te *Brusfel.* 1797.

E. TINGA, S. S. Theol. Doctor, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Groningen.* 1797.

G. VAN KOTEN, Predikant in de Nederduitfche Hervormde Gemeente te *Dordrecht.* 1797.

W. J. ZILLESEN, Phil. Theor. Mag. & Litt. Hum. Doctor en Rector van het Gijmnafium Illustre te *Amfterdam.* 1799.

J. A. ARDESCH, Med. Doctor te *Hilvarenbeek.* 1799.

A. DINGEMANS, Opper-Kommis bij de Centrale Directie van Walcheren, te *Middelburg.* 1799.

S. REKKER, Leeraar der Doopsgezinden te *Middelburg.* 1801.

Mr. J. TEN BRINK, Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Letterkunde te *Groningen.* 1801.

E. W. STRONCK, Predikant in de Nederduitfche Hervormde Gemeente te *Dordrecht.* 1801.

Mr. D. J. VAN LENNEP, Hoogleeraar in de Gefchiedkunde, Welfprekenheid, Oudheden, Griekfche- en Latijnfche talen, *Ridder N. L.*, te *Amfterdam.* 1801.

Mr. A. WARIN, Secretaris van de Maatschappij tot bevordering van den Landbouw, te *Amsterdam*. 1801.

J. J. RAEPSAET, Staatsraad in buitengewonen dienst te *Audenaerde*. 1802.

De Kommandeur C. E. DE NIEUPORT, Kamerheer des Konings, *Ridder N. L.*, te *Brussel*. 1802.

J. WILLMET, A. L. M. Phil. Doct., Hoogleeraar in de Oostersche talen, Oudheden en Bijbelsche Uitlegkunde, te *Amsterdam*. 1802.

G. REUMONT, Med. Doctor te *Aken*. 1802.

Mr. J. E. ONDER DE WIJNGAART CANZIUS, Eerste Kommies bij het Departement van het Publiek Onderwijs, de Nationale Nijverheid en de Kolonien, te '*s Gravenhage*. 1802.

J. A. UILKENS, A. L. M. Phil. Doctor en Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde te *Groningen*. 1802.

Mr. J. VERHEIJE VAN CITTERS, Oud-Raad van den Hove van Holland, Zeeland en West-Friesland, op 't Slot *Popkensburg* in *Walcheren*. 1803.

J. KOPS, Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde te *Utrecht*. 1803.

A. VAN UIJTENHOVEN, Predikant te *Brouwershaven*. 1803.

J. SCHARP, S. S. Theol. Doctor en Predikant in de Nederduitfche Hervormde Gemeente te *Rotterdam*, *Ridder N. L.* 1803.

J. H. KROM, Predikant in de Nederduitfche Hervormde Gemeente te *Gouda*. 1803.

C. EKAMA, A. L. M. Phil. Doctor, Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde te *Leijden*. 1804.

C. VAN HULTHEM, Oud-Griffier der Tweede Kamer van de Staten Generaal, *Ridder N.L.* 1804.

J. DE BAST, Kanunnik van St. Baaf te *Gent*, *Ridder N. L.* 1804.

M. DINGEMANS, Med. Doctor te *Cleve*. 1804.

J. LOGGER, Heel- en Vroedmeester te *Leijden*. 1804.

J. BROUWER, Leeraar der Doopsgezinden te *Leeuwarden*. 1804.

Mr. P. POUS, Ontvanger van de In- en Uitgaande Regten te *Middelburg*. 1806.

Mr.

Mr. S. H. VERNEDE, Secretaris van den Raad der ſtad *Schiedam.* 1806.

Mr. J. SCHELTEMA, Griffier van het Hoog Militair Geregtshof, *Ridder N. L.* te *Utrecht.* 1806.

P. W. VAN HEUSDE, Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Letterkunde te *Utrecht.* 1806.

J. WERNINCK, Phil. Doctor en Predikant bij de Nederd. Hervormde Gemeente te *London.* 1806.

J. D. WEIJERMAN, Litter. Human. Lector aan het Athenæum Illustre te *Middelburg.* 1806.

A. VAN BEMMELEN, A. L. M. Phil. Doctor, te *Delft.* 1806.

J. H. LOTZE, voormalig Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Harderwijk.* 1807.

Mr. H. W. TIJDEMAN, Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid te *Leijden.* 1807.

G. S. DE CHAUFEPIÉ, Predikant bij de Walſche Gemeente te *Delft.* 1807.

F. NOËL, Inſpecteur der Koninklijke Akademien te *Parijs*, *Ridder der Orde van Verdienſten.* 1807.

A. F. GOUDRIAAN, Inſpecteur Generaal van den Waterſtaat, *Ridder N.L.*, te *Breda.* 1807.

J. W. DE CRANE, Hoogleeraar in de Griekfche en Latijnfche Letterkunde, enz., te *Franeker.* 1807.

D. TAIJLOR, Secretaris der Societeit van Kunften en Koophandel te *London.* 1809.

J. F. L. SCHRÖDER, Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde, te *Utrecht.* 1809.

H. VAN DEN BOSCH, Med. Doctor te *Rotterdam.* 1809.

A. VAN DEN ENDE, Lector in de Natuurkunde bij *Teijlers* ftichting, Kommisfaris tot de Zaken van het middelbaar Onderwijs, *Ridder N. L.*, te *Haarlem.* 1809.

N. C. DE FREMERIJ, Med. & Phil. Doctor, Hoogleeraar in de Wiskunde en Welfprekenheid te *Utrecht.* 1809.

S. J. VAN DE WIJNPERSSE, Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Letterkunde te *Leijden.* 1809.

A. SCHRAVER, Hoofd-Ingenieur van den Waterftaat in het vijfde Distrikt, te *Middelburg.* 1811.

Jonkheer Baron H. COLLOT D'ESCURIJ, Heer van *Heinenoort*, Lid van de Staten van Holland, Curator der Leidfche Akademie, *Ridder N. L.*, te *'s Gravenhage.* 1812.

Mr.

Mr. A. A. STRATENUS, Lid van de Staten van Holland, Secretaris bij het Ministerie van Marine, *Ridder N. L.* in *'s Gravenhage*. 1812.

H. RIPPING, Med. Doctor te *Middelburg*. 1812.

Jhr. B. DE JONGE, Med. Doctor te *Middelburg*. 1812.

D. B. F. TIJDEMAN, Predikant in de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Dordrecht*. 1812.

J. P. VAN CAPPELLE, Hoogleeraar in de Nederduitsche taal en Letterkunde aan het Athenæum te *Amsterdam*. 1812.

A. GOEDKOOP, Predikant in de Hervormde Gemeente te *Gent*. 1812.

E. EPKEMA, Rector van het Gijmnasium Illustre te *Middelburg*. 1814.

Mr. T. VAN SWINDEREN, Hoogleeraar in de Natuurkunde te *Groningen*. 1814.

J. P. DURING, Med. Doctor te *Middelburg*. 1814.

A. VAN LINDEN VAN DEN HEUVELL, in *'s Hage*. 1814.

Jhr. J. C. DE JONGE, Adjunct-Archivarius, Opzigter van het Koninklijk Kabinet van Penningen, te *'s Gravenhage*. 1814.

B.

B. KONING, Adviſeur in Zaken van Werktuig- en Scheikunde bij het Departement van het Publiek Onderwijs, de Nationale Nijverheid en de Kolonien, te *'s Gravenhage.* 1814.

J. BAKE, Buitengewoon Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Letterkunde te *Leijden.* 1815.

N. G. VAN KAMPEN, Lid van de Maatſchappij van Nederlandſche Letterkunde te *Leijden.* 1815.

A. SIMONS, Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Letterkunde te *Utrecht.* 1815.

E. MENALDA, Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te *Middelburg.* 1815.

Mr. S. DE WIND, Subſtitut-Officier bij de Regtbank van eerſten aanleg te *Middelburg.* 1815.

J. CLARISSE, S. S. Theol. Doctor, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te *Leijden.* 1815.

Mr. M. C. VAN HALL, *Ridder N. L.*, Advokaat te *Amſterdam.* 1816.

Jhr. J. M. KEMPER, Staatsraad in buitengewonen dienst, Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid te *Leijden*, *Ridder N. L.* 1816.

M. SIEGENBEEK, Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Letterkunde, te *Leijden.* 1816.

S.

S. SPEIJERT VAN DER EIJCK, Hoogleeraar in de Wis- en Natuurkunde, te *Leijden*. 1816.

J. J. DERMOUT, Predikant bij de Nederduitfche Hervormde Gemeente te *'s Gravenhage*. 1816.

J. KONING, Kommis-Griffier bij de Regtbank van eerften aanleg, te *Amfterdam*. 1816.

Jhr. J. A. VAN DER HEIM, Plaatsvervangend Regter in de Regtbank van eerften aanleg, te *Middelburg*. 1816.

R. P. VAN DE KASTEELE, Predikant bij de Nederduitfche Hervormde Gemeente, en Directeur van het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden, te *'s Gravenhage*, *Ridder N. L.* 1816.

H. H. DONKER CURTIUS, S. S. Theol. Doctor en Predikant bij de Nederduitfche Hervormde Gemeente te *Arnhem*. 1816.

H. L. DE JONGE, Predikant te *Oostfouburg* in Walcheren. 1816.

Mr. S. I. WISELIUS, Secretaris van de Tweede Klasfe van het Koninklijk Inftituut, *Ridder N. L.*, te *Amfterdam*. 1816.

J. R. L. KERKHOFF, Med. Doctor bij het Leger der Nederlanden, Lid van verfcheidene Genootfchappen, te *Roermonde*. 1816.

P.

P. J. RETHAAN MACARÉ, Raad der ſtad *Middelburg*. 1817.

J. P. BOURJÉ, Arrondisſements IJker der Maten en Gewigten, te *Middelburg*. 1817.

C. G. RHEINWARD, A. L. M. Phil. & Med. Doctor, Hoogleeraar en Directeur van 's Rijks Kabinet van Natuurlijke Historie, *Ridder N. L.*, te *Leijden*. 1818.

G. SANDIFORT, Hoogleeraar in de Geneeskunde te *Leijden*. 1818.

Mr. J. DE KRUIJFF, Vrederegter te *Leijden*. 1818.

J. B. G. CAMBERLIJN D'AMOUGIES, Lid van 't Legioen van Eer en der Ridderſchap van *Oost-vlaanderen*, te *Gent*. 1818.

J. J. SCHOLTEN, Leeraar der Hervormden, te *Haarlem*. 1818.

A. TEN BROEKE HOEKSTRA, Hoogleeraar in de Taalkunde, te *Leuven*. 1818.

P. G. LAMMENS, Hoogleeraar in de beſpiegelende Wijsbegeerte en Letteren, te *Gouda*, *Ridder N. L.* 1818.

J. M. SCHRANDT, Hoogleeraar in de Nederlandſche Letterkunde, te *Gent*, *Ridder N. L.* 1818.

W. A. OCKERSE, Oud-Leeraar der Hervormden te *'s Gravenhage*. 1818.

Mr. A. MOENS, Ontvanger der Belastingen te *Vlisfingen*. 1818.

A. CALAND, Ingenieur bij den Waterftaat. 1818.

D. M. KAAKEBEEN, Predikant bij de Nederduitfche Hervormde Gemeente te *Amfterdam*. 1819.

Mr. C. J. VAN ASSEN, Secretaris van Z. D. H. Prins Frederik, *Ridder N. L.* 1819.

Jhr. W. J. PAEST VAN BINGERDEN, Lid van den Raad van State, te *'s Gravenhage*. 1819.

P. HOFMAN PAERLKAMP, Phil. Theol. Mag. Litt. Hum. Doctor en Profesfor te *Haarlem*. 1819.

P. CURTE, te *Rotterdam*. 1819.

Mr. G. DORN SEIFFEN, Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. et Jur. Utr. Doctor, te *Utrecht*. 1819.

J. KONIJNENBURG, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelijke Gefchiedenis en het Kweekfchool der Remonftranten, te *Amfterdam*. 1819.

J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, Predikant te *Wolphaartsdijk*. 1819.

Mr.

Mr. J. BAL SNIJDERS, Advokaat te *Middelburg*. 1819.

W. A. VAN HENGEL, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid en Kerkelijke Gefchiedenis te *Amfterdam*. 1819.

N. CORNELISSEN, Secretaris van de Maatfchappij der fchoone Kunften te *Gent*. 1819.

CH. POUGENS, Lid van verfcheidene geleerde Genootfchappen te *Parijs*. 1819.

J. W. STATIUS MULLER, Leeraar bij de Evangelifch Lutherfche Gemeente te *Amfterdam*. 1819.

G. MOLL, Hoogleeraar in de Wis- Natuur- en Sterrekunde, te *Utrecht*. 1819.

Mr. E. H. GREVE, Conrector van het Gijmnafium Illustre, te *Amfterdam*. 1819.

J. TH. BERGMAN, S. S. Theol. Minift. Candid. in Eccl. Walonica A. L. M. Phil. Doctor, te *'s Gravenhage*. 1819.

S. T. HUËT, Predikant der Walfche Gemeente te *Middelburg*. 1820.

A. T. BEAUSAR, Predikant te *Ritthem*. 1820.

H.

H. A. HAMAKER, Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Letteren, te *Leijden.* 1821.

L. SURINGAR, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, te *Leijden.* 1821.

J. C. REUVENS, Hoogleeraar in de Wijsbegeerte en Letteren, bepaaldelijk in de Oudheidkunde, te *Leijden.* 1821.

A. VAN BEEK, Lid van het Provinciaal Utrechtsch Genootſchap, te *Utrecht.* 1821.

ALEXANDER, Med. Doctor, te *Delft.* 1821.

NAHUIS VAN BURGST, te *Breda.* 1821.

LEDEN CORRESPONDENTEN.

E. S. J. PETIT, en

J. BOWIER, beide Med. Doctores te *Batavia.* 1816.

Mr. C. R. VAILLANT, Gouverneur Generaal van *Surinamen*, *Ridder N. L.* 1816.

Mr. A. F. LAMMENS, Preſident van het Hof van Juſtitie, te *Surinamen.* 1816.

J. R. VOS, Med. Doctor te *Chinſurah* in *Bengalen.* 1820.

W. TAPPE, te *Soest* bij *Munſter.* 1821.

KORTE BESCHRIJVING VAN DE ONTDEKKING EN VERDERE LOTGEVALLEN VAN

NIEUW-NEDERLAND IN *AMERICA.*

INLEIDING.

Zoo dikwijls ik mij de luisterrijke tijdvakken onzer Vaderlandsche geschiedenis voor den geest stel, of mij herinner de heldendaden der Voorouderen, kan ik niet ontveinzen door derzelver overdenking zoo zeer bekoord te worden, dat zij mijne geheele ziel als 't ware inneemt en mijne nieuwsgierigheid en weetlust op eene betooverende wijze gaande houdt.

De groote ligchamen der Oost- en West-Indische Maatschappijen, die zoo veel rijkdom het Vaderland aanbragten, waren de gelukkige gevolgen van stoute en dikwijls gewaagde ondernemingen, die echter de namen der edele Va-

Vaderlanderen, die dezelve bestuurden of uitvoerden, voor eeuwig der vergetenis onttrokken hebben.

Om de magtige benden van Filips het hoofd te bieden was er geld, 't geen toch de zenuw des oorlogs is, van nooden. En wat kon men dus beter doen, dan, den raad volgende van den Franschen Admiraal de Coligny, het geluk ter zee te beproeven en den vijand af te nemen, 't geen hij met levensgevaar en groote onkosten in verre landen gehaald had? Dit ondernamen de Watergeuzen met het gelukkigst gevolg, gelijk bekend is. Anderen verkozen zelfs op vreemde kusten den vijand te bestoken, hem daar zijne schepen en bezittingen te ontnemen, en volksplantingen te stichten, waar tot dus ver de naam der Nederlanderen onbekend was. Geleerd ter verdediging van de goede zaak der vrijheid, nu eenmaal stout en gelukkig ondernomen, en begerig om te deelen in de winsten, die de overzeesche gewesten dezen Volken ruimschoots aanboden, belaagden zij hen in alle Werelddeelen.

Het Zeevolk was nu niet meer een hoop schamele visschers, zeeroovers of gelukzoekers: maar zij waren krijgslieden, te land en ter zee gehard, onder de *Boisot's*, de *de*

Moo-

Mooren en andere Zeevoogden opgevoed, tuk op roof, met den haat tegen Spanje en den geloofsdwang, gereed alles te ondernemen.

Zulk volk bewoonde onze Zeeſteden.— Moesten er Oorlogſchepen of Kapers worden uitgerust tegen den vijand, of Visſchers uitgezonden, om de weldaden der Noord- Atlantiſche of IJs-zeeën in te zamelen; waren er ervaren Stuurlieden of rappe bootsgezellen noodig, hier in dit kweekſchool vonden de Kooplieden, zoo wel als de Staten, altijd eenen gereeden en ruimen voorraad.

Zeer velen kwamen wel om in deze hagchelijke togten: doch de Zeeſteden verloren niets van hare bevolking; zij werden integendeel de toevlugt van andere Natiën, die onder den ijzeren ſchepter van geweld en gewetensdwang zuchtten, doch, deels door de voordeelen van den Koophandel en Scheepvaart, deels door uitzichten op verdraagzaamheid in den Godsdienst bekoord werden. Hoe menige geſlachten, den Hervormden Godsdienst toegedaan, kwamen er niet over uit Vlaanderen en Henegouwen, kerkgemeenten ſtichtende, die nog hunnen naam dragen en met hunne deugd en nijverheid ook hunne Fabrieken en Koophandel overbrengende! Hoe menige Engelſchen

zochten zelfs eene wijkplaats in het verdraagzame Nederland, om zich aan de Bisschoppelijke magt en ondragelijke overheersching te onttrekken!

Het behoort niet tot mijne taak verslag te doen van den aanleg, den voortgang en de lotgevallen der Maatschappijën van Koophandel in ons Vaderland, bijzonder niet van die der magtige ligchamen der Oost- en West-Indische Maatschappijën: verscheiden Schrijvers toch hebben die roemruchtige ondernemingen geboekstaafd, en de gedachtenis bewaard van vele dappere Nederlanders, die, of door de ontdekking van onbekende kusten, of door de verovering van overzeesche Landstreken de rijkste bronnen van handel geopend hebben.

De Oost-Indische Maatschappij was zekerlijk gelukkiger dan de West-Indische. — De laatste had wel in Braziliën aanzienlijke veroveringen gedaan; maar moest eindelijk alles aan de Portugezen, de eerste veroveraars, wedergeven. In Noord-Amerika had zij zulk eene uitgestrekte Landstreek in bezit, dat zij er te regt den naam van *Nieuw-Nederland* aan gaf: maar ook deze moesten de Nederlanders ten laatsten inruimen aan de Engelschen, die er zich vestigden en dus *Nieuw-Nederland* voor *Nieuw-Engeland* deden wijken.

On-

Ontdekking van Nieuw- Nederland.

De lotgevallen der Nederlandſche bezittingen in Brazil en langs de kust van Guiana zijn door verſcheiden onzer Nederlandſche Geſchiedſchrijvers aangeteekend: maar wat is de rede, dat wij zoo weinig, althans aaneengeſchakeld en naar tijdsorde, weten van de lotgevallen van *Nieuw-Nederland*, hoezeer die ſchoone en uitgeſtrekte landſtreek meer dan vijftig jaren in het bezit der Nederlanden geweest zij? Waarom vindt men er zoo weinig aanmerkelijks van geboekt in de Registers der West-Indiſche Maatſchappij, voor zoo verre althans ter mijner kennis gekomen is? Of was het de Kamer Amſterdam alleen, die den handel op *Nieuw- Nederland* dreef en beſtuurde, terwijl Zeeland dien op Brazil, zich meestendeels aantrok? Ik ben geneigd dit te gelooven, omdat ik verſcheidene ſporen vind van den naijver der Hollandſche Koopſteden over den handel der Zeeuwen: aan welke ongelukkige neiging ook, naar de aanmerking van onzijdige Geſchiedſchrijvers, het verlies van *Brazil* is toe te ſchrijven, daar de Hollanders weigerden deze Kolonie te onderſteunen, ſchoon er de Zeeuwen ernstig op aandrongen.

Wat hiervan zij, het lust mij mijne aandacht op die ſchoone en gezegende Landſtreek in Noord-Amerika, weleer *Nieuw-Nederland* genoemd, te vestigen en naar mijn vermogen eene korte beſchrijving te geven van derzelver ontdekking, beplanting en verdere lotgevallen, tot den tijd, waarop zij haren ouden naam met dien van *Nieuw-Engeland* verwisſeld heeft.

Ik zal mij hiertoe bedienen van de verhalen der geloofwaardigſte Geſchiedſchrijvers, en, uit vergelijking van het een en ander, met in acht neming der tijdsorde, mijn ontwerp trachten te voltooijen.

Veel nuts had ik mij in dezen arbeid voorgeſteld van een werkje, dat zeldzaam voorkomt en ten opſchrift heeft *Beſchrijving van Nieuw-Nederland (gelijk het tegenwoordig in ſtaat is) door Adriaan van der Donck, beider regten Doctor, die tegenwoordig noch in Nieuw-Nederland is:* met Bijlagen en een kaartje, te Amſterdam ten tweede maal gedrukt in het jaar 1656. Maar het heeft niet voldaan aan mijne verwachting, daar het voornamelijk behelst eene beſchrijving van de voortbrengſelen van den grond, de luchtſtreek, de zeden der wilden, dieren, enz. en de lezer ſlechts, ten aanzien van het bezitregt onzer Natie op Nieuw-

Ne-

Nederland, verwezen wordt naar zeker *Vertoog der Gemeente van Nieuw-Nederland*, met den druk bekend gemaakt, terwijl de ſchrijver nog verder gewag maakt van een *Tractaatje over de Noord-rivier* en eenen *Brief van Johannes Megapolenſis Junior*, voormalig Predikant in de Kolonie *Rensſelaarswijk*: dan deze drie ſtukken heb ik, in weerwil van menigvuldige pogingen, geenszins in handen kunnen krijgen. (1)

Het werkje van *A. van der Donck* behelst nogtans eenige bijzonderheden en is verſierd met een Kaartje, dat om de Hollandſche benamingen, daarin voorkomende, aanmerking verdient.

De Koophandel op Indië, wiens rijke voortbrengſelen tot dus ver uit Portugal plagten aangevoerd te worden, was vóór het einde der zestiende eeuw begonnen. Men voer langs de Kaap de Goede Hoop op Indië en vervolgens op China. Voordeelig waren de eerste beginſelen: maar de reis om hare langdurigheid verdrietig. De Zeeuwen hadden, reeds vóór de Amſterdammers, beproefd, om de vaart naar Indië te openen door het Noorden

 en

(1) Dit werkje van VAN DER DONCK is te vinden in de Bibliotheek der Leidſche Academie.

en langs de Straat Waijgats.(2) De onderneming viel eens en andermaal vruchteloos uit. *Jacob Heemskerk*, door groote belooningen aangemoedigd, ondernam, in het jaar 1596 den togt voor de derde maal, doch met eenen even ongelukkigen uitſlag!

Nu gaf men in ons Vaderland voor eerst den moed op, om langs eenen zoo gevaarlijken weg, naar Indië te ſtevenen; ſchoon men er hier, even min als in Engeland, niet volkomen van ſchijnt afgeſchrikt te zijn. (3)

HENRIJ HUDSON, *door de Nederlandſche O. I. Compagnie uitgezonden*, *ontdekt* Nieuw - Nederland.

Onder de Engelſche waaghalzen bevond zich zekere *Henry Hudſon*, die zich in het jaar 1609, aan de Bewindhebberen der Nederlandſche Oost-Indiſche Maatſchappij aanbood, om nogmaals door het Noorden of Noord-Oosten

(2) Vergelijk het belangrijk onlangs uitgekomene werk van den ijverigen SCHELTEMA genoemd *Rusland en de Nederlanden* I D. bl. 41 en 42.

(3) Vergelijk WITSEN *reis naar Tartarije* II. D. bl. 899. *Hollandſche Mercurius* 1664, bl. 155.
DE RIJMER *acta publ. Regum Angl.* T. VII. P. 2. p. 156.
ROBERTSON *geſchiedenis van America*, V. D. bl. 12.

Oosten den weg naar China te zoeken. *Hudſon* was buiten twijfel een zeer geſchikt perſoon voor eene onderneming van dit gewigt. In het jaar 1607 had hij reeds voor rekening van eenige Engelſche Kooplieden den togt naar het Noorden ondernomen, en het Eiland *Spitsbergen*, bevorens door de Hollanders ontdekt, op nieuw aangedaan, en zoo zeer het vertrouwen verdiend van zijne Meesters, dat zij hem in het volgende jaar andermaal in zee zonden met hetzelfde oogmerk, hetgeen nogtans weder even ongelukkig uitviel. (4)

Verſchillend waren de neigingen van het Beſtuur der Nederlandſche Oost-Indiſche Maatſchappij omtrent *Hudſon's* voorſtel. De Zeeuwſche Bevelhebberen verklaarden er zich tegen, afgeſchrikt waarſchijnlijk door den ongelukkigen uitſlag der voorgaande togten, waaromtrent zij door hunnen ambtgenoot *Balthazar Moucheron*, die reeds voorlang den handel op het Noorden gedreven had, konden onderrigt worden. (5) Het was, zeiden

 zij

(4) De Journalen dezer beide reizen van Hudson zijn uit PURCHAS PELGRIMS *vol.* III. *p.* 567—610. Lond. fol. ed. 1625 overgenomen in *the Collections of the New-York Historical Society*, Vol. I. p. 61—102.

(5) *Balthasar Moucheron*, was een der eerste oprichters van de Oost-Indiſche Maatſchappij niet alleen, maar ook een der

zij, eene enkele geldverſpilling; wilden bijzondere Kooplieden het wagen, zij mogten het lijden; mits er de Maatſchappij geene ſchade bij leed. Met dit al weigerden de Amſterdamſche Bewindhebberen van hun voornemen af te zien, en zonden *Henry Hudſon*, in het zelfde jaar 1609. met het Jagt de *Halve Maan* (6), bemand met zestien of achttien koppen, deels Hollanders, deels Engelſchen in Zee. Den zesden van Grasmaand 1609 vertrok dit vaartuig uit Texel, zeilende naar het Noorden. Op de hoogte van Nova Zembla wegens het ijs verhinderd door te varen, wendde men naar *Terreneuf* en voorts naar *Acadia* of *Nieuw-Frankrijk*, tot zij eindelijk in eene Baai vervielen, dus ver niet bezocht, dan door de Franſchen, die er jaarlijks kwamen, om van de Wilden huiden en pelterijen te koopen. *Hudſon*, ongenegen om die verkleumde landſtreek aan te doen, koos weder zee, en vond, Z.W. ſturende, Land, 't geen men eerst dacht een eiland te zijn, doch naderhand erkende voor een deel van

der eerste Kooplieden uit Zeeland op Moscovie. Zijn naam is vereeuwigd in de rivier, die de *Moucheron's-rivier* genoemd en aan wier oever Archangel geſticht is.

(6) In de Notulen der Vergadering van XVII, wordt dit Jagt *de Goede Hoop* genoemd.

van den vasten wal, Kaap *Kod* genoemd. (7)

De nijvre Zeevoogd, ſchoon in Engeland geboren, gevoelde te zeer zijne betrekking op de Hollandſche Oost- Indiſche Maatſchappij, die hem ter ontdekking had uitgezonden, dan dat hij aarzelen kon den naam van zijn aangenomen Vaderland te geven aan de door hem gevonden Landſtreek. Hij noemde dezelve *Nieuw-Holland*: dan, niet verkiezende in deze ſtreken te blijven, koos *Hudſon* weder zee, volgende zijnen weg Zuid-Westelijk, tot dat hij op de hoogte van 37 graden 15 minuten vlakke kust vond, welke hij in tegenovergeſtelde rigting volgde; bij deze gelegenheid ontdekte hij eene baai, waarin verſcheiden rivieren uitliepen, die buiten twijfel de mond der Zuid-rivier, naderhand *Delaware* genoemd, zal geweest zijn, hebbende eenen uitſtekenden hoek, die toen of naderhand den naam van Kaap *Hinlopen*, naar den geſlachtnaam denkelijk van den eerſten ontdekker, heeft gekregen. Nu zeilde men de baai weder uit, volgende de kust N. O. tot op de hoogte van 40 graden 18 minuten, alwaar tusſchen *Barndegat* en *Godinspunt* (naderhand dus mede genoemd, naar

(7) Robertson, V. D. bl. 42.

naar hem, die het eerst deze Kaap ontdekt had) eene goede ankerplaats gelegenheid gaf, om het land te verkennen, en gemeenſchap te maken met de ingezetenen. — Hiermede echter was de weetlust van *Hudſon* geenszins voldaan. Men koos weder zee, de kust volgende in dezelfde ſtrekking, tot dat men den mond eener groote Rivier ontdekte, toen bij de ſchepelingen de *Noord-rivier*, en naderhand naar den naam des eerſten ontdekkers, *Hudſons-rivier* genoemd.

Zoo ver het mogelijk was, dat is tot op de hoogte van 43 graden, voer men den ſtroom op, maakte kennis met de Inboorlingen en hield zich, naar al het geen zij konden oordeelen, volkomen verzekerd, dat deze Rivier en Landſtreek, nimmer te voren door eenige Europeanen waren bezocht geweest. Of zij echter zich hierin misgist hebben of niet, durf ik niet beſlisſen. De Heer *S. Miller* D. D. een der leeraars van de eerste Presbijteriaanſche Kerk te New-IJork en Lid van de Geſchiedkundige Maatſchappij aldaar, heeft in eene Redevoering, bij die Maatſchappij in het jaar 1809 gedaan, verhaald, dat *John de Verrazzano*, een Florentijner, die in dienst was van den Franſchen Koning *Francois*

den

den I., in het jaar 1524 met het ſchip den Dolfijn, de vaste kust van Amerika op de hoogte van 31 graden zoude ontdekt en verder dezelve gevolgd hebben, tot op de hoogte van 41 graden: dat hij eene ruime golf, bevattende vijf eilanden, zoude zijn binnengeloopen, welke men, naar de meeste waarſchijnlijkheid, houden mag voor die van het tegenwoordig *New-York:* dat hij aldaar vijftien dagen gelegen en met de inlanders veel omgang gehouden zoude hebben: beroepende zich de eerwaarde Heer *Miller* op het Reis-journaal van *Verrazzano* van 8 Julij 1524, door hem uit *Hackluyt's Voyages* Vol. II. p. 295—300 overgenomen; hetgeen, zoo wel als het Voorſtel van den Heer *Miller*, is te vinden in *the Collections of the New-York Historical Society*, Vol. I. p. 19—60.

Zeker is het, dat *van der Donck*, die verſcheiden jaren in Nieuw-Nederland gewoond heeft, ſtaande houdt, dat hij de oudste Inboorlingen, die nog heugenis droegen van de aankomst van 't ſchip de *Halve Maan* in het jaar 1609, meermaals had hooren zeggen, dat, vóór de komst der Nederlanders, zij volstrekt onkundig waren van het beſtaan van eenige andere Natie buiten de hare: dat zij het

het schip voor eenen grooten visch of zeë-monster hadden aangezien, enz. (8)

De getuigenisſen echter van dezen ſchrijver, zoo wel als van *Hudſon* zelf, maken de landing van *Verrazzano* in de baai van het tegenwoordig *New-York* niet onmogelijk, daar die gebeurtenis reeds vijf en tachtig jaren vroeger zoude moeten zijn voorgevallen, en door de uitſterving van een geheel geſlacht reeds kon vergeten zijn.

Wat hier ook van zij, voldaan met deze ontdekking, beſloot de wakkere *Hudſon* terug te keeren naar Amſterdam, en aan Bewindhebberen van zijne reis en ontdekking verſlag te doen.

De reis was gelukkig: maar, de Engelſche kusten genaderd zijnde, ontſtond er muiterij onder de ſchepelingen, waaronder vele Engelſchen waren. Zij noodzaakten den Schipper te Dartmouth binnen te loopen, vanwaar het gerucht van zijne ontdekkingen ſpoedig de Hoofdſtad bereikte.

Niets kon meer ſtrijden met de oogmerken van Koning Jacobus, dan den Nederlanderen voordeelen te gunnen uit overzeeſche Volkplan-

(8) VAN DER DONCK *Beschr. van Nieuw-Nederl.* Bl. 3.

plantingen, daar hij, in navolging van Koningin Elisabet, die zaak ten voordeele zijner eigen onderdanen ernstig ter harte nam. Men zag in *Hudson* eenen man van gewigt, en verbood hem de reis naar Amsterdam te vervolgen, voornemens zijnde om zelf eerlang van zijnen dienst gebruik te maken.

Het is mij nogtans niet gebleken, dat door *Hudson* de togt naar de Zuid- of Noord- rivieren herhaald is: maar wel, dat hij in het jaar 1610 eene Zee-engte ontdekt heeft ten noorden van *Terra Labrădor*, door hem *de Straat van Hudson* genoemd, en eene groote baai ten zuiden van Canada, aan welke hij den naam gaf van *Hudsons-baai*. Deze was 's mans laatste reis. Hij werd met zijnen zoon en nog vijf mannen door het muitend scheepsvolk in eene opene boot aan de zee ten prooi gegeven, zonder dat men immer iets van zijn lot vernomen heeft. (9)

Verslag van de gedane ontdekking.

Het schip *de Halve Maan*, te Darmouth eeni-

(9) BURK *Histoire des Colonies Europeënnes dans l'Amerique*, P. II. p. 326. RAIJNAL *Wijsg. en Staatk. Geschied.* VI. D. bl. 289. Men vindt een uittreksel van het Journaal van Hudsons laatste reis in *the Collections of the New-York Historical Society*, T. I. p. 146—188.

eenigen tijd opgehouden, kreeg eindelijk vrijheid om naar het Vaderland terug te keeren; alwaar het in 't begin van het jaar 1610 aankwam.

En nu ontvingen Bewindhebberen een zoo voordeelig berigt van de door Hudſon ontdekte landſtreken, dat zij zich wegens de mislukking van het hoofd-oogmerk der reis, de vaart naar Indië door het Noorden, meenden te kunnen troosten.

De Laat, een der Hollandſche Bewindhebberen van de West-Indiſche Maatſchappij, die in het jaar 1624 eene *Beſchrijving der West-Indien* met den druk gemeen maakte (10), heeft een gedeelte van *Hudſon's* reis-verſlag bewaard, en ons alzoo met de landſtreek van *Nieuw-Nederland*, derzelver inwoners, luchtſtreek en voortbrengſelen van den grond bekend gemaakt.

Gelijk andere landſtreken, waarin nog geen Europeanen waren doorgedrongen, lag het nog in den ſtaat der natuur, zoo als de hand des Scheppers het gevormd of onbekende voorval-

(10) DE LAAT *loco cit.* Bl. 100. VAN METEREN *Nederl. Hist. f.* 626. Bij eerstgemelden Schrijver vindt men ook een kaartje, ten opſchrift hebbende: *Nova Anglia, Novum Belgium et Virginia.*

vallen het gelaten hadden. Onmetelijke bosschen, zoo oud als de wereld, bedekten met talrijke moerasſen den grond. Langs de rivieren leefden Wilden, die zich dekten met de huiden der dieren, in groote menigte in de bosſchen vermenigvuldigende. Deze kostbare pelterijen, waarop de weelde in Europa zooveel prijs ſtelde, waren de eerſte voorwerpen van handel. Voor den ſcheepsbouw leverden diezelfde bosſchen eenen onuitputbaren voorraad. De grond was vruchtbaar boven alle denkbeeld, vooräl langs de rivieren, wanneer zij, buiten hare oevers getreden, een vetachtig ſlijk nalieten. Niet alleen vond men er Indiaanſche tarwe, maar ook druiven en boomvruchten. De rivieren boden visch aan van allerlei aard, en de aangrenzende zeeën kabeljaauw, tonijnen en walvisſchen. Kortom, *Nieuw-Nederland* (om *Hudſon's* eigen woorden te gebruiken) was het ſchoonſte land, dat men met voeten betreden kon: het volk goed, vreedzaam en dienstvaardig: de luchtſtreek nabij de onze komende: zoo dat dus Nieuw-Nederland voor onze Natie zeer geſchikt was, om bewoond te worden, waaraan niets, dan tam vee, ſcheen te ontbreken.

Verſcheidene ſtammen van Wilden bewoonden deze woeste landouwen, in eenen eeuwigen oorlog tegen elkander. Van de jagt levende, zworven zij rond door de onmetelijke vlakten van America, om, met de vachten van bevers, otters en andere dieren beladen, naar de oevers der rivieren en baaijen weder te keeren, daar zij de Nederlandſche planters en ſchepelingen gereed vonden, om, tegen andere gerijfelijkheden, deze, toen in Europa zeer geachte pelterijen, te verwisſelen.

Nadere Vaart op Nieuw-Nederland in 1610 *en* 1614.

Het gunstig verſlag van Hudſon nopens de landſtreken, door hem in America bezocht, werd in het Vaderland, met welgevallen vernomen, en ontvonkte al ſpoedig den ijver van ſommige Kooplieden, om een ſchip derwaards te zenden; het geen in het jaar 1610 werd bewerkſtelligd. Zij vervoegden zich ook bij de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden, verzoekende daartoe vrijheid en aanmoediging; zoo als dan ook Hunne Hoogmogenden, bij een Plakaat van den 27en van Lentemaand 1614, aan dit verlangen voldeden; vergunnende den

Ont-

Ontdekkers van tot dus ver onbekende landen, om, behalve nog andere voordeelen, vier reizen daar op te mogen doen, met uitſluiting van alle anderen. (11)

Hendrik Christiaanſe en *Jakob Helkens* ſchijnen de eerſten geweest te zijn, die, uit krachte van dit Oktrooi, de vaart naar *Nieuw-Nederland* hebben ondernomen, gevolgd of bijgeſtaan door *Adriaan Blok*, *Godin*, en anderen. (12)

In het jaar 1614 bouwden zij eene kleine ſterkte op een eiland aan de westzijde der Noord-rivier; gering wel in zich zelve, nogtans genoegzaam, om de planters en hunnen handel te beſchermen en de inboorlingen in bedwang te houden.

Het fort was omringd door eene gracht van 18 voeten breed, voorzien van twee ſtukken kanon, twaalf ſteen-ſtukken, en tien à twaalf mannen, onder bevel van bovengemelden *Hendrik Christiaanſe*, en, bij zijne afwezigheid, van *Jakob Helkens*.

B 2 Vol-

(11) *Groot-Plakaatboek*, I. D. f. 563.

(12) *Hendrik Christiaanſe* en *Adriaan Blok* hebben ieder hunnen naam gegeven aan twee eilanden, langs de kust van America. De twee kapen der Zuid-rivier zijn naar zekeren, waarſchijnlijk *Jelmer Hinlopen*, (vergelijk *Scheltema* I. c. I D. bl. 53) en *Kornelis Jakobſe Meij*, *Kaap-Hinlopen* en *Kaap-Meij* genoemd, en de West-kaap der Noord-rivier *Godins-punt*.

Volgens het verhaal van *de Laat* (13) zoude de Compagnie, op speciaal Oktrooi van de Algemeene Staten, zich hier gevestigd en deze vastigheid gebouwd hebben in het jaar 1614. Daar echter de West- Indische Maatschappij eerst in het jaar 1621 oktrooi verkregen heeft, zal men denkelijk hierdoor verstaan moeten eene gemeenschap van kooplieden, die handel dreven op de West- Indiën, en aanleiding hadden gegeven tot de nadere oprigting der Maatschappij.

Vestiging der Zweden in Nieuw-Nederland.

Wanneer de Zweden deze streken voor het eerst bezocht hebben, blijkt niet duidelijk. Volgens *Sprengel* (14) zouden zij, in het jaar 1631, zich aan de beide oevers der Zuid-Rivier hebben nedergeslagen, terwijl *Raijnal* zulks bepaalt omtrent het jaar 1636. (15)

Burk stelt de Zweden in éénen rang met de Hollanders, zeggende: *On ignore en quel temps les Suédois et les Hollandois s'établirent pour*

(13) DE LAAT *Beschr. van West-Ind.* f. 106.

(14) SPRENGEL *Gesch. der Europeërs in America*, I. D. bl. 95.

(15) RAIJNAL *loco cit.* VI. D. bl. 382.

pour la première fois dans l'Amérique Septentrionale : mais il est certain, que leur Colonië est postérieure à notre établissement de la Virginië et antérieure à celui de la Nouvelle Angleterre. Les Suédois, dont la marine étoit peu considérable, eurent à peine jetté les premiers fondemens d'une Colonië, qu'ils l'abandonnèrent. Les habitans, se trouvant sans appui et sans secours, s'estimèrent heureux de se joindre aux Hollandois, qui s'y étoient établis sur un meilleur plan, et de se soumettre aux Etats Généraux. (16)

Ook erkent de ſchrijver van *'t Brittaniſch Rijk in America* (17), dat de eerſte Europeanen, die zich in *Jerſeij* nederſloegen, Zweden waren, die er eenige kleine ſterkten bouwden, als: *Christiania*, *Helsingburg* en *Gothenburg*, en dat hunne meeste bezittingen lagen op de grenzen van Penſijlvaniën, tegen over *Helſingburg*. (18)

Volgens 't verhaal van *Thomas Campanius*

Holm,

(16) Burk *l. c.* T. II. p. 207.

(17) Britt. *Rijk in America*, pag. 113.

(18) Dit *Helſingburg* wordt op onze Kaarten verkeerdelijk *Elsenburg* genoemd. Ook vindt men nog andere Zweedſche koloniën of plantaadjen aan de Westzijde der Zuid-rivier, als: *Finland*, *Upland*, *Gripsholm*, *Nieuw-Vaſa*, enz.

Holm, wiens grootvader predikant was geweest onder de eerste Zweedſche planters in America, zoude de eerste vestiging der Zweden aldaar plaats gehad hebben onder de regering van Gustavus Adolphus, die, op de gunſtige voordragt hem gedaan, op den 2 Julij 1626 Oktrooi verleende tot oprigting eener West-Indiſche Maatſchappij, met oogmerk, om ook op *Nieuw-Zweden* (zoo als de ſchrijver het noemt) te varen.

De eerste planters leiden zich, naar luid van dit verhaal, toe, om in vrede te leven met de Inlanders, koopende daarom van hen al het land tusſchen Kaap Hinlopen en den grooten waterval der Zuid-rivier, terwijl de Engelſchen, op de voorſtellingen van den zweedſchen gezant *Oxenſtiern* bij Koning Karel den I. in het jaar 1631, van hunnen eisch wegens vroegere ontdekking afzagen, en het den Zweden gelukt was de Hollanders, (die te voren in die ſtreek drie ſterkten gebouwd hadden, doch welke door de inlanders vernield waren) bij wege van uitkoop te vrede te ſtellen; daar zij van de *Staten* alle die regten kochten, waar op de Nederlanders, uit krachte van voorgaande bezitneming, meenen mogten aanſpraak te kunnen maken, beroepende zich de bovengemel-

de

de fchrijver *T. C. Holm*, tot bewijs dezer daadzaken, op twee rapporten van den Gouverneur *Johan Rising*. (19)

Schoon er verfcheidene redenen zijn, om aan de naauwkeurigheid van dit verhaal te twijfelen, wil ik echter gaarne gelooven, dat de Zweden, na den dood van Koning Gustavus Adolphus, in het Jaar 1632 voorgevallen, geene onderfteuning van hun Gouvernement ontvangende, en dus gevaar loopende, om door de inlanders te worden verdreven, verpligt geweest zijn de hulp hunner Hollandfche naburen in te roepen, en eindelijk zich te begeven onder derzelver befcherming, na eene proefneming van zestien jaren, gelijk *Raijnal* heeft aangeteekend. (20)

Waren de Zweden dus door den nood gedrongen, zij vonden er allengskens hunne rekening bij; daar zij nu met de Hollanders deelen konden in den handel in pelterijen, die van tijd tot tijd fchaarfcher werden en niet van de beste foort waren in de nabijheid der rivieren:

 zoo

(19) Dit is ontleend uit een ftuk, genoemd *An extract of a Translation of the History of New-Sweed Land in America, written in Sweed* bij THOMAS CAMPANIUS HOLM &c. voorkomende in *the Collections of the New-York Historical Society*, T. II. p. 345 &c.

(20) RAIJNAL *l. c.* VI. D. bl. 382.

zoo dat, het geen nogtans later gebeurd is, men genoodzaakt was bij de wilden van Canada eene betere soort op te zoeken.

Ondertusschen zal de onderlinge harmonie der twee Natiën niet zeer groot geweest zijn, en aanleiding hebben gegeven tot wantrouwen en oneenigheden: waarmede de Engelschen waarschijnlijk voordeel deden, en waar uit eindelijk openbare vijandelijkheden ontstaan zijn, gelijk bij vervolg zal blijken.

De Nederlandsche W. I. Compagnie onderneemt de vaart op Nieuw-Nederland.

Het geen dus ver, dat is in de tien of twaalf eerste jaren na Hudson's ontdekking, gedaan was door Nederlandsche kooplieden of gelukzoekers, was geenszins evenredig noch aan het groot belang der zaak, noch aan het gevaar, waaraan de naijver hunner Engelsche naburen hen blootstelde.

Maar 't was bewaard voor de West-Indische Maatschappij, na dat zij door de Algemeene Staten, in het jaar 1621, erkend was, en vrijheid gekregen had, om te varen op de landen van America of de West-Indiën, beginnende van 't zuiden van Terra-nova, met magt om

volkplantingen en ſterkten aan te leggen en verbonden te ſluiten met de inboorlingen, om *Nieuw-Nederland* tot eene vruchtbare en winstgevende Kolonie te vormen.

Buiten twijfel zag men in 't Vaderland, niet zonder afgunst, de groote voordeelen, die de Engelſchen trokken uit Virginië; van waar de tabak in groote menigte naar Holland en Zeeland vervoerd werd; bijzonder naar Middelburg en Vlisſingen, in welke beide ſteden magazijnen voor den tabak waren aangelegd. (21)

Men zond dan eenige ſchepen naar de Noord-rivier, niet alleen om nieuwe ontdekkingen te doen, maar ook om het land te bevolken en met woningen te voorzien.

Men trad in onderhandeling met de inboorlingen over den afſtand van verſcheiden ſtreken gronds en eilanden, en kocht dezelve tegen bepaalde, hoe zeer misſchien voordeelige, prijzen. Zoo kocht men in de Noord-rivier het *Staten-* en *Noten-Eiland*, *Pavonia*, *Hoboken* en het eiland *Manhattans*, allergunſtigst gelegen voor den handel, en voorzien van eene goede reede en ankerplaats.

Aan de Zuid-rivier, niet ver van Kaap *Hinlopen*, deed de West-Indiſche Maatſchappij

 al-

(21) ROBERTSON *l. c.* V. D. bl. 83.

almede van de inlanders aankoopen eene groote ſtreek lands, *Zwanendaal* genoemd; terwijl zij, aan de oostzijde van dezelfde rivier, in het jaar 1623 eene kleine ſterkte ſtichtte, bekend onder den naam van het *Fort Nasſau.*

Stichting van Nieuw-Amſterdam *en* 't Fort Oranje.

Op het eiland *Manhattans*, nu een eigendom der Maatſchappij geworden, begon men, onder opzicht van den eersten Gouverneur *Hendrik Christiaanſe*, eerst eene ſterkte te bouwen, waaraan men den naam gaf van *'t Fort Amſterdam.* Maar 't belang van den handel vorderde al ſpoedig den uitleg dezer hoofdplaats. Er werden meer huizen bij geſticht, en welhaast bevond men zich in het geval, om de grenzen eener kleine ſtad af te ſteken. Men voorzag dezelve met wallen en grachten; men bouwde er eene kerk, gevangenhuis en woning des Gouverneurs, behalve vele bijzondere huizen, meestal door Amſterdamſche kooplieden bewoond. Natuurlijk gaf men aan de nieuwe ſtad den naam van *Nieuw-Amſterdam.* (22)

Tot

(22) Men zie de afbeelding van *Nieuw-Amſterdam* bij M. N.

Tot verzekering van den handel in peltein rijen kocht men van de inlanders eene groote ſtreek lands, aan de westzijde der Noord-rivier, honderd en zeventig mijlen van de hoofdſtad verwijderd, alwaar men eene ſterkte bouwde, 't *Fort Oranje*, naderhand *Albanij*, genoemd. Hier werd met de Iroqueezen, toen met de Franſchen in oorlog, een voordeelige handel gedreven in Canadaſche peltenrijen, die zij tegen brandewijn en allerlei ſnuisterijen, bijzonder tegen buskruid en vuurwapenen, afſtonden.

't Geen de ondernemingen der Nederlanderen voordeel toebragt, was buiten twijfel de eerlijkheid, waarmede zij de Wilden behandelden. In 't maken van overeenkomsten hielden zij woord, en leiden zich nimmer toe, om de onnoozelheid dezer ruwe menſchen te verſchalken.

Aan de overzijde der vaste kust lag het *Lang- Eiland*, door de Oost- rivier daar van geſcheiden, en grenzende aan den mond der Noord- rivier. Daar het bekend was wegens deszelfs vruchtbaarheid, ſchijnt ook de Maatſchap-

MONTANUS in *zijne Beſchrijving van de Nieuwe of onbekende Wereld f.* 124. en onder aan het Kaartje voor VAN DER DONCK'S *Beſchrijv. van Nieuw- Nederland.*

ſchappij den eigendom daar van, deels bij koop, deels bij eerste bezitneming, verkregen te hebben: zoo als, met betrekking tot het laatste, getuigen de namen van verſcheiden dorpen, op de kaarten kenbaar, als: *Nieuw-Utrecht*, *Amersfoort*, *Breukelen*, *Heemſtede*, *Vlisſingen*, *'sGravezande* en meer andere: om te zwijgen van eenige eilanden langs de kust, door Nederlandſche benamingen onderſcheiden.

Aanzienlijk en uitgeſtrekt buiten twijfel waren zoo vele vruchtbare landſtreken: evenwel werden zij in het jaar 1633 nog vermeerderd door den aankoop van het landſchap *Connecticut*, gelegen ten westen der Verſche-rivier, 20 à 21 mijlen van de zeekust, zijnde eene der ſchoonſte en vruchtbaarſte ſtreken (23). De Gouverneur Generaal *van Twiller* had dien aankoop gedaan van de Pequato's, die hetzelve op andere ſtammen hadden veroverd. Ook deed hij al ras, tot verdediging daarvan, aan de westzijde der gemelde rivier, eene ſchans bouwen, het fort *de Goede Hoop* genoemd. (24).

De

(23) Nopens de ſchoonheid en vruchtbaarheid der landſtreek *Connecticut* zie BRISSOT *Reis naar Noord-America*, I. D. bl. 142

(24) Ik heb in dit Verhaal grootendeels gevolgd de Beſchrijving der grenzen van *Nieuw-Nederland*, gevoegd bij de *Memorie*

Eerste vorm van bestuur.

De veroveringen in de West-Indiën, zoo op de Spanjaarden en Portugezen, als op de Inboorlingen, van hoe veel belang zij waren voor de goede zaak des Vaderlands, waren nogtans niet overgelaten aan de willekeur der ondernemers of scheepsvoogden. Neen! de Algemeene Staten stelden daaromtrent in het jaar 1629 eenige punten van orde en regering vast, die zij wilden, dat in de veroverde plaatsen stiptelijk zouden worden nagekomen; terwijl zij de onderscheidene Kamers der West-Indische Maatschappij magtigden, om eenen Raad van negen personen aan te stellen, aan wien 't beleid daarvan zoude worden opgedragen. (25) Uit de *Vrijheden en exemtiën voor de Patronen, Meesters en Particulieren, die op Nieuw-Nederland eenige Colonien of Vee zullen planten &c.* van den 10 Maart 1628 (26.), ziet men de voorzorgen, die er gebruikt wer-

rie over de Limiten en Jurisdictiën daarvan, zijnde eene Bijlage eener *Memorie van Bewindhebberen der West-Ind. Comp. aan de Staten Generaal den 29 Septemb.* 1654 *overgegeven*, en te vinden in het *Verbaal van* BEVERNINGK bl. 604.

(25) *Groot-Plakaatboek*, II. D. bl. 1235.

(26) Men vindt dezelve in de *Notulen der Vergadering van XIX van den 10 Maart* 1628, ook zijn zij, afzonderlijk gedrukt, te Amsterdam uitgegeven in het jaar 1631.

werden, om de onderneming gelukkig te doen ſlagen. De voornaamſte punten kwamen hier op neder:

De West-Indiſche Maatſchappij zoude, behalve den handel in pelterijen, ook het eiland *Manhatthans* aan zich behouden, zoo om het te bebouwen, als het te maken tot eene ſtapelplaats voor den koophandel; terwijl de planters vrijheid hadden zich neder te zetten vier mijlen langs de kust of een bevaarbare rivier, of twee mijlen ter wederzijde derzelve; mits de inboorlingen te vrede ſtellende voor den grond, dien zij innamen.

De planters mogten varen langs de geheele kust van Florida tot Terre-neuf; mits hunne koopwaren te Manhatthans inbrengende, onder eene recognitie van vijf ten honderd.

Zij kregen vrijheid, om langs de geheele kust van Nieuw-Nederland uit te gaan ter kabeljaauw visſcherij; mits de vangst dadelijk brengende naar Italiën, en daarvoor betalende zes guldens het last, aan de Maatſchappij.

Wanneer zij binnen de limiten van 't Oktrooi vijandelijke ſchepen namen, zouden zij dezelve opbrengen in 't Vaderland; mits twee derden der waarde genietende.

Voorts zouden de Koloniën uit iedere rivier

of

of eiland éénen Gecommitteerden mogen zenden in den Raad van Kommandeur en Raden van Nieuw-Nederland.

Bij deze maatregelen, door de West-Indische Compagnie, tot aanmoediging van de kooplieden en planters, genomen, voegden de Algemeene Staten eene andere. Toen zij namelijk, in het jaar 1633, een Orde en Reglement afkondigden, waarnaar alle ten oorlog uitgeruste schepen, anders genoemd Kommissievaarders, uit de Vereenigde Nederlanden zouden mogen varen binnen de limiten van het Oktrooi der West-Indische Maatschappij: zonderende nogtans uitdrukkelijk uit, de kust van *Africa*, *Nieuw-Nederland*, en alle andere plaatsen, waar de Maatschappij zelve den Handel drijven mogt. (27)

Uitbreiding van Nieuw-Nederland *en aanwijzing der Landstreken.*

Om zich een denkbeeld te vormen van de ligging en uitgestrektheid van *Nieuw-Nederland*, sla men het oog op nevensgaand kaartje, hetgeen ik, tot voorkoming van Geographische misslagen, heb laten vervaardigen op de schaal der nieuwe kaart van Noord-America

door

(27) *Groot-Plakaatboek*, I. D. bl. 599.

door *A. Arrowſmith*, met overneming der Nederduitſche benamingen, op de kaarten van *Montanus* (28) en *van der Donck* te vinden; immers, voor zoo ver zij mij, tot opheldering der geſchiedenis, dienstbaar voorkwamen: terwijl men de zeekusten en eilanden, in dezelfde ſtrekking, ziet afgebeeld in den *Zee-atlas van* AREND ROGGEVEEN. (29)

Het Land, zoo ver het door de Nederlanders ontdekt en in bezit genomen was, ſtrekte zich uit van 38 graden 53 minuten, tot over de 42 graden noorderbreedte; (30) beginnende ten zuidwesten aan de *Zuid-rivier* of de *Delaware*, en eindigende ten noordoosten bij *Kaap-Kod*, daaronder begrepen het

(28) De Kaart bij MONTANUS gaat over het Land, begrepen tusſchen den 37. en 49. graad noorderbreedte, en is dus van grooter uitgeſtrektheid dan dit Kaartje bij VAN DER DONCK.

In het II. D. van den *Atlas van* BLAUW, komt nog voor eene Kaart met het opſchrift: *Nova Belgica et Anglia Nova.*

(29) AREND ROGGEVEEN heeft zijne Zeekaarten in het jaar 1675 uitgegeven, onder den titel van *'t Brandende veen;* alwaar in 't eerste deel, onder No. 27, 28 en 29, de Pas-kaarten van *Nieuw-Nederland* voorkomen. Hij is dezelfde, die van de Algem. Staten Oktrooi verkreeg, om de *Australiſche Zee* te bevaren. Men zie een ſtukje daarover, door hem in 1676 te Middelburg uitgegeven.

(30) De kusten en grenzen van *Nieuw-Nederland* zouden waarſchijnlijk beter te onderſcheiden zijn uit de *Kaerte Figuratif*, die Bewindhebberen der W. I. Comp. den 26 Septb. 1654 aan H. H. M. inzonden, volgens *'t Verbaal van* BEVERNINGK: dan ik heb dezelve nimmer kunnen opſporen.

7 2
6 9
46
45
44
ELAND.
6 9

CANADA
NIEUW NEDERLAND
NIEUW ENGELAND
KAART
VAN
NIEUW-NEDERLAND,
ARROWSMITH.
J. P. BOURJE
Westelyke Lengte van London

het *Lange - eiland*, *Noten - eiland*, *Staten-eiland*, *Manhattans - eiland* en verſcheiden andere eilanden, zoo langs de kust, als in de baaijen en op de rivieren gelegen.

Hoe ver zich *Nieuw - Nederland* binnen 's lands uitſtrekte, is moeijelijker te bepalen. Aan de Noord - rivier mag men die uitgeſtrektheid ten minſten rekenen tot de Kolonie *Renſſelaarswijk* en *het fort Oranje*, 150 mijlen van de hoofdplaats *Nieuw- Amſterdam* en aan de Verſche Rivier, tot het fort *de Goede hoop*. De overige grenzen zijn onzeker.

Buiten twijfel was de keus der Nederlanderen, in het vestigen hunner bezittingen op het eiland *Manhattans* en langs de beide oevers der *Noord - rivier*, (eenen ſchoonen en diepen ſtroom, voor Zeeſchepen tot boven het fort Oranje bevaarbaar) allergelukkigst en opende de voordeeligſte uitzigten: maar de naijver der Engelſchen, hunne wederzijdſche naburen, benevelde weldra die gelukszon, om haar eindelijk het hoofd geheel te doen onderhalen.

De West - Indiſche Maatſchappij, zoo gelukkig geſlaagd in de verovering der Spaanſche Zilvervloot, onder beleid van den Admiraal *Piet Hein*, ſpaarde nu ook geene onkosten, om, door 't aanleggen van forten en het ver-

ſterken der hoofdplaats, zich te verzekeren van het bezit van *Nieuw-Nederland*: maar de uitgeſtrektheid harer bezittingen in America en op de kust van Guinea, benevens de uitrusting van verſcheiden gewapende ſchepen, vorderde zulke verbazende geldſommen, en de voorſchriften van eene goede ſtaatkunde zoo veel voorzigtigheid jegens Engeland, dat men zich meer tegen de Inboorlingen dan tegen de Naburen ſchijnt te hebben willen verdedigen, zich verlatende voor het overige op het onderling belang en op maatregelen van billijkheid en beſcheidenheid. De uitkomst leerde echter, dat men zich misrekend had.

Engeland's betrekking op Noord-America *en verhuizingen derwaarts.*

Was *Virginië*, in het jaar 1584 door *Walter Raleigh* ontdekt, ſchaars bevolkt en eindelijk geheel verlaten, de Engelſche Koning Jacobus de I. vestigde zijne aandacht al ſpoedig op de voordeelen van overzeeſche volkplantingen. In 't jaar 1606 rigtte hij twee Maatſchappijen op, de eene te London, de andere te Plijmouth; waarvan de eerſte den handel op Virginië beſturen zoude, de andere dien op het noordelijk

ge-

gedeelte van America, naderhand door zijnen zoon *Nieuw - Engeland* genoemd.

De Plijmoutſche Maatſchappij was minder gelukkig dan die van London. Het eerſte ſchip was door de Spanjaarden genomen, en eene kleine Sterkte, in het volgend jaar, te *Sagadahoc*, eene Kaap op de hoogte van 44 graden noorderbreedte (31) geſticht, weder verlaten, wegens de geſtrengheid van de luchtſtreek; zoodat zich de ganſche onderneming bepaalde tot eenige kleine reistogten, ten dienste der Visſcherij aan Kaap *Kod.*

De beruchte Engelſche Zeevoogd *John Smith*, die, in het jaar 1607, Kaap Kod bezocht had, had, in het jaar 1614, wel weder op nieuw die hoogere kusten van Noord-America opgenomen, tusſchen de baai van *Pennobſcot* en de gemelde Kaap *Kod*, hebbende hij zelfs eene kaart der kust gemaakt: doch, hoe gunſtig zijn verſlag ook werd opgenomen, voor als nog echter ſchijnt men in Engeland niet genegen geweest te zijn, om de woeste en barre ſtreken van Noord-America tegen den Vaderlandſchen grond te verwisſelen. (32)

 Dan

(31) ROBERTSON *l. c.* V. D. bl. 129.

(32) Het verſlag van SMITH's reis en ontdekking vindt men in

Dan hier toe gaven eerlang de geschillen in Engeland, nopens de openbare uitoeffening van den Godsdienst, aanleiding. Koningin Elisabet, schoon de leer van den Hervormden Godsdienst toegedaan, wilde nogtans vele plegtigheden der Roomsche Kerk behouden; in weerwil der gevoelens van een groot deel harer onderdanen, die aan de eenvoudigheid van den eerdienst, naar den leertrant van Calvin, de voorkeur gaven, en *Puriteinen* genoemd werden. Zij verwierpen de gebruiken en tucht der Engelsche Kerk, de bid-formulieren, het knielen bij het Avondmaal, het gebed bij de dooden, de voorbeden en dankzeggingen in de Kerken; dit alles *Antichristische gruwelen* noemende. (33)

Onderlinge twisten der Engelsche uitgewekenen, beschouwd als de oorzaak hunner verspreiding.

De opvolgers van Koningin Elisabet op den troon, Jacobus de I. en Karel de I. traden on-

in de *Wijdberoemde Voijagiën naar Oost- en West-Indiën*, te *Leiden bij Van der Aa*, in folio, II. deel: alwaar men ook vindt het Kaartje der Zeekust van Noord-America, tusschen Kaap *Kod* en *Pennobscot*, door *John Smith* bezocht.

(33) Men zie, over de leer dezer menschen, NEAL *Historie der*

onvoorzigtig in dezelfde en nog ſtrengere maatregelen; en zie daar! de oorzaken der hevigſte godsdienst-twisten, vervolgingen en volksverhuizingen.

Van de *Puriteinen* onderſcheidde zich de aanhang der *Brownisten*, anders genoemd *Independenten* (waaronder zich bevonden mannen van deugd en geleerdheid, maar alle driftig ingenomen met hun leerſtelſel) in de hardnekkige verſmading van de *hiërarchie* der Bisſchoppen, door eenen geest van onafhankelijkheid en onverdraagzaamheid, de andere Puriteinen verre te bovengaande.

Lang voor het einde der zestiende eeuw hadden de *Brownisten* hun Vaderland verlaten, en, onder aanvoering van *Johnſon*, *Ainsworth*, *Smith* en *Robinſon*, gemeenten naar hun leerſtelſel geſticht te *Middelburg*, *Amſterdam* en *Leiden*. Reeds in het jaar 1588 was *Robert Brown* (het hoofd dezer gezindheid en weleer prediker in het Bisdom van Norwich) met eenigen van zijnen aanhang, naar Middelburg overgekomen en had daar eene gemeente opgerigt, die echter weldra verliep, zoo door

 on-

der Puriteinen, I. D. 6 hoofdſt. HUME *Hist. van Groot Britt.* V. D bl 155 *en volg.* en *Wendeborn Staat van geleer.lh. in Gr. Britt.* II. D. bl. 233.

onderlinge verdeeldheid, als door het vertrek van *Brown* zelf naar Engeland in het volgend jaar: schoon zij naderhand, door de aankomst van nieuwe leden, zich weder hersteld, doch eindelijk de *Liturgie* der Nederlandsche Kerken heeft aangenomen. (34)

Langer heeft zich de Gemeente der *Brownisten*, door *Johnson* en *Ainsworth* in het begin der zeventiende eeuw te Amsterdam opgerigt, staande gehouden: doch is ten laatsten ook geheel verloopen: (35) terwijl de Leidsche Gemeente, naar de leerstellingen der *Brownisten*, in den zelfden tijd door Doctor *Robinson* gestigt en wijsselijk bestuurd, zich reeds vroeger ontbonden had; deels door het afsterven der oude leden, deels door de bezorgdheid van *Robinson* en andere hoofden der Brownisten, dat de ontdekking der *Waarheid*, naar de uitspraak der Heilige Schriften, gevaar liep beperkt te worden naar het voorbeeld der Hervormde Kerken, wier leer hij anders voor opregt hield. Men nam dan in overweging om Holland te verlaten en leer en zeden naar

(34) *Naamlijst der Engelsche Gemeente te Middelburg*, bl. 1 en 2. NEAL I. D. *l. c.* 1. stuk bl. 56.

(35) WAGENAAR *Beschrijv. van Amsterdam*, III. D. II. B. § 15 *of* II. D. bl. 174 in folio.

naar een ander Vaderland over te brengen; waartoe eindelijk, in het jaar 1620, na plegtige afzonderingen en gebeden, bij het jongere deel der Vergadering besloten werd, en wel bepaaldelijk om naar eenig deel van America te trekken, dat onder bescherming stond van den Koning van Engeland. Zij vestigden hunne aandacht bijzonder op dat gedeelte van Noord-America, waar reeds eenige Engelsche huisgezinnen woonden, *Massachusets* namelijk, en nu viel het hun niet moeijelijk, om eenige Engelsche kooplieden met zich te vereenigen, en zoo wel de toestemming des Engelschen Konings als die der Virginische Maatschappij te verkrijgen, ten einde zich, behoudens 't genot van burgerlijke en godsdienstige vrijheden, aldaar neder te zetten.

Of zich bij de Leidsche *Brownisten*, die naar America henentogen, ook leden der Amsterdamsche en Middelburgsche Gemeenten van dat leerstelsel, of ook leden der andere *Puriteinsche* Kerken in Holland (36), gevoegd

 heb-

(36) Menigvuldige *Puriteinen* hadden, wegens het misbruik der Kerkelijke Magt, met hunne Leeraars, Engeland verlaten en zich nedergezet te *Amsterdam*, *Rotterdam*, *den Haag*, *Leiden*, *Utrecht* en andere plaatsen, alwaar Engelsche Kerken naar het Presbijteriaansch stelsel waren opgerigt en van 's Landswege onderhouden werden. NEAL *l. c.* I. D. II. stuk bl. 32.

hebben, is mij niet gebleken, en ook niet waarſchijnlijk voorgekomen: daar de vertrekkenden zich ſlechts van twee ſchepen, een van 60, en een van 180 ton, tot de reis bedienden, nemende in een van beide nog zeer veele behoeften voor de nieuwe Volkplanting mede: behalve dat hun getal op ſlechts 120 begroot wordt.

Toen nu alles tot het vertrek naar Noord-America gereed was, werd een Vast- en Bededag gehouden, waar op *Robinſon* van de overblijvende leden der Vergadering afſcheid nam met eene redevoering, door *Neal* (37) bewaard. Hij verklaarde de Protestantſche Kerken te beklagen, dat zij niet verder gaan wilden, dan de werktuigen hunner Reformatie, *Luther* en *Calvin*. Zij waren wel, zeide hij, brandende en ſchijnende lichten geweest, doch hadden den ganſchen raad van God niet doorgrond, en zouden, indien zij nog leefden, niet minder gewillig zijn om meerder licht te omhelzen, dan zij geweest waren, om dat te ontvangen, 't geen zij eerst aannamen. Hij vermaande dus de Vergadering, om, verlatende den naam van *Brownisten*, altoos, ingevolge de regels van hun Kerkverbond, bereid te zijn *alle waarheid* aan

(37) NEAL I. D. 2. ſtuk bl. 86 en 87.

aan te nemen, die haar uit Gods beschreven woord zoude worden bekend gemaakt, mits wel toeziende, beproevende en vergelijkende wat zij voor *waarheid* zouden aannemen, enz.

In Oogstmaand van het jaar 1620 verlieten zij Holland, met oogmerk, zoo als *Robertson* zegt (38), om zich aan de *Hudson's-rivier* neder te zetten: maar, door een ongelukkig toeval, kwamen zij veel noordelijker, en wel in in het begin van Slagtmaand, aan Kaap Kod aan. Zij ontscheepten hunne goederen in eene baai daar tegen over, en begonnen er eene Stad te bouwen, waaraan zij den naam van *Nieuw-Plijmouth* gaven.

Het was in dezen tijd, dat de Engelsche Koning Jacobus de Maatschappij van Plijmouth, die niets wezenlijks gedaan had tot den aanleg van eenige bestendige vastigheid in Noord-America, hervormde in den *Grooten Raad van Plijmouth*, denzelven tevens bij opene brieven de magt schenkende, om eene Volkplanting in *Nieuw-Engeland* aan te leggen, en gronden aan de ondernemers uit te geven. Hij overleed in het jaar 1625, zonder dat er door zijnen dood eenige verandering voorviel in de staatkunde van Engeland, ten aanzien der Pu-

(38) ROBERTSON *l. c.* bl. 148. NEAL *l. c.* I. D. 2. B. bl. 86.

riteinen. Zij vereenigden zich dan in merkelijken getale en besloten eene schuilplaats te zoeken in Noord - America, en de gunst des Grooten Raads van Plijmouth in te roepen. Deze schonk hun ook eene uitgestrekte streek lands, ten noorden van de Rivier de *Merrimack*, tot drie mijlen ten zuiden der *Charles-rivier*, en ter breedte van de Atlantische Zee tot den Zuider - Oceaan; terwijl Koning Karel de I., niet minder gul dan den Plijmouthschen Raad, hun het regt gaf om zelve de Volkplanting te besturen.

In het jaar 1629 tot een getal van 300 persoonen, meestal ijverige Puriteinen, aangegroeid, verlieten zij Engeland en sloegen zich neder in America op eene plaats, welke zij *Salem* noemden, in de baai van *Massachusets*. Wat later werden de grondslagen gelegd van *Boston*, *Charlestown*, *Dorchester*, *Roxborough* en andere steden: om van de verdere volkplantingen in *Providence*, *Rhode - island*, *New-Hampshire* enz. te zwijgen.

Dus ver schijnen de Engelsche uitgewekenen zich meest ten noorden en oosten der *Versche-rivier* neergeslagen en onthouden te hebben, zonder zich uit te breiden in de landstreken door de Nederlandsche West - Indische Maat-

schappij

ſchappij bezeten, bijzonder niet in 't district van *Connecticut* : maar de ongelukkige onverdraagzaamheid en dweeperij der Puriteinen in *Masſachuſets* gaf aanleiding, dat welhaast deze rust geſtoord werd. Men mogt verwacht hebben, dat zij, uit erkentenis voor de Hollandſche gastvrijheid, welke zij in Leiden, Amſterdam en andere ſteden van Holland en Zeeland, zoo langdurig genoten, de Nederlandſche volkplantingen ongeſtoord zouden hebben gelaten: maar hoogmoed en eigenbelang ſchijnen alle gevoelens van beſcheidenheid en erkentenis ganſchelijk verdoofd te hebben.

Het is naauwelijks te gelooven, dat menſchen, zoo naauw gezet van geweten, dat zij in geenerlei verſchilpunt over Godsdienstpleggtigheden eenige de minste toegevenheid meenden te mogen toeſtaan; dat menſchen, zoo vervuld met eerbied voor de Heilige Schrift, dat zij oordeelden hunne ſteden en dorpen met Bijbelſche namen te moeten onderſcheiden, zoo weinig overhadden voor hunne Nederlandſche naburen en geloofsgenooten, zoo weinig acht gaven op derzelver vroegere bezitneming.

Twee Leeraars in *Salem*, (eene Steedje in *Masſachuſets*) misſchien ongelijk in bekwaamheden, doch hardnekkig beide in de verdedi-

ging

ging hunner gevoelens, gaven aanleiding tot zulke hooggaande twisten, dat eene volkomene fcheiding noodig werd, zoodat de eerwaardige *Hooker* met zijnen aanhang, in het jaar 1633, de ftad Salem verliet, zich begevende naar de landftreek van Connecticut en de Plantaadjen der Nederlanderen, latende hij de Salemfche Gemeente onder opzigt van zijnen ambtgenoot *Cotton.* (39)

Rampzalige gevolgen van onkunde en onverdraagzaamheid! zoo veel te fchandelijker in menfchen, die bij ondervinding derzelver wrange vruchten hadden leeren kennen.

Aan den westelijken oever der Groote Rivier in *Connecticut* floegen zich de Salemfche uitgewekenen neder, zonder acht te flaan noch op het vroegere regt der Nederlandfche Planters, noch op de ligging der plaats, geheel buiten de grenzen der Landvergunning aan de volkplanting van Masfachufets; verwijderende zij zelfs twee Engelfche Edellieden, die zich daar te voren gevestigd en gronden ingenomen hadden. (40)

Op eene plaats, die hun wel gelegen voorkwam, eenige mijlen boven 't Nederlandfche fort

(39) ROBERTSON *l. c.* bl. 179. NEAL *l. c.* bl. 176 en 177.
(40) ROBERTSON *l. c.* bl. 180.

fort *de Goede Hoop*, bouwden zij een Stadje genoemd *Hartfort*, naderhand de Hoofdplaats der Volkplanting in Connecticut en de bestendige vijandin der Nederlanders. Bemoedigd door zoo veel voorspoeds en welligt bestuurd door den raad van Cromwel, die eene gedurige briefwisseling onderhield met de voornaamsten in elke volkplanting, (41) ligten zij nu het masker af, weigeren het gezag hunner oorspronkelijke volkplanting te erkennen, ja nemen zelfs eenen eigen regerinsvorm aan. Moedig op hunne meerderheid verdringen zij meer en meer hunne vreedzame mededingers. Aan de *Versche Rivier* bouwen zij eene Sterkte, *the Tamhert-fort* genoemd, om daarmede hunne Plantaadje ten oosten te verdedigen, hebbende ten westen zich uitgebreid tot de baai van Greenwich: zoodat welhaast de Puriteinen van Salem, tot op den afstand van acht mijlen, de hoofdplaats van Nieuw-Nederland zijn genaderd.

Het *Lange Eiland* zelf, door de Oost-rivier van den vasten wal gescheiden, en buiten tegenspraak door de Nederlandsche Natie het eerst ontdekt en bevolkt, ja zelfs (zoo als men van die zijde staande houdt) van de Inlan-

(41) *Ibidem* bl. 204.

landers bij koop overgenomen en met verſchei-dene Nederlandſche dorpen en ſterkten prijkende, was vruchtbaar en had eenige goede havens. Eene zoo voordeelige ligging, zoo gunstig voor de Visſcherij, moest natuurlijk de meer en meer in getal toenemende Engelſchen in het oog vallen. Eenige ſloegen er zich ook dadelijk neder ten oosten van het eiland, bouwende twee dorpen, *Southampton* en *Southold*, waaruit zij naderhand aanleiding namen, om zich de helft des eilands toe te eigenen. (42)

Het is wel hier de plaats niet, om verſlag te geven van de vestiging en uitbreiding der Engelſche Volkplantingen in Noord-America: dan men ſtelle zich ſlechts voor, hoe de omkeering der zaken in Engeland in het jaar 1642 den moed der uitgewekenen hebbe aangevuurd, daar zij nu, met de volkspartij in de beide Kamers dezelfde grondbeginſelen van Godsdienst omhelzende, ook van deze den krachtigſten ſteun konden te gemoet zien.

Welhaast vormden zich tot ſtaatkundige ligchamen vier der voornaamſte volkplantingen namelijk: *Boston* en *New-Plijmouth* in Masſachuſets en *New-haven* en *Hartfort* in Connec-

(42) *Verbaal van* BEVERNINGK bl. 607—609.

necticut; ſluitende in het jaar 1643 met elkander een verbond van vereeniging, naar het voorbeeld der Unie van Utrecht, waarmede de Brownisten, gedurende hun verblijf in Holland, waren bekend geworden. (43)

En zie daar, gelijk door ſchrandere Mannen reeds voorzien was (44), den grond gelegd van het Gemeenebest der vereenigde Staten van *Noord-America*; 't geen wij, na eene langdurige worſteling, in volkrijkheid, aanzien en welvaart hebben zien toenemen, en eindelijk in het jaar 1782 voor eenen vrijen en onafhankelijken Staat erkennen; 't geen wij nog onlangs, na eenen korten doch hardnekkigen krijg, den vrede hebben zien ſluiten met dat zelfde magtige Rijk, 't geen bijna twee eeuwen vroeger, door deszelfs onverdraagzaamheid in den Godsdienst, de eerste grondſlagen dier onafhankelijkheid gelegd had.

Bijaldien Elizabet en nog meer hare beide opvolgers op den troon van Engeland, Jacobus en Karel, eene andere ſtaatkunde gevolgd en minder gehecht hadden aan de uiterlijke plegtigheden van den Godsdienst en het gezag der Bisſchoppen, zij zouden hunne onderdanen,

waar

(43) ROBERTSON *l. c.* bl. 196.

(44) LUZAC *Hollands Rijkdom*, II. D. bl. 144.

waaronder zoo vele uitmuntende en geleerde mannen zich bevonden, niet hebben doen vlugten naar de barre gronden van Noord-America; en de vruchtbare landouwen tusſchen de Hudſons- en Verſche-Rivier zouden misſchien tot heden toe *Nieuw-Nederland* genoemd en gebleven zijn.

Maar het was anders bepaald in het plan der Voorzienigheid, welker oogmerken altijd wijs en heilzaam zijn, hoe duister en ondoelmatig hare wegen en middelen ook ſchijnen mogen. Zoude er immer ware en toenemende beſchaving komen in het barre America, en een aanzienlijk Gemeenebest van verſcheiden onafhankelijke Staten gevormd worden, er waren bewoners noodig, die nijverheid en Godsdienst medebragten, en misſchien dienstbaar zijn zullen om de leer des Euangeliums onder de wilde Stammen van dat uitgeſtrekt Wereld-deel bekend te maken. Hiertoe waren de Volksverhuizingen uit Engeland, Schotland Ierland en menigvuldige andere Rijken en Staten, bevorderlijk; en zoo wel de onverdraagzaamheid van het Engelſche Gouvernement, als de dweeperij der Puriteinſche uitgewekenen, die onverdraagzaam jegens elkander, zich over de vlakten van America uitbreidden, werkten

ten mede om daar te ſtellen, 't geen eene goe-de ſtaatkunde ſcheen te verbieden.

Hadden Karel de V. en Filips zijn Zoon de voordeelen der verdraagzaamheid, welke de Godsdienst zoo wel als eene gezonde ſtaatkunde prediken, gekend en uitgeoefend, nimmer zou het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden eenen rang en beſtaan gekregen hebben onder de Mogendheden van Europa, en zich aan de heerſchappij van het onverdraagzaam Spanje hebben ontworsteld.

Had Lodewijk de XIV, meer te rade gaande met zijnen geheiligden pligt en de regten zijner Protestantſche onderdanen, dan met de inblazingen van eenige hovelingen en priesters, het Edict van Nantes niet herroepen, nimmer zou dan ons Vaderland in zijnen ſchoot zoo vele Franſche uitgewekenen hebben ontvangen, die door hunne nijverheid, dapperheid en geleerdheid, naar het plan der Voorzienigheid dienen moesten om de bevolking, den koophandel en de fabrieken van Nederland uit te breiden en deszelfs onafhankelijkheid te handhaven: nimmer zou dan de Europiſche Krijgstucht, door Franſche uitgewekenen medegebragt en gretig aangenomen, onder de krijgsbenden van Peter den Grooten, althans

 niet

niet op een zóó belangrijk tijdſtip, zijn ingevoerd geweest en dus ook die ſchrandere Monarch zich niet in ſtaat hebben bevonden om zijn eigen gezag te ſchragen, zijn uitgeſtrekt Rijk te beſchermen, zijne groote oogmerken te bereiken; zoodat hij alsdan de grondſlagen van die grootheid en magt, waarvan Frankrijk, in onze dagen, al den nadruk heeft ondervonden, waaraan ook wij het beſtaan van het beroemde *Heilig Verbond* zijn verſchuldigd, geenszins gelegd zou hebben.

Onverdraagzaamheid in het ſtuk van den Godsdienst vindt dus eindelijk in zich zelve haren ondergang, en is ook, in de hand der Voorzienigheid, een krachtig middel, om ter harer eere de heerlijkſte uitkomsten ten voordeele van andere Volken daar te ſtellen.

Doch keeren wij van dezen uitſtap naar Nieuw-Nederland terug, om daar te zien de ontwikkeling van groote gebeurtenisſen, die de Engelſche onverdraagzaamheid harer ondanks voorbereidde.

Onderlinge jalouzie der Nederlanders en Engelſchen.

De uitbreiding der Engelſche Volkplantingen in Noord-America en de willekeurige maat-

regelen

regelen van hare Hoofden, zullen de Bewindhebberen der Nederlandsche West - Indische Maatschappij, die daarvan aanhoudende klagten ontvingen, niet minder dan de Algemeene Staten ontrust hebben: maar zij kenden sinds lang, bij ondervinding te wel de nadeelige uitwerksels van den nijd en argwaan hunner naburen wegens den aanwas en uitbreiding van Neêrlands welvaart, om zich van ernstige voorstellen veel te beloven. Of had niet die ongelukkige neiging zich vertoond bij de eerste ontdekking van dit Land door *Henrij Hudson*, toen men in Engeland den man verhinderde, om verslag aan zijne meesters te geven van de volbragte reis en de gedane ontdekking! Van welken invloed konden de toenemende welvaart en goede staatkunde van Nederland worden op den koophandel en de fabrieken van Engeland! Volgens geloofbaar gezag hadden de Nederlanders toen driemaal meer Schepen dan de Engelschen: de wederzijdsche Zeemagt stond gelijk. De Nederlanders hadden zeshonderd Schepen in de vaart op Engeland: Engeland niet meer dan zestig in de hare op Holland. (45) De Walvischvangst in het Noorden, dus verre alleen in 't bezit der Engelschen, had ook de

 win-

(45) HUME *Gesch. van Groot Britt.* VI. D. bl. 187.

winzucht der Nederlandſche kooplieden opgewekt, en was zelfs door 's Lands Staten met Octrooi begunſtigd, waartegen de Engelſchen te vergeefs zich verzet hadden. (46) Welke geſchillen waren er niet gerezen tusſchen de twee Natiën over den Lakenhandel, waarin de ſtad Middelburg zoo zeer betrokken was! daar toch plagten de Engelſche lakens geverwd te worden: maar Koning Jacobus, oordeelende, dat zoo wel het verwen als het weven der lakens, in zijn Rijk behoorde te geſchieden, had zulks aanleiding gegeven, dat er geverwde lakens uit Engeland in deze Landen werden ingevoerd, 't geen wel in het begin werd tegengegaan, doch eindelijk moest worden opgegeven. (47)

Was de Lakenhandel een voorwerp van misverſtand, niet minder was het de losſing der aan Engeland verpande Steden Vlisſingen en den Briel met het fort Rammekens; een meesterſtuk der ſtaatkunde van Oldenbarneveld, waarmede hij den Engelſchen Koning behendig verſchalkt en zijn Vaderland bevrijd had. (48)

Ik

(46) Wagenaar *Vaderl. Hist.* X. D. bl. 67, 71. Rapin Thoijras *Hist. d'Anglet.* T. VII. p 122.

(47) Luzac *Holl. Rijkdom* I. D. bl. 356 en *Vaderl. Hist.* X. D. bl. 105.

(48) Hume *Hist. van Groot Britt.* VI. D. bl. 25. *Vaderl. Hist.* X. D. bl. 101.

Ik zwijg van de oprigting eener West-Indische Maatschappij in het jaar 1621; van de beruchte geschillen over het gebeurde te Amboina (49); van Tromp's dapperen aanval op de Spaansche Vloot voor Duins (50); van meenige andere heldhaftige en roemrijke ondernemingen tegen de Spanjaarden en Portugezen in Azië, aan de kust van Guiana, ja zelfs in Africa, die den Nederlandschen naam hadden doen eerbiedigen: maar ook de afgunst der Engelschen, in zo veel vakken en plaatsen hunne mededingers, hadden gaande gemaakt. Bij die algemeene redenen van afgunst kwam nog, bijzonder ten aanzien van Noord-America, het misnoegen van het Engelsch Gouvernement wegens de verzending van tabak uit die Landstreek naar Middelburg en Vlissingen, en wat later dat wegens den Smokkelhandel tusschen Virginië en Nieuw-Nederland. (51)

Ik wil nogtans geenszins ontveinzen, dat de Nederlanders, ook misschien wel eens van hunne zijde, nu en dan aanleiding hebben gegeven, om dien argwaan te versterken. In het begin toch waren de Engelschen meesters van den

(49) *Vaderl. Hist.* XI. D. bl. 21.

(50) AITZEMA *Zaken van Staat en Oorlog*, II. D. bl. 529.

(51) ROBERTSON *l. c.* pag. 83., 117.

Koophandel in Moscoviën: maar welhaast ſtreefden de Hollanders en Zeeuwen hen niet alleen op zijde, maar waren zelfs in ſtaat hen te verdringen: zoodat, na den dood van Karel den I, de Engelſchen in Moscoviën, alle de voordeelen van den Koophandel, verloren, terwijl hunne mededingers zich daarvan wisten meester te maken. (52)

Nederland genoodzaakt Engeland te ontzien.

Gelijk het dus wonder zoude geweest zijn, indien afſtammelingen van twee zulke Volken, in een vreemd Land na bij elkander gevestigd, en ongelijk in magt, in beſtendigen vrede geleefd hadden, zoo zoude het zeker zeer vreemd zijn voorgekomen, indien voorſtellen tot ſchikking en bevrediging door den zwakkeren, bij den ſterkeren ingang hadden gevonden.

Naar mate de Engelſchen in getal toenamen, waartoe de voortdurende verhuizingen der Puriteinen en andere misnoegden veel toebragten, moesten zij de grenzen hunner plantaadjen uitbreiden. — Was nu de Nederlandſche West-Indiſche Maatſchappij in ſtaat geweest, om door

(52) SCHELTEMA *Rusland en de Nederl.* I. D. bl. 47, 80, 108, 207, en 399—403.

door eene geëvenredigde krijgsmagt hare bezittingen te beschermen en hare naburen in ontzag te houden, de Engelsche Planters zouden misschien andere streken hebben opgezocht.

Maar, hoe groot ook de eerste winsten waren der Maatschappij, zoo dat zij zelfs vijftig ten honderd uitdeelde, hoe aanzienlijk de buit was, dien de verovering der Spaansche Zilvervloot, in het jaar 1628, in haren schoot uitstortte de bewaring van Nederlandsch Brasil, Nieuw-Nederland, Tabago, St. Eustatius en meer andere bezittingen en sterkten langs de rivier van Essequebo en op de kust van Guinea, vorderde zulke verbazende geldsommen, dat men schijnt genoodzaakt geweest te zijn zich te bepalen tot de versterking der Hoofdplaats *Nieuw-Amsterdam*, de bewaring der sterkten aan de rivieren en op het Lang-Eiland, als mede 't fort *Nassau* ten Oosten der Zuid-rivier, 't fort *Oranje* aan de Noord-rivier, en bijzonder 't fort *de Goede Hoop* aan de Versche-rivier; zich voor het overige verlatende op maatregelen van billijkheid en bescheidenheid, zoo jegens de inboorlingen als de Engelschen.

Zoo lang de Oorlog duurde met Spanje moesten de Algemeene Staten het Engelsch

Gouvernement ontzien, vooral gedurende de onlusten tusfchen Koning Karel den I. en het Parlement, terwijl de Koning zelf (die, bij het verdrag, den 17 van Lentemaand 1632, te St. Germain gefloten, alle de plaatfen in *Nieuw-Frankrijk*, *Acadia* en *Canada* aan de Franfchen afgeftaan had) zich wachten moest het misnoegen zijner onderdanen, door eenige toegevendheid aan de eisfchen van dien Staat op Nieuw-Nederland, te vermeerderen. (53)

Na den vrede van Munfter ontftond er al fpoedig misverftand met Cromwel, dat tot eenen openbaren oorlog eerlang overfloeg. Wat bleef er dus voor de West-Indifche Maatfchappij, die de handen vol had met Brazil te verdedigen tegen de Portugezen, anders over, dan de weg van onderhandeling, hoe weinig men er zich ook van konde voorftellen?

Twisten met de Engelfche Kolonisten over de grensfcheiding.

In America waren inmiddels hooggaande twisten gerezen tusfchen Directeur en Raden van Nieuw-Nederland en de Commisfarisfen van

(53) *Conduite des François par rapport à la Nouvelle Ecosse*, traduit de l'Anglois avec des notes d'un François, *Londres* 1755. pag. 103.

van de Vereenigde Staten van *Boston*, *New-Plijmouth*, *New-haven* en *Hartfort*, deels over de Limietſcheiding, deels over bijzondere beleedigingen der ingezetenen onderling, die geſchapen ſtonden tot openbare dadelijkheden over te ſlaan. De Bewindhebberen der West-Indiſche Maatſchappij gelastten den Directeur *Pieter Stuivezand*, om, door redelijke voorſtellen en eene *Proviſionele Limietſcheiding*, (ware 't mogelijk) het uitbarsten van vijandelijkheden voor te komen.

Ten gevolge daarvan was gemelde Directeur, die in het jaar 1650 zich naar Hartfort had begeven, verſchenen op den Landdag, tot dat einde opzettelijk beſchreven; alwaar zeer vriendelijk gehandeld werd over de grensbepaling der Nederlandſche en Engelſche bezittingen.

Na het vertrek van *Stuivezand* ſchijnt men zelfs de zaak in ernstige overweging genomen te hebben, wijl er drie Gemagtigden werden afgezonden naar Nieuw-Amſterdam, om nader met den Directeur in overleg te komen, en de begeerde grensſcheiding te brengen tot beſluit. En dit gelukte in der daad, ſchoon ten nadeele van het onlochenbaar regt en vroeger bezitneming der Nederlanderen.

Op het vaste Land zoude men eene lijn trekken uit de baai van Greenwich, vier mijlen van Stampfort, noordwaarts op twintig mijlen lang, mits tien mijlen verwijderd blijvende van de Noord-rivier.

De Nederlanders moesten echter met hunne gebouwen zes mijlen van de grenslijn afblijven.

De Inwoners van Greenwich zouden voor als nog blijven onder het Hollandsch Bestuur: en de Nederlanders het land, dat zij nu bezaten, tot Hartfort toe, behouden, terwijl alle de Landen, aan beide zijden der Versche-rivier, zouden blijven aan de Engelschen. En zulks alles tot tijd en wijle er eene eindelijke beslissing tusschen Engeland en Holland zoude getroffen zijn. (54)

Van deze schikking, zoo billijk, als naar de omstandigheden te bedingen was, gaf de Directeur Stuivezand kennis aan de Vergadering van Negentien, bij zijnen brief van den 26 van Slagtmaand 1650.

Gedurende de twisten der Nederlandsche en Engelsche volkplantingen in America, waren de oneenigheden in Engeland in openbaren Oorlog uitgeborsten. Het Parlement had ge-

ze-

(54) *Groot Placaatboek*, II. D. bl. 1278.

zegepraald op den Koning. De ongelukkige Karel verloor op den 9. van Sprokkelmaand 1649 zijn hoofd op een ſchavot, terwijl het roer der regering overging in handen van den dweepzieken en onverzettelijken *Cromwel*, eenen man, wien de Nederlandſche nu erkende onafhankelijkheid en voorſpoed zoo zeer in de oogen ſtaken, dat het ligtelijk te voorzien ware, dat een openbare vredebreuk daarvan het gevolg wezen moest: te meer, nadat de Algemeene Staten geweigerd hadden zijnen Gezanten gehoor te geven, en zij aan den Prins van Wallis (naderhand Karel den II) zoo na vermaagſchapt aan het Huis van Oranje, een veilig verblijf in deze Landen hadden toegeſtaan.

Zoodanig waren de omſtandigheden in 't begin van het jaar 1651, toen de brief van den Directeur Stuivezand ter kennis van de Algemeene Staten gebragt werd.

Het Gezantſchap, 't geen in 't laatst van dit zelfde jaar naar Engeland gezonden werd, om de reeds begonnen vijandelijkheden te ſtuiten, kreeg in last, om ook het ſtuk der Grensſcheiding in America aan het Engelsch Parlement voor te ſtellen: maar men was daar zoo ongezind, om met dit Gemeenebest eenig redelijk vergelijk te treffen, dat men zelfs geheel nieuwe

en

'en onredelijke voorſlagen deed, die op niets minder dan op de geheele vernieling van Neêrlands Koophandel en Zeevaart uitliepen, ja zelfs op eene heerſchappij ter Zee.

En zoo werden de zaken ſlepende gehouden tot aan het einde van Bloeimaand 1652, waarop de bekende ontmoeting voorviel tusſchen de Nederlandſche en Engelſche Admiralen *Tromp* en *Blake*, voor Douvres, en de Hollandſche Gezanten genoodzaakt waren vruchteloos te vertrekken. (55)

Na eenen hardnekkigen tweejarigen Oorlog, werd men ter wederzijde het vechten moede, en ſloot dus (nadat door Holland de bekende *Acte van Seclufie* vastgeſteld en aan den Engelſchen Protector was overgegeven) tusſchen dezen Staat en Engeland den Vrede den 15 van Grasmaand 1654, zonder dat in de Vredes voorwaarden eenig uitdrukkelijk gewag van de Noord - Americaanſche overeenkomst en grensſcheiding gemaakt werd. (56)

De zaak echter was in het Vaderland niet ver-

(55) *Vaderl. Hist.* XII. bl. 215—219. Vergelijk *Notulen van Zeeland*, 22 *Febr.* 1652. Den 4 Maart 1653 besloten Hun Hoog Mog. dat er geen Mandementen van appél zouden worden verleend van Sententiën, in *Nieuw - Nederland* gewezen.

(56) *Groot - Placaatboek* II. D. bl. 522. *Verbaal van Beuerningk*, bl. 857.

vergeten. Bij eenen brief van den 29 van Herfstmaand 1654 zonden Bewindhebberen aan de Algemeene Staten het ontwerp der Limietscheiding van den jare 1650, met eene *figurative* kaart, verzoekende, dat dezelve in handen der Gezanten (die inmiddels in Engeland gebleven waren, om over een verdrag van Zeevaart en schavergoeding te handelen) gesteld mogt worden, om daarvan het noodig gebruik te maken; (57) waartoe ook bij Hun Hoog Mogenden werd besloten, zonder nogtans de Grensscheiding te Hartfort vastgesteld, goed te keuren, het zij dan, dat zij daarop eenige bedenkingen maakten, het zij dan dat zij het ontijdig hielden, zich daaromtrent uittelaten.

De Nederlandsche Gezanten stelden dan ook aan de Engelsche Gemagtigden, onder voorwaarde van wederzijdsche goedkeuring, voor, om of de meergemelde Grensscheiding van het jaar 1650 aan te nemen, of wel om deze op te dragen aan de beslissing van de Regeringen der beide Volkplantingen in America, als beter met de zaak bekend, en zoo als zij tot onderlinge rust en welvaart best zouden oordeelen: onder goedkeuring echter der beide Ge-

(57) *Verbaal van Beverningk* bl. 602.

Gemeenebesten. (58) Zij gaven hiervan kennis aan de Algemeene Staten, bij hunnen brief van den 27 van Slagtmaand 1654, zich nogtans beklagende, dat men hen niet had voorzien van de noodige bewijzen aangaande de eerste bezitneming der Nederlanderen en den koop van landen van de Inboorlingen, gelijk mede van een wettig bewijs der aangegane grensscheiding; terwijl men aan de zijde der Engelschen voorwendde onkundig te zijn, dat deze Staat eenige bezitting had in die streken, of dat er eenige grensscheiding bestond, waarop men zich dezerzijds beriep; in allen gevallen, een veel vroeger bezitregt, dan dat der Hollanders, staande houdende. (59)

Ik vind geen verder gevolg dezer onderhandelingen, dan alleen, dat de Algemeene Staten op den 22 van Sprokkelmaand 1656 de grensscheiding goedkeurden, met oogmerk waarschijnlijk, om daarmede te bevorderen de onderhandelingen, die tusschen de West-Indische Compagnie en de Stad Amsterdam, wegens de overneming van een deel van *Nieuw-Nederland*, plaats hadden. (60) *Nieuw-*

(58) *Ibidem* bl. 688.

(59) *Ibidem* bl. 698.

(60) *Groot - Placaatboek* II. D. bl. 1278. Nadat ik dit Ver-

Nieuw-Nederland afgestaan aan de Stad Amsterdam.

Trouwens de kamer Amsterdam, (aan welke door de Vergadering van Negentien het beleid der zaken van Nieuw-Nederland schijnt opgedragen geweest te zijn) geen kans ziende, om langer te voorzien in de kosten van 't bestuur, en vertrouwende, dat het gezag van Amsterdam bij de Algemeene Staten, krachtiger middelen tot onderſteuning der volkplanting zoude daarstellen en invloed genoeg hebben om de geschillen over de grensscheiding uit den weg te ruimen, toonde zich genegen om een gedeelte harer bezitnemingen in Nieuw-Nederland, over te laten aan de stad Amsterdam, en wel, gelijk mij voorkomt, bepaaldelijk dat gedeelte 't geen tusschen de Zuid- en Noord-rivieren was gelegen, en dat bij de W. I. Maatschappij, (gelijk in de Notulen van den Raad van Amsterdam van 3 Maart

Verhaal der binnenlandsche twisten geschreven had, zijn mij in handen gekomen *the Collections of the New-York Historical Society*, in welker *Eerste Deel* p. 189—303 men vindt eene Verzameling van Brieven en andere stukken, gewisseld tusschen de Nederlandsche en Engelsche Bestuurders in Noord-America, loopende van het jaar 1646 tot en met 1663, en overgenomen uit *Ebenezer Hazard's Historical Collections*, die zeer veel licht verspreiden over de gebeurtenissen in dat tijdvak.

Maart 1656 gelezen wordt) *titulo emptionis* geregtelijk werd bezeten.

De Regering, het belang der Volkplanting kennende, begreep dat, door de bebouwing derzelve, alles zoude kunnen verkregen worden, 't geen nu uit de Oostzee moest worden gehaald, zelfs Scheepsmasten, en kwam welhaast met Bewindhebberen in onderhandeling; met dat gevolg, dat de koop doorging in Lentemaand van het jaar 1656, voor eene somma van zeven maal honderd duizend Guldens. (61)

Na dat door de Algemeene Staten deze onderhandeling was goedgekeurd, werden zes gemagtigden door Burgemeesteren benoemd, die de Volkplanting zouden besturen. (62) Ook beraamde de Regering van Amsterdam eenige voorwaarden ten behoeve van zulken, die zich in de Volkplanting zouden willen nederzetten. (63)

Hier-

(61) *le Clercq Gesch. der Vereen. Nederl.* III. D. bl. 129. Het Accoord zelve is te vinden in *'t Muniment Register* van *Amsterdam* B. f. 118. *seqq.* Gelijk althans in de Notulen ten Rade van 12 *Julij* 1656. bl. 121 gezegd wordt.

(62) De Directeurs van Nieuw-Nederland waren de Heeren *Coenraad Burch*, Raad en Oud-Schepen van Amsterdam, *Hendrik Roeters*, Opper-Commissaris van de Wisselbank, *Eduard Man*, *Izaac van Beek*, *Hector Pietersz.* en *Johan Taijspil.*

(63) Men vindt deze voorwaarden achter de hier voren aangehaalde *Beschrijving van Nieuw Nederland* door *A. van der Donck* en in *the Collections of the New-York Historical Societij*. T. I. p. 291.

Hiertoe bood onverdraagzaamheid in den Godsdienst weder gedienſtig de hand. Meer dan drie honderd Waldenzen, om de vervolging van den Hertog van Savoijen te ontgaan naar Amſterdam gevlugt, en daar voorzien van 't noodige, vertrokken nog vóór den winter naar Nieuw-Nederland, wordende, in Lentemaand des volgenden jaars, nog door drie honderd anderen, en wat later door nog een aanzienlijk getal lieden van onderſcheiden rang gevolgd.

Twisten met de Kolonisten in Virginië en de Zweden.

Hooggaande twisten hadden, gelijk wij hier voren zagen, verſcheiden jaren lang tusſchen de Nederlanders en hunne noordelijke Naburen beſtaan; echter was de vrede gelukkig bewaard gebleven tusſchen hen en de zuidelijke Kolonisten in Virginië (64). Hiertoe had misſchien onderling belang medegewerkt, en welligt overeenſtemming van ſtaatkundige gevoelens, vooral na den dood van Koning Karel den I, wiens gunstbewijzen zij zoo zeer waardeerden, dat zij het gezag van Cromwel weigerden te

 er-

(64) VAN BEVERNINGK *l. c.* bl. 603.

erkennen. En toen deze in 1651. eene fterke Vloot ter beteugeling der Virginiërs had afgezonden, ontzagen de Nederlandfche Planters zich niet, om met hunne fchepen, die daar bij toeval lagen, den wederftand hunner broederen te onderfteunen, fchoon vruchteloos. (65)

Ten aanzien der Zweden, die ter wederzijde der Zuid-rivier en in Nieuw-IJerfeij woonden, laat ons de Gefchiedenis eenigszins in het duister. Het komt mij echter voor, dat zij, met wederzin met de Nederlanders vereenigd, flechts gewacht hebben naar eene bekwame gelegenheid, om hunne vorige regten terug te nemen en hunne onafhankelijkheid ftaande te houden: dat zij, om dit oogmerk te bereiken, zich hebben bediend van de verwarring, die, na den val van Koning Karel I. in het jaar 1649 in het Gouvernement van Virginië plaats had en vooral in Engeland: (66) dat zij bovendien de Inlanders hebben aangezocht, om met hen afzonderlijk te handelen en een verbond van vriendfchap te fluiten, gelijk zulks hun gelukt is in het jaar 1654: en dat zij eindelijk de fterkten langs de Zuid-rivier, waaruit de Nederlanders reeds vóór de komst der Zweden, door de

(65) *Histoire de la Virginië*, p. 81. *Amft.* 1707.

(66) BACHIENE op HUBNER *Algem. Geographie*, V.D. bl. 673.

de Wilden verdreven waren, bezet en hersteld hebben.

Onder deze sterkten behoorde het fort *Casimir*. Het lag aan den wester-oever der Zuid-rivier benedenwaarts, tegen over *Helsingburg*. Het was zeer vervallen en voor de onzen van groot belang. Men besloot dus tot deszelfs herstelling, en waarschijnlijk ook tot de herovering der andere sterkten, aan die rivier gelegen. Of dit oogmerk bereikt zij, is mij niet gebleken, noch ook of er tusschen de Nederlandsche en Zweedsche Kolonisten vijandelijkheden zijn voorgevallen: maar wel, dat de Virginische Planters, (het zij dan dat zij door de Zweden waren opgehitst, het zij dat hun het herstel van het fort *Casimir* gevaarlijk voorkwam,) onder aanvoering van den Colonel *Nathanaël Utie*, hetzelve aangevallen en geslecht hebben in herfstmaand 1654. (67)

Nu zouden, naar het verhaal van eenen Zweedschen Schrijver, (68) de twisten tus-

(67) Blijkens stukken, berustende ten Raadhuize van Amsterdam, genaamd *Declaratie en Manifest aan Gouverneur en Raden van Marijland*, 6 Oct. 1659. en *Extract uit het Journaal van Augustine Heerman — aangaande de pretentie op de Zuid-rivier door Colonel* N. UTIE.

(68) TH. COMP. HOLM, hier voren aangehaald in het II. Deel der *Collections of the New-York Hist. Society* p. 357.

ſchen de Nederlanders en Zweden door tusſchenkomst der Gouverneurs *Stuiveſand* en *Rijſing* zijn bijgelegd, met geen ander gevolg echter, dan dat eerstgemelde, tegen het vredes verdrag aan, in het volgend jaar de vijandelijkheden hervat, en, met zeven ſchepen en 600 à 700 gewapende mannen de Zuid-rivier opgevaren zijnde, alle de Zweedſche forten zoude hebben weggenomen, bijzonder de Vesting *Christiania*, na een beleg van veertien dagen, nemende alle de Krijgs-Officieren en de voornaamſte Ingezetenen in verzekerde bewaring, die vervolgens naar Nieuw-Amſterdam en van daar naar Holland zouden zijn opgevoerd.

Streng buiten twijfel zoude deze maatregel geweest zijn, en misſchien niet zonder berisping (69) Althans liet de Koning van Zweden niet na zich over het wegnemen der forten bij de Algemeene Staten te beklagen. (70) Het komt mij echter waarſchijnlijk voor, dat het gedrag der onzen door de omſtandigheden gewettigd werd, daar de goede verſtandhouding tus-

(69) KALM *Reis door Noord-America* I. D. bl. 6 en bl. 218 tot 223. alwaar bij eenig licht verſpreidt over den ſoberen ſtaat der eerste Zweedſche Planters en derzelver zeden en gebruiken.

(70) *Notulen van Holland* 24 *Maart* 1658.

tusſchen de Zweden en de Indianen de aanleidende oorzaak van den vernieuwden twist ſchijnt geweest te zijn. Trouwens, in Herfstmaand van het jaar 1655, werd het fort *Caſimir* aangevallen door meer dan 500 Indianen, door de Zweden denkelijk daar toe opgehitst. Het was er echter zoo ver af, dat zij de Vesting tot de overgaaf konden dwingen (71), dat deze zelfs door hunne verdedigers verſterkt en *Nieuwer-Amſtel* genoemd werd, terwijl het bevel daar over in 1656 door de Directeurs van Nieuw-Nederland te Amſterdam, werd opgedragen aan *Johan Alrichs*, die er nogtans, daar hij ſchipbreuk had geleden op het Lange-Eiland, eerst in Grasmaand des volgenden jaars aankwam. (72)

Omſtandigheden van Nieuw-Nederland, *ſedert de Oorlogen tusſchen de Nederlanders en de Engelſchen.*

Ondertusſchen waren de kosten van het onderhoud der Kolonie, waarſchijnlijk door de

 ver-

(71) *Hollandſche Mercurius* 1658, bl. 113.

(72) Blijkens Papieren ten Raadhuize van Amſterdam. Alrichs was in December 1656 uit Texel vertrokken, en na geleden Schipbreuk op 't Lange-Eiland in April 1657 met 128 zielen in 't fort Caſimir aangekomen.

vermeerdering der verdedigings - middelen, verre geloopen buiten de rekening der Regering van Amsterdam; zoo dat zij in het jaar 1660 in overweging nam, om Nieuw-Nederland weder over te laten aan de West-Indische Maatschappij, die nogtans niet genegen was daarin toe te treden.

Men moest zich dus eenige opofferingen getroosten, in de hoop van eenmaal de vruchten daarvan te zullen plukken. En in der daad: de zaken der Volkplanting kwamen allengskens op eenen vasten voet, en de voordeelen begon men er van te genieten. De Scheepvaart en Koophandel op die Landstreek namen toe zoodanig, dat, bijaldien de oorlog met Groot-Brittannie in het jaar 1664 niet ontvlamd ware, Nieuw-Nederland, welks rijkdommen en voortbrengselen men met die der Oost-Indische Bezittingen, waarschijnlijk ten onregte, meende te mogen vergelijken, (73) eene goudmijn voor Amsterdam en den geheelen Staat der Vereenigde Nederlanden zoude geworden zijn. (74)

Wat hiervan ook wezen moge, de Kommis-

(73) Naar het oordeel van Bewindhebberen der W. I. C. te zien bij BEVERNINGK *l. c.* bl. 604.

(74) WAGENAAR *Beschrijv. van Amst.* I. D. bl. 594, in fol.

missarisfen en Directeuren over de Zuid-rivier in Nieuw-Nederland toonden zich genegen in het jaar 1663, om de helft der Kolonie van de Stad over te nemen. De Graaf *d'Estrades* schrijft in eenen zijner brieven, (75) aan de Gemagtigden van Amsterdam, dat het niet in de magt der Staten stond om hen Nieuw-Nederland te doen afstaan, waaraan zij, boven de koopsom van zevenmaal honderd duizend Guldens, nog twee Millioenen hadden te koste gelegd, en waarvan de Stad Amsterdam jaarlijks, na aftrek van alle onkosten, ruim zestig duizend guldens aan renten inzamelde.

Doch deze voordeelige uitzigten waren juist oorzaken van het verlies der Volkplanting; want, in het begin reeds had hare ontdekking in het jaar 1609 door Henrij Hudson, als ook hare vestiging n uitbreiding, de afgunst der Engelschen gaande gemaakt, ontaardende, vooral sedert den tijd van Cromwel, in eene verbittering tusschen de twee Natiën, die, schoon ongelijk in magt en volkrijkheid, schoon zelfs door banden van Godsdienst en Staatkunde verpligt elkander te ontzien, echter voor afkeer

 en

(75) Het is een Brief van den *Graaf d'Estrades* aan *Lionne* van den 17. Sept. 1665, te vinden in de *Memoires* D'ESTRADES II.D. bl. 329.

en winzucht zachtere gevoelens deden wijken; hoedanige indrukken de Volkplantingen gretiglijk overnamen.

De Directeur van *Nieuw-Nederland* had inmiddels alles gedaan om den vrede te bewaren, zich houdende aan de grensfcheiding van het jaar 1650; bij een uitdrukkelijk Bevelfchrift voorziende in de misbruiken, die ingeflopen waren bij het verkrijgen en vervreemden van gronden. (76)

Voorzigtigheid en goed beleid mogen door zulke en andere middelen hier en daar hebben gezegepraald boven de ondernemingen des gewelds: die van *Hartfort* echter werden allengskens onverzettelijker, en alle pogingen tot minnelijk vergelijk vruchteloos. Te vergeefs beklaagde zich de Directeur Generaal *Stuivefand* bij het Congres of de algemeene Vergadering der vier Engelfche Volkplantingen, in Wijnmaand 1663 te *Boston* gehouden, werwaarts hij zich in perfoon had begeven. Te vergeefs werden de ondernemingen van die van Hartfort afgekeurd door de afgevaardigden van *Boston*, *New-Plijmouth* en *New-Haven*. Zij bleven onverzettelijk, bewerende, dat deze gefchillen niet betroffen de algemeene Vergade-

(76) *Holl. Mercurius* 1653, bl 43.

dering, maar alleen die van hunne bijzondere Kolonie. Te vergeefs begaven zich ook Gemagtigden van Directeur en Raden van *Nieuw - Nederland* derwaarts, waar zij alle pogingen aanwenddeu tot bewaring der rust en eenigheid onderling: doch vruchteloos. Die van Hartfort verklaarden geen *Nieuw - Nederland* te kennen, de bezitneming der West-Indische Maatschappij te houden voor onwettig, als niet steunende op eenig Patent des Konings van Engeland, en mitsdien voornemens te zijn hunne Plantaadjen uit te breiden naar goedvinvinden, ja zelfs geheel Nieuw-Nederland in te nemen met geweld, zoo men bestond zich tegen hen te verzetten. Gedurende de onderhandelingen te Boston ondernamen eenige ijveraars de Hollandsche Dorpen tot muiterij op te zetten, terwijl de Wilden van *Esopus* de grootste wreedheden bedreven, door sommige Nederlanders in hunne buurt te vermoorden, hangende de hoofden voor hunne hutten op. *'s Gravezande* en *Heemstede*, dorpen op het Lange-Eiland, werden dus ook overgehaald den Koning van Engeland te erkennen. Die van het dorp *Vlissingen* echter, schoon meest uit Engelschen bestaande, bleven getrouw aan hunne oude Meesters, zeggende, dat zij, door

E 5 de

de Staten Generaal wel beschermd zijnde geweest, niet gezind waren anderen te erkennen. En alzoo ontstond in de Volkplanting de grootste tweespalt en verwarring. (77)

Welke aandoening de mishandelingen der Engelschen verwekten in de Volkplanting, is ligtelijk af te nemen uit den brief van Bewindhebberen der West-Indische Maatschappij aan de Algemeene Staten van den 21. van Louwmaand 1664, in den *Hollandschen Mercurius* van dat jaar woordelijk en bij *Aitzema* hoofdzakelijk te vinden. (78)

Voorziende dat hun een dergelijk lot over het hoofd hing als de Nederlandsche Planters in Brazil, die eindelijk naakt en berooid overgelaten waren aan de genade der Portugezen, zonden zij eenige gemagtigden naar den Haag om de nadrukkelijkste vertoogen te doen, zoo aan de Algemeene Staten als aan de Bewindhebberen, verzoekende, dat in hunne bezwaren ten spoedigsten mogt voorzien worden, door de vaststelling eener billijke grensscheiding en het nemen van krachtdadige voorzorgen, om de gevreesde geweldenarijen te stuiten.

In

(77) *Holl. Mercurius* 1663 bl. 168. en anno 1664, bl. 10 en 13.

(78) AITZEMA V. D. bl. 64. *Holl. Mercurius* 1664 p. 13 en 14. *Hollands Rijkdom*, II. D. bl. 146.

In het begin van Louwmaand des jaars 1664, kwamen deze klagten in; en men besloot de zaak door Gemagtigden te doen onderzoeken; maar de ingekomene tijdingen der veroveringen door den Engelschen Admiraal *Holmes* maakten welhaast alle verdere beraadslagingen noodeloos.

Dan, keeren wij terug naar Europa, en zien wij, wat daar gebeurd zij.

Nieuw-Nederland door de Engelschen veroverd in 1664, en in 1667 afgestaan.

Nadat Koning Karel de II. in het jaar 1660, den Britschen troon had beklommen, had men billijk mogen verwachten, dat de vrede met dezen Staat, waaraan zijne Majesteit zulke groote verpligtingen had, langdurig zoude geweest zijn: maar het bleek al schielijk, dat de weigering, om den jongen Prins van Oranje tot Stadhouder aan te stellen, den Koning zeer mishaagde, en dat hij niet dan schoorvoetende kwam tot het Verdrag, dat in het jaar 1662 tusschen de beide Staten gesloten werd. (79)

Om zich te dekken tegen den wrok van Engeland, daar men weinig genegenheid toonde om zich aan het gesloten Tractaat te houden, ver-

(79) *Vaderl. Hist.* XIII. D. bl. 47.

verbond zich de Staat wel met den Franſchen Koning Lodewijk den XIV: doch deze, te onvrede over eene geheime onderhandeling tusſchen dit Gemeenebest en Spanje, ſtookte Karel den II. onder de hand op, tegen dezen Staat.

Welhaast borsten ook buiten Europa de vijandelijkheden uit. De Hertog van IJork, 's Konings broeder, was in het jaar 1663, met eenige ſchepen uitgezonden naar de kust van Afrika, en had in last (80) om *Kaap Kors* te nemen en vervolgens *Nieuw-Nederland.* De onderneming ſlaagde gelukkig. In Sprokkelmaand van het jaar 1664, vielen verſcheidene Nederlandſche Schepen en Sterkten langs de kust van Afrika in handen des Vijands, die daarop den ſteven wendde naar Amerika. De Engelſche magt was aanzienlijk: wederſtand met ſchijnbaar geluk onmogelijk: zoo dat op den 27 van Oogstmaand 1664, *Nieuw-Amſterdam* zonder ſlag of ſtoot overging aan de Engelſchen, die welhaast geheel *Nieuw-Nederland* vermeesterden, benevens de Eilanden *Tabago* en *St. Euſtatius.* (81) Zij noemden het aldus be-

(80) Dit erkende zelfs de Koning openlijk; vergelijk *Brieven van de Wit* IV. D. bl. 387.

(81) *Vaderl Hist* XIII. D. bl. 118. De voorwaarden der Kapitulatie van Nieuw-Nederland vindt men in den *Holl. Mercurius* 1664.

bemagtigd Land *New-York*, en gaven denzelfden naam aan de Hoofdplaats *Nieuw-Amsterdam.*

Zoodra de tijding van dit verlies in Holland kwam, gaven de Bewindhebberen der West-Indische Maatschappij er kennis van aan de Algemeene Staten, op den 24. van Wijnmaand 1664. Hun Hoog Mogenden ontvingen dit Verslag met leedwezen, en zonden afschriften der Memorie van Bewindhebberen aan de onderscheidene Provinciën, dezelve aanmanende om door spoedige Consenten de noodige Geldmiddelen daar te stellen tot voortzetting van den oorlog en tot afwering van verdere onheilen; zoo binnen als buiten Europa: terwijl de Ambassadeur *van Goch* in Engeland werd aangeschreven, om de krachtigste voorstellen te doen bij den Koning, tot teruggaaf der ontnomen Koloniën en tot voorkoming van dergelijke ondernemingen. Dan met welk leedwezen dit verlies hier te lande ook vernomen werd, gelijk men buiten staat geweest was om het te verhinderen, zoo was men echter niet gereed om het verlorene te hernemen. Amsterdam scheen zich bovendien dat verlies te getroos-

1664, p. 153. en in 't *Kort Verhaal van den Engelschen Oorlog*, Amst. 1667. bl. 28 en 29.

troosten, in het vooruitzigt van driemaal meer te zullen winnen, daar er bevelen gegeven waren, om de bezittingen der Engelschen in Oost-Indiën aan te vallen, die men vervolgens of zoude blijven behouden of tegen *Nieuw-Nederland* uitwisselen. (82) Men leefde trouwens in de hoop, dat bij de Vredes-onderhandelingen, die in het jaar 1665, onder het beleid der Fransche Gemagtigden, op bijzonderen last van Lodewijk den XIV. ondernomen waren, het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden hersteld zoude worden in het bezit van *Nieuw-Nederland*, dat men zoo ongaarne verloren had.

Ondertusschen had de Fransche Koning op eigen gezag (83) aan de Staten den voorslag laten doen om *Nieuw-Nederland* aan den Koning van Groot-Brittannië af te staan, mits hij hen in 't bezit liet van het eiland *Pouleron &c.* Men had echter hier te lande geene ooren naar dergelijke schikkingen, vooral, daar men zich vleide, dat Frankrijk ook einde-

(82) D'ESTRADES *memoires L. II. p.* 294.

(83) De Koning verschoont zich deswegens in zijnen brief aan *d'Estrades* van den 17. Aug. 1665, zeggende „dat de Vredes-„ voorwaarden hem door den Raadpensionaris DE WIT waren aan „ de hand gegeven, 't geen Z. M. begeerde dat bij gelegenheid, „ met overleg van DE WIT, den Staten wierd bekend gemaakt, „ tot afwending van allen argwaan". *Oeuvres de Louis XIV, T. III. p.* 315.

delijk zich tegen Engeland verklaren zoude.

Twee jaren duurde de oorlog: ter wederzijde werd dapper gevochten. Eindelijk werd de Vrede te Breda gesloten op den 31. van Hooimaand 1667, en daarbij bedongen, dat elk zoude blijven behouden de Plaatsen, Steden en Sterkten, die men gedurende den oorlog aan elkander ontnomen had, tot op den 20 van Bloeimaand te voren. (84)

Nieuw-Nederland, dat nu reeds drie jaren in handen der Engelschen geweest was, werd dus volkomen en eindelijk afgestaan. En zoo werd in eens verloren de vrucht van meer dan vijftig jaren arbeids, met alle de onnoemelijke geldsommen, die uit het Vaderland tot aanleg en verbetering der Volkplanting waren afgezonden; verijdeld de vleijendste vooruitzigten van koophandel en welvaart; verarmd menigvuldige Nederlandsche Geslachten, welker bestaan van 't behoud der Volkplanting afhing.

Hoe zeer men het verlies van deze aanzienlijke Volkplanting te regt betreurde, werd dit nogtans eenigermate verzacht door het nemen der Engelsche Volkplanting *Suriname* in Lentemaand van het jaar 1667, door den Zeeuw-

schen

(84) *Vaderl. Hist.* XIII. D. bl. 265.

ſchen Capitein *Abraham Krijnszoon* (85) derwaarts door de Staten van Zeeland met drie ſchepen gezonden; welke Volkplanting mitsdien, uit kracht der Bredaſche Vredehandeling, onder de heerſchappij van dezen Staat overging. (86)

Zoo dikwijls wij aan *Suriname*, de eenigſte Nederlandſche Volkplanting aan de kust van Guiana, denken, herinneren wij ons met dankbaarheid de nagedachtenis van deszelfs veroveraar, *Abraham Krijnszoon*, onzen Zeeuwſchen Landgenoot, die dezelve als eene vergoeding voor het verloren *Nieuw-Nederland* aan de kroon des Vaderlands gehecht heeft, en nog daarmede doet prijken.

Of ondertusſchen het verlies van *Nieuw-Nederland* door de vermeestering van *Suriname*, immers bij verloop van tijd, zij vergoed geworden, is moeijelijk te beſlisſen. Dit is zeker, dat de afſtand van eerstgemelde Volkplanting groote vreugde in Engeland veroorzaakte. Trouwens, daar door werd de ſcheidsmuur weggenomen, die de vereeniging der zuidelijke Koloniën van Engeland in Virginië met de noor-

(85) Zie nopens dezen dapperen Zeeuw DE LA RUË *heldhaftig Zeeland.* bl. 190.

(86) *Vaderl. Hist.* l. c. bl. 406. HARTZINCK *beſchr. van Guiana.* II. D. bl. 585.

noordelijke Koloniën verhinderde: daardoor werd een nieuw vak van Landbouw en Koophandel geopend en een gevaarlijk nabuur uit den weg geruimd.

In deze uitzigten echter openbaarde zich wederom de onſtandvastigheid der ondermaanſche zaken. De tegenzin, waarmede van de Engelſche zijde de Vrede geſloten was, deed vermoeden, dat dezelve niet langdurig zoude wezen. Welhaast ook ontſtond er geſchil over het ſtrijken der vlag, 't geen het oorlogsvuur nog heviger dan immer te voren deed ontbranden.

Nieuw-Nederland *door de Nederlanders hernomen, doch weder terug gegeven.*

In het jaar 1672 werd de Staat overvallen, niet alleen door de Kroonen van Engeland en Frankrijk, maar ook door de Bisſchoppen van Keulen en Munſter.

Aanzienlijk waren de verliezen te Lande: ter Zee echter werd de eer van 's Lands vlag mannelijk gehandhaafd.

De Kapitein *Cornelis Evertſen*, Zoon van den geſneuvelden Vice-Admiraal van denzelfden naam, in 't laatst van het jaar 1672, door de Staten en de Admiraliteit van Zeeland

 met

met eene kleine Vloot naar de West-Indiën gezonden, ftevende naar de Engelfche Koloniën in Virginië, alwaar hij verfcheidene Schepen nam of verbrandde. Te *Martinique* een fmaldeel van vier Schepen van Oorlog, door de Admiraliteit van Amfterdam onder het bevel van den Kommandeur *Jacob Binkes* (87) uitgezonden, ontmoetende, vereenigde hij zich daarmede, nemende eene groote menigte Engelfche en Franfche Schepen.

En nu wendden *Evertfen* en *Binkes* den fteven naar *Nieuw-Nederland*. De Stad *New-York* was voorzien van veertig ftukken gefchut, doch de Gouverneur afwezig, zoodat er eenige verwarring plaats had, en de bemagtiging gefchiedde zonder grooten tegenftand. Alle de Zeehavens werden almede ingenomen, en vervolgens de geheele Volkplanting, waar aan door den overwinnaar de aloude naam van *Nieuw-Nederland* werd wedergegeven. Dit gebeurde den 9. van Oogstmaand van het jaar 1673. (88)

Welk

(87) *Jacob Binkes* was een dapper Zeeman, en fneuvelde in Slagtmaand 1677, ter gelegenheid der verovering van *Tobago* onder den Graaf D'ESTRÉES, zie *Vaderl. Hist.* XIV. D. bl. 376, 401 en 443. en *Leven en Daden der Zeehelden*, bl 438.

(88) *Notulen van Zeeland* 1673 bl. 176—179. en van 1674 bl. 21 en 24. *Holl. Mercurius* 1673, p. 170—264. *Aanmerk. op de Vaderl. Hist.* XIV. D. bl. 102.

Welk eene vreugde deze heerlijke zegepraal onder de Nederlandſche Volkplanters verwekte, voor zoo verre zij in de Kolonie gebleven waren, is ligtelijk op te maken. De dappere *Evertſen*, op 't behoud der Volkplanting bedacht, zal buiten twijfel in het beſtuur voorzien en eene behoorlijke bezetting uit de Landſoldaten, die hem waren medegegeven, in de Hoofdplaats en waar zulks noodig was, gelaten hebben; zorgende bovendien, dat nog twee gewapende Schepen ter meerdere beveiliging daar bleven liggen.

De Regering van 't veroverd *New-York*, thans genoemd *Nieuw-Oranje op 't eiland Manhattans* (89), gaf bij eenen uitvoerigen brief van den 8. van Herfstmaand 1673 kennis aan Hunne Hoog Mog. van deze gewigtige gebeurtenis, daarmede afzendende den Heer *Cornelis van Ruijven*, die verſcheiden aanzienlijke ambten in de Kolonie bekleed had

 en

(89) De Regering benoemde zich Burgemeesteren en Schepenen der Stede *Nieuw-Oranje* op 't Eiland *Manhattans* in *Nieuw-Nederland*, en beſtond uit de navolgende perſoonen: *Anthonij de Mill*, *Johannes de Rijster*, *Aegidius Luijck*, *Johannes van Brug* of *Burg*, *Michiel Beeckman*, *Jeronimijs Ebbink*, *Jacob Kop*, *Laurens van de Spiegel*, *Guilliam Verplanck*.

Deze brief is mij vriendelijk medegedeeld door Jonkheer J. C. DE JONGE, Adjunct-Archivarius van het Rijk der Nederlanden, dien ik voor dit en andere berigten mijnen dank betuig.

en volkomen bekend was met den ſtaat der zaken : doch een zware ſtorm, die Schip en leven bedreigde, hem eene haven van Nieuw-Engeland hebbende doen binnen loopen, werd hij met een' naderen brief, van den 10 van Louwmaand 1674, andermaal naar Nederland afgevaardigd.

Bij dien brief wordt te kennen gegeven, dat het God behaagd hebbende de wapenen van den Staat zoodanig te zegenen, dat de ganſche Provincie van Nieuw-Nederland, beſtaande uit drie Steden en meer dan dertig dorpen, tot groote vreugde der Ingezetenen onder de gehoorzaamheid harer wettige Overheden was wedergebragt, men groote voordeelen voor het Vaderland daaruit meende te mogen voorſpellen; vooral, indien eenige huisgezinnen, die door den overval der Franſchen ſchier van alles beroofd waren, zich in Nieuw-Nederland zouden willen nederzetten; en men hen, gedurende het eerste jaar, wilde te gemoet komen: dat deze Provincie, die bijna niets dan volk van noode had om den landbouw voort te zetten, daardoor zoodanig in waarde zoude toenemen, dat zij in 't vervolg van tijd voor 't Vaderland zoude kunnen dienen tot eene koornſchuur en bergplaats van vele noodzakelijkheden, die nu gewoonlijk uit

de Sond gehaald werden; hebbende de Landstreek *de Esopus*, bestaande uit drie dorpen, in het vorige jaar reeds uitgeleverd omtrent 25,000 schepels koorn: dat Curacao en Suriname inmiddels in de behoeften van Nieuw-Nederland zouden kunnen voorzien, en zij daar hunne waren vertieren: dat Nieuw-Nederland voor Schepen, om de West kruisende, zeer gelegen was om er hunne prijzen op te brengen: dat men bovendien aldaar in staat was om het oog te houden op het gedrag van Engeland, 't geen eens meester wordende van het Noordergedeelte van America, in staat zoude zijn, om buiten kennis van andere Mogendheden, aldaar Schepen van oorlog uit te rusten, ten einde daarmede den Staat of deszelfs Bondgenooten te overvallen: dat bij dit alles kwamen de groote voordeelen van den Bever- en Pelterij-handel, benevens nog andere zaken, die mondeling door den Heer *van Ruijven* zouden worden voorgedragen.

Zij besloten, dat tot het herstel en behoud van de Provintie Nieuw-Nederland onmiddelijke hulp en voorziening noodig waren, zonder welke zij gevaar liep van te bezwijken onder de aanslagen van hare menigvuldige Engelsche en Fransche vijanden, van welke zij omringd was, en die niet zouden nalaten alle hun-

ne krachten in te ſpannen, om zich over de zegepraal der wapenen van Hunne Hoog Mog. in dat wereld deel te wreeken, waardoor de Nederlandſche Natie, die daar te lande omtrent 6000 à 7000 man ſterk was, niets anders dan eenen volkomen ondergang en verwoesting zoude mogen verwachten, verzoekende mitsdien, dat Hun Hoog-Mog. zich aan het behoud dezer Provincie wilden laten gelegen liggen, en haar zoodanigen bijſtand bezorgen, als tot haar behoud bevonden zoude worden te behooren.

Intusſchen was *Evertſen* met zijne kleine vloot en verſcheiden prijzen naar Kadix vertrokken, alwaar hij in Wintermaand deszelfden jaars behouden aankwam, nadat hij het eiland *Sint Euſtatius* nog bovendien had bemagtigd.

Gedurende dezen zeetogt was de ſtrijd der verbonden Mogendheden zeer hevig en bloedig geweest. Geen wonder dat 's Lands Staten, die geenen anderen Bondgenoot hadden dan den Koning van Spanje, tot den vrede geneigd waren. Zij deden dan verſcheiden voorſlagen aan Koning Karel den II, onder anderen ook om *Nieuw-Nederland* op nieuw af te ſtaan, zonder daarvoor eenige vergoeding te bedingen.

Streelender lokaas kon den Britſchen Vorst niet

niet worden aangeboden. Hij nam er ook ſpoedig genoegen mede, en de Vrede werd op den 19 van Sprokkelmaand 1674 te Westmunster, onder deze voorwaarde, geſloten. (90)

De Algemeene Staten beſloten daarop, den 16 van Grasmaand; om *Nieuw - Nederland* aan de Engelſchen over te geven, waartoe de West-Indiſche Maatſchappij werd gemagtigd (91); terwijl de ingezetenen der Volkplanting met hunne verzoeken verwezen werden naar den Koning van Engeland (92). Dus werd *Nieuw - Nederland* op nieuw eene Engelſche Volkplanting, en voor altoos aan het Vaderland ontnomen; terwijl het eiland *Sint Euſtatius* en de Volkplanting van *Suriname*, nog ten huidigen dage in het bezit van dezen Staat gebleven, onloochenbare gedenkteekens blijven van den heldenmoed en het beleid der Zeeuwſche Zeehelden *Krijnſen* en *Evertſen*.

Bij de menigvuldige helden - daden der *Evertſens*, verdient ook deze zegepraal onze erkentenis. De Kommandeur *Cornelis Evertſen*, niet ontaard van den moed en de dapperheid

(90) *Vaderl. Hist.* XIV. D. bl. 298 en 299. VALCKENIER II. D. *Bijlage* 22. bl. 68.

(91) *Notulen van H. H. M.* 5, 11, 15 *Junij* 1674.

(92) *Ibidem* 4 *Junij* 1674.

zijns Vaders en Ooms, beide in hetzelfde jaar roemruchtig gesneuveld, zoude ook *Nieuw-Nederland* aan het Vaderland hebben wedergegeven, indien het behoud daarvan mogelijk geweest, en de afstand tot herstel van den Vrede niet noodzakelijk geoordeeld ware. (93)

Onderzoek naar 't regt van bezitneming van Nieuw-Nederland.

De aaneenschakeling der lotgevallen van *Nieuw-Nederland* kon hier voegzaam worden besloten, indien het niet waardig ware, nog een oogenblik stil te staan bij de gronden van regt, waarop zich het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, ten aanzien van het bezit van *Nieuw-Nederland*, beriep.

En waaruit kan men dezelve beter opmaken, dan uit de redenen, waarmede het Engelsch Bestuur dit regt tegensprak?

Het wendde namelijk voor, dat Koning Jacobus dat land gegeven had aan den Graaf *van Stirling* bij opene brieven, onder het groot Zegel

(93) CORNELIS EVERTSEN, geboren te *Vlissingen* den 16 Novb. 1642, was de zesde Zoon des gesneuvelden Luit.-Admiraals CORNELIS EVERTSEN. Zie DE LA RUE *Heldhaftig Zeeland*, bl. 154. en J. DE KANTER Phil.z. *Redevoering over het herstel van het Praalgraf der Luit.-Admiralen* JOHAN en CORNELIS EVERTSEN, *te Middelburg uitgesproken den* 18. *van Lentemaand* 1818.

Zegel van Engeland: dat de Schotten, langen tijd voor er de Hollanders waren ingekomen, de bebouwing der Kolonie hadden begonnen: dat de Hertog van IJork het regt der Erfgenamen van den Graaf van Stirling gekocht had, en dat mitsdien de landſtreek, *Nieuw-Nederland* genoemd, wettig toekwam aan de Engelſchen: dat bovendien de Hollanders er ſlechts oogluikend waren toegelaten, even als wanneer zij zich in Engeland of elders nederzetteden, zonder daarom voor hun Vaderland eenig regt van Souverainiteit te verkrijgen. (94)

Zie daar de gronden, waarop zich, naar het ſchrijven van den Graaf *d'Estrades*, de Kanſelier van Engeland beriep, om het regt van zijnen Meester te verdedigen! — Laten wij dezelve kort en beſcheiden ter toets brengen.

Indien hier de vraag ware, of Koning Jacobus vroeger dan de Algemeene Staten, onder zijne grootere uitgiften, de Landſtreek, naderhand *Nieuw-Nederland* genoemd, ter ontginning en bevolking hebbe weggeſchonken, zou welligt de uitſpraak ten zijnen voordeele vallen moeten. Het is toch bekend, dat Koning Jacobus, in zijnen overdreven ijver tot vorming van overzeeſche Volkplantingen,

 reeds

(94) *Memoires* D'ESTRADES, T. II. p. 289.

reeds in het jaar 1606, aan twee onderſcheidene Maatſchappijen van Koophandel het regt heeft gegeven, om handel te drijven op het vasteland van America, 't geen hij in twee bijna gelijke deelen, tusſchen den 34 en 45 graad breedte, en dus van Nieuw-Schotland tot het zuiderdeel van Carolina, verdeelde, het eene gedeelte noemende *de eerste Volkplanting van Virginië* of *de Zuidelijke Volkplanting*, en het andere *de tweede*, of *de Noordelijke Volkplanting* (95). Het lijdt ook geene tegenſpraak, dat Koning Jacobus, bij verſcheiden opene brieven, het gezag en de voorregten dezer Volkplantingen bevestigd, uitgebreid en bepaald heeft: — dat hij zelfs, in het jaar 1620, bij dergelijke brieven aan den Hertog *van Lenox*, den Margraaf *van Buckingham* en andere Grooten een uitgeſtrekter regt vergund heeft, dan hij te voren had afgeſlaan, hen vereenigende onder den titel van *den Grooten Raad* van Plijmouth, ten einde eene Volkplanting aan te leggen in Nieuw-Engeland: (96) maar het is niet minder zeker, dat alle de pogingen des Konings vruchte-

(95) ROBERTSON *Geſch. van America*, V. D. bl. 46. *'t Britt. Rijk in America*, bl. 172.

(96) ROBERTSON *l. c.* bl. 62, 71, 93, 152.

teloos uitvielen, en dat alle de ondernemingen der nieuwe Maatschappij zonder goed gevolg bleven. (97) Waarom zoude ook, zonder bijkomende bezitneming, de vergunning van zeevaart, handel en landswinning, tusschen den 34 en 45 graad, door Koning Jacobus, alware die ook vroeger gedaan, op het regt en den eigendom der gronden, van meerdere waarde en invloed zijn, dan die der Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden, die aan de West-Indische Maatschappij, in het jaar 1621, gelijke regten vergunden tusschen den 37½ en den 41½ graad, terwijl er reeds Nederlandsche plantaadjen en vastigheden in die oorden bestonden?

Mijns erachtens, hebben beide Uitgiften zonder dadelijke bezitneming geene meerdere waarde, dan die van den Roomschen Paus Alexander den VI, toen hij bij zijne Bulle van het jaar 1493, geheel Zuid-America tusschen de Koningen van Portugal en Spanje verdeelde. Alles trouwens komt hier aan op de oorspronkelijke ontdekking en eerste bezitneming. Deze zijn de eenige titels van regt, die de Volken tegen elkander kunnen aanvoeren, om hun voortdurend bezit te regtvaardi-

(97) ROBERTSON *l. c.* bl. 153. SPRENGEL *Gesch. der Europ. in America*, bl. 178.

digen. (98) Om deze reden heb ik hier boven geen gewag gemaakt van de ontdekkings-reis van *John* en *Sebastiaan Cabot*, die, op last van Hendrik den VII, Koning van Engeland, tot ontdekking van den doortogt door het Noord-Westen, uitgevaren, de kusten van Noord-America waarſchijnlijk wel gezien maar niet bezocht hebben. (99)

Gelijk men dus, op dien grond, aan Engeland niet kan ontzeggen het regt van eigendom op de Volkplantingen in *Virginië*, als door hen oorſpronkelijk ontdekt en in bezit genomen, even weinig kon dat Rijk aan de Nederlandſche West-Indiſche Maatſchappij het regt betwisten, dat de Nederlanders door eerste ontdekking, bevolking en bebouwing op *Nieuw-Nederland* verkregen hadden.

En wat betreft de Uitgift bij opene brieven in het jaar 1621 aan Willem Alexander, Graaf van Stirling, Secretaris van Staat in Schotland; deze bepaalde zich tot *Acadia* of *Nieuw-Schotland*, (zoo als Koning Jacobus goedvond dat Land te noemen) gele-

(98) PUFENDORF *droit de la Nat. et des Gens*, Lib. IV, *c.* 6 § 4.

(99) *Discours of Dr.* S. MILLER *in the Collections of the New-York Histor. Societij*, T. I. p. 22.

legen tusschen den 42 en 44 graad. (100)

Bovendien was die gift beperkt door het uitdrukkelijk beding, *indien die Landen onbewoond of door Ongeloovigen in bezit genomen waren.* De Schrijver van het *Brittannisch Rijk in America* (101) verhaalt wel, dat Koning Jacobus het *Lang-eiland* aan den Graaf van Stirling heeft geschonken, maar doet te gelijk opmerken, dat dit gebeurde ten tijde dat de Nederlanders zich reeds in de Volkplanting gevestigd hadden, en de Planters door den gemelden Graaf naar 't Lang-eiland gezonden, door de Hollanders naar 't deszelfs Oostelijk gedeelte gedreven waren.

Maar, zouden ook de Schotten, gelijk de Kanselier van Engeland voorgaf, vroegere ontdekking van die Landstreek gedaan en er eerder dan de Nederlanders bezit van genomen hebben? — Niets is, van voren beschouwd, onwaarschijnlijker dan dit. De geest der Schotsche Natie bepaalde zich, toen Koning Jacobus den troon van Engeland beklom, niet op ontdekkingen van Landen en berekeningen

van

(100) Schoon ik den giftbrief niet gevonden heb, zelfs niet bij RIJMER, wordt zij aangehaald in bovengemeld stukje, genoemd *Conduite des Français par rapport à la Nouvelle Ecosse* p. 29. en SPRENGEL *l. c.* I. D. bl. 40.

(101) Bl. 104.

van Koophandel. De aandacht van den Vorst zelfs ſtrekte zich toen meerder uit tot China en Japan, werwaarts hij door het Noorden den weg wilde vinden (102). Ook is mij nergens voorgekomen, dat er eenige ſcheepstogt op America door de Schotten ondernomen zij, vóór dat de hardnekkige handhaving der Bisſchoppelijke kerktucht de volksverhuizingen uit Schotland zoo wel als uit Engeland ſcheen noodzakelijk te maken. En op dat tijdſtip waren de Hollanders reeds voorlang in *Nieuw-Nederland* gevestigd.

Robertſon, de naauwkeurige Geſchiedſchrijver van America, erkent bovendien uitdrukkelijk, dat de Hollanders, het eiland *Manhattans*, de rivier van *Connecticut*, en de ſtreken langs den oever ontdekt hebbende, daarop alle regten verkregen hadden, die de eerste bezítneming ſchenkt (103); terwijl *Burk*, die de Geſchiedenis der Engelſche Volkplantingen in America met opzet beſchreven heeft, het mede voor zeker houdt, dat de Landswinningen der *Hollanders* en der *Zweden* ouder zijn dan die van *Nieuw-Engeland*. (104)

Te

(102) RIJMER *Acta publ.* T. VII. p. 115, 116.

(103) *Geſch. van America*, V. D. bl. 180.

(104) *Histoire des Colonies Europ. dans l'Amerique*. T. II. p. 207.

Te zeggen, dat zij er flechts gedoogd waren, even als Vreemdelingen, die zich in Engeland of elders nederzetteden, zonder daarom voor hun Vaderland te verkrijgen het regt van *Souverainiteit*, is in der daad befpottelijk. Of zoude men aan Vreemdelingen in eenig Rijk toelaten eene Stad te bouwen, vastigheden en fterkten te ftichten, gewapende benden in dienst te houden enz.?

De oudfte inboorlingen van Nieuw-Nederland, die nog heugenis droegen van de aankomst van 't Schip de *Halve Maan* in het jaar 1609, verzekerden bij herhaling, (gelijk ik reeds hier boven aanteekende) dat, vóór de komst der Nederlanders, zij volftrekt onkundig waren van het beftaan van eenige andere Natie buiten de hare, en dat zij het fchip voor eenen grooten Visch of Zeemonfter hadden aangezien; terwijl Hudfon en zijne fchepelingen zich overtuigd hielden, dat nimmer vóór hen eenige Christen-natie daar voet aan land gezet had.

Van geene meerdere waarde is 't geen de Schrijver van 't *Brittannifche Rijk in America* (105) verhaalt, dat de Hollanders hun regt op *Nieuw-Nederland* in het jaar 1608 ge-

(105) Bl. 100.

gekocht hadden van Kapitein *Hudſon*, welke koop, als zonder 'sKonings kennis geſchied, altoos als nietig gerekend was: dat de Puriteinen, die de Volkplanting New-Plijmouth naderhand ſtichtten, voornemens waren geweest om zich langs de baai van *New-haven* en op 't *Lang-eiland* neder te zetten, maar oostwaards opgeſtuurd door den Schipper, die een Hollander was en door zijne landslieden omgekocht, van hunne bezitneming toen hadden moeten afzien: dat de Hollanders, met planten begonnen hebbende, van daar verdreven waren door den Ridder *Argal*, Gouverneur van Virginië, en zich daarop aan Koning Jacobus den I. hadden vervoegd en vrijheid verkregen, om tot gerief hunner ſchepen, die op reis naar Brazil water en levensmiddelen noodig hadden, eenige hutten langs de kust te bouwen: van welk voorwendſel zij zich bediend hadden, om langzamerhand zich aldaar zoodanig te nestelen, dat zij er verſcheiden Steden en Vestingen gebouwd, Plantaadjen aangelegd en binnen korten tijd tot een groote en volkrijke Kolonie waren aangegroeid.— Dus verre de ongenoemde Engelſche Schrijver. Laten wij zien wat men van zijn verhaal te denken hebbe.

Hud-

Hudſon zoude zijn regt aan de Hollanders verkocht, en de Koning nimmer deze koop met zijne goedkeuring bekrachtigd hebben!

Maar vanwaar blijkt iets van deze onderhandeling? — *Hudſon* was met een ſchip der Nederlandſche Oost-Indiſche Maatſchappij uitgezonden. Hij was zeker de eerſte, die de Groote- of Noord-rivier en de daaraan grenzende kusten ontdekte: maar niet de eerste, die ze in bezit nam. Dit deden andere Nederlanders veel later, waarſchijnlijk eerst in het jaar 1614, gelijk wij hier voren zagen.

Dat de Puriteinen, in hunne togt naar Noord-America, door eenen Hollandſchen Schipper misleid zouden geweest zijn, ſteunt op eene vertelling, zonder genoegzaam bewijs. Maar al ware het mogelijk zulks te bewijzen: dit zeker zoude de bezitneming der Nederlanderen niet kunnen benadeelen, als hebbende ten minsten zes jaren vroeger plaats gehad.

Wat eindelijk betreft het verdrijven der Nederlanderen uit Noord-America door den Ridder *Samuël Argal*, Gouverneur van Virginië; het is mogelijk, dat deze man, in zijnen ijver tot uitbreiding der Engelſche Volkplantingen, toen hij, in het jaar 1620, op eigen gezag de Franſchen ging verjagen uit Canada, zich ee-

nige ſtrooperijen veroorloofd hebbe op de Nederlandſche Plantaadjen, aan de Hudſons - rivier : maar dit bewijst niets tegen der Nederlanderen regt van vroeger bezitneming ; daar toch zij , zoo wel als de Franſchen , op dien tijd met de Engelſchen in Vrede zijnde, dergelijk geweld niet verdiend hadden. Ook is het gedrag van den Gouverneur *Argal* geenszins goedgekeurd , daar hij in het volgende jaar naar Engeland geroepen en van zijn ambt ontzet is. (106)

Of zal men zeggen, dat het regt van bezitneming der Nederlanders van onwaarde zij, vermits de Landen, die zij innamen, door andere ſchoon woeste Volken bewoond werden? Immers dit zelfde zoude gelden tegen de Engelſchen. Behalve dat , volgens verzekering van Bewindhebberen der West - Indiſche Maatſchappij, (in de *Memorie* van den 29 September 1654, en te lezen in het *Verbaal van Beverningk*, *bladz.* 604) hare Dienaren, terſtond na den aanvang van het Octrooi , zich hebben toegelegd om verſcheidene eilanden en gronden van de inlanders te koopen, zoo als zij dan ook, bij wijze van koop, wettige eigenaars waren geworden van verſcheidene gronden langs de Noord - rivier

(106) *Britt. Rijk in America*, bl. 184.

vier, als: *Pavonia*, *Hoboken*, het *Staten-en Noten-eiland*, het *eiland Manhattans*, eene groote ſtreek Lands, genoemd *Zwanendaal*, niet ver van Kaap *Hinlopen* aan de Zuid-rivier en het geheele Landſchap *Connecticut*.

Gerustelijk dus mogen wij beſluiten, dat de Engelſchen geen regt van bezitneming kunnen voorwenden op de Landen in Noord-America, door de Nederlandſche West-Indiſche Maatſchappij bezeten en *Nieuw-Nederland* genoemd; maar veeleer, dat deze Landen met het zelfde regt als eene *Nederlandſche Volkplanting* hebben moeten worden aangemerkt, als *Virginië*, aan de Zuid-rivier, den naam eener *Engelſche Kolonie* dragen kon; en dat in der daad niets anders dan naijver in het ſtuk van koophandel aan de Engelſche, onvermogen en zwakheid aan de zijde der Nederlanderen, de oorzaken zijn geweest van het verlies eener Volkplanting, die voor ons Vaderland bijna zeker eene bron van welvaren zoude zijn geworden, en misſchien den afſtand van Brazil rijkelijk vergoed hebben.

Beſluit.

Zoo heb ik dan de taak, welke ik mij had opgelegd, mogen voleinden; — overtuigd dat

daaraan nog zeer veel ontbreekt, in weerwil van den arbeid, dien ik heb aangewend. Indien ik had kunnen magtig worden *het Vertoog* of *de Remonſtrantie der Gemeente van Nieuw-Nederland*, door *van der Donck* aangehaald; indien ik toegang had kunnen krijgen tot de oudſte *Notelen* van de West-Indiſche Maatſchappij ter Kamer Amſterdam, zoude ik waarſchijnlijk naauwkeuriger hebben kunnen opgeven zoowel de reistogten naar, als de toenemende bevolking, beſchaving en verdere lotgevallen van Nieuw-Nederland: doch hierin hebben mijne pogingen niet mogen ſlagen. Misſchien zou men, aangaande dat gedeelte der Volkplanting, 't geen aan de Stad Amſterdam was afgeſtaan, eenige bijzonderheden kunnen ontdekken uit de ſtukken, te vinden, onder de Stads Papieren van Amſterdam, in 't *Muniment Register B. folio 26. en D. fol. 89 en 148*: doch ik geloof niet, dat zij voor de algemeene kennis der lotgevallen van Nieuw-Nederland van merkelijk belang wezen zouden.

Misſchien zouden de Engelſche Schrijvers, waarop *Robertſon* zich beroept in het vijfde deel zijner *Geſchiedenis van America*, eenig licht over mijn verhaal verſpreid hebben: dan mijne pogingen om dezelve te raadple-

gen

gen vruchteloos geweest, zijnde, ben ik genoodzaakt daarin te berusten; de hoop koesterende, dat mijn arbeid nog eenmaal door eene bekwamer pen zal verbeterd worden. (107)

NASCHRIFT.

Nadat ik deze Schets van den oorſprong en de Lotgevallen van Nieuw-Nederland geſchreven had in het jaar 1813 en 1815, had ik de eer in 't begin van het jaar 1817, te ontvangen eene benoeming als *Honorair Lid van het Geſchiedkundig Genootſchap te New-York*, terwijl mij tevens ten geſchenke werd toegezonden een exemplaar van de twee uitgegeven deelen harer Verhandelingen, onder het opſchrift: *Collections of the New-York Historical Society, printed New-York* 1811 *and* 1814. Ik vond in deze Verhandelingen verſcheidene

 Stuk-

(107) Te vergeefs heb ik ook bij een der hier te Lande wonende Leden, van het geſlacht van *Renſſelaar* (wiens Voorouders eene aanzienelijke Kolonie geſticht hebben in Nieuw-Nederland, *Renſſelaarswijk* genoemd,) onderzoek gedaan, of ook daar eenige ſtukken ter opheldering der Geſchiedenis voor handen waren; dan ik ben onderrigt, dat alle deze voor eenige jaren waren ter hand geſteld aan den Heer *R. S. van Renſſelaar*, bij zijn vertrek naar America, alwaar die Heer, gelijk ik meen, zich nog bevindt.

Stukken, die licht verſpreiden over de groote gebeurtenisſen, waarop zich mijn aandacht bepaald had, en heb mij daarom ook, tot opheldering of uitbreiding van mijn Verhaal, van dezelve bediend, mij daarop bij ieder punt van dien aard in de Noten beroepende.

En terwijl ik het Geſchiedkundig Genootſchap van New-IJork eerbiediglijk dankzeg voor de eer, mij bewezen, vertrouw ik, dat zij, ingevolge hare algemeene uitnoodiging, ook mijne aanteekeningen, hoe gebrekkig anders, zal gelieven aan te nemen als welmeenende pogingen tot ontdekking der waarheid en tot opheldering der Geſchiedenis, al is het ook dat ik niet mogt zijn inſtaat geweest alle de onderſcheidene Vragen te beantwoorden, die zij ten onderzoek heeft voorgeſteld, en die eerst na het ſchrijven dezer Verhandeling ter mijner kennis zijn gekomen.

WAARNEMING

DOOR

B. DOBBELAER DE WIND,

WEGENS EENE LANGDURIGE EN BUITENGEWONE WATERZUCHT EN DAAR DOOR MIDDELIJK VEROORZAAKTE BEENBREUK.

Dat Genees en Heelkundige waarnemingen, vooral wanneer die meer dan gewone en zeldzame voorvallen ten onderwerp hebben, van het grootste nut tot vermeerdering van kennis en ondervinding, in deze voor het menschdom altoos gewigtige wetenschappen zijn, zal elk gereedelijk toestemmen, die weet, dat wij de vorderingen in alle wetenschappen alléén aan de mededeeling van getrouwe waarnemingen te danken hebben. — Zonder deze ontegenzeggelijke waarheid op het geen ik thans zal laten volgen te willen toepasselijk maken, acht ik het echter geenszins ongepast dit Genootschap een Verslag aan te bieden van eene langdurige, ongewone en zelfs zeldzame Waterzucht, die, niet lang geleden, bij eene Vrouw binnen deze Stad heeft plaats gehad en bij de-

zelve de voorname oorzaak tot hevige Beenbreuk en kort daarop gevolgden dood geweest is; eene geschiedenis, mijnes inziens, voor de Genees en Heelkunde zoo belangrijk in de toepassing, als der bekendmaking ten vollen waardig.

PETRONELLA VAN DEN HELDER, Vrouw van ANTHONIJ CARTON, wonende in de Heerestraat alhier, genoot tot op haar huwelijk, 't welk zij in 1797, destijds 29 jaren oud zijnde, voltrok, bestendig eene tamelijke gezondheid. — Steeds braaf en onbesproken van gedrag geweest zijnde, was zij tevens van een bedaard karakter en altoos, tot zelfs in het laatst van haar leven, welgemoed, vrolijk en opbeurend van aart; — ook, aan een ijvrig en naarstig man gehuwd zijnde, was huislijk geluk het deel der beide echtelingen, en geene knagende zorgen, zelf die niet, welke zoo vele menschen en bijzonder ambachtslieden, vooral in de laatste jaren, door de noodlottige omstandigheden des tijds knelden, hadden eenigen invloed op de ondermijning harer gezondheid.— Na verloop van eenigen tijd na haren echt wierd zij zwanger en verloste, na eenen langdurigen arbeid, den 20. October 1799 van eene Dochter (die thans nog in leven is

en

en eene bloeijende gezondheid geniet). Onmiddelijk op deze verlosfing vloeide zij dermate, dat de Vroedvrouw, die haar bijftand geboden had, zich daar over zeer bekommerende en voor het leven der kraamvrouw vreezende, befloot haar de Nageboorte ten fpoedigften af te halen, 't geen met moeite en tevens met veel pijn voor de lijderes gefchiedde, waarna zij terftond overging tot het beleggen van den buik en de *partes genitales* met doeken gedompeld in koud water, dezelve telkens bij herhaling, in eenen daartoe geplaatsten emmer, op nieuw bevochtigende.— Haar wierd nu door de Vroedvrouw geen fluitband omgedaan, gelijk anders in deze landen de vrij algemeene en hoogstnuttige gewoonte is, maar, terwijl zij lang over hevige koude klaagde, door dezelve toegevoegd: *dat is niets;* latende zij de Kraamvrouw, die door den langdurigen arbeid fterk gezweet had, nu gedurende eenige uren bijna geheel bloot liggen. In hoever nu het meer dan gewoon vloeijen en deze daar tegen in het werk geftelde of daaromtrend gebezigde handelwijze tot hare volgende ongelukkige ligchaams ongefteldheid eenige aanleiding gegeven hebben, ftaat mij thans niet te onderzoeken. Zoo veel is zeker, dat de Vrouw

het leven behieldt, doch den volgenden dag zeer opgeblazen van ligchaam en door koortſen aangetast was, waarom men de hulp van een Med. Doctor inriep, die haar, na twee à driemaal iets voorgeſchreven te hebben, tamelijk herſteld, zoo het ſcheen, verliet, zijnde zij echter daarna, reeds uit dit kraambed, onmatig dik gebleven.

Schoon nu, in vervolg van tijd, de buik bijna dagelijks meer en meer opzette, genoot zij des niettegenſtaande, bijna zes jaren lang, eene tamelijke gezondheid, volbragt met lust haar dagelijks werk en gaf de hoop van meer kinderen ter wereld te zullen brengen, waar door zij meende dat haar toeſtand verbeteren zou, geheel op, toen de ſtonden, die nog altoos een geregelden loop gehouden hadden, nu wegbleven en zij teregt zwangerheid vermoedde — Ook beviel zij door de hulp van mijn' geachtten Collega, den Med. Doctor en Vroedmeester P. S'GRAEUWEN, (die dit voor mij, als toen ziek zijnde, wel wilde waarnemen) op den 13. Februarij 1805 van eenen Zoon, die echter niet lang geleefd heeft. — Deze verlosſing, in welke het Kind met de billen voorkwam, liep echter, niettegenſtaande de moeilijke plaatſing der Vrouw, wier

buik

buik toen reeds tot aan de kniën overhing, gelukkig en voorſpoedig af; — de nageboorte volgde ſpoedig en de kraamzuiveringen geſchiedden geregeld: dan welke pogingen de Heer s'GRAEUWEN ook deed om nu den opgezetten buik door een behoorlijken ſluitband te bedwingen, was alles te vergeefs, en deze behield even dezelfde onmatige dikte als vóór de bevalling. In November 1807, toen zij den ouderdom van 40 jaren bereikt had, verloste zijn Ed. haar wederom gelukkig, doch ook nu weder met meerder moeite. Na de verloſsing vond zijn Ed. bij meting den omtrek van den buik zes voet en één duim te zijn en deszelfs lengte van het borstbeen tot aan de ſchaambeenderen drie voet, tien duim. Ook van dit kraambed herſtelde zij ſpoedig en gelukkig, om echter dagelijks meer en meer in ligchaamsdikte toe te nemen. Dit bewoog haar dan ook, om, ſchoon zij zich niet ziek gevoelde, nu en dan eens met den eenen of anderen Medicus en Chirurgus alhier over haren toeſtand vertrouwelijk te ſpreken; — dan, daar zij nu nog altoos hare bezigheden met lust en ijver waarnam en 'er bovendien zich geene duidelijke teekenen van Waterzucht bij haar opdeden, was men huiverig om deswegens be-

sluisfend te oordeelen en te handelen. Aldus verliepen 'er eenige jaren, toen de Heer s'GRAEUWEN in October 1811 een bezoek bij haar doende, duidelijk Waterzucht bij haar meende te ontdekken en ernstig over het doen der Buikſteek (paracenthefis, dacht: dan wijlen de Heer DE PUIJT, wien men insgelijks over dit geval geraadpleegd en tot het doen der Buikſteek verzocht had, was van gedachten, dat hoezeer de mogelijkheid daartoe beſtond, er echter geen Buikwaterzucht (ascites) blijkbaar genoeg aanwezig was om de paracenthefis te verrigten, terwijl zijn Ed. vermoedde, dat het geval, zoo geen Trommelzucht (tijmpanitis) zijnde, echter van eene andere verborgen natuur zijn kon. 't Gevolg van deze onzekerheid was, dat de Vrouw, zich overigens wel bevindende, geene medicijnen gebruikte, die ook in hare omſtandigheid van geene genoegzame vrucht zouden geweest zijn, terwijl zij, haar nu telkens meer en meer opzettend ligchaam geduldig met zich omdroeg en eindelijk door geen' Kunstgenoten meer bezocht wierd. Toevallig echter, wierd ik in Februarij 1814, twee maanden vóór haren dood, hare woning voorbijgaande, bij haar ingeroepen. Ik had haar nu, in vele jaren, of zints haar

twee-

tweede kraambed in 1805 niet gezien.— Lagchende vroeg zij mij (daar zij mijne verwondering op het beschouwen van haar ligchaam bespeurde): *Wel Mijn Heer, wat dunkt u nu van dit ligchaam; hebt gij ooit zoo iets gezien?*— Ik vond haar toen op een' gewonen (zoogenaamden) keukenstoel zittende en wél, zoo ik meende, aan een tafeltje met eenig naai- of breiwerk voor zich. Ik herhaal, *zoo ik meende*, want dit zoogenaamd tafeltje, op het welk zij haar werk verrichtte, was niet anders dan haar buik zelve, die zoodanig overhing, dat zij verpligt was, ten einde zich voor het voorovervallen te beveiligen, denzelven op een stoeltje, 't welk ik niet zien kon en waarop kussens lagen, te plaatsen, kunnende zij, in zulk eene gestalte alléén, zitten.— Haar, omtrend het een en ander 't geen mijne nieuwsgierigheid wekte, ondervragende, vernam ik van haar, dat zij, zich naar hare bedstede te slapen begevende, door behulp van haren man van haar stoel wierd opgetild en dan met de handen aan de knoppen van den stoel, waarop haar buik ruste, vooruit moest schuiven, tot dat zij de bedstede genaderd zijnde, zich liet omkeeren en met de billen op dezelve plaatste, waarna zij vervolgens door haren man, die

hare beenen van den grond optilde, nooit zonder veel moeite, in het bed geholpen wierd.

Ik beschouwde, gedurende dit verhaal, met onbeschrijflijke deelneming het ongelukkig ligchaam dezer Vrouw, 't welk eene grove vleeschklomp geleek, uit welke van boven een menschelijk hoofd, van terzijde en van onderen uitgeteerde ledematen te voorschijn kwamen en mijne aandoening zou, bij dit gezicht, wezenlijk nog grooter zijn geweest, indien ik de Lijderes in eene treurige of klagende stemming gevonden had, dan hare opgebeurdheid, geduld en Christelijke gelatenheid, matigden dezelve. Het was mij intusschen onmogelijk, vooral, daar ik, alléén zijnde, daartoe den noodigen bijstand miste, eenige de minste pogingen te doen, om haar ligchaam derwijze na mij toe te wenden, dat ik een nader onderzoek op den uitwendigen buik kon te werk stellen. Derhalve in de onmogelijkheid zijnde om door *tact* of *percussie* mij van de aanwezenheid van Water te verzekeren, moest ik mij vergenoegen met haar te vragen of zij ook schommeling van Water gevoelde, het geen door haar, wel niet geheel ontkennend echter niet *affirmatif* wierd beantwoord. Na haar, bij voortduring moed en lijdzaamheid te hebben toe-

toegewenſcht, verliet ik haar, weinig denkende, dat ik twee maanden daar na van een allerongelukkigst toeval, 't geen haren dood veroorzaakte, ooggetuige zijn zou.

Het was namelijk Donderdag den 28ſten April 1814, dat ik 's avonds omſtreeks half tien uren, ten ſpoedigſten bij haar geroepen wierd. Aldaar waren ook de Heeren J. G. LAHR en J. L. DAMAN, Heelmeesters en Operateurs binnen deze Stad, aanwezig. Men verhaalde mij, bij mijne komst, dat de lijderes, die ik op den ſteenen grond van haar vertrekjen liggende vond, naar bed gaande, door een val het dijebeen gebroken had. De toedragt der zaak was echter deze. Op haren gewonen zitſtoel zittende, was ééne der pooten van denzelven éénsſlags gebroken, 't geen haar terſtond ontſtellende meer dan gewone krachten deed geven, om, zich vasthoudende aan de knoppen van het ſtoeltje, waarop haar buik ruste, op te tillen en door haren man geholpen, na gewoonte en volgens de beſchrevene wijze naar bed te begeven. Dan, niet ver van de bedſtede genaderd zijnde, ſchoof ongelukkig het buikſtoeltje vooruit en haar buik glipte van hetzelve af, waarop, die de noodige ondersteuning misſende, haar noodlottige val, die ter

zijde gefchiedde, onvermijdelijk wierd. Nu trachtte haar man, haar met behulp van anderen op te ligten, dan in deze pogingen eenigzins flagende, wierden zij weldra verhinderd, daar de buik aan de linkerzijde overflaande door zijn gewigt het linker dijebeen even beneden den grooten draaijer (trochanter major) brak, 't geen zich door een vrij hoorbaar geluid openbaarde en waardoor dan nu ook de helpers verpligt waren haar wederom te laten zakken.

In deze gefteldheid vonden wij de ellendige lijderes op den kouden fteenen grond liggende, met één, voor menfchelijke krachten, onoptilbaar ligchaam en met een gebroken dijebeen; waarlijk eene treurige omftandigheid! — Onze eerste zorg was de ongelukkige Vrouw met vereenigde pogingen (waartoe de hulp van eenige gedienftige en fterke menfchen uit de buurt, die zich loflijk en met veel beleid tevens kweten, zeer te pas kwam,) op een bedpeuluw op den grond zelve te plaatfen, 't geen met ongelooflijke moeite, na vele tusfchenpozen en langen tijd eindelijk gelukte; wordende dezelve met bedaard overleg en medehulp der omftanders onder het ligchaam gefchoven. De verdienstelijke Heer LAHR, het geval, zoo veel

mo-

mogelijk onderzocht en alles wat tot een verband dienen kon gereed gemaakt hebbende, appliceerde hetzelve met behulp van den Heer DAMAN, zoo veel mogelijk, op de vereischte wijze; *zoo veel mogelijk* zeg ik, want door de verbazende overhanging van den buik, die den toegang tot de gebrokene plaats, niet alléén in gezicht, maar ook in behandeling, belemmerde, was zelf het behoorlijk onderzoek der breuk eene onmogelijkheid en kon dus dit verband, om bovengemelde rede, niet anders dan gebrekkig zijn.

Met deze behandeling verliepen meer dan drie uren, in welke de Lijderes, steeds met eenen buitengewonen moed bezield, geen zucht slaakte, alléén zich nu en dan uitlatende, dat dit haar dood wezen zou. Het verband aldus op de best mogelijkste wijze gelegd zijnde, kwam nu de moeilijkste taak aan. Haar van den grond op te ligten was, wegens de onmatige zwaarte van het ligchaam, niettegenstaande de menigte van hulp aanbiedende personen, ondoenlijk en dus veel minder mogelijk om haar in hare gewone bedstede te brengen. Men moest dus tot werktuiglijke hulp toevlucht nemen; — gelukkiglijk was de zoldering van het vertrekjen boven de plaats waar zij lag met een

een luik voorzien; dit geopend zijnde wierd aan één der balken op de bovenſte verdieping een katrol met vierdubbelde en nederhangende touwen vast gemaakt, die onder de bedpeuluw, waarop zij nu gelegen was, geſchoven en bevestigd wordende, het ligchaam in de hoogte konden optrekken. Eene ſlaapbank, in den vroegen nacht nog uit het Gasthuis dezer Stad verzocht en vriendelijk toegeſtaan, wierd nevens haar geplaatst, en nu wierd de Lijderes, met behoorlijke omzigtigheid, door behulp van den katrol tot zoo hoog naar boven geheven, dat de rustbank onder haar geſchoven en zij in de bestmogelijkſte poſitie voor haar gebroken been op de rechterzijde kon worden nedergelaten; eene plaatſing die nogtans voor haar zeer moeilijk was, wijl zij al ſpoedig over de drukking van den overhangende buik op het rechterbeen klaagde. Daar deze intusſchen niet anders zijn kon, verlieten wij, na verdere voorzorgen, ten één uur, des nachts de Lijderes, van deze werkelijke bezigheid zeer vermoeid zijnde.

Vrijdags morgens den 29. April haar vroegtijdig bezoekende vond ik haar afgemat en koortſig. Zij had den nacht wel onpijnlijk maar ook tevens rusteloos doorgebragt. 'T ontbijt had haar

haar echter gesmaakt; zij meende des middags met graagte te zullen eten; ook nuttigde zij toen een weinig Andijvie en scheen, behalven dat zij over moeilijke ligging bleef klagen, vrij welgemoed; — dan, des avonds haar wederom visitérende vond ik haar benaauwd, zeer koortsig en de pols klein en rad. Nu nam hare zwakte hand voor hand toe en des nachts ten half twaalf uren ontsliep zij, met volkomene bewustheid, zacht en voor de omstanders zelve nog zeer schielijk, in het 47ste jaar van haar zoo treurig eindend leven.

Den volgenden morgen (Zaturdag den 30. April) verzocht ik, benevens de Heer LAHR, den Man der Overledene, de opening van het lijk te mogen verrichten, 't geen ons te gereeder wierd toegestaan, zoo wegens de meer dan ééns daaromtrend bij haar leven geuitte wil der Lijderes, als om dat men de moeilijkheid der kisting van het lijk en de onmogelijkheid om hetzelve met de kist door de enge deur van het vertrekjen en door de voordeur uit te dragen, inzag. Nadat dus nu het lijk met minder behoedzaamheid en met vermeerderde hulp van de rustbank op den grond geplaatst was, begaven wij ons ten half twee uren des namiddags naar het Sterfhuis, alwaar behalven

de

de Heeren LAHR, DAMAN en ik, ook aanwezig waren de Heeren Medicinæ Doctoren en Vroedmeesters P. S 'GRAEUWEN en H. RIPPING, benevens de Heeren A. VAN DEINSE en M. TAK, destijds Medicinæ Studenten te Leijden, welke laatste ook toevallig met mij des Donderdags nachts bij het droevig voorval was tegenwoordig geweest.

Na ons door het onderzoek van den blooten en monstrueusen buik van de aanwezenheid van eene enorme hoeveelheid vocht in de holligheid van denzelven verzekerd te hebben, terwijl zich reeds aan ons oog, water uit de opperhuid zijperende vertoonde, en na deszelfs omtrek te hebben gemeten, (zijnde ruim zeven voet en één duim Middelburgsche maat,) liet ik, alvorens tot het inwendig onderzoek over te gaan, door den Heer B. J. DE KOSTER, ten dien einde daartoe door mij verzocht, eene naauwkeurige en in allen deele evenredige schets van het ligchaam, zoo als hetzelve, van kleederen ontdaan, zich op den rug liggende, voordeed, maken, (zie de Plaat hier achter) en daarna het lijk, niet zonder veel moeite, op de linkerzijde plaatsen. Nu verrigtte de Heer LAHR, met de meeste oplettenheid, den buiksteek (para-

cen-

centhefis) zoo veel mogelijk op de gewone plaats, ter linkerzijde tusfchen den, door de uitgeftrektheid van den buik bijna onzigtbaren en als uitgewischten navel en de kam van het linker heupbeen.

Eene ontzettende hoeveelheid ligt bruinachtig water ftroomde terftond met drift door de canul van den Troicar, en vulde al fpoedig den daaronder geplaatften emmer; — dan daar wij, na aldus eenige emmers vocht verkregen te hebben, bemerkten, dat de ontlediging op deze wijze te langzaam voortging, ja zelf door het nu langzaam verminderen der volume van den op zijde liggenden buik eindelijk te moeilijk worden zou, befloten wij denzelven *cruciaal* te openen, om het water alsdan daaruit, even als uit een vat te fcheppen, en in eenen daarbij geplaatften emmer over te ftorten.— Dit gefchiedde echter niet, zonder veel verlies van water te veroorzaken, 't welk uit het vertrekje tot aan de voordeur ftroomde, en lang waren wij met deze bewerking bezig, eer wij den buik genoegzaam konden ontledigen, om de ligging der deelen onder elkanderen en den ftaat der ingewanden te kunnen onderzoeken; zoodat wij na *elf* volle emmers, die ieder negentien pinten wa-

ters

ters inhielden, en dus eene hoeveelheid van twee honderd en negen pinten waters uit den buik gehaald te hebben, eerst tot eene meer ontleedkundige beschouwing konden overgaan. Wij gisten eenparig dat zoo wel het water, dat zich nog in de holte van het bekken bevond, als dat, 't welk langs den grond in menigte was weggeloopen, te zamen elf pinten konden bedragen, zoodat deze ongelukkige Vrouw in den laatsten tijd hares levens, niet minder dan 220 pinten water in den buik met zich heeft medegesleept; eene hoeveelheid, waarvan mijns wetens, bij bijna geene Schrijveren, eenig voorbeeld wordt gevonden.

De inwendige beschouwing van den buik leverde de volgende verschijnselen op: — De lever, de galblaas en de maag vonden wij, schoon wankleurig, in een natuurlijken toestand en zeer hoog in de bovenbuiks-zijde (regio epigastrica) tegen het middelrif gedrukt en als opwaarts geperst liggende.— De alvleesch-klier (pancreas) was kleen en verhard; — het net-vlies (omentum) geheel en al ontaard, en als tot eene harde vleeschachtige klomp geworden, zoodat wij, bij de eerste beschouwing, hetzelve moeijelijk erkenden.—

De

De dunne en dikke darmen (intestina tenuia et crassa) hadden eene groene *livide* kleur, lagen uit hunne natuurlijke plaats, tegen de holte der lendenen bij elkander gedrukt en waren van eene meer dan gewone kleente en dunheid geworden. Ook vonden wij het darmscheil (mesenterium) en de darmscheils klieren (glandulæ meseraicæ) ontaard, terwijl er overal gebrekkige zamengroeijingen der deelen met elkanderen plaats hadden. Dan, onze beschouwingen verder bepalende tot de deelen in de holte van het bekken gelegen, ontdekten wij al spoedig de vermoedelijke oorzaak dezer buitengewone Waterzucht. De Baarmoeder (uterus) was, op zich zelve beschouwd, in eenen natuurlijken staat en van die gewone grootte, zoo als men die in lijken van meermalen gebaard hebbende vrouwen vindt, ook was er noch aan het regter eiërnest (ovarium dextrum) noch aan deszelfs trompet en franjes iets buitengewoons te bespeuren; dan, tot onze verwondering, misten wij het linker eiërnest 't geen niet te vinden was, terwijl zich langs de linker lapellen van het buikvlies (peritonéum) 't welk door de kruiswijze opening van den buik omgeslagen lag een lijmig gelatineus vocht in menigte onthield, zoo dat hier gewisselijk al zeer vroeg een eiërnest-zak

waterzucht (hijdrops ovarii) plaats genad hebbe, die een gevolg kan geweest zijn van de eerste ongelukkige verlosſing of van voorafgaande ongeſteldheid, want wie mag dit *a posteriori* bepalen? Het is dus waarſchijnlijk, dat langen tijd, voor zich het water in de holligheid van den buik heeft uitgeſtort, het linker *ovarium*, gelijk meestal, een zak geformeerd hebbe, die allengs meer in grootte toenemende, zich eerst tot eene zeer aanmerkelijke hoogte heeft uitgezet, het buikvlies met de darmen na boven heeft gedrukt en daarna tot zulk eene buitengewone uitzetting gekomen zijnde, tevens dunner en dunner geworden en eindelijk doorgebroken is of het vocht langzamerhand in de holte van den buik ontlast heeft.

Niet alléén geven tot dit vermoeden de waargenomene verſchijnſelen bij deze Vrouw gedurende haar ellendig leven en de menigvuldige zamengroeijingen der deelen, die wij in het lijk beſpeurden aanleiding, maar ben ik ook daarin nog nader bevestigd geworden, door het herlezen der bekende uitmuntende Verhandeling van wijlen den beroemden VAN DER HAAR, over de Eiernest-zak-waterzucht der Vrouwen, (te vinden in het zesden deels tweede ſtuk van de Verhandelingen der Haarlemſche Maat-

ſchap-

ſchappij.) In de eerste plaats, zeg ik, krijgt dit denkbeeld te meer ſchijn van waarheid door de verſchijnſelen, welke deze Waterzucht van den beginne af aan heeft opgeleverd. Immers in de eerste jaren van den ongelukkigen toeſtand der Lijderes, van 1799 tot 1805 (tijdſtip 't welk tusſchen haar eerste en tweede kraambed voorbijliep) was er, noch bij haar, noch bij iemand, vermoeden, dat deze dikte door buik- waterzucht veroorzaakt werd; zelfs nog in 1811 vond zich, (gelijk ik boven zeide) de kundige en door zoo veel practicale ondervinding beroemde DE PUIJT bezwaard de paracentesis te doen, wijl hij niet genoegzaam vochtgolving voelde en dus in het geval dat 'er ééns geen water aanwezig was, erger gevolgen uit de ondernomen buikſteek duchte. Deze, bijna niet voelbare fluctuatie, ſchoon door den Heer 's GRAEUWEN reeds na de tweede en derde verlosſing, zoo als zijn Ed. mij gemeld heeft, waargenomen, pleit, mijnes inziens, voor de waarſchijnlijkheid, dat de zak van het linker eiernest, na zich aan het peritonæum vastgehecht en alle de bijliggende deelen op en achterwaards gedrukt te hebben tot eene aanmerkelijke grootte is uitgezet geweest, terwijl de rede der moeilijk waartenemen fluctuatie of vochtgolving, zoo lang deze

hijdrops ovarii beſtond, zoo aan de dikte van de bekleedzelen des buiks, als ook aan die van de vliezen des waterzaks zelve moet toegeſchreven worden. Echter is het zeker, dat op het laatst van haar leven die vochtgolving aanmerkelijk *perceptibel* geweest is, gelijk dan ook alle, die bij de opening van het lijk tegenwoordig waren, dezelve, vóór het verrichten van den buikſteek, gewaar zijn geworden.

Niet ongepast, vertrouw ik, en om de zaak eenig nader licht bij te zetten, laat ik dan ook nu hier de beſchrijving volgen, die de Heer VAN DER HAAR in bovengemelde Verhandeling van het aanſtaand uiteinde van zulke Lijderesſen, als een gevolg dezer ziekte, geeft en die in 't bijzonder zeer veel overeenkomst heeft met den ſtaat, waarin onze Lijderes in den laatsten tijd van haar leven verkeerde. Na alvorens gezegd te hebben, dat het hem niet onwaarſchijnlijk voorkomt, dat het vergrootte eiërnest met het buikvlies vereenigd zijnde daar ter plaatſe kan doorbreken en deszelfs vocht in de holligheid van den buik uitſtorten, hoezeer hij deze gevallen als zeldzaam beſchouwt, vervolgt hij: „ Men kan ligtelijk begrijpen, „ dat de Lijderesſen het in dezen derden trap „ der ziekte zeer benaauwd hebben. De adem- „ haling is zeer kort, ſchielijk en meest in

„ eene

„ eene zittende geſtalte. De pols is klein en
„ ras; de eetlust bedorven of belemmerd; hier
„ door verliest de lijderes al langzaam haar
„ voorgaande friſſe kleur en gedaante, die
„ haar bij den eersten en tweeden trap der
„ ziekte beſtendig was bijgebleven en haar ge-
„ brek van eene uitſtorting van water in den
„ buik of in eenig ander ingewand dat tot het
„ leven behoort, deed onderſcheiden. Het
„ aangezicht, de borst en de armen verma-
„ geren en droogen als uit; de beenen, die
„ bij een waar buikwater zoo ligt opzwellen
„ en dik worden, droogen insgelijks uit en
„ worden niet dan op het laatst der ziekte,
„ wanneer het vocht uit het zakgezwel in het
„ bekken loopt, dik, en dit is in het begin
„ van het gebrek almede een teeken dat het-
„ zelve van de eigenlijke waterzucht onder-
„ ſcheid. Zoo het zakgezwel dik en ſterk is
„ en de blaasgezwellen zich na binnen ontlas-
„ ten zonder dat iets van dezelve na buiten
„ loopt of zich in het bekken of de holte des
„ buiks uitſtort, dan kunnen deze lijderesſen
„ vele jaren met eenen afſchuwelijken dikken
„ buik leven, maar zoo zich het vocht uit
„ den doorgebroken zak of uit de ſlijm en wa-
„ terblazen in het bekken of in de holte des
„ buiks uitſtort, dan is de toevloed na het

 „ zak-

„ zakgezwel des te grooter. Hierdoor breidt
„ het zich alomme uit, drukt en bederft de
„ deelen die het aanraakt, waarop de dood dan
„ als de grootfte geneesmeester van alle we-
„ reldfche ellenden een fpoedig einde maakt."

Tot dus verre de Heer VAN DER HAAR, die, met eene reeks van waarnemingen, alle min of meer van elkander verfchillende, alle echter ten hoogften belangrijk, zijne uitmuntende Verhandeling eindigt. Wanneer wij intusfchen zijne befchrijving vergelijken met de verfchijnfelen, welke wij in onze lijderes hebben waargenomen en niet alleen letten op den bedorven toeftand der ingewanden, maar ook op den vreeslijk uitgeteerden ftaat van hare ledematen, hebben wij alle rede te gelooven, dat, alware de ongelukkige beenbreuk, die tot haren fpoedigeren dood aanleiding gegeven heeft, niet gebeurd, de lijderes echter, binnen zeer korten tijd, der natuur den tol zoude betaald hebben. Immers, die voorname werking in alle dierlijke ligchamen, die het aanzijn verlengen en duurzaam moet doen zijn, de voeding namelijk, hield bij haar geheel op: ook was dit blijkbaar in haar beengeftel, 't geen langen tijd alle mogelijke pogingen fchijnt gedaan te hebben om haar monfterachtig ligchaam tot onderfteuning te dienen; waarom dan ook in den, voor haar

haar noodlottigen avond van den 28 April de overkanteling alléén van den buik op het linker dijebeen, de dijebeensbreuk veroorzaakt heeft; eene breuk die wij, na de geheele ontlasting van het water uit den buik, onderzochten en bevonden met aanmerkelijke verbrijzeling van het been zelve gepaard te gaan, terwijl wij, bij de incifie in de dije, verfcheide kleine fragmenten uit dezelve haalden. Gaarne hadden wij deze breuk met nog meer oplettenheid verder onderzocht door het dijebeen zelve van het ligchaam weg te nemen; dan de tijd, zoo door het laten afteekenen van het voorwerp onzer befchouwing, als door de ontlediging van den buik en het onderzoek der deelen aanmerkelijk verftreken zijnde, waar bij nog kwam dat de eigene zuster der overledene, die, fchoon uit verkiezing, bij de opening en het onderzoek was tegenwoordig geweest, merkbaar verlangde, dat nu hieraan een eind mogt komen; dit alles verpligte ons, om, niet gelijk wij wilden, maar gelijk wij konden te handelen en nu ook alle nafporingen dáár te laten.

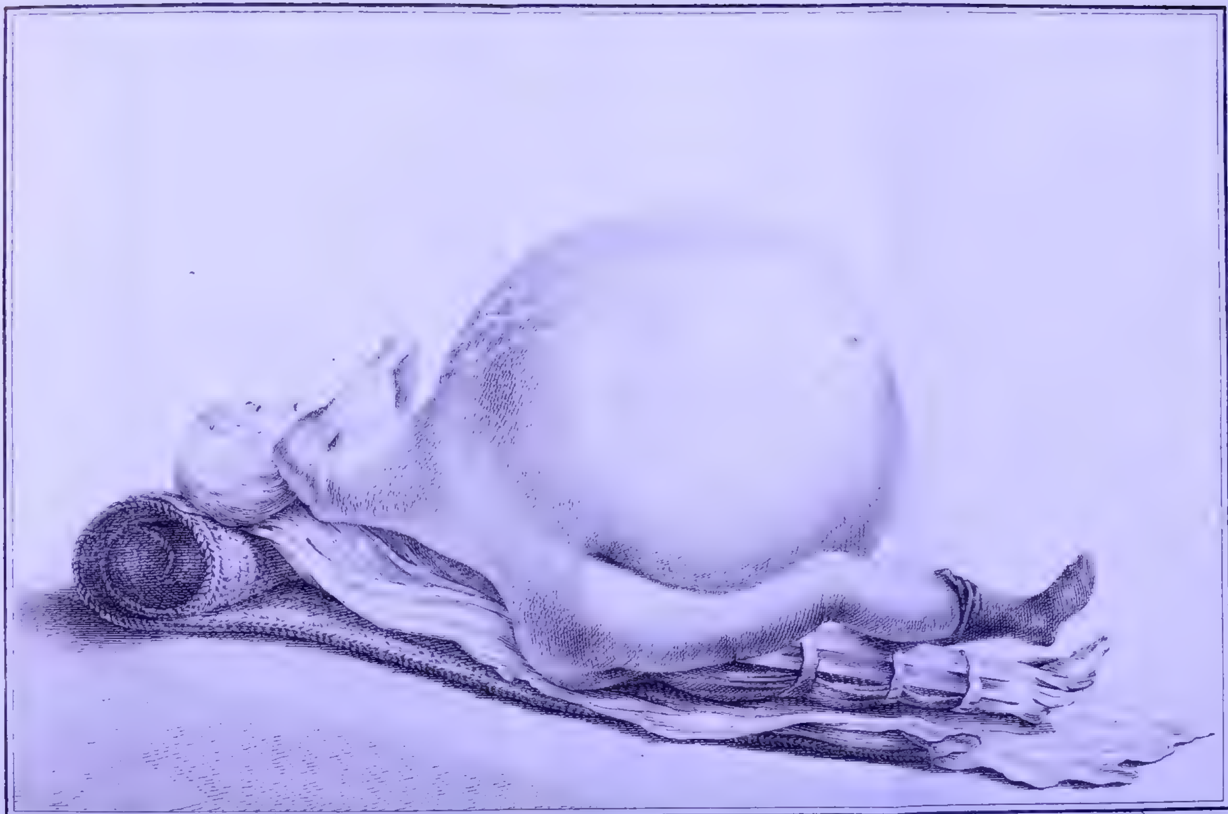
Weinige Schrijvers, (dat ik dit ten flotte bijvoege) hebben gelijk de Heer VAN DER HAAR opzettelijk over de *hijdrops ovarii*, ééne welligt meer dan men vermoedt plaats-

heb-

hebbende ziekte geſchreven; vele echter, en zints VAN DER HAAR, ook onder onze Landgenooten meer dan één, hebben ons nu en dan belangrijke waarnemingen daaromtrent nagelaten. Ter vergelijking daarvan met de onze zou ik voorbeelden kunnen aanhalen, dan elk, die geen vreemdeling in de Genees en Heelkunde is, weet dezelve op te ſporen. Liefst beſluit ik dus deze Waarneming, blootelijk medegedeeld om de bijzondere zeldzaamheid van zulk eene verbazende hoeveelheid water als deze Vrouw met zich heeft omgedragen, terwijl zij tevens wederom de waarheid bewijst, dat in dergelijke opzettingen van den buik, die ſomtijds langzaam en onmerkbaar beginnen en meest met ſchijnbare gezondheid gepaard gaan, de bepaling der ziekte en van derzelver zitplaats, in den beginne ten minsten, hoogstmoeilijk is, en de pogingen, die eindelijk in 't vervolg van tijd tot genezing of verbetering worden aangewend, ook daarom als te laat in 't werk geſteld wordende, dikwerf falen moeten. Mag dus deze Waarneming ſtrekken, om de oplettenheid van Heel en Verloskundigen in voorkomende gevallen van dien aard meerder op te wekken, dan zal vooral aan het oogmerk van deze mijne mededeeling voldaan zijn.

B. J. de Kesler ad. viv. A. G. van Preyen. sculps.

B. A. de Kesler ad viv. del.

OBSERVATIONES CRITICÆ

IN

HOMERI

HYMNUM IN CER
EREM.

Homeri Hymnum in Cererem, a clarisſimo viro CHRISTIANO FRÈDERICO MATTHAEI Moscâ ſibi misſum, anno præteriti ſeculi octogeſimo ſecundo in publicam lucem edidit Literarum Græcarum et Latinarum jam tunc in Patriâ nostrâ ſtator ac decus, DAVIDES RUHNKENIUS, Profesſor Leidenſis; adjectis duabus Epistolis criticis, alterâ ad LUD. CASP. VALCKENARIUM, alterâ ad JOH. AUG. ERNESTI, viros ſummos, ex alterâ editione multum locupletioribus. Repertus fuerat iste Hymnus in Bibliotheca S. Synodi, Homeri Iliadi editisque Hymnis ſubjectus in codice, ſcripto illo quidem ſub finem ſeculi XIV, ſed ducto ex veterrimo præſtantisſimoque. Et licet non germanum existimaverit hunc partum, ſed Poëtarum patri ſubditum, clarisſimus Editor, valde tamen antiquum habuit et pulcerrimum. Magna igitur istius ætatis fuit felicitas, cui, ut in præfa-

tione

tione fcripfit vir fummus, prorfus infperanti monimentum obtigit, quod non minorem ab ultimâ antiquitate, quam a priscâ fimplicique venustate, commendationem habet, — edendoque Hymno, vt aliis ftudiorum laborumque fuorum fructibus, Græcarum Literarum cultores magnopere fibi devinxisfe putandus est RUHNKENIUS. Edidit autem cum verfione Latinâ JOHANNIS HENRICI VOSSII, additis fimul annotationibus criticis, quibus corrupta Hymni lectio emendaretur, aut etiam peculiares dicendi formulæ et voces cum Homericis compararentur, et cum aliorum Poëtarum Græcorum locis, in quibus Hymnus noster imitando videretur expresfus. In quo cum multa aliorum industriæ obfervanda reliquisfe fe, ipfe dicat vir doctisfimus, haud poterit in vitium aut in culpam verti, fi quis proferat, quæ, diligentius Hymnum legenti, corrigenda notandaque fibi vifa fint.

Vs. 46.

Οὔτ' οἰωνῶν τις τῇ ἐτήτυμος ἄγγελος ἦλθεν.

Ad peculiarem vocis *οἰωνὸς* fignificationem, de qua Clar. Editor monuit in nota, confirman-

mandam, & hoc præſertim in loco declarandam, facit Homeri locus, qui eſt Odyſſ. O. vs. 530, 531, ubi, accipitre conſpecto, Apollinis nuntio, ita ad Telemachum Theoclymenus:

Τηλέμαχ', οὔτι ἄνευ θεοῦ ἔπτατο δεξιὸς ὄρνις·
Ἔγνων γάρ μιν ἐς ἄντα ἰδὼν οἰωνὸν ἐόντα.

Appoſite Schol. Οἰωνόν. σημεῖον, μάντευμα. Adde Odyſſ. A. vs. 202.

Οὔτέ τι μάντις ἐὼν, οὔτ' οἰωνῶν σάφα εἰδώς.

et conf. Callimach. Hymn. in Jovem, vs. 68, 69.

Θήκαο δ' οἰωνὸν μέγ' ὑπείροχον ἀγγελιώτην
Σῶν τεράων.

Ad quem locum vid. Ezech. Spanhemii Obſervatt. pag. 57.— In primis autem Orph. de Lapid. prooëm vs. 46, 47:

Ὅσσά τε κεκλήγασι μετὰ φρεσὶν ἠεροφοῖται,
Ἀνθρώποις ἄφραστον ἰακχάζοντες ἀοιδὴν,
Οἰωνοὶ, μεγάλοιο Διὸς κραιπνοὶ ὑποφῆται.

Ceterum verſum, cæſura & rhythmo carentem, egregie ſanavit Brunckius, vir doctiſſimus, niſi propius a literarum ductu abeſſe videri poſſit:

Οὐδ' οἱ οἰωνῶν τις ἐτήτυμος ἄγγελος ἦλθεν.

Quod

Quod magis etiam accedit ad loci Homerici ſimilitudinem Iliad. X. vs. 438, ab Editore laudati.

Vs. 71.

Νημερτέως μοι ἔνισπε, Φίλον τέκος, ἔι που ὄπωπας.

Odyſſ. Δ. vs. 642:

Νημερτές μοι ἔνισπε πότ' ὤχετο.

et E. vs. 97, 98.

αὐτὰρ ἐγώτοι
Νημερτέως τὸν μῦθον ἐνισπήσω.

Item Ψ. vs. 35.

Εἰ δ'ἄγε δή μοι μαῖα Φίλη νημερτὲς ἔνισπε.

Vs. 76.

Εἰδήσεις, δὴ γὰρ μέγα ἄζομαι ἠδ' ἐλεαίρω.

In optimo quoque poëta, Homero etiam, tales reperiuntur hiatus, qualis hoc exſtat in verſu, cuique ſimilem apud Heſiodum indicavit Clar. Ruhnkenius. Nimis iis offendi, et ſtatim eos refercire velle, nimii est fastidii, & male ſanæ diligentiæ. Cavit id hoc in loco Editor. Et est, ubi eiusmodi opera antiquam ſcrip-

ſcriptoris manum temere delevit. Suſpicor, id in loco Homeri factum esſe Iliad. E. vs. 434, qui vulgari ſolet:

Ἀλλ' ὅγ' ἄρ' οὐδὲ θεὸν μέγαν ἅζετο.

In quo, ſi μέγα revocaveris, commode cum Hymni verſu poterit comparari.

Vs. 79.

——————— θαλερὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν.

Iliad. Γ. vs. 53.

ἔχεις θαλερὴν παράκοιτιν.

Hymn. in Vener. vs. 104.

Ποίει δ' εἰσοπίσω θαλερὸν γόνον.

Vs. 92.

Νοσφισθεῖσα θεῶν ἀγορὴν καὶ μακρὸν Ὄλυμπον.

Loco Hymni in Mercurium, ab Editore clar. laudato, adde Orphei Argonaut. vs. 1336, 1337:

Καὶ τότε παρθενίης νοσφίζετο κούριον ἄνθος
Αἰνόγαμος Μήδεια.

Ubi

Ubi ſimplici νοσφίζεσθαι eodem modo, quo hoc in loco, accuſativus jungitur.

Vs. 106.

Ἐρχόμεναι μεθ' ὕδωρ εὐήρυτον.

Notandus hic uſus præpoſitionis μετά. Ita ſæpius eam adhibuit Homerus. Vid. locum, Editori laudatum. Adde Iliad E vs. 264, et 324. Item Heſiod Op. et Dier, vs. 444. Orphei de Lapid. Hypoth. vs. 8, et Carm XI. vs. 96. Apollon Rhod. Argonaut. I. 4. ubi vid Brunckius, V D. et in Append pag. 209. ubi hujus noſtri loci meminit. Sic infra vs. 338, Ἐς φάος ἐξαγάγοι μετὰ δαίμονας Item vs. 322. Ἐλθέμεναι μετὰ φῦλα θεῶν αἰειγενετάων. Pro εὐήρυτον ſuspicabar, levi emendatione ſcribendum ἐπήρατον, aut ſaltem εὐήρατον. Est enim apud Heſiodum Oper. & D. vs. 739., πολυήρατος aquæ epitheton.

Χεῖρας νιψάμενος πολυηράτῳ ὕδατι λευκῷ.

Sed bene ſe habet vulgata lectio. Εὐήρυτον ὕδωρ est *aqua, quæ facili labore hauriri potest*, — quæ ſignificatio huic loco perquam est accommodata.

Vs.

Vs. 125.

Ἄνδρες ληϊστῆρες ἀπήγαγον.

Odysf. O. vs. 426, 427.

Ἀλλά μ' ἀνήρπαξαν Τάφιοι ληΐστορες ἄνδρες.
Ἀγρόθεν ἐρχομένην· πέρασαν δέ με δεῦρ' ἀγαγόντες.

Vs. 149.

Ταῦτα δέ τοι σαφέως ὑποθήσομαι. ——

Infra vs. 272:

Ὄργια δ' αὐτὴ ἐγὼν ὑποθήσομαι.

Et vs. 488:

Αὐτὰρ ἐπειδὴ πάνθ' ὑπεθήκατο δῖα θεάων.

Phrafis plane est Homerica. Odysf. Λ. vs. 279:

Σοὶ δ' αὐτῷ πυκινῶς ὑποθήσομαι.

Item Odysf. E. vs. 143:

Αὐτὰρ οἱ πρόφρων ὑποθήσομαι.

Et, addito etiam cafu quarto, Iliad. Θ. vs. 467:

Βουλὴν δ' Ἀργείοις ὑποθησόμεθ', ἥτις ὀνήσει.

Hinc ὑποθημοσύνη *præceptum*, *admonitio*, *confilium*. Iliad. O. vs. 412., ubi Scholiastes:

ὑποθημοσύνῃσιν· ὑποβολαῖς, διδασκαλίαις, et Odyss. Π. vs 233. Apud Orpheum, Argonaut. vs. 466. alibi. (*)

Vs. 152.

———————— ἰθείῃσι δίκῃσιν.

He-

(*) Hoc sensu inprimis frequens est hoc vocabulum et usitatum Scriptoribus Ecclesiasticis. Justin. Martyr. Apolog II. pro Christianis, pag. m. 61 C. οἱ κατὰ τὰς τοῦ Χριςοῦ καλὰς ὑποθημοσύνας βιώσαντες. Clem. Alexandr. Paedag. Libr. I. Cap. 12 pag. m. 100 C. τὰς καθηκούσας πρὸς τὴν ὀρθὴν πολιτείαν ὑποθημοσύνας ἐνδιδάσκειν. Qui etiam ibid. Cap. 3. pag. 62 B. τὰς ἐντολὰς (τοῦ λόγου) et τὰς ὑποθημοσύνας αὐτοῦ conjunxit, uti Admonit. ad Gentes pag. 52 A. συμβουλὰς et ὑποθήκας, quo posteriori vocabulo eadem hac significatione et alibi usus est. Vid. Paedagog. Libr. I. Cap. 1. pag. 58 C. et 59 lin. 8. item Cap. 2. pag. 60 D. Add. Joseph. Antiquit. Judaic. Libr. V. Cap 8. pag. m. 154 C. et Euseb. de Vita Constantini Libr. IV. Cap. 52. pag. m. 456 A. — Hinc ὁ λόγος ὑποθετικὸς *sermo* est, *qui in hortando versatur et praecipiendo*, τὰς πράξεις spectans, quemadmodum ὁ προτρεπτικὸς ad ἤθη pertinet, et ὁ παραμυθικὸς ad πάθη, apud eundem Clementem, Paedagog. Libr. I. Cap. 1. pag. 58 A.

Hesiod. Op. & D. vs. 35, 36.

——————— διακρινώμεθα νεῖκος
Ἰθείῃσι δίκαις.

& vs. 225, 226:

Οἳ δὲ δίκας ξείνοισι καὶ ἐνδήμοισι διδοῦσιν
Ἰθείας.

Adde Theogon. vs. 86.

Vs. 165.

Ὀψίγονος τρέφεται, πολυεύχετος, ἀσπάσιός τε.

Fortasse pro πολυεύχετος rescribendum πολύευκτος.

Ὀψίγονος τρέφεται, πολύευκτός τ', ἀσπάσιός τε.

quod exstat apud Orpheum, Argonaut. vs. 74, in Codice Regio 2763:

Ἡνίκα δ' εἰς ἄντρον πολύευκτον ἐισεπέρησε.

ubi in editis exemplaribus est πολυήρατον.

Vocem πολύευκτος adhibuit etiam Euseb. de Vita Constantini Libr. I. Cap. 9. pag. 336 C. εὐήκοόν τε τὴν ἀρχὴν καὶ πολύευκτον ἅπασι τοῖς ἀρχομένοις κατεργαζόμενος.

Vs. 187.

Παῖδ' ὑπὸ κόλπῳ ἔχουσα, νέον θάλος.

Supra versu 65, Κούρην τὴν ἔτεκον, γλυκερὸν θάλος. Ita sæpius θάλος usurpatur. vid. Ruhnken. ad vs. 23. Adde Iliad. X. vs. 87.

——— φίλον θάλος, ὃν τέκον αὐτή.

Hymn. in Vener. vs. 279. Orphei Hymn. XXVIII:5, LV:8, et LXVI:6, et Euripid. Phœniss. vs. 88, ubi vid. clar. Valckenarius.

Vs. 191.

Εἶξε δέ οἱ κλισμοῖο, καὶ ἑδριάασθαι ἄνωγεν.

Huic simile Iliad. A. vs. 645:

Ἐς δ' ἄγε χειρὸς ἑλὼν, κατὰ δ' ἑδριάασθαι ἄνωγε.

Vs. 204.

——— καὶ ἵλαον σχεῖν θυμόν.

Eădem formula exstat apud Hesiod. Op. & D. vs. 340:

Ὥς κέ τοι ἵλαον κραδίην καὶ θυμὸν ἔχωσιν.

quo in versu item penultima syllaba in ἵλαον pro-

producitur.— At, locum noſtrum manifesta corruptela laborare, monuit clar. Editor.— Equidem tentarim:

——— καὶ ἵλαον ἔνθετο θυμόν.

Recedit, fateor, aliquantum haec emendatio ab eo, quod erat in libro ſcripto; ſed egregiam veri ſpeciem ei videtur conciliare locus Homericus, qui est Iliad. I. vs. 635.

——— σὺ δ' ἵλαον ἔνθεο θυμόν.

Vs. 232.

——— γεγήθει δὲ φρένα μήτηρ.

Homer. Iliad. Θ. vs. 555:

——— γέγηθε δέ τε φρένα ποιμήν.

Hymn. in Venerem, vs. 217.

——— γεγήθει δὲ φρένας ἔνδον.

Quod θυμῷ γηθήσας dixit Heſiod. Scut. Hercul. vs. 116. Orpheo autem frequens est καλῷ vel ἱερῷ γηθεῖν προσώπῳ. Vid. ejus Hymn. XV: 10. XLVIII: 7. LIV: 16.

Vs. 235—237.

——— ὁ δ' ἀέξετο δαίμονι ἶσος.
Οὔτ' οὖν σῖτον ἔδων, ὂυ θησάμενος. Δημήτηρ
Χρίεσκ' ἀμβροσίῃ, ὡσεὶ θεοῦ ἐκγεγαῶτα.

Ten-

Tentabam:

——————— ὁ δ' ἀέξετο δαίμονι ἶσος.
Τὸν δ' οὐ σῖτον ἔδοντ', οὐ θησάμενον, Δημήτηρ
Χρίεσκ' ἀμβροσίῃ, ὡσεὶ θεοῦ ἐκγεγαῶτα.

Ut copula melius ſe haberet. — Ceterum, ad loci ſententiam quod attinet, conferri poterit Junonis illud, Iliad. Ω. vs. 58—60.

Ἕκτωρ μὲν θνητός τε, γυναῖκά τε θήσατο μαζόν.
Αὐτὰρ Ἀχιλλεύς ἐςι θεᾶς γόνος, ἣν ἐγὼ αὐτὴ
Θρέψα τε καὶ ἀτίτηλα.

Vs. 269.

Ἀθανάτοις θνητοῖσί τ' ὄνειαρ καὶ χάρμα τέτυκται.

Bene habet verſus, ut et rhythmus, ſi ultima et penultima ſyllaba vocis ὄνειαρ, tanquam una ſyllaba, pronunciantur. Quod fieri poſſe, patet ex ῥεῖα apud Heſiod. Op. & D. vs. 5, et ex ἔαρ, ibidem vs. 492, ad quos verſus videantur Tzetzes et Græviūs. Similiter Θεῶν, Heſiod. Theogon. vs. 44, et Θεὰ, Hom. Odysſ. N. vs. 391, unam tantum in rhijthmo ſyllabam conſtituunt. Quemadmodum etiam duae ſyllabae posteriores in κυκεῶ apud Noſtrum ſupra vs. 210.

Vs.

Vs. 270, 271.

'Αλλ' ἄγε, μοι νηόν τε μέγαν, καὶ βωμὸν ὑπ' αὐτῷ,
Τευχόντων πᾶς δῆμος.

Hom. Hymn. in Apollinem, vs. 80.

'Ενθάδε μοι πρῶτον τεύξειν περικαλλέα νηόν.

vs. 76, et 245:

Τεύξασθαι νηόν τε καὶ ἄλσεα δενδρήεντα.

Add. ibid. vs. 247, 248. — Reddidit hanc formulam Euripidi, Iphigen. Taur. vs. 1453. doctisſimus Pierſonus, Veriſim. pag. 28:

'Ενταῦθα τεύξας ναὸν, ἵδρυσαι βρέτας.

Vs. 275, 276.

——— περί τ' ἀμφί τε κάλλος ἄητο,
'Οδμὴ δ' ἱμερόεσσα κ. τ. λ.

Repono:

——— περὶ δ' ἀμφί τε κάλλος ἄητο.
'Οδμή θ' ἱμερόεσσα κ. τ. λ.

Vs. 277, 278.

——— τῆλε δὲ φέγγος ἀπὸ χροὸς ἀθανάτοιο
Λάμπε θεῆς.

Homer.

Homer. Hymn. in Venerem, vs. 175, 176.

——— *κάλλος δὲ παρειάων ἀπέλαμπεν*
Ἄμβροτον.

Orph. Argonaut. vs. 1219:

Στίλβε δὲ καλὰ πρόσωπα, φλογὸς δ' ἀπέλαμπεν αὐτμή.

Vs. 293.

Εὐρυβίῃ Κελεῷ.

Sic *Τρίτων εὐρυβίης* est apud Hesiodum, Theogon. vs. 930, qnod imitatus est Orpheus, Argonaut. vs. 337., apud quem occurrit etiam *Ἀὴρ εὐρυβίης* in Fragment. VI. vs. 35. Idem hoc epitheton Peleo attribuit Argonaut vs. 1259, ex emendatione clarissimi Ruhnkenii, pro *Εὐρυβία Πηλῆα* corrigentis *Εὐρυβίην Πηλῆα*, Epistol Critic. II. pap. 272., præeunte Schradero, ipsi laudato.

Vs. 307.

Σπέρμ' ἀνίει· κρύπτε γὰρ ἐϋστέφανος Δημήτηρ.

Ultima in *κρύπτε* producitur propter cæsuram. Sic sæpius. Infra ita *γήθησε*, vs. 370. Adde

ἄϊδιε

ἄϊδιε, Orph. Hymn. XI : 3. βάλε, Apollon. Rhod. Argonaut L. II : 107. εὗρε, L. IV : 1124. ἔκαμε, vs. 1328, et 1354. Et fexcenta alia.

Vs. 326, 327.

Πάντας ἐπιπροΐαλλεν. ἀμοιβηδὶς δὲ κιόντες
Κίκλησκον.

Corrigam :

Πάντας ἐπιπροΐαλλ' - οἳ ἀμοιβηδὶς δὲ κιόντες
Κίκλησκον.

Verbo autem ἐπιπροϊάλλειν ufus etiam est Homerus, Iliad. Λ. vs. 627:

Ἣ σφωϊν πρῶτον μὲν ἐπιπροΐηλε τράπεζαν.

Quo in loco num vox ἐπιπροΐηλε tanquam una vox accipienda fit, an vero divifim pronuncianda, hoc noftro fortasfis verfu explicari poteft. Qua de quaeftione conferatur clarisfimus Tollius ad Apollonii Sophiftae Lexicon Homericum, pag. 569.

Vs. 340, 341.

——— ἄφαρ δ' ὑπὸ κεύθεα γαίης
Ἐσσυμένως κατόρουσε.

Hom.

Hom. Iliad. χ. 482, 483.

Νῦν δὲ σὺ μὲν ἀΐδαο δόμους ὑπὸ κεύθεσι γαίης
Ἔρχεαι.

Infra vs. 415. Formula autem ὑπὸ κεύθεα et ὑπὸ κεύθεσι γαίης familiaris inprimis et frequens est Orpheo. Vid. ejus Argonaut. vs. 172, et Hymn. XVIII : 4. L: 2. LXVIII : 3.

Vs. 344, 345.

Πόλλ' ἀεκαζομένη μητρὸς πόθῳ ἠδ' ἐπ' ἀτλήτων
Ἔργοις θεῶν μακάρων μητίσετο βουλῇ.

Verfus, pesfime corruptos, fic emendare tentarim:

Πόλλ' ἀεκαζομένη μητρὸς πόθῳ· ἡ δ' ἄτλητα
Ἔργα θεῶν μακάρων ἀπὸ νόσφιν μήσατο βουλῇ.

Formula ἀπὸ νόσφιν, aut ἀπὸ νόσφι, dicitur enim utrumque, præcedente cafu genitivo, quem regit, plane eft Homerica. Vid. Odysf. E. vs. 113. M. vs. 33. O. vs. 528, alibi.— Ἀπὸ, ex altero verfu elapfum, causfa exftitit orti in altero ἐπὶ, abbreviati deinde propter fequentem vocalem, ut fcilicet, aliquo faltem modo, metrum conftituere ur Quod tamen ne vel fic bene fe habet: nam prima in ἄτλητος folet produci. Vid. Iliad.

Iliad. I. vs. 3. et T. vs. 367.— Porro, facili negotio perſpicitur, quomodo μήσατο in μητίσετο abire potuerit: librariorum nempe culpâ id accidit, iterum, ut videtur, claudicanti metro ſuccurrere cupientium. Ceterum, egregiam huic nostræ ſuſpicioni & correctioni qualicunque addere videtur veri ſpeciem quod de Cerere narrat Mercurius, inferius verſu 351:

——— ἐπεὶ μέγα μήδεται ἔργον.

in quo idem illud ἔργον, idem porro verbum μήδεσθαι, talis denique repetitio, quales plurimæ ſunt in Homeri carminibus, ut magnopere ipſi adamatæ.

Locus, igitur, hoc modo ſanatus, latine ita videtur exprimendus: „*Illa*, Ceres, *vero* „*non toleranda*, gravia, perquam noxia, „*facinora*, *a Diis* ceteris *beatis ſejuncta*, „renuens quippe, animoque obſtinato re„cuſans, Jove jubente, ac comiter adeo invi„tante, ad cœlestes Immortalium ſedes redire, „*deliberando moliebatur*, apud animum ſuum „agitabat & meditabatur." Quem loci ſenſum peregregie videtur confirmare, quod inferius, vs. 354 ſqq., de Cereris a ceteris Diis ſejunctione idem diſſerit Mercurius.

——— ἡ δ' αἰνὸν ἔχει χόλον, οὐδὲ θεοῖσι
Μίσγεται, ἀλλ' ἀπάνευθε θυώδεος ἔνδοθι νηοῦ
Ἧσαι, Ἐλευσῖνος κραναὸν πτολίεθρον ἔχουσα.

Conferri autem poterit et illud, haud dissimile, Junonis ad Jovem apud Homerum, Iliad. A. vs. 541, 542:

Ἀεί τοι φίλον ἐστὶν ἐμεῦ ἀπὸ νόσφιν ἐόντα
Κρυπτάδια φρονέοντα δικαζέμεν.

Vs. 357.

——— ἄναξ ἐνέρων Ἀϊδωνεύς.

Hom. Iliad. O. vs. 188.

——— Ἀΐδης ἐνέροισιν ἀνάσσων.

Hesiod. Theogon. vs. 849:

—— Ἀΐδης δ' ἐνέροισι καταφθιμένοισιν ἀνάσσων.

Idem autem, quod hic, Homerus, Iliad. Υ. vs. 61:

——— ἄναξ ἐνέρων Ἀϊδωνεύς.

Vs. 373.

Ἀμφὶ ἑ νωμήσας ———

Lego: Ἀμφαδὰ νωμήσας. Ut sensus sit: „ *Manifesto satis eo declarans, se id agere.*"

Vs.

Vs. 380.

Ῥίμφα δὲ μακρὰ κέλευθα διήνυσαν.

Hesychius: Διήνυσαν· διῆλθον. Quæ glossa fortasse pertinet ad hunc locum. — Comparari poterit Homeridæ Hymn. in Mercurium, vs. 337:

——— πολὺν διὰ χῶρον ἀνύσσας.

item Hesiod. Op. & D. vs. 635:

——— πολὺν διὰ πόντον ἀνύσσας.

Simplex ἀνύειν eodem modo adhibuit Orpheus, seu Orphicorum Carminum Auctor, Argonaut. vs. 68:

——— τρίβους δ' ἤνυσσε θαλάσσης.

et Paulus Silentiarius in Epigrammate, quod edidit clarissimus Ruhnkenius, Epist. Critic. I. pag. 72.

Vs. 404.

Καί τιν' ἐξαπάτησε δόλῳ κρατερὸς Πολυδέγμων.

Conjiciebam:

Ἀλλά τιν' ἐξαπάτησε δ. κ. Π.;

Qua-

Qualis voculæ *ἀλλὰ* uſus plane est Homericus, *Sed quo tandem dolo?*

Vs. 414, 415.

Ὡς δέ μ' ἀναρπάξας Κρονίδεω πυκινὴν διὰ μῆτιν,
Ὤιχετο πατρὸς ἐμοῖο φέρων ὑπὸ κεύθεα γαίης,
Ἐξερέω, κ. τ. λ.

Perturbata nonnihil videtur vocum conſtructio. Ita locum interpunxerim, voce *ᾤχετο* transpoſitâ:

Ὡς δέ μ' ἀναρπάξας, Κρονίδεω πυκινὴν διὰ μῆτιν
Πατρὸς ἐμοῖο, φέρων ὑπὸ κεύθεα ᾤχετο γαίης,
Ἐξερέω, κ. τ. λ.

Vs. 428.

Νάρκισσόν θ', ὃν ἔφυσ', ὥσπερ κρόκον, εὐρεῖα χθών.

Friget, monente Ruhnkenio, illud *ὥσπερ κρόκον.* Itaque malim:

Νάρκισσόν θ', ὃν ἔφυσ', ὡς χρύσεον, εὐρεῖα χθών.

Vs. 429, 430.

Αὐτὰρ ἐγὼ δρεπομένη περὶ χάρματι. γαῖα δ' ἔνερθε
Χώρησεν.

Pre

Pro δρεπομένη reposuit δρεπόμην clarissimus Editor. At in περὶ χάρματι vitium hærere monuit. Scribendum suspicor:

Αὐτὰρ ἐγὼ δρεπόμην χερί· χάσματι γαῖα δ' ἔνερθε
Χώρησεν.

Superius, vs. 15, 16:

Ἡ δ' ἄρα θαμβήσασ' ὠρέξατο χερσὶν ἅμ' ἄμφω
Καλὸν ἄθυρμα λαβεῖν· χάνε δὲ χθὼν εὐρυάγυια.

et versu 425:

Παίζομεν, ἠδ' ἄνθεα δρέπομεν χείρεσσ' ἐρόεντα.

Quæ lectionem χερὶ satis & abunde videntur confirmare. Quod autem attinet ad χάσματι, illud commendare videtur vocula χάνε versu 16 obvia, — et eodem sensu adhibuit Euripides Phœniss: vs. 1599:

——— Ταρτάρου γὰρ ὤφελεν
Ἐλθεῖν Κιθαιρὼν εἰς ἄβυσσα χάσματα.

Conferri poterit Ezech. Spanhemius ad Callimachi Hymn. in Delum, vs. 101 pag. 465. Edit. Ernestianæ. Adde Hom. Iliad. P. vs. 416, 417:

——— ἀλλ' αὐτοῦ γαῖα μέλαινα
Πᾶσι χάνοι.

ubi

ubi Scholia Minora: Ἀλλ' ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ πάντες γῆς χάσματι δεχθεῖεν.

Comparare quoque licebit illud Sallustii, Bell Jugurthin. Cap. XLI. *Moveri civitas, et permixtio civilis, quasi discesſio terræ, oriri cœpit.* Et Jul. Obſequ. de Prodigiis, pag. m. 540. *Venafri hiatu terra alte ſubſedit.*

Vs. 434.

Ὣς τότε μὲν πρόπαν ἦμαρ ὁμόφρονα θυμὸν ἔχουσαι.

Hom. Hymn. in Mercurium, vs. 391, 392:

Ἀμφοτέρους δ' ἐκέλευσεν ὁμόφρονα θυμὸν ἔχοντας
Ζητεύειν.

Cum univerſo autem hoc loco haud frustra ſimilem contendas Heſiodi, Theogon. vs. 60, 61:

Ἡ δ' ἔτεκ' ἐννέα κούρας ὁμόφρονας, ᾗσιν ἀοιδὴ
Μέμβλεται, ἐν στήθεσσιν ἀκηδέα θυμὸν ἐχούσας.

Vs. 435.

——— κραδίην καὶ θυμὸν ἴαινον.

Supra vs. 65. κραδίην καὶ θυμὸν ἴηνα. Junguntur ſæpius κραδίη et θυμός. Heſiod. Op. et D. vs. 340:

——— ἵλαον κραδίην καὶ θυμὸν ἔχωσιν.

Hom.

Hom. Iliad. B. vs. 171:

——— ἐπεί μιν ἄχος κραδίην καὶ θυμὸν ἵκανεν.

Uti Φρὴν et θυμὸς Iliad. A. vs. 193. Λ. vs. 411. Odyss. A. vs. 294, alibi.

Vs. 489.

Βὰν ῥ' ἴμεν Οὔλυμπόνδε, θεῶν μεθ' ὁμήγυριν ἄλλων.

Simillimus est locus in Hom. Hymno in Apollinem, vs. 186, 187:

Ἔνθεν δὲ πρὸς ὄλυμπον ————
Εἶσι Διὸς πρὸς δῶμα, θεῶν μεθ' ὁμήγυριν ἄλλων.

Quem adde loco ex Iliad. Υ. a Clar. Editore laudato.

VITIUM TYPOGRAPHICUM.

Pag. 132. lin. 13. δαίμονος. Emenda: δαίμονας.

ANTWOORD

OP DE VRAAG:

VOOR HET JAAR

MDCCCXIV.

OPGEGEVEN.

„ *Daar de ondervinding heeft geleerd, dat in het* „ *algemeen, langs de Zeekusten van den hoek van* „ Holland *af, tot aan den* Helder; *als ook langs* „ *de Stranden van het Eiland* Goeree, *de afne-* „ *ming en verlaging der Stranden, door lage met* „ *Steengedekte, Rijsdammen, of zoogenaamde* „ *Steene hoofden, op de doelmatigste en minst* „ *kostbare wijze wordt tegengegaan, en men ook* „ *sints eenige jaren begonnen is, om de hooguit-* „ *stekende Paalhoofden aan de Stranden der Ei-* „ *landen* Walcheren *en* Schouwen *volgens eene re-* „ *gelmatige met de gewone helling van een natuur-* „ *lijk Strand afdalende lijn te verlagen; zoo wordt* „ *gevraagd:*

1. „ *Heeft de afzaging der hooge Paalhoofden* „ *aan de kusten van* Walcheren *en* Schouwen *eenige* „ *en welke gevolgen opgeleverd, waar uit men* „ *met grond, tot het verkiezen der lage geregeld* „ *afdalende, boven de hoog verhevene Werken,* „ *voor de defensie en verbetering der Stranden,* „ *langs die kusten, zoude kunnen besluiten; of* „ *bestaan er deswegens nog zwarigheden en twijfe-* „ *lingen, en welke zijn dezelve?*

2. „ *Gesteld in alle gevallen, dat men de voor-
„ keur aan lage, boven hoog uitstekende Werken
„ voor de defensie en verbetering der* Zeeuwsche
„ *Stranden gaf, zoude men daar toe de tegen-
„ woordige aangenome wijze van construtie der
„ verlaagde Paalwerken aan de Stranden van*
„ Walcheren *en* Schouwen, *boven de aan de Hol-
„ landsche kusten gebezigde steene Hoofden, of
„ met steengedekte Rijsdammen verkiezen; of zou-
„ den deze laatste ook aan de* Zeeuwsche *Stran-
„ den boven de eerste verkieslijk zijn? welke rede-
„ nenen bestaan er voor het een of ander? zou-
„ den 'er, in het eerste geval, in den tegenwoor-
„ digen aanleg dier werken verbeteringen kunnen
„ worden gebragt? of welke zoude, in het laatste
„ geval, de construtie der steene Hoofden aan de*
„ Zeeuwsche *Stranden moeten zijn?"*

DOOR

ABRAHAM CALAND,

(*toen*) Opziener bij den Waterstaat, en geëmploieerde aan het werk der Nieuwe Haven te *Middelburg.*

onder de Zinspreuk:

Zoo het eene waarheid is, dat een vlak hellend Werk, het uitwerkend vermogen des waters enz. tot beschadiging vermindert, en een steil opgaand werk die vermeerdert, dan is het ook eene waarheid, dat de vlakke met Steen gedekte Rijsdammen daar tegen beter bestand zijn, en de Stranden gemakkelijker zullen defenderen, dan steil opgaande Paalhoofden.

Aan welken de gouden Eereprijs, door het ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN, den 8. van Grasmaand 1818, is toegewezen.

Toen

Toen ik in't voorleden voorjaar het Programma van 't Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen van 1814 in handen kreeg en, onder anderen, de daar in vervatte hier vorenstaande Prijsvraag, nopens de resultaten van de afzaging der Paalhoofden op de stranden van *Walcheren* en *Schouwen*, las, merkte ik al aanstonds, dat, een doelmatig antwoord op dezelve, *eensdeels* moest voortvloeijen uit een naauwkeurig geometrisch, en, bij mangel daar van, uit een naauwkeurig historisch onderzoek naar de plaatselijke gesteldheid omstreeks de afgezaagde Paalhoofden, vóór en ná derzelver afzaging; als welke, zoo men daar in wel konde slagen, naar mijn inzien, zoodanige resultaten moest uitleveren, die ons met grond konden opleiden tot het besluit: of het raadzaam zoude zijn lage geregeld afdalende, boven hoog verhevene werken voor de defensie en verbetering der Zeeuwsche stranden te verkiezen, zonder dat daar bij

 eenige

eenige twijfeling mogt overblijven ; — en *anderdeels* uit eenige door théorie en ondervinding verkregene kennis van Waterwerken , voor zoo veel die tot ſtrand- en duindefenſien betrekkelijk zijn.

Dit inziende, rekende ik het mij zelf, om meer dan eene reden, tot een' duren pligt, om, voor zoo veel mijne bekrompene vermogens toelieten, pogingen te doen tot het beantwoorden eener Vraag, die gerekend wordt te kunnen ſtrekken, tot bevordering van het welzijn van Zeeland in het gewigtig vak van deszelfs Waterſtaat, en om tevens, is het mogelijk, aan de begeerte van het Zeeuwsch Genootſchap te voldoen, het welk zich zoo veel aan den Waterſtaat van Zeeland laat gelegen liggen , gelijk deszelfs van tijd tot tijd uitgegevene Werken getuigen ; en wederom volgens Programma , dit onderwerp als allezins gewigtig en, voor het vak der Zeeuwſche Waterweringen als hoogst belangrijk rekent.

En in de daad, wie, die ſlechts oppervlakkig nadenkt , gevoelt niet het groot gewigt van het verdedigen onzer zeeſtranden en duinen , daar van dezelve ook onmiddelijk de veiligheid van have en leven afhangt ?

Maar ook, wie ſlechts eene geringe oppervlakkige

kige kennis heeft van de gesteldheid der stranden en duinen, van de moeite en aanzienlijke kosten die tot derzelver verdediging worden vereischt, en van de verschillende wijzen, waar op deze verdediging reeds is en nog wordt beproefd, beseft dan niet met het Zeeuwsch Genootschap, het belangrijke van een onderwerp, dat een naauwkeurig onderzoek moet behelzen, welke van alle de aangewende middelen de beste of buiten dezelve de doelmatigste zijn, tot beveiliging van die stranden, welke van alle de stranden onzes Vaderlands het meest van hooge stormvloeden, en van derzelver uitwerkselen te lijden hebben.

Hier toe met het Zeeuwsch Genootschap mede te werken, en, na een, zooveel mogelijk naauwkeurig, onderzoek der resultaten van de eene en andere defensie der stranden, daar toe een' geregelden beredeneerden leidraad te vinden, is dan de taak welke ik thans, echter niet dan met besef mijner bekrompene inzigten, mij onderwinde te beproeven.

Alvorens tot eenig onderzoek over te gaan, moet men aanmerken, dat, daar de Vraag van het Zeeuwsch Genootschap, zoo wel op de Paalhoofden aan de stranden van het Eiland *Schouwen* als op die van *Walcheren* ziet, en

de eerstgenoemde echter ter afzaging eerst aanbeſteed zijnde in het najaar van 1814, en geëxecuteerd in 1815, (*) het nut daarvan natuurlijker wijze door de kortheid des zedert verloopen tijds, nog niet genoegzaam kunnende blijken, om daar uit gegronde gevolgen te kunnen trekken, het om die reden is, dat ik mij in dit antwoord, vooral van de afzaging der Paalhoofden, op het noorderſtrand van het eiland *Walcheren* zal moeten bedienen, en derhalve meer bijzonder dat ſtrand ten onderwerp zal moeten nemen, als zijnde aldaar reeds in 1808, drie; en voorts achtereenvolgende alle de Paalhoofden afgezaagd, tot eindelijk in 1813, de laatste nog overgeblevene almede afgezaagd zijn geworden. Dit ſtrand toch is ook wel de voorname bedoeling des Genootſchaps, niet alleen om bovengemelde alles afdoende reden, maar ook om dat de Paalhoofden op het noorderſtrand van *Walcheren*, zeventien in getal beloopen, waar onder Hoofden van den eersten rang, van 70 à 75 Roeden lang, terwijl op het noorderſtrand van *Schouwen* ſlechts zeven Hoof-

(*) Ik bedoel hier de 7 Paalhoofden op het Noorderſtrand van dat Eiland: van een enkel op het Zuiderſtrand zal men op deszelfs plaats ſpreken, even zoo van het eenig afgezaagd Paalhoofd op het Zuiderſtrand van Walcheren *Du Bonshoofd* genaamd.

Hoofden zijn, van aanmerkelijk mindere lengte: de meerderheid, en voornaamheid der Hoofden zullen ook misſchien meerder bewijzen opleveren, wat men reeds van derzelver afzaging, heeft ondervonden, en wat het eiland *Schouwen* daarvan al dan niet verwachten kan, of ook alreede heeft beſpeurd.

Wij zullen dan, in de eerste plaats, zien, dat de Vraag:

I. *Heeft de afzaging der hooge Paalhoofden „ aan de kusten van* Walcheren *en* Schouwen „ *eenige gevolgen opgeleverd?*" met Ja moet worden beantwoord; uit welke gevolgen zal blijken dat men tot het verkiezen der lage geregeld afdalende, boven de hoog verhevene werken, voor de defenſie en verbetering der ſtranden langs die kusten, zoude kunnen beſluiten, en dan

II. De zwarigheden en twijfelingen, die bij ſommigen deswegens nog zouden kunnen beſtaan, zoo veel wij die weten, trachten te wederleggen; waar uit wij vertrouwen, dat in alle mogelijke gevallen zal kunnen blijken, dat lage boven hoog uitſtekende werken voor defenſie en verbetering der Zeeuwſche ſtranden de voorkeur verdienen.

 III. Zal

III. Zal men overgaan om te onderzoeken of de tegenwoordige aangenomene conſtructie der verlaagde of afgezaagde Paalwerken aan de ſtranden van *Walcheren* en *Schouwen* niet te verkiezen zij, boven de aan de Hollandſche kusten gebezigde ſteenen Hoofden, of met ſteen gedekte Rijsdammen; dan wel of deze laatste ook aan de Zeeuwſche ſtranden boven de eerste verkieslijk zijn; en in geval het blijken mogte, dat het eerste ontkennend en het laatste bevestigend moest worden beantwoord, dan zal daar uit veelligt van zelve volgen, dat in de tegenwoordige conſtructie der verlaagde Paalwerken aan de Zeeuwſche Stranden, verbeteringen kunnen worden gebragt; — terwijl wij dan

IV. Die verbeteringen aan de tegenwoordige verlaagde Paalwerken, zullen trachten op te geven, voor zoo veel die voor verbetering vatbaar zijn, en

V. Aantoonen, hoedanig de conſtructie der ſteenen hoofden, aan de Zeeuwſche Stranden aangelegd, naar aanleiding van het beſluit op het 3de point genomen, volgens onze gedachte, zoude behooren te zijn.

VI. Zullen wij een betoog trachten aan te

voe-

voeren, waarom de tegenwoordige, uit den duin Zeewaards ſtrekkende, Hoofden op de Stranden van *Walcheren* en *Schouwen*, ondanks de verbeterde conſtructie met de verlaging, nog niet genoegzaam kunnen gerekend worden, om de teeën der duinen voor afneming tegen hooge en hoogere Stormvloeden te beveiligen: waarna wij eindelijk

VII. Een vast ſijstema om een Zeeſtrand te verdedigen zullen trachten te laten volgen.

I.

De gevolgen, welke de afzaging der Paalhoofden op het noorderſtrand van *Walcheren* en *Schouwen* hebben opgeleverd, kunnen zich uitſtrekken tot, of zijn gebleken:

a. Aan de *vooroevers*, of *de ondergronden der Stranden* d. i. aan het ſtrand beneden laag water, of, namelijk, hetzelve is af- of toegenomen.

b. Aan het verlagen en verſmallen, of verhoogen, en verbreeden, van *het natte-* en van *het drooge ſtrand:* het eerste is dat terrein, begrepen tusſchen laag en hoogwater, en dat dus met iederen Vloed wordt

 be-

beſpoeld ; het laatſte is begrepen tusſchen hoog water en den duin.

c. Aan de *teeën der duinen* : of dezelve, in vergelijking van vorige jaren, meer of minder zijn afgenomen of onder den horizon verlaagd, dan wel of het tegendeel daar bij heeft plaats gehad.

d. Aan het verſmallen of aan het verbreeden van *het duin* ; deszelfs meerder of minder overwaaijen en verſtuiven, meer of minder begroeibaar worden, enz. en eindelijk

e. Aan de *afgezaagde Paalhoofden* en aanhoorende werken, als derzelver vullingen, wederzijdſche bermen enz. ; of deze al of niet meerder zijn geteisterd , en, naar gelang hunner verlaging en der omſtandigheden , al of niet meerdere kosten in derzelver onderhoud en reparatien hebben vereischt.

Deze gevolgen zijn blijkbaar :

a Voor zoo veel de *ſtranden beneden laagwater* aangaat, uit de vergelijkingen der diepten , welke men voor de koppen der Paalhoofden gevonden heeft , bevorens de afzaging derzelve was geſchied , met die , welke men na de afzaging aldaar heeft gepeild : de

eerſte zijn met zwarte cijfers uitgedrukt, en de laatste, tot meerdere duidelijkheid, met rood aangeteekend op Bijlage Litt. A. en B.

Uit de negenjarige peilingen welke ik van het noorderſtrand van *Walcheren* heb kunnen bekomen, blijkt, wanneer men alle de daarbij gevondene gemiddelde diepten nagaat, dat de aanwinsten voor het eene Paalhoofd, en de verliezen voor het andere Paalhoofd elkanderen nagenoeg evenaren; echter dat de balans nog iets ten voordeele der aanwinst overſlaat, doch, dit daargelaten, ieder een begrijpt ligtelijk, dat men hier in gewonnen heeft: want tot den tijd der afzaging toe, de diepten immer meer en meer, hoezeer van lieverlede, toenemende, gelijk de inſcharingen van de laagwaterlijn aan de eene en andere zijde, vooral aan den noordkant der Hoofden getuigen, en gelijk daar van zoo vele op laagwater zelfs onbegankelijke koppen van Paalhoofden, ſteile resters van bermen enz. eenmaal voren op het ſtrand aan de Hoofden geconſtruëerd, almede ten bewijze verſtrekken (*) zoo heeft men immers veel gewonnen, wan-

neer

(*) Op de groote Kaart des Ingenieurs HATTINGA van het jaar 1750 vindt men het ſtrand nog 200 Roeden buiten den voet van den toren van Domburg: thans ligt hetzelve ſlechts tot 134 Roeden daar buiten, en is dus, in 66 Jaren, 66 Roeden ingekort.

neer men na de afzaging dezelfde diepten blijft behouden, niettegenstaande 'er zedert geene schepen met kostbaren Doornikschen steen meer zijn gelost, welke er te voren jaarlijks ruimschoots wierd gestort.

Uit Bijlage B. blijkt, dat men van de diepten der afgezaagde Paalhoofden, aan het noorderstrand van *Schouwen*, nog niets beslisfends zeggen kan, als zijnde geen genoegzame tijd na de afzaging verloopen, om eenige gevolgen op te leveren: men kan alleenlijk zeggen dat het ten minste niet is verergerd.

Bij het in 1807 afgezaagde Paalhoofd aan de zuidzijde van dat Eiland bij *Westen-Schouwen*, echter, is de aanwinst, zoo mijne informatien deswegens juist zijn, sedert de afzaging aanmerkelijker, en de diepten daar onbegrijpelijk verminderd.

b. Ten aanzien der gevolgen van de afzaging der Paalhoofden voor het *natte* en *drooge Strand*, kunnen deze gedeelten van het noorderstrand van *Walcheren* niet verergerd, maar zouden mijns erachtens, in tegendeel verbeterd moeten zijn, zoo dra het zal kunnen worden bewezen, dat de duins-teeën, sedert de laatste jaren na de afzaging, met dezelfde hooge vloeden als voormaals, minder afnemen dan toen:

wan-

want bij een lager en ſmaller ſtrand moest het omgekeerde plaats hebben ; en dit bewijs meent men bij de eerstvolgende bladzijde 14 en volgende te zullen kunnen aanvoeren : daar en boven hebben mij dagelijkſche ooggetuigen van het ſtrand onbevooroordeeld verklaard, dat hetzelve door de afzaging niet is verergerd ; en dit, dunkt mij, is ook met een weinig kennis van zaken gemakkelijk te begrijpen, niet anders te kunnen zijn ; want wat kan oorzaak wezen dat een ſtrand verlaagd? immers niets anders, dan de langs hetzelve heenſtrijkende ſtroom, of, zoo die door een onoverwinnelijk beletſel (b.v. door een hoog Paalhoofd,) plotſeling wordt opgekeerd, de daardoor aan de andere zijde van het Hoofd geboren wordende neêr, en de werking van het water bij en rond den kop van hetzelve, om het water aan de andere zijde van het hoofd, in deszelfs waterpas te herſtellen.— Met de verlaagde Hoofden nu wordt het water wel opgekeerd, doch zóó, dat het bij eene ſteeds meerdere verheffing over de Hoofden trapsgewijze kan heenvlieten, waardoor de zoo ſchadelijke neêr aan de andere zijde van dezelve en de werking bij en om den kop in zoo verre wordt verminderd, als de Hoofden in hoogte verminderd

zijn;

zijn ; terwijl niet te min de ſtroom in deszelfs ſtrijking langs de oppervlakte van het ſtrand wordt gehinderd en vertraagd, en deszelfs afſlijtend vermogen weg genomen.

Deze ſtranden vertoonden zich ook, na de afzaging der Hoofden op het noorderſtrand van *Schouwen*, in eenen ruim zoo goeden ſtaat als te voren : reeds na dat de afzaging van het eerste der 7 Hoofden aldaar, in Maart 1815, was gedaan, meende men zelfs duidelijke aanwinst te beſpeuren : en bij het Paalhoofd aan *Westen-Schouwen* ſchijnt de geſteldheid met de afzaging zeer ten gunſtigſten veranderd te zijn, zoo dat, waar men te voren met vallen of ontgrondingen te worstelen had, thans, na de afzaging, alles aanwint en verbetert.

c. Wat de *verandering der Duins-teeën* betreft, deze zijn voor het noorderſtrand van *Walcheren* zigtbaar uit de hier nevensgaande Plattegrond - teekening van hetzelve ſub litt. C. alwaar de geſtippelde lijn, in onderſcheiding der geſchaduwde aanwijst, hoezeer de duinvoet ſedert Junij 1808, (den tijd van het begin der eerste afzaging) tot in December 1815, (wanneer de opmeting des duinvoets is herhaald en hier met de geſtippelde lijn naauwkeurig is afgeteekend) mag ik zeggen ten voor-

deele

deele is veranderd, daar dezelve zich eenigermate meer naar de geregelde kustlijn A B scheen te schikken en over het algemeen toch zeer weinig was verminderd.

Door de hooge Vloeden van den 31 December 1815, en den 16 en 17 Februårij 1816, de duinvoeten wederom eenigermate aangetast zijnde, is eene nadere opmeting van dezelve in Maart 1816 (*) herhaald, en op dezelfde kaart gebragt met eene deels gestipte deels gestreepte lijn; waar bij dan blijkt, dat de duinvoeten over de geheele kust gerekend, sedert Junij 1808 tot Maart 1816, en dus in 8 jaren een gemiddeld verlies van circa 4 voeten breedte hebben ondergaan.

Bedenkt men hier bij de voormalige afneming der duinen, van het noorderstrand van *Walcheren*, in vroegere tijdvakken, b. v. van 1732 tot 1766, tijde dat men begon met den eersten aanleg der Werken op hetzelve, dus vóór dat nog eenig Paalhoofd was aangelegd, wan-

(*) Men merkt aan, dat de eerste opmeting der duinstee in Junij 1808 is geschied, dus midden in den zomer, wanneer zij gewoonlijk zich gunstig opdoet, door het stuifzand, dat zich tegen de tee zet, en noch door Vloeden naar beneden gehaald, noch door Zeewinden naar boven is gevlogen; terwijl de latere peilingen der duinsteeën in de daartoe ongunstigste tijdstippen zijn opgenomen, gelijk dit in de maanden December en Maart het geval is.

wanneer het in 34 jaren over derzelver geheele lengte volgens waarnemingen der Directie van *Walcheren*, gerekend naar drie punten, als één op het begin van 't Strand, één in het midden, en één op het noordoostelijk einde, eene doorgaande zoom van $32\frac{5}{12}$ Roeden was afgenomen, dat in een gelijk tijdvak van 8 jaren ruim $7\frac{7}{12}$ Roeden bedraagt.

Ten tweeden, de afneming dezer duinen in het tijdvak van 1766 tot 1773, terwijl men druk voortging met het bouwen der Paalhoofden, en dus in een tijdperk van 7 jaren, mede volgens voornoemde drie punten genomen, een doorgaande zoom van bijna 5 Roeden, dat over 8 jaren bijna $5\frac{3}{4}$ Roeden zijn zou; en eindelijk:

Ten derden, de afneming der duinen in het tijdvak van 1773 tot 1805, en dus in 31 jaren, wanneer het Strand bijna reeds met alle deszelver tegenwoordige kapitale Hoofden was voorzien, van $9\frac{3}{4}$ Roeden, dat over 8 jaren ruim $2\frac{1}{2}$ Roeden bedraagt.

Dit laatste nog nader en naauwkeuriger opmakende uit de tot dat einde door de Directie van *Walcheren* langs den geheelen duin heen geſtelde palen, op gelijke afſtanden van 50 Roeden, uit welke de afneming der duinen jaar-

jaarlijks wierd opgemeten, blijkt daar uit, wanneer men het arithmetifche midden neemt, dat de duinen van 1780 af (toen het laatste kapitale hoofd, *Lijndenshoofd* genaamd, op het noorderftrand van *Walcheren*is gebouwd) tot 1804, een doorgaande zoom van niet minder dan $9\frac{1}{12}$ roeden in flechts vier en twintig jaren is afgenomen, 't geen in een tijdvak van 8 jaren iets meer dan 3 roeden bedraagt, en dus nog eene halve roede meerder, dan uit de drie gemelde punten gevonden wordt.

Zoo men deze verliezen der duinen nu vergelijkt met het verlies van dezelve federt men aldaar begonnen is met de afzaging der hoofden, wie zoude dan nog in twijfel durven trekken of de afzaging derzelve ook eenige gevolgen voor de duinen of duins-teeën oplevert, daar zelfs nog ten tijde der hooge hoofden de afneming der duinen 3 roeden in de 8 jaren wierd bevonden.

Dat de duins-teeën echter nog voortgaan met afnemen, hoezeer in een *veel minderen graad dan voormaals*, ondanks de goede keus der afzaging van de hoofden, daar van zal, gelijk ik zeide, de reden blijken, in het ter beantwoording voorgeftelde VIe. point.

Overigens plegen, volgens de oudfte berigten, de duins-teeën van het noorderftrand van *Walcheren* 5 voeten boven het gewoon hoog waterpeil verheven te zijn, thans worden dezelve over het algemeen *ruim* 5 voeten boven het hoog water, volgens verfchillende waarnemingen op onderfcheidene tijden in 1815 gedaan, bevonden: ook zijn dezelve alzoo waargenomen na de vloeden van 31 December 1815 en 17 Februarij 1816, en dus zijn de duins-teeën onder den horizon geenszins ten nadeele veranderd.

d. De duinen volgen natuurlijkerwijze de verandering van derzelver teeën als hunne uiterfte grenspalen: maar met het voordeel dat de teeën der duinen zoo weinig afnemen, in vergelijking van vorige jaren, en derhalve zoo veel meerder rust genieten, is tegelijk dit groot voordeel verbonden, dat dezelve daar door meer en meer met helm enz. begroeijen, en, door kunstmatige ftroo- en helmplantingen enz. gemakkelijker begroeibaar te maken zijn, waar door het zoo fchadelijk overwaaijen, en achter uit wijken wordt voorgekomen.

e. Eindelijk, wat de afgezaagde paalhoofden en derzelver aanhoorige zeeweringen aan-

be-

belangt, daar aan kan men zeggen, dat zich de meeste gunstige gevolgen opdoen: die hoofden toch, op het noorderstrand van *Walcheren*, welke na de afzaging geen meerder onderhoud tot derzelver komplete reparatie zouden behoeven dan omstreeks ƒ 6 à 7000, jaarlijks, vereischten bevorens tot derzelver instandhouding en jaarlijksche reparatien, jaar door jaar, meer dan de som van ƒ 24000 :-:- Ja welker geheele herstelling in het laatste jaar vóór de afzaging, op de verbazende som van ƒ 98, 477 : 19 : — gesierd werdt. En na deze voormalige jaarlijksche opoffering van ƒ 24000. hoe waren dan nog die hoofden gesteld? immers altijd nog zoo zwak en zoo weinig geschikt tot resistentie van eenig aanbelang, dat men met iedere hooge vloed en met iedere verheffing van een aanwaaijende wind, die slechts het vermogen van een halven storm had, daar aan immer ontgrondingen, losrukkingen, beroovingen, en somtijds separatien ondervond, ten minsten altijd, in een minderen of meerderen graad, aanzienelijke schade bekwam; altijd voorloopige voorzieningen moest doen, en daar en boven in de laatste tien jaren nog steeds op eene inkorting derzelve bedacht was: getuigen zijn daar van zoo vele berigten welke

onder de archiven van de Directie van Walcheren berusten;— terwijl na de afzaging, met al de verloopene winters en hooge vloeden, geene van alle die onheilen meer aan dezelve werken zijn ondervonden, geene nuttelooze voorloopige reparatien meer noodig geweest; geene verliezen van anders zoo vele ſchoone en kostbare gordingen, gebinten, ankers en palen beſpeurd. Verliezen! ſomtijds zoo aanmerkelijk, dat men meermalen aan den zoom der duinen waar deze hooge paalhoofden gebouwd ſtonden, geheele wrakken derzelve, nog met gordingen en bouten aan elkanderen gekneveld, liggen vond! en berekent men eens hoe veel het eiland *Schouwen* reeds gewonnen heeft met de afzaging van het paalhoofd, aan *Westenſchouwen*, gaat men na, hoe veel het opzinken en opwerken des vals wel moet gekost hebben, die, kort voor de afzaging van het hoofd, aldaar voorviel, misſchien door de ſchadelijke neêr achter het hoofd, dat zoo hoog ſtond en eene aanmerkelijke diepte voor zich had, veroorzaakt, en waar voor men in 't vervolg geene bekommering meer ſchijnt te moeten voeden; hoe veel zal dan het eiland *Schouwen* in 't vervolg, even gelijk het eiland *Walcheren*, met de verlaging

van

van derzelver paalwerken op het noorderſtrand wel kunnen beſparen? men kan dus, mijnes erachtens, met regt zeggen: dat in de paalhoofden zelve, de grootſte gevolgen van derzelver verlaging gelegen liggen.

Zoo men nu dit alles nagaat, en in de gevolgen duidelijk ziet, dat, na de geregelde afzaging of verlaging der paalhoofden, de onderſtranden eer aanwinnen dan afnemen, de natte en drooge ſtranden over het algemeen niet verlagen, maar vooral zich meer gelijkmatig, of evenredig onder den horizon aan de eene of andere zijde der hoofden ſchikken, waar door het ſtrand meer regelmatigheid, en dus meer reſiſtentie en betere geſchiktheid tot aanwinst verkrijgt; zoo men ziet dat de duins-teeën over het algemeen zoo weinig afnemen, en de inwendige bogten vooruit ſchijnen te willen treden, de duinen begroeijen en niet meer zoo binnenwaards verſtuiven, waar door vruchtbare landen wierden bedorven en ingenomen, en de paalhoofden zelve meer en meer verlengd en alzoo in kostbaarheid toenamen; zoo men weet dat het gemeene land zulke aanmerkelijke uitgaven in deszelfs finantien daar bij beſpaart en men eindelijk met dit alles wel vergelijkt, de met

een woord aangeſtipte geſteldheid der vorige jaren, mag men dan niet met grond beſluiten „ tot het verkiezen der lage geregeld afdalen„ de, boven de hoog verhevene werken, voor „ de verbetering en de defenſie der ſtranden, „ langs de kusten waar zulks plaats grijpt?"

Maar zoo men bij dit alles nog weet, dat, vóór dat de afzaging der paalhoofden plaats had, de ſtranden onmerkbaar doch zekerlijk van lieverlede verlagende en inkortende, gelijk wij hier voren bladz. 17 zagen (*), de paalhoofden meer en meer boven de ſtranden begonnen uit te ſteken, en dus aanſtootelijker voor de vloeden en golven wierden; waardoor de zeeëinden, van die op het noorderſtrand van *Walcheren*, bijna onmogelijk meer konden worden ſtaande gehouden, ja ſommige reeds inkortende (†) en andere zich nabij eene haastige deſtructie lieten aanzien; dat de duinen, ſedert het laatſte kapitale hoofd in 1780 op dit ſtrand is gebouwd, dus ſedert het ſtrand met alle deszelfs defenſie-hoofden was voorzien,

(*) Van daar ook dat het meiland binnen in de hoofden, als door het vulſel bewaard en beveiligd, 2 à 3 voeten hooger ligt dan de wederzijdſche Stranden; en van daar de elliptiſche inſcharing der laagwaterlijn, en de duinsholte tusſchen de hoofden enz.

(†) Onder anderen was *de Bruinshoofd*, in 1809, reeds meer dan twee en een halve roeden ingekort enz.

zien, met een doorgaand verlies van ruim 3 roeden in de 8 jaren afnamen, met hoe veel te meer regt mag men dan niet komen tot het besluit: „ de voorkeur te geven aan lage „ geregeld afdalende boven de hoog verhe- „ vene Werken, voor de verbetering en de- „ fensie der stranden."

II. Wij komen tot het 2de lid der Vraag: de zwarigheden en twijfelingen namelijk, die 'er bij sommigen deswegens nog zouden kunnen bestaan.

Tegen opgenoemde gevolgen of uitwerksels der verlaging van de paalwerken kunnen geene zwarigheden of twijfelingen wezen; want het zijn daadzaken, welke men van de plaats zelve, waar de hoofden gebouwd staan, ontleend heeft, en aan de echtheid der te berde gebragte stukken is geen twijfel; want verre de meeste derzelve zijn uit de authentique stukken, onder de Directien enz. berustende, overgenomen: — tegen het besluit, en niet tegen de gevolgen, konden dus zwarigheden of twijfelingen opkomen.

De gelukkige verandering der stranden kan misschien deszelfs oorzaak buiten de verlaging der paalhoofden hebben:

a. Misſchien hebben 'er ſedert de afzaging der hoofden meer gunstige, meer landwinden gewaaid voor de aanwinst van het ſtrand, dan nadeelige zeewinden (*); of

b. Misſchien worden thans de ſtranden, door eene minder hooge dagelijkſche kolom waters beſpoeld, waar door het afſlijtend vermogen des ſtrooms verminderende, ook de afneming der ſtranden en duinen, en reparatien der werken naar evenredigheid verminderen moet; of

c. Misſchien zijn de vaarwaters voor die ſtranden in capaciteit verminderd, of in nog gunstiger ſtrekking veranderd, waar door ſchadelijke aanvallende ſtroomen op dezelve zijn gematigd, afgewijzigd of weg genomen, en in gustiger aanvalhoeken veranderd, of eindelijk:

d. Misſchien heeft de Oceäan, welke deze kusten beſpoelt, ſedert de afzaging der paalhoofden minder hoog gevloeid, en hebben de ſtormen een te geringen graad van hevigheid gehad, om de golven dien trap van vermogen bij te zetten, dat zij de werken konden losruk-

(*) Het is bekend en door de ondervinding op alle ſtranden beſtendig bewezen, dat de landwinden een Strand doen aanwinnen, zoo het ſlechts eenigermate voor aanwinst vatbaar is, en Zee- of op het Strand aanwaaijende winden, hetzelve meer vermageren, dan anderzins gewoonlijk wordt ondervonden.

rukken en vernielen, de ſtranden en duinen beuken, ondermijnen, verwoesten, en derzelver beſtanddeelen, als eene prooi ontroovende, met zich naar den afgrond ſlepen!

Misſchien zeg ik, is eene dezer vier opgenoemde bedenkingen, of zijn misſchien wel alle te zamen oorzaak, dat het ſtrand, ſedert de afzaging der paalhoofden, of aanmerkelijk minder, of in 't geheel niet meer wordt afgeſleten, de duinen aanmerkelijk minder worden aangevallen of afgenomen en de paalwerken zelve zoo veel minder beſchadigt worden dan bevorens. Deze ten minste kunnen, naar mijn inzien, de eenige bedenkingen of twijfelingen zijn, welke tegen het voorſchreven beſluit, dat zoo zeer ten voordeele van de verlaging der paalhoofden pleit, kunnen beſtaan; dewijl deze mogelijkheden alle gelegen zijn buiten de paalhoofden, en dus, indien dezelve in de daad beſtaan, kunnen bewijzen, dat men de gemelde gunstige gevolgen of niet alleen, of in 't geheel niet, aan de verlaging der paalhoofden toe te ſchrijven hebbe; zoo is het van aanbelang dezelve te overwegen.

Ter onderzoeking van het eerste point, *a*. heb ik de opſomming gemaakt der windſtre-

ken, zoo als die driemaal daags, gedurende 21 jaren, even buiten Haarlem zijn waargenomen, waaruit mij is gebleken, dat men in den laatsten tijdkring van 7 jaren, bijna even zoo veel zeewinden voor de noorderstranden van *Walcheren* en *Schouwen* heeft gehad, als in het gelijk tijdvak van 1795 tot 1801; — hoewel minder zeewinden dan in het tijdvak van 1802 tot 1808, doch het geen van te weinig aanbelang is, om daar aan eenige medewerking tot verbetering der stranden toe te schrijven.

Uit den hier nevensgaanden staat sub litt. D. blijkt, dat, over 't geheel, in de vier laatste jaren, de vloeden te *Westkappelle* even zoo hoog of iets hooger zijn waargenomen, dan in een ander tijdvak van 1782 tot 1790; weshalven ook de zwarigheden deswegens geheel en al vervallen.

De derde bedenking, point *c.* verdient misschien meer aandacht; doch buiten en behalve dat het zeer toevallig zijn zou, dat juist gelijktijdig met de verlaging der paalhoofden ook de stroomen voor het noorderstrand enz. van *Schouwen* en de zwakke stroomen voor het noorderstrand van *Walcheren* nog zwakker, en de aanval zoo veel voordeeliger zoude

zijn

zijn geworden, moet ik de vrijheid nemen, wat de ſtranden van *Walcheren* aangaat, de aandacht van het Zeeuwsch Genootſchap te vestigen op het gedeelte ſtrands boven *Lijndenshoofd*, waar de drie ſtakethoofdjes ſtaan, en verder oostwaards: aldaar ondervond men immers tot aan het voorjaar van 1814 toe, wanneer ook het laatſte dezer ſtakethoofdjes verlaagd, en met die verlaging geregeld afdalende naar de laagwaterlijn verlengd is, geene gunſtige veranderingen; aldaar gingen de ſtroomen immers, even als jaren te voren, voort met de ſtranden af te ſlijten, ja zelfs die te ondermijnen, de gierſtrooms- en hooge vloeden de duins-teeën te bereiken en af te nemen, en de golven de werken te beſchadigen, gelijk dit blijken kan uit de hier achter gevoegde aanteekeningen der ſtormvloeden, op de noordkust van *Walcheren*, ſub litt. E. en uit zoo vele andere ſtukken bij de Directie van dit Eiland, deswegens voorhanden, welke getuigenis dragen van de ſchade aan die ſtakethoofdjes (*Boddaerts-*, *Nebbens-* en *Matthijsſenshoofdje*) en aan het wederzijdſche ſtrand en duin, zoo menigvuldig ſedert de afzaging der kapitale hoofden, overkomen.

Maar hoe toevallig zoude het wederom niet

wezen,

wezen, dat juist met de afzaging en lage verlenging van *Matthijſenshoofdje* enz, ook het ſtrand aldaar wederom zoo veel verbeterde, als hetzelve anderzins van dag tot dag verergerde, en dat daarvan al wederom oorzaak zou zijn, eene gelijktijdige gunstige verandering in de ſtroomen, en derzelver aanvalhoeken! en zoo was dit het geval met ieder hoofd op het ſtrand van *Walcheren* en *Schouwen*: naar mate men die van jaar tot jaar afzaagde, verergerde ten minsten het ſtrand niet: almede beſpeurde men dit na de afzaging van het paalhoofd aan *Burght*, op het zuiderſtrand van *Schouwen*, en met *Du Bonshoofd* op het zuiderſtrand van *Walcheren*; ook bij de afgezaagde hoofden voor den *Westkappelſchen* dijk, als met het *Paspoortshoofd*, met het ſtaket op de *ronde Nolle* enz. en dit zou ook het geval nog beter met het *Souvereinenhoofd* zijn geweest, zoo men niet wist dat het daar aan grenzende, doch met eene andere rigting in zee uitgaande ſteile hooge *Klijvershoofd*, zulks belette. — In wien zoude het nu kunnen opkomen, dat ook juist gelijktijdig daarmede de loop en aanvalhoeken der ſtroomen ten gunstigſten veranderden?

Maar de rigtingen det vaarwegen en zeegaten buiten dit ſtrand zijn, volgens al de narigten, welke ik heb kunnen inwinnen, ſedert de

laatſte

laatfte jaren ongeveer dezelfde, en de diepten in dien tijd niet merkbaar veranderd, derhalve is ook de fnelheid van den ftroom dezelfde gebleven; en dus vervalt deze bedenking almede ten eenemale.

Eindelijk is de geopperde bedenking *d.* „ Dat het zeewater federt de afzaging der „ paalhoofden tot geringere hoogte gevloeid— „ en de ftormen te krachteloos zouden zijn „ geweest, om met grond zijne toeftemming „ te geven, tot het voorfchreven befluit ten „ voordeele der afzaging van de paalhoofden" van meer gewigt dan de vorige; daar men dezelve fomtijds hoort opperen van menfchen, die, of met de afzaging der paalhoofden, in derzelver belang gefnuikt, of door anderen die bevooroordeeld en aan de oude werkwijze onzer Vaderen als verflaafd zijnde, alleen om die reden voorftanders van hooge fteile paalhoofden zijn, en niet zelden met deze mare voor den dag komen: „ dat het nog niet ge- „ noeg geftormd heeft, om over de uitwerk- „ felen der verlaagde paalhoofden met grond „ te kunnen oordeelen."

Doch wij vermeenen niet alleen overtuigd te zijn: 1° dat men federt de afzaging der paalhoofden, op de ftranden van *Walcheren* en

Schou-

Schouwen wel degelijk verſcheidene ſtormen, en daar mede gepaard gaande hooge vloeden heeft gehad, en zulks voor deze ſtranden uit de ergſte ſtreken, waar van wij er ſtraks onder anderen eenige zullen aanhalen, en wij vertrouwen ook in de tweede plaats, dat men à priori zal kunnen aantoonen, gelijk de ondervinding het van achteren bevestigt, dat de verlaging der paalhoofden, invoege als die op de ſtranden van *Walcheren* en *Schouwen* is gedaan, vooral ook bij ſtorm en hooge vloeden, den meesten dienst voor de defenſie voor ſtrand en duinen daarſtelt.

Of was (met betrekking tot het 1e point) de hoogen vloed, met den ſtorm van den 26 en 27. Januarij 1809, niet geweldig genoeg voor de Zeeuwſche kusten? toen men, onder anderen, op het zuideinde van den *Westkappelſchen* Zeedijk, bij het beruchte *Zuidwaartshoofd* in het zoo verbazend ſterk gedefendeerd voor-talud van 9 voeten baſis op een voet hoogte, eene zoodanige ramp ontving, dat de drie reijen dwarsſtaket met gordingen, kespen en vulzel van rijs- en ſteen geheel wierden weg geſlagen, en het hoofd, tot op de punten der diep ingeheide palen toe, wierdt ontbloot; toen in het dijks-

dijksligchaam aldaar, een put van ongeveer 150 ſchaften grondverlies geſlagen wierd, behalven de vernieling van zoo vele vierkante roeden rijs- en ſteenberm en kramwerk; zonder te willen berekenen, het aanmerkelijk verlies van den vooroever, die van 1, 2 en 3 voeten boven laag water, tot 12, 14 à 16 voeten beneden hetzelve wierdt weggeſlagen: en toen toch waren *Schorers-*, *Wilhelmius-* en de *Bruinshoofden* reeds eenigen tijd afgezaagd, en men vernam geene afneming van het ſtrand; ook bijna niets van den duin aan die zijde van *Domburg*. (*)

Of was de daarop volgende ſtorm van $\frac{30}{31}$ Januarij 1809, toen de golven, vooral omſtreeks hoog watertijd, derwijze woedden, dat men uit het dijksligchaam te *Westkappelle* het aanmerkelijk verlies leed van ongeveer 800 ſchaften ſpecie, niet verſchrikkelijk genoeg? toen de vloed op het noorderſtrand van *Walcheren*, meer dan tweemaal de hoogte van een gewoon doodſtroom-getij bereikte.

Of was de ſtorm van den 21 en 22 October

(*) Het moet toch ieder opmerkelijk voorkomen dat men van geen afnemen des duins bij *Domburg* meer hoort, welke hooge vloeden ook de kusten beſpoelen, ſedert de paalhoofden aldaar zijn afzaagd; daar men weet hoe veel geruchts dit anders altijd in *Walcheren* maakte.

1810 niet vermogend genoeg, toen de golven alles dreigden te vernielen; het nog sterker gedefendeerde zee-talud van den *Westkappelschen* dijk, bij het *Zuidwaartshoofd*, op dezelfde plaats van den 26 en 27 Januarij 1809, nog grooter ramp bekwam, dan ten dien tijde; en de vloed op het noorderstrand van *Walcheren*, ten minsten de hoogte bereikte van 7 voeten, boven deszelfs gewone dagelijksche verheffing?

Of was de storm uit den westen van den 11 en 12 October 1813, niet hevig genoeg, toen in 't bijzonder het eiland *Walcheren*, overal zoo veel schade bekwam, en het zeewater op den *Westkappelschen* dijk, en noorderstrand van *Walcheren*, zich 19 voeten boven het gegewoon laagwater verhief?

Doch ik zal ophouden meer stormvloeden aan te halen: zie hier achter sub litt. E, eene aanteekening derzelve, die op de noordkust van *Walcheren*, sedert men begonnen is de hooge paalhoofden, op deszelfs noorderstrand, af te zagen, geheerscht hebben, bijzonder ook opgeteekend, om de groote schaden, welke daaruit zijn ontsproten, en waaruit men ten vollen overtuigd zal wezen, dat 'er zekerlijk verscheidene stormen en storm-

vloe-

vloeden, na dien tijd, hebben plaats gehad; stormvloeden die voor de Zeeuwsche zeeweringen in 't algemeen, doch voor de onafgezaagde paalhoofden in het bijzonder, inzonderheid ook voor *die* welke toen op het noorderstrand nog *niet waren afgezaagd*, de nadeeligste gevolgen hebben na zich gesleept.

En welke verliezen hebben de stranden en duinen, waar de hoofden afgezaagd waren, met alle deze stormen en hooge vloeden geleden, in vergelijking van vorige jaren? in vergelijking van die jaren toen de stranden reeds met alle de hooge werken waren voorzien? welke schade de *afgezaagde* paalwerken bekomen, in vergelijking van die welke dezelve anderzins waarschijnlijk zouden bekomen hebben, en vergeleken met die schade, welke de *onafgezaagde* hebben ondergaan? immers geene: de hoofden en wederzijdsche bermen schijnen veel eer tot vaste rotzen over te gaan, door de begroeijing van allerlei schulpgedierte tusschen de palen, in de steenen en tuinen:— Zoo zeer zijn die werken thans in rust! zoo weinig schade doen er nu de anders vernielende golven, en zoo verkrijgen dan deze paalhoofden, met derzelver verlaging als 't ware het dubbeld wederstand-

 bie-

biedend vermogen van het geen zij te voren hadden.

De duinen waar de paalhoofden afgezaagd waren, zijn, bij alle die ſtormvloeden, zoo zeer beveiligd gebleven als men van de werking der tegenwoordige uit den duin zeewaards ſtrekkende hoofden, op zulke ongelijke en verre afſtanden van elkanderen geplaatst, eenigermate verwachten kon. — En zoo de ſtranden, op eene enkele plaats, al eenig verlies geleden mogten hebben (het geen echter nimmer bij dat van vroegere tijden haalt) gelijk dit bij den vloed van den 11 Januarij 1815 en bij enkele andere vloeden, in de wijde vakken wederzijds *Borsſelens-* en *Wilhelmiushoofden* ſcheen plaats gehad te hebben, was het dan nog niet maar een tijdelijk verlies? lagen de zanden niet alle aan of even beneden de laagwaterlijn, vanwaar dezelve, welhaast weder waren opgeworpen, aangeſtuifd, en was alzoo het ſchijnverlies niet vergoed? dit is ook natuurlijk, want de neêren enz. zijn nu te zwak, om die ſtoffen, welke een geduchte vloed met derzelver aanvallende golven al eens van den duin en ſtrand naar beneden mogt halen, verder naar den ſtroomsweg te kunnen ontvoeren.

En beſlisſen nu deze vloeden niet genoeg,

om

om de opgenoemde bedenking weg te nemen? of moet men eerst eenige januarij-vloeden ($\frac{14}{15}$ januarij 1808) hebben, waarvan de historie in *Zeeland* geen tweede voorbeeld oplevert, en die misschien eens in de duizend of meerdere jaren voorvalt, om over de goede uitwerkselen der verlaagde paalhoofden een besluit te kunnen opmaken? neen voorzeker, dewijl ook in dien gevalle de verlaagde hoofden, gelijk die thans zijn, meerder nut zouden doen dan de hooge steile paalhoofden, zoo als die bevorens op de stranden zijn gebouwd. Of is dit niet genoeg uit al het voorgaande op te maken? laat zich dit niet al aanstonds begrijpen uit de beschouwing der hoofden zelve? — maar neen — wij willen, gelijk wij hier boven zeiden, nog kortelijk aantoonen, dat, vooral ook bij tijden van storm en hooge vloeden, de verlaagde paalhoofden, in voege als die op de stranden van *Walcheren* en *Schouwen* zijn afgezaagd, den meesten dienst doen, om alzoo alle bedenking, die er immer tegen derzelver verlaging mogte kunnen ontstaan, weg te nemen.

Daar toe is het noodig te weten, dat die hoofden eigenlijk niet zoo zeer zijn afgezaagd,

 zaagd,

zaagd, als of dezelve ten eenemale vernietigd waren, en alzoo niet meer bestonden, gelijk welligt uit het woord *afgezaagd* zoude kunnen worden besloten; in tegendeel zij zijn slechts van hoog- tot laag water, door afzaging der overbodige hoogte, met de natuurlijke helling van het strand geregeld verlaagd, en de aanstootelijke monstrueuze steile zijwanden en koppen van voren weggenomen; voorts door gebinten en kespen weder aan elkanderen verbonden, van binnen behoorlijk met rijs-pakwerk en steen aangevuld, en ter wederzijden met platte door steen gedekte rijsbermen voorzien, zoo als dezelve op de hier nevensgaande bijlage sub litt. G. fig. 1. duidelijk staan afgebeeld (*): van gewoon hoog water tot naar den duin, zijn dezelve genoegzaam geheel in hunnen vorigen stand gebleven.

Welke zijn nu, ten aanzien der werking van stroom en golven, de gevolgen van die verandering? deze:

1. De

(*) De afgezaagde paalhoofden op de stranden van *Schouwen* hebben een' beteren form, dan die van het eiland *Walcheren*, daar de beide bermen, aan de buitenzijden der palen, even hoog met het vulsel zijn, en het geheel een vrij egalen verheven ronden toog heeft, waar door die hoofden nader bij de form der Hollandsche werken komen, dan die op het noorder-strand van *Walcheren*.

1. De doorgaande langs het ſtrand ſtrijkende ſtroom wordt nu van afſtand tot afſtand opgekeerd, en dus, even als te voren, in deszelfs ſchadelijke wrijving geſtuit en voorgekomen: dit ſtaat dus gelijk, als toen de hooge paalhoofden nog in hun geheel waren: doch ten

2. De zoo ſchadelijke en invretende neêren, die te voren, door opkroppingen van den ſtroom tegen de hooge voorste gedeeltens der paalhoofden, aan de andere zijde derzelve wierden veroorzaakt, door de bekende nadeelige ſteeds verſnellende omdraaijingen rond derzelver koppen (*), als de eenige weg om het lager water aan de andere zijde aan te vullen, en in deszelfs waterpas te herſtellen; deze neêren en verſnelde ſtroom zijn nu met derzelver ſchadelijke wrijving, voor en nevens de paalhoofden grootendeels weg genomen, zoo dat de ſtroom thans, van laag water af naar boven, in evenredigheid dat dezelve zich door den vloed in hoogte verheft, bijna geregeld,

 over

(*) Uit deze ſteeds verſnellende omdraaijingen, om de koppen der hoofden, ontſtaat als 't ware eene golvende beweging van 't water, bij en tusſchen de hoofden, die, bij de allergunſtigſte plaatſelijke omſtandigheden en aflandige winden, nimmer eene verhooging der ſtranden toelaat.

over de hoofden kan heenvlieten, en aan de andere zijde die werking op de ondergronden niet meer kan uitoefenen als te voren. (†)

3. De golven, die bevorens tegen de hooge en steile zijwanden en koppen der hooge paalhoofden zulke schielijke opkeeringen ondervonden, en daar door, vooral bij tijden van storm en hooge vloeden, zulke verschrikkelijke botzingen, woelingen en rameijingen op de gronden uitoefenden, zoo dat niet zelden de palen der hoofden tot op de punten toe wierden ontbloot en ondermijnd (*), ondanks de defensie-werken en behoedmiddelen daar tegen van binnen, in en ter wederzijden van de hoofden, uit rijs- en steenbermen enz. aangelegd, die daar door altijd met de nevensliggende stranden verbazend leden, en niet zelden met steen en al ten uitersten wierden beschadigd; die nadeelige werkingen der golven zijn nu immers', door

(†) De uitwerkzelen dezer neêren zijn duidelijk op alle de stranden, waar hooger paalhoofden gebouwd staan, aan de inschazirgen der laagwater-lijn, als het segment eens cirkels, te zien; ook laten die niet zelden de duidelijkste sporen op het natte strand na; formeeren er geulen of lage vleijen, en overal eene ongeschikte kust.

(*) Hoe vele voorbeelden daar van hebben de paalhoofden op het noorderstrand van *Walcheren*, na de stormen niet opgeleverd, als: *Prinsenhoofd*, *Borsselens*, *Bijlevelds*, *de Bruins* en *Wilhelminushoofden*, enz.?

door de vermindering der oorzaak, ook natuurlijk in derzelver gevolgen, in die evenredigheid verminderd, als de aanstootende paalhoofden in hoogte en steilte verminderd zijn,— en zouden bijna geheel kunnen voorgekomen worden, met de tegenwoordige afgezaagde hoofden die constructie te geven, waar voor dezelve vatbaar zijn, en waar toe men bij de behandeling van het vierde point der Vraag zal overgaan.

Eindelijk, ten 4e., de opperste of de landeinden der hoofden, meestal van dezelfde constructie als te voren zijnde, hebben thans ook gelijke uitwerkzels als toen, en doen bij hooge en stormvloeden, denzelven dienst als voorheen.

Derhalven doen, de verlaagde paalhoofden, over 't geheel genomen, volgens deze beschouwing, die door de bestendige ervaring bevestigd wordt(*), ook bij storm en onweêr meerderen dienst als bevorens de hooge steile paalhoofden tot beveiliging van strand en duinen doen konden, aangezien vooral dan de werkingen der neêren en der golven, welke in stormweêr de hoofdrol spelen, zoo zeer zijn

(*) Men leze, ter volkomene overtuiging daarvan, andermaal het stuk litt. E.

verminderd, en de opkroppingen aan de ſtroomzijde tot eene verbazende hoogte, zoo ſchadelijk voor ſtrand en duin, voorgekomen wordt; hier bij komt nog, dat deze hoofden nu door de verlaging minder dan voorheen, van die uitwerkzelen te lijden hebben; bij gevolg *verdienen de lage boven de hoog uitſtekende werken voor de verbetering der Zeeuwſche ſtranden, in alle gevallen, ook bij ſtorm en onweêr, de voorkeur.*

Maar even gelijk de verlaagde paalwerken bij ſtorm en onweêr, een meerderen dienst doen, dan de hooge ſteile paalhoofden, tot beveiliging van ſtrand en duin, even zoo doen dezelve ook, bij beſtendig droog weêr, eenen meerderen dienst tot aanwinst van het drooge ſtrand en ter verhooging van de duins-teeën, ten opzichte der weldadige zandſtuiving, van het natte ſtrand naar boven; door deze, namelijk, minder te belemmeren, en meer te laten overwaaijen, immers, zoo veel meer als de paalhoofden in hoogte zijn verminderd; zoo dat de ſtuifzanden op eene nuttelooze plaats, van waar dezelve wederom weldra door de golven wierden aangetast, en door deze en door den ſtroom ontvoerd, minder worden opgehouden en bewaard, dan te voren, toen de hoofden

nog

nog zoo veel meerdere hoogte hadden: dit is onder anderen de reden waarom men thans in den zomer zoo veel meer ſtuifzand aan de duins-teeën liggen vindt, dan te voren. Deze zand-ſtuiving is een voordeel voor het drooge ſtrand en de duins-tee zoo gewigtig, dat men, bij gemis van ondervinding, er naauwelijks de waarde van kan bezeffen, daar men, met eene goede behandeling, naar mijne gedachten, in ſtaat is, de verliezen welke de duins-teeën in den winter door de hooge vloeden mogten ondergaan, in den zomer verre weg te kunnen vergoed krijgen, immers op alle zulke plaatſen, waar de gewone vloeden een tamelijken afſtand van de duins-teeën afblijven, en het natte ſtrand voor ſtuiven vatbaar is, gelijk dit genoegzaam het geval is op het geheele noorderſtrand van *Walcheren*, met uitzondering der wijde vakken, wederzijds der *Borsſelens*, *Wilhelmius*- en *Lijndenshoofden.*

Alle de opgenoemde voordeelen van de verlaagde paalwerken voor de ſtranden, zijn zoo zeker, dat dezelve van iederen eenvoudigen en opmerkzamen ſtrandbewoner worden toegeſtemd, ja van dezulken zelfs, die met de verlaging der hooge paalhoofden hun brood verloren, gelijk dit genoegzaam het geval is,

 met

met iederen inwoner van *Westkappelle*, en men mag zeker zijn, dat, zoo onze vooronderen een middel geweten hadden, om op het natte ſtrand lage, met een natuurlijk ſtrand geregeld afdalende hoofden te bouwen, zonder door de zeewormen beſchadigd te zijn, zij nimmer aan zulke hooge ſteile werken op de zeeſtranden hunne goedkeuring, veel min de voorkeur zouden gegeven hebben; want met het *Prinſesſenhoofd* op het noorderſtrand van *Walcheren* namen zij in 1765 eene proef om een lager paalhoofd daar te ſtellen, en het is genoegzaam bekend, hoe men vervolgens de betere uitwerkzelen van hetzelve, boven die der andere hoofden, ook toen reeds aan die laagte toeſchrijvende, daar mede in zijnen ſchik was; hier van heb ik de overtuigendſte bewijzen gevonden in eenige rapporten onder de Directie van *Walcheren* berustende.

Wij zouden hier mede het tweede point der Vraag voor afgedaan kunnen rekenen, en overgaan tot de behandeling van het derde point, zoo ons intusſchen nog niet eene zwarigheid was voorgekomen, welke men tegen het afzagen en verlagen der hooge ſteile paalhoofden konde inbrengen, en ſomtijds werkelijk in-

brengt, hier in beſtaande: „ dat, aangezien ſommige der hooge hoofden, op het vlakke noorderſtrand van *Walcheren*, eenige roeden ver (b. v. 6 à 8 roeden) in zee, dat is in het laagwater, zijn vooruitgebouwd, en bevorens in derzelver hoogen ſtand altijd konden worden gerepareerd; wijl men daar op de heiſtelling langen tijd genoeg konde plaatſen, alvorens de vloed of golven dien bereikten, men thans, na de afzaging der hoofden, nu de palen dezer voorſte gedeeltens ſlechts *twee* à *drie* voeten boven het laagwater uitſteken, hierop geene ſtelling meer tot het inheijen dier palen, wanneer die eenmaal door den zeeworm afgeknaagd, of door ſtormvloeden zijn weg geſlagen, gelijk op de hooge hoofden, zal kunnen plaatſen, dan ſlechts voor eenen zoo geringen tijd, (ingeval dan nog de meest altijd gewone branding en deining aan die kust dit niet belette) dat men ter naauwernood de heiſtelling geplaatst en weggeweerd zoude kunnen hebben, of de wasſende vloed zal het werk zijn overvallen, zoo dat eindelijk deze voorſte gedeelten geheel zullen vervallen; gedeelten intusſchen welke toch niet te ontkennen zijn, dat, daar zij den langs de ondergronden en even be-

ne-

neden laagwater ſtrijkenden ſtroom opkeeren en deze alzoo in derzelver ſchadelijke wrijvingen beletten, als nuttig voor het ſtrand moeworden aangemerkt" enz.

Hoe zeer het uit de beſchouwing van al het voorgaande zich aanſtonds laat opmaken, dat dit gedeelte van het paalwerk, in deszelfs ſteil verheven ſtand, niet zoo nuttig voor de ondergronden, maar veeleer ſchadelijk aan dezelve heeft moeten zijn, en offchoon 'er niet zoo veel aangelegen ware, al waren de palen dezer voorſte gedeeltens, door den zeeworm afgeknaagd, of door de lucht verteerd, en voor de werkingen der golven, of aanrandingen van het ijs enz. weggeraakt, zoo men ſlechts de ſteenrotzen, of het fondament der paalhoofden door ſteenſtortingen enz. onderhield; zoodat er geene openingen of ſcheidingen in ontſtonden, waardoor de ſtroom zich eene voor het ſtrand en het hoofd zelven gevaarlijke doorgang baande, moeten wij echter bekennen, dat dit gedeelte van het hoofd, nu de ſtroom eenmaal deszelfs loop daar buiten heeft genomen, voor al deszelfs formidable ſteenrots, die bijna een met ſteen gedekten dam formeert, thans met de verlaging, allezints nuttig is, om het afſlijten

van

van den onderoever voor te komen; dewijl de geringe hoogten aldaar geen ſchadelijke reactie der golven, en nog ſchadelijker werking der neêren enz. meer kunnen doen ontſtaan; daar de golven en de ſtroom er, bij de minste verheffing, overheenvlieten, en niet te minder de ſtrijking van deze, op de ondergronden voorgekomen wordt; en dat het derhalve te wenſchen ware, dat deze voorſte gedeelten konden worden onderhouden, en in dit door het verval derzelve, gevreesde onheil, konde worden voorzien.

Hier toe den weg aan te wijzen, zij mij vergund te beſparen tot de behandeling van het vierde point der vraag.

Na derhalven aangetoond te hebben, dat lage boven hooguitſtekende werken, voor de defenſie en verbetering der Zeeuwſche ſtranden, in alle gevallen de voorkeur verdienen; vinden wij ons alzoo genaderd, tot het onderzoek van het derde point der Vraag van het Zeeuwsch Genootſchap, namelijk: „*of de* „*tegenwoordige aangenomene wijze en con-* „*ſtructie der verlaagde paalhoofden, aan de* „*ſtranden van* Walcheren *en* Schouwen *niet* „*te verkiezen is boven de aan de Holland-* „*ſche kusten gebezigde ſteenen hoofden, of*

„ *met*

„ *met ſteen gedekte rijsdammen, dan of deze*
„ *laatste ook aan de Zeeuwſche ſtranden bo-*
„ *ven de eerste verkieslijk zijn?*

Om in dit onderzoek een geregelden leidraad te volgen, zullen wij eerst nagaan de tegenwoordige aangenomene conſtructie der verlaagde paalwerken aan de ſtranden van *Walcheren* en *Schouwen*, en die vergelijken met de aan de Hollandſche kusten gebouwde ſteenen hoofden, of met ſteen gedekte rijsdammen.

Fig 1, op nevensgaande bijlage ſub litt. G. de dwarſche doorſnede van zoodanig een afgezaagd paalhoofd aantoonende, gelijk dezelve op de ſtranden van *Walcheren*, op ongeveer halververvloeds hoogte, geſitueerd zijn, zoo als hier voren bladz. 36 is gezegd, en fig. 2 de doorſnede van een met ſteen gedekt rijshoofd, op die wijze als dezelve aan de Hollandſche kusten gebouwd ſtaan, aanwijzende (*); is het uit de oppervlakkige inzage van dezelve gemakkelijk genoeg derzelver onder-

(*) Dit is in allen opzichten waar; behalve de palen *ff;* welke de twee rijen van het afgezaagd paalwerk aanduiden. Edoch, zoo het blijken mogt, dat deze palen in de doorgaande rij der lengte van het hoofd, te digt aan elkanderen ſtonden, (hoe zeer dit verre weg het geval niet is,) zoo dat dezelve hinderlijk zouden kunnen zijn aan de geregelde bewerking van het rijzen ſteenen hoofd, of

derfcheidene conftructie op te maken, maar ook uit de onderlinge vergelijking van dezelve, laat het zich, dunkt mij, even gemakkelijk begrijpen, dat het eerste als nog met fteile zijwanden voorzien, nimmer zoo gemakkelijk voor den aanloop van golven en ftroom kan zijn, noch zoo veel weerftand aan dezelve kan bieden, als flaauw opgaande werken, gelijk de met fteen gedekte rijsdammen, zoo dezelve elkanderen anderzins in fterkte evennaren; waaruit volgt: dat, dit gelijk gefteld zijnde, de eerste zoo veel eerder befchadigd zijn en herftelling zouden behoeven dan de laatfte, en wanneer men in aanmerking neemt, dat de eigenlijke conftructie der eerste uit hout is te zamen gefteld, en de oppervlakte der laatfte uit zware, wel in elkanderen gevoegde harde noordfche kei- of doornikfche blaauwe fteenen, wier foortelijke zwaarte tot het eikenhout, waar uit de paalhoofden zijn te zamen gefteld, is als 2010 tot 929, dan blijkt het duidelijk dat deze laatste

of oorzaak zouden wezen, dat het hoofd niet als een tezamen hangend ligchaam moest worden aangemerkt; maar als door deze palen, in vakken gefcheiden, dan zoude men van oordeel zijn, dat het noodzakelijk ware, van deze palen er over 's hands één of meer uit te trekken, of nevens de oppervlakte van het ftrand af te zagen.

laatste ſoort van werken ook zoo veel meer reſiſtentie en duurzaamheid bezitten. —

Maar ook met opzigt tot de aanwinst en beveiliging der nevensliggende ſtranden, zijn de ronde met ſteen gedekte rijshoofden oneindig doelmatiger dan de ſteile paalwerken , gelijk men reeds eenigermate uit het vorige behandelde zal gevoelen ; want toch de reactie en opkropping der golven tegen de ſteile zijwanden der paalhoofden, die voor de nevensliggende gronden zoo ſchadelijk zijn , (bladz. 37.) zal op de tonneronde hoofden geen plaats hebben , waar de golven en aanſtrijkende ſtroom , van lieverlede opgekeerd , zachtjes op en over loopen, en daar en boven aan de andere zijde geen vermogen meer bezittende, om op de ſtranden te werken, aldaar geene nadeelige overſtortingen en bewegingen kunnen veroorzaken, gelijk zulks met de tegenwoordige conſtructie der paalhoofden na de afzaging , zich nog altijd in een minderen of meerderen graad beſpeuren laat; boven en behalven dat de aanſtuiving der zanden van het natte naar het drooge ſtrand en vervolgens naar de duins-tee , veel beter kan geſchieden over flaauw rond opgaande werken dan over ſteile paalhoofden die dezelve in hun-

nʒ

ne vlugt, zoo die niet boven de horizontale lijn van derzelver kruin geschiedt, opvangen en door de steile zijden geen overwaaijen, veelmin het overrollen meer veroorloven, maar die allen op noodelooze plaatsen opkeeren, tot dat het gelijks de kruinen der palen is opgehoopt; meest alle de paalhoofden, op het noorderstrand van *Walcheren*, leveren, ook na de afzaging, daar van de bewijzen op: men zag het, onder anderen, aan de westzijden van *Schorers-* en *de Bruinshoofden* enz. na die afzaging zelden anders, en hoe noodig zijn intusschen niet deze zanden op het drooge strand, en tegen de Duinstee in de holte aan de andere zijde dier hoofden?

Het vermogen der golven en des aanstrijkenden strooms, mitsgaders de schadelijke uitwerkselen der neêren voor de stranden, die nog bij de tegenwoordige paalhoofden, hoe zeer in een minderen graad, bestaan, zouden alzoo door tonneronde werken bijna geheel kunnen worden weggenomen en de zandstuivingen tot aanwinst van het drooge strand en tot verhooging van de tee des duins meer doelmatig nog kunnen geschieden; ja de regtstandige drukking van het water en der golven zelve, de laatste soort van werken bij storm-

 vloeden,

vloeden, wanneer de Zeeuwſche zeeweringen, zoo veel te lijden hebben, een vermogen tot weerſtandbieding inlijvende, (*) die de regtſtandige paalhoofden immer moeten misſen, zoude men alzoo kunnen zeggen: dat de ſteenen ronde hoofden, boven de tegenwoordige ſteile verlaagde paalhoofden op de Zeeuwſche ſtranden, groote voordeelen ten aanzien hunner vorm en zelfſtandige deelen hebben, zoo voor derzelver duurzaamheid, als voor de aanwinst en bewaring der nevensliggende ſtranden. En hebben zij in de daad groote voordeelen boven de tegenwoordige conſtructie der verlaagde paalhoofden, voor de aanwinst en beveiliging der ſtranden enz., dan hebben zij ook een gelijk voordeel voor de aanwinst der duinen en een grooter vermogen, om dezelve te conſerveren; dewijl die aanwinst, onmiddelijk van die der voorliggende ſtranden afhangt, het geen om phyſique reden niet anders zijn kan, en het geen de beſtendige ondervinding aan onze ſtranden dagelijks leert; waarom het dan ook voor de aanwinst en beveiliging van den duin genoegzaam zoude zijn, de ſtranden te verbreeden en aan te hoogen, zoo dit

(*) Zie de Theorie daarvan, Pag. 58.

dit namelijk in zoo verre konde worden gedaan, dat de hoogfte vloeden de duinsteeën niet meer bereikten.

Maar wij zagen hier voren wel, dat de *ronde vorm* der rijs- fteenen hoofden boven de tegenwoordige, nog met fteile wanden en koppen voorziene, paalhoofden, ook op de Zeeuwfche ftranden verre weg te verkiezen was; zoo ten aanzien der meerdere duurzaamheid, als voor een doelmatiger aanwinst van ftrand en duin; mitsgaders, dat, alles gelijk gefteld zijnde, een zoodanige vorm veel beter beftand is tegen de momentflagen der golven enz. dan een werk met fteil opftaande wanden; — doch, ingewikkeld, dunkt mij, gevoelt men dat nu nog deze vraag overfchiet: of aan die met fteen gedekte rijshoofden, op de Zeeuwfche ftranden gebouwd, waar een zoo groot verfchil tusfchen vloed en ebbe, in vergelijking van de Hollandfche kusten, plaats heeft, wel die folide conftructie en die fterkte zouden kunnen gegeven worden, om aldaar genoegzaam beftand te zijn tegen de uitwerkfelen van ftormen en ftormvloeden, wanneer de Oceaan met eene buitengewone kolom waters beladen, de Zeeuw-

 fche

ſche kusten beſpoelt, en de golven, met een verbazend watergeweld, onophoudelijk na elkanderen, op de werken aanſtormende, de zelve allerwege aanvallen en met eene geheele ſlooping bedreigen? of tegen het alles vernielende ijs, wanneer geduchte ijsſchollen, met een verſchrikkelijk gedruisch en aanhoudende werking opkruijende, de vooruitſtekende zeeweringen van onderen tot boven toe aanranden, om, is het mogelijk, tot in het ligchaam derzelve door te dringen? dit is voorzeker, zoo het mij toeſchijnt, eene gewigtige vraag, welke ons nog overſchiet te beantwoorden; eene vraag, die des te meer verdient te worden overwogen, om dat ons de bedenking wel eens voorgekomen is „ dat „ de Hollandſche dammen het toch op de „ Zeeuwſche kusten niet zouden kunnen uit„ houden."

Wanneer wij de theorie raadplegen, en nagaan de wijze van de werkingen der golven en van het ijs tegen hellende vlakken, of ſchuinſche werken (†), waar door dezelve van trap tot trap worden tegen gegaan en opge-

(†) Zie nopens dit onderwerp, de bekroonde Verhandeling van den Heer A. F. GOUDRIAAN, in het XII. Deel van het Bataafsch Genootſchap, te *Rotterdam*.

gekeerd, en derzelver vermogen dus van punt tot punt en niet in eens, gelijk tegen ſteile werken wordt uitgeoefend, behalve dat de aanbotzing, zoo der golven, als van het ijs, en de ſtroom, op vlakke werken ſchuins geſchiedende, als van *a* tot *b* (fig. 1 ſub litt. G.) het grootſte gedeelte van het vermogen, zoo der zijdelingſche drukking, als der aanbotzing, evenredig aan *a c* of de coſinus van den hoek *a b d* vernietigd, wordt (§) en het hoofd ſlechts het vermogen *a d* of *c b*, evenredig aan den ſinus van dien hoek, te verduren heeft; daar en boven de werking of de kracht der golven enz. op eene zoo veel grootere vlakte dan bij ſteile werken, in evenredigheid dat de hellende lijn *e d* grooter is dan de lijn *e f*, verdeeld wor-

dende,

(§) In veronderſtelling dat *a b* het vermogen, en tevens de rigting uitdrukt, waarmede de golf of ſtroom enz. het hoofd aanvalt: want het vermogen *a b* ontbindende in twee andere krachten, dan zal *a d* = *c b* het vermogen uitdrukken, 't welk het hoofd van de golven enz. te verduren heeft, terwijl dat der lijn *d b* = *a c* door het hoofd vernietigd wordt: nu is *d b* = *a c* de coſinus des hoeks *a b i*; en *a d* of *c b* de ſinus van denzelfden hoek. Alzoo dan het geheele vermogen door *a b* uitdrukkende, is het vernietigd vermogen evenredig aan de coſinus, en het overblijvende of op het hoofd werkende evenredig aan de ſinus van den hoek *a b i*. De halve cirkel omtrek *i a l* is uit *b* als middelpunt getrokken, om dit een en ander duidelijkheid bij te zetten.

dende, ook naar die mate ieder punt zoo veel minder te lijden heeft; en men dan daar mede vergelijkt het weerſtand biedend vermogen van zoodanig een met ſteen gedekt rijshoofd van capaciteit als fig. 2 ſub litt. G; dan ten minsten zoude men moeten zeggen, dat deze conſtructie de meest geſchikte is, om, deel voor deel, beurtelings aan alle opgenoemde uitwerkſelen de meeste reſiſtentie te bieden: ja, wanneer men het wagen durfde, het een met het ander onder berekening te brengen (†), dan geloof ik, dat men in de meest ongunſtige omſtandigheden zelfs, zou moeten zeggen, dat zoodanig hoofd, zoo het om andere redenen deze capaciteit niet behoefde, nog veel te overbodig was, en, eene betamelijke economie in 't oog houdende, een noodelooze grootte had, om met de voorſchrevene evenementen in evenwigt te zijn, ingeval hetzelve namelijk uit een wel in elkander verbonden ligchaam beſtond; en dit moet men vooronderſtellen van een welbewerkten, met ſteen gedekten rijsdam: want de oppervlakte behoort met de harde groote ſteenen niet alleen

(†) Voor zoo verre dit voor berekening vatbaar zoude kunnen zijn: men weet intusſchen de onmogelijkheid daarvan, want hoe zal men b. v. de ſnelheid der golf bepalen?

leen zoodanig te worden bezet, in elkanderen gepast, aangefloten, en in 't verband gewerkt, dat de fteenen zich niet kunnen begeven, maar de gansche verhevenronde oppervlakte des dams moet zich tot dat einde als eene gemakkelijk flaauw op en afdalende lijn aan de zee aanbieden, in dezervoege, dat dezelve nergens eene vlakte achter den fteen kan verkrijgen, om die te kunnen ligten, verzetten, of uit deszelfs plaats te verfchuiven.

De ondervinding op de Zeeuwfche ftranden leert ons ook op die plaatfen, waar de tegenwoordige afgezaagde paalhoofden reeds bijna de ligging van met fteen gedekte hoofden hebben verkregen, dat dezelve niet alleen volkomen alle uitwerkzelen van ftorm enz. wederftaan, welke aldaar zedert de afzaging hebben geheerscht, maar dat de losfe op die oppervlakte, onregelmatig liggende fteenen, (gelijk bij de afgezaagde hoofden aan het noorderftrand van *Walcheren* het geval is,) zelfs zodanig in rust liggen, dat de oppervlakte en wederzijdfche bermen dier hoofden tusfchen en over de fteenen heen, door een onnoemlijk getal fchelpvisfchen enz reeds digt als aan elkanderen zijn gegroeid, en het hoofd, als 't

 ware,

ware, tot één zamenhangend ligchaam is overgegaan, gelijk hier voren pag. 33 reeds is gezegd: een verſchijnſel dat men vóór de afzaging der hoofden nimmer beſpeurde.

Is dan tegenwoordig reeds zoodanig het vermogen en de geſteldheid dier hoofden, op de Zeeuwſche ſtranden en der bermen nevens dezelve; is dit reeds zoodanig op het noorderſtrand van *Walcheren*, waar de ſteen ſlechts geſpreid, en geenszins in elkanderen gezet, veel min in een zagten ronden toog onder eene geleidelijke oppervlakte is gebragt, hoe veel meerder verwachting zouden wij dan niet mogen hebben, van eene conſtructie gelijk die der met ſteen gedekte rijshoofden: hoe veel grooter eigenſchap zouden die dan niet bezitten, tot weerſtandbieding aan de uitwerkſelen van ſtorm en hooge vloeden, en het geen daar mede gepaart gaat!

Wij vermeenen derhalve, uit het een en ander gerustelijk te kunnen afleiden, dat, indien de met ſteen gedekte rijshoofden, ook op de Zeeuwſche ſtranden, kunstmatig wierden aangelegd, dezelve in hun geheel overvloedig vermogen, en ieder deel in 't bijzonder ſterkte genoeg zoude bezitten, om de uitwerk-

ſelen

ſelen van ſtormweêr enz. te wederſtaan (†), en hoeveel meer dezelve geſchikt zijn, om de kruijing, en aanranding van het ijs te verduren dan met ſteile wanden voorziene paalwerken, kan, om hier in geene noodelooze herhalingen te vervallen, worden nagezien in de reeds aangehaalde bekroonde Verhandeling van den Heere A. F. GOUDRIAAN, voorkomende in het XIIe. deel van het Bataafsch Genootſchap der proefondervindelijke wijsbegeerte te *Rotterdam*.

Bij gevolg moet het *eerſte* gedeelte van het derde point der Vraag, namelijk, of de tegenwoordig aangenomene wijze van conſtructie der verlaagde Paalwerken op de ſtran-

 den

(†) Een groot voordeel is met den aanleg der ronde ſteene hoofden verbonden, ook ten aanzien der begeerde ſterkte, welke men als 't ware zoo veel kan vergrooten als men wil, door dezelve wederzijds een vlakker beloop te geven, het geen men dus naar mate der lokale omſtandigheid enz. bij derzelver aanleg kan regelen: — een voordeel, wederom, het welk aan geen ſteile paalhoofden kan worden toegekend. En wanneer er bij een geweldige ſtorm of anderzins, al eens een' enkele ſteen uit het hoofd mogt ſlaan, na het afebben van 't water, vindt men het materiaal weder aan den voet van 't werk: het onderhoud vereischt dus alleen eenig gering arbeidsloon: gansch anders is het met de paalhoofden gelegen! zwarigheid is er ook bij het uitſlaan van eenige ſteenen niet, want daar onder liggen weder beurtlings lagen brikken en betuind rijswerk; voorzeker vrij wat meer voorziening dan bij de tegenwoordige op de ſtranden liggende rijsbermen, die enkel uit betuining derzelver vastheid ontleenen moeten,

den van *Walcheren* en *Schouwen*, boven de aan de *Hollandſche kusten gebezigde ſteenen hoofden, te verkiezen zijn*, negatif, — en het *tweede* gedeelte van dat point, *of de met ſteen gedekte rijshoofden*, namelijk *aan de Zeeuwſche kusten, boven de tegenwoordige paalwerken verkieslijk zijn* — poſitif worden beantwoord.

Hoe zeer dan de tegenwoordige verlaagde paalwerken op de Zeeuwſche ſtranden, niet te verkiezen zijn, boven de aan de Hollandſche kusten gebezigde ſteenen hoofden, zijn dezelve echter zeer vatbaar voor verbeteringen, en offchoon wij ons, naar aanleiding van het volgende *vierde* point der Vraag, konden verontſchuldigen, die verbeteringen op te geven; wijl dat point toch alleen naar dezelve vraagt, ingeval de tegenwoordige aangenomene conſtructie der verlaagde paalwerken aan de Zeeuwſche ſtranden, boven de aan de Hollandſche kusten gebezigde ſteene hoofden, verkieslijk ware, zoo achten wij het echter ook onzen pligt dezelve het Zeeuwsch Genootſchap der Wetenſchappen mede te deelen, om dat het in 't menſchelijk brein toch nimmer zoude kunnen opkomen, de tegenwoordige werken aan de Zeeuwſche ſtranden te we-

weren, en die door geheel nieuwe, gelijk de met fteen gedekte rijshoofden aan de Hollandfche kusten, te doen vervangen; te meer, om dat deze werken zelfs reeds grootendeels aan derzelver doel beantwoorden, en een gefchikten aanleg hebben, om met minder kosten, dan geheele nieuwe werken, in tonneronde fteene rijsdammen te worden veranderd.

Alvorens echter daartoe over te gaan, moeten wij het Zeeuwsch Genootfchap hier nog eene belangrijke opmerking mededeelen, die zoo wel betrekking heeft tot het zoo even verhandelde derde point der Vraag en mijne deswegens ter nedergefteldde gevoelens volkomen ftaaft, als de nuttigheid bewijst, om de verbeteringen op te geven, waar voor de tegenwoordige paalwerken op de Zeeuwfche ftranden vatbaar zijn, hier in beftaande: dat het, mijns bedunkens, zeker is, dat zij die de afzaging of verlaging der hooge fteile paalhoofden op de Zeeuwfche ftranden voorftelden, op die wijze als men dezelve nu afgezaagd vindt, daar mede tevens de bedoeling hadden, aan dezelve een zoogenaamden tonneronden vorm te geven, invoegen als de met fteen gedekte rijshoofden op de Hollandfche kusten hebben; immers vinden wij daar van

al-

allerwegen de duidelijkste ſporen, b. v. aan de afgezaagde paalhoofden, op het noorderſtrand van *Walcheren*, alwaar, onder anderen, aan het *Wilhelmius-* en *de Bruinshoofden*, enz. eene ronde opberming is gegeven ter wederzijden, met een helling van 5 à 6 voeten op één voet hoogte, toogsgewijze opgaande, en die op ongeveer de lengte van half vloed verſterft of eindigt in een ſteenen berm, mede rond bijgewerkt; welke ronde ſteenen berm alzoo afdaalt en zich in de laagwaterlijn verliest.

Het is zekerlijk ook van daar, dat men bij de afzaging de middenrei der palen, in de zoogenaamde dubbelhoofden, (uitmakende het zee-einde der hoofden) 6, 8 à 9 duim hooger heeft laten ſtaan dan de paalrijen ter wederzijden; en de aanvulling in het ligchaam der hoofden allerwege met een ronden toog van 6, 8 à 9 duim boven de einden heeft laten bewerken enz. gelijk in fig 1. ſub litt. G. zigtbaar is.

Hebben zij nu, die met zoo veel wijsheid het plan ter afzaging der hooge paalhoofden op de Zeeuwſche ſtranden ontwierpen, derzelver tonneronde bewerking ook tevens onder het oog gehad, hoe veel zekerheid geeft dit

niet

niet aan mijne oplossing van het *derde* point der Vraag, en hoe belangrijk wordt het dan niet, de verbetering op te sporen, waar voor dezelve vatbaar zyn; of, het geen hetzelfde is, de wijze aan te toonen, hoedanig en in hoe verre dezelve in tonneronde met steen gedekte rijshoofden kunnen worden veranderd: hier toe gaan wij dan nu onmiddelijk, ter voldoening aan het voorgestelde *vierde* point der Vraag, over.

Fig 2. op bijlage sub litt. G. toont de wijze aan, hoedanig, naar mijn inzien, de steile afgezaagde paalhoofden op de Zeeuwsche stranden, (als fig. 1.) in met steen gedekte rijshoofden doelmatig kunnen worden veranderd en bewerkt (†), en zulks over derzelver-

(†) In deze figuur, is de druiping van het hoofd aan de zijden gemiddeld 1 voet hoogte op 4 voeten bazis: zoo dat de ronde toog bij *e* aan de kruin eindigt in een tangent van 6 : 1, en bij *g* met een tangent van 3 : 1; veelligt zal deze op de stranden van Zeeland voldoende zijn, als men bij het geen hier voren (pag 53 en 54 is gezegd), nog in aanmerking neemt, dat op een met hoofden geregeld bezet strand, de golven nooit die werken volmaakt dwars, dat is met een hoek van 90° aanvallen, maar altijd een kleiner hoek met de strekking derzelve maken, waar door dus de helling der zijden van de hoofden met betrekking tot den schuinschen aanval der golven zoo veel grooter wordt, en het weerstandbiedend vermogen derzelve dus zoo veel meerder toe-

ver lengte tot aan de laagwaterlijn toe, met die hoogte en zachte afdaling van boven zeewaarts, als dezelve thans over 't algemeen hebben, van namelijk 20 voeten (minder of meerder) horizontaal boven 't laagwaterpeil aan de landeinden, en eene helling zeewaarts, van éénen voet verval op 48 à 50 voeten lengte, regthoekig op de kustlijn gemeten, dat is de hoogte tot welke de vloeden met de noordwestelijke ſtormen zich verheffen; op dat in die gevallen dan ook nog de duinsteeën, zoo veel mogelijk, voor de doorloopende golven enz. zouden bedekt zijn, en de helling tot aan de laagwaterlijn van een natuurlijk afdalend ſtrand regelmatig voortga, ten einde in ſtaat te zijn het zand tegen de ſtormvloeden en de afhalende zeeën te behouden.

Ik zeg tot aan de laagwaterlijn toe, als zijnde de natuurlijke grens van den ſtroom en van het ſtrand: en aldaar zoude de ronde toog of kop aan het hoofd moeten worden gewerkt,

tot

toeneemt; deze helling der hoofden hangt echter ook af van plaatſelijke omſtandigheden, zoo zal b. v. 4 voeten op den voet voor de zuider- en binnengaats liggende ſtranden, misſchien meer voldoende zijn. dan 5 voeten, op de noorder- en aan de opene zee blootgeſtelde kusten enz.

tot dekking van hetzelve, en, om alle ondermijning voor te komen, zodanig geconstrueerd, dat die, zoo mogelijk, ten minsten eene helling hebbe gelijk die zijde, welke tegen de meest heerschende stormstreken gekeerd ligt, boven en behalve dat dit uiterst gedeelte ook nog in eenen ronden berm, als een kraag van ten minsten 6 voeten breedte met steen gedekt zou moeten worden ingesloten: bij de meeste werken, op het noorderstrand van *Walcheren*, zal die toog en berm dan neêrkomen of te niet loopen, op de resters van het oude hoofd en der wederzijdsche bermen; het geen men bij eene lage voor- of najaars eb gemaklijk zal kunnen bewerkstelligen, zonder de, uit hoofde van de branding aldaar, zoo moeijelijke zinking met rijs, zink- of dekstukjes te moeten beproeven. —

Van de oude palen, welke daartoe, volgens het plan, dienstbaar kunnen zijn, bediene men zich; de andere palen, welke zich als dan nog voor deze ronde toog bevinden mogten, worden, 't zij door uitpenzing of door afzaging zorgvuldig weggeweerd; men zorge slechts door brik- en steenstortingen (Doornikſche) dat er in deze voorste gedeelten geene onregel-

gelmatige scheuren of openingen ontstaän; maar dat 'er bestendig een zachte afloop naar de ondergronden plaats hebbe (†): in het vervolg zal men bij de ontwikkeling van een vast systema van strand en duindefensie zien, dat de zoo ver vooruitstekende gedeelten van enkele hoofden op de stranden, waar althans geene verdieping der ondergronden waargenomen wordt, geene de minste nuttigheid hebben: — bij de paalhoofden op de stranden van *Schouwen*, zal deze ronde toog en berm door opzinking moeten worden verkregen, als hebbende deze hoofden, volgens de laatste peiling, op de vijf roeden uit derzelver zeeeinden, van 10 tot 18 voeten diepte beneden laag water.

Aan die zijden der hoofden, welke tegen de meest heerschende stormstreken gekeerd liggen, en uit dien hoofde meer sterkte schijnen te behoeven dan de andere zijden, zou eene flaauwere helling kunnen worden gewerkt, naar gelang de plaatselijke gesteldheid dit mogte vereisschen; bestendig in het oog houdende, de teeën dier hoofden altijd op een steunbermtje te laten rusten (zie fig. 2. de

(†) Hier mede is dan de zwaarigheid, pag. 43, 44 en 45 geopperd, weggeruimd.

de letters *hk*,) daar toe ter genoegzame diepte in het ſtrand gewerkt, naar mate dat men door de ondervinding zal zijn geleerd, hoeveel het ſtrand ſomtijds op de eene of andere plaats, in de nabijheid van dit hoofd, verloopt, het zij hetzelve naar beneden afgehaald, of naar boven opgeſtooten wordt, enz.

Het is overigens alzins doelmatig, aan deze ſteunbermen eenige voeten breedte buiten de tee van het hoofd te geven, als b. v. van *g* tot *h* (zie fig. 2 litt. G.) en deze meerdere breedte ten minſten met éénc, over de geheele lengte van het hoofd doorgaande, rij zware doornikſche ſteen, digt tegen elkanderen tusſchen de buitenſte tuinen gezet, zoo als de letter *s* aanwijst, te beballasten; op dat ook bij buitengewoon en onvoorzien verloop van het ſtrand, al ging dit zelfs tot onder den berm toe door, deze ſteunberm eenige voeten zoude kunnen narekken, zonder dat het hoofd echter eenig letſel van verzakking of anderzins zoude te vreezen hebben. Voorts wel zorg dragende, voor de goede executie van het werk, en vooral van het ſteenzetten, bijzonder op de meest lijdende gedeelten van het hoofd, aan de teeën op het ſteunbermtje, zoo dat hetzelve een vol-

doenden ſteun vinde op het rijswerk en tegen de rij palen, welke men aldaar, tot ſteun der glooijing en tot verzekering des werks, alvorens digt aan elkanderen zal hebben ingeſlagen, in dier voege als de letters *g g* figuur 2. (ſub litt. G.) zulks almede duidelijk aantoonen. Overigens den ſteen op de oppervlakte, over al in 't verband, en vast tegen elkanderen, regt op de glooïjing gewerkt, met de minst mogelijke ſtopſteenen tusſchen beide, enz.

Eindelijk moeten de landeinden dezer hoofden zoodanig in den duin worden ingelaten, dat eene afſcheiding van dien, in allen gevalle, onmogelijk is: tot dat einde zal het buitenbeloop des duins, wederzijds het hoofd, eenige roeden lengte, zoo veel de plaatſelijke geſteldheid dit vordert, onder eene behoorlijke helling van 5 voeten op den voet hoogte moeten worden gevlakt; tot 3 à 4 voeten in het vaste ſtrand, en 2 á 3 voeten boven de hoogte, dien de geduchte vloed van $\frac{14}{15}$ januarij 1808 heeft bereikt; overal derwijze geſtrekt, dat deze afvlakking, zoo veel immers mogelijk is, evenwijdig aan de kustlijn gelegen kome, ten einde alzoo meer en meer de ſchadelijke inſcharingen der duinen tusſchen de hoofden weg te nemen, en eene

goe-

goede geregelde ſtrekking, mitsgaders een vast ſtandpunt voor dezelve te verkrijgen: terwijl alsdan, op deze alzoo gevlakte duinsdosſering, een behoorlijken rijzen berm zal moeten worden gelegd, voorts naar vereisch met ſtroo en riet gevloerd, met haringband aan Walcherſche ſtaken getuind, en onder de Vilvoordſche ſteen zal moeten worden gezet; alles in diervoege als het noorderſtand van *Walcheren* daarvan reeds de voorbeelden oplevert, aan de anders zoo aangevallene en bij het leggen dezer bermen reeds zoo kritiek gewordene punten, als de noordzijde van het *de Bruinshoofd* en wederzijds *Perreshoofd*, enz., dewelke alle zoo zeer aan de verwachting voldoen. Intusſchen wel zorg dragende, dat, langs de teeën dezer bermen in het kielſpit, even als van de bewerking van het hoofd is gezegd, eene kloeke rij perkoenpalen worde ingeſlagen, of ook wel een ſteunbermtje gelegd, en de einden van die bermen eenige voeten diep in de helling der duinen ingelaten, aldaar voorzien worden met 2 á 3 ſtevige op en nêergaande rijen perkoenpalen, of wel ten minste eene halve roede breedte gedekt en beballast met twee á drie op en nêergaande rijen zware Doornikſche ſteen; ten einde de berm

bij onvoorziene ondermijning ſtaande blijve, of door het gewigt der ſteenen neder worde gedrukt (*); zonder deze voorzorgen, zou het werk altijd in gevaar zijn, wanneer zeer hooge vloeden tegen de duinen worden opgeſtuwd, en de nevens den berm gelegene duinshelling eenige voeten diep wierd weggehaald, of het ſtrand aldaar tot onder den berm uitgeſchuurd, als wanneer de golven zich weldra achter den berm zouden voegen, dien opbreken, en eindelijk eene affcheiding van het duin en het hoofd te weeg brengen.

Misſchien echter kunnen deze duinsverſterkingen, op het noorderſtrand van het Eiland *Walcheren*, nog vele wijzigingen tot vermindering van kosten ondergaan: onder anderen zoude aan de vloedzijde der hoofden, waar de duinen zoo ver vooruitſteken, en breedte genoeg ach-

(*) Wij zouden het overbodig achten, indien men voor de ſtranden van *Walcheren* en *Schouwen*, zulke kostbare ſteenen glooijingen wilde daarſtellen, als men aan *Katwyk* en elders vindt; dewijl de ondervinding reeds heeft geleerd, dat de meeste dier bermen, vooral aan het noorderſtrand van *Walcheren*, in weinige jaren zoodanig onder het zand zullen zijn geſtoven, dat er voortaan, eenige plaatſen uitgezonderd, geene of weinige reparatie meer aan zal behoeven te geſchieden: de berm aan de *Bruinshoofd*, gelegd in 't jaar 1809, van voren op het ligchaam van den duin, in den bijna ergſten hoek des ſtrands, heeft ſedert nog geene reparatie noodig gehad, en zal die misſchien in lange niet behoeven.

achter zich hebben, naar mijne gedachten; eene dergelijke bewerking alleen in zoo verre moeten worden gedaan, als genoegzaam is om den berm van de oost- of ebzijde min of meer regt, of daar aan evenwijdig doortrekkende, zoo diep in het ligchaam van den duin in te laten, als tot waar men denkt dat de golven nimmer zullen kunnen doordringen, zie bij voorbeeld de geſtippelde lijnen, op de platte grondteekening van het noorderſtrand van *Walcheren*, ſub litt. F. wederzijds *de Vriendshoofd*; waar *n o* den berm aan de eb- of inſcharende zijde des duins verbeeldt, en *l m* die aan de west- of vloedzijde; welke laatste *alzoo* ver genoeg binnèn in het ligchaam van den duin ligt, om nimmerweêr, buiten afnemingen die na de afzaging geen voorbeeld hebben, noch door de golven, over de hoofden van de zijde *m*, noch door die van den kant *l* te worden aangerand. — Trouwens de zanden voor dezen berm en deszelfs verlengde gelegen, zullen, door de ſchuinſche ligging der hoofden, genoegzaam bewaard worden; en wierden die al eens tot nabij of zelfs tot tegen den berm *l m* ontroofd, de ſchuinſche ſtand die deze hoofden hebben, om in de ſcherpe hoeken de ſtuifzanden aan de vloedzijde

 op

op te vangen, zal dat verlies weldra weder aanvullen.

Dan alleen zal hier de onmiddelijke befcherming vooraan noodzakelijk worden, wanneer de, aan de andere zijde der hoofden zich bevindende, infcharingen der duinen, insgelijks tot zoo verre naar voren mogten kunnen worden aangewonnen en vooruitge bragt.— Voor de zwakke duinen achter de paalhoofden op het noorderftrand van het Eiland *Schouwen*, zou misfchien een berm langs de tee der duinen, van het eene tot het andere hoofd niet ongepast zijn, om dezelve voor alle verliezen tegen de golven te dekken, het geen .toch geene uit den duin zeewaards ftrekkende hoofden kunnen doen, ten zij dezelve eene zoodanige verhooging van het ftrand konden te weeg brengen, dat de hoogfte ftormvloeden de duinsteeën niet meer konden bereiken.

Dit zijn alzoo de verbeteringen, waar voor de paalwerken op de Zeeuwfche ftranden, wat de form van conftructie belangt, nog vatbaar blijven, tot eene doelmatiger aanwinst en bewaring van ftrand en duin, en tevens voor het onheil van den paalworm, die voor het beftaan der voorfte gedeelten van de tegenwoordige afgezaagde paalwerken, zoo die niet op

de

de verklaarde wijze met ſteen worden gedekt, verderfelijke gevolgen moet na zich ſlepen.

Nu ſchiet ons nog over, ter beantwoording van het vijfde point der Vraag, aan te toonen hoedanig de conſtructie der ſteenen hoofden aan de Zeeuwſche ſtranden zal moeten zijn, naar aanleiding van het beſluit op het derde point der Vraag genomen, dat namelijk, de aan de Hollandſche kusten gebezigde ſteenen hoofden, boven de tegenwoordig aangenomene conſtructie der verlaagde paalwerken, aan de ſtranden van *Walcheren* en *Schouwen*, te verkiezen zijn, enz.

Die conſtructie kan geene andere zijn, dan de met ſteen gedekte rijshoofden, zoo als dezelve aan de Hollandſche kusten ſtaan gebouwd, en gelijk fig. 2, ſub litt. G. aantoont; gewerkt volgens de kunstmatigſte en ſtevigſte wijze, Zeeuwſche zeeweringen waardig; met deugdzame materialen, door de kundigſte manſchappen; met deze voorzorgen, dat altijd van voren aan de koppen, of zeeëinden der hoofden, eene zeer vlakke afdaling naar beneden, en aan die zijden der hoofden, welke tegen den hevigſten ſtroom en tegen de meest heerſchende ſtormſtreken gekeerd liggen,

gen, is 't noodig, meerder helling dan aan de andere zijde worde gegeven, ten minsten aan die zijde de diepste insponding van het steunbermtje geschiede, de zorgvuldigste bewerking en verzekering aan de tee gegeven, en de doelmatigste vereeniging en inlating in het ligchaam van den duin, worde bewerkt; de buiten dossering van den duin het verste van het hoofd, en diepste in het strand, met den berm worde versterkt, op die wijze als hier boven van de verbetering der afgezaagde paalwerken is gezegd: het hoofd van boven rond, aan den duin gesloten, om voor de golven geen schadelijke hoeken veil te geven, en voorts van achteren eenigzins hooger als de ondervinding ter dier plaatsen zal hebben geleerd, dat de gewoone stormvloeden reiken; voor het overige naar het natte strand afdalende, naar mate van het drooge strand, dat men bewerkt, en tracht te verkrijgen; en verder van daar langs het natte strand, naar de laagwaterlijn, egaal afdalende in eene zagte helling, geregeld naar de natuurlijke ligging van dat strand, zoodanig als men met deze bewerking hoogstwaarschijnlijk zal kunnen verkrijgen, en op die plaats voor het behoud van den duin zal behoeven. Deeze helling van het

hoofd,

hoofd, over deszelfs oppervlakte, behoort zoo ver doorgetrokken te worden, dat dezelve van voren niet meer hoogte boven het laagwaterpeil behoude dan ſlechts 2½, of op het meeste 3 voeten, want zij zoude toch het doel misſen, ingeval dezelve van voren, aan de laagwaterlijn hooger bleef ſtaan; dewijl men dan wederom allengskens de ſchadelijke nêeren zoude doen geboren worden, en met deze de nadeelige uitwerkſelen derzelve aan de wederzijdſche ſtranden.

Eindelijk moet de kop of ronde toog, voor aan het hoofd, tegen alle ondermijningen van den ſtroom en der golven wel worden beveiligd, 't zij door het ſtorten van brik- en Doornikſche ſteen als anderzins, nadat alvorens de grond door platte baard- of rijs-zinkwerkjes zal zijn afgedekt.

Zoo zoude dan, naar mijne bekrompene inzigten, de conſtructie der ſteenen hoofden aan de Zeeuwſche ſtranden, moeten zijn, en hier mede zoude ik dan ook aan de Vraag van het Zeeuwsch Genootſchap, naar mijne zwakke pogingen hebben voldaan, zoo ik in de zesde plaats nog niet wilde betoogen, dat de actuële uit den duin ſtrekkende hoofden,

op de ſtranden van *Walcheren* en *Schouwen*, niet kunnen beletten, dat de golven bij buitengewone ſtormvloeden, de duinen bereiken, en die min of meer beſchadigen: waar uit de reden verklaard zal worden, dat, ondanks de afzaging of verbetering der paalhoofden, de duinen echter voor zulke vloeden, nog niet kunnen worden gerekend, ten eenemale tegen afneming beveiligd te zijn, gelijk ook de ondervinding heeft doen zien.

Tot dat einde moet ik ſlechts de vrijheid nemen het Zeeuwsch Genootſchap te wijzen naar de bijgevoegde kaart, ſub litt. F. en aldaar nader tot de wijde vakken tusſchen de paalhoofden; — hoe zal, b.v. als er eenige aanlandige wind waait, het *Schorershoofd* in ſtaat zijn het vak tusſchen hetzelve en *Wilhelmiushoofd* te dekken? Hoe wederom *Wilhelmiushoofd* dat tusſchen *Schorers* en *Lijndenshoofden?* enz. Als er nu een westenwind, waait in de rigting van *a b*, is het toch duidelijk genoeg dat *Schorershoofd* geene verdere werking kan doen, en het duin tegen de golven eens hoogen vloeds niet verder kan dekken, dan op zijn meest tot *c*; even zoo het *Wilhelmiushoofd* niet verder dan tot *d*, terwijl als dan de duinen van *c* tot *Wilhelmius-*, en van *d* tot *Lijndenshoofd*,

open

open gaats, zonder de minste befcherming, blootgefteld liggen aan de aanvallen der golven, en het verftuiven door de winden. Waait er een noordenwind, en bereikt de vloed de duinsteeën, zoo vinden deze wederom van het *Wilhelmiushoofd* geene verdere befcherming, dan op het meest tot *e*, en van het *Lijndenshoofd* niet verder dan tot *f*, blijvende als dan het duin van *e* tot *Schorers-*, en van *f* tot *Wilhelmiushoofd*, volkomen aan zich zelven overgelaten, almede een fpel der golven en der winden.

Waait de wind regtftreeks op het ftrand in de rigting der hoofden, en bereikt de vloed de teeën der duinen, zoo is het duidelijk dat de hoofden, de duinen tegen de golven, langs het geheele ftrand heen, nog mindere of bijna geene befcherming verleenen, maar deze allerwege aan hun noodlot overlaten; en dit is juist het geval met de ergfte ftormen, die het hoogfte water aan de kusten voeren, gelijk die zijn van bijna het westen af, tot bijna het noorden toe: moet men zich nu wel verwonderen, dat de duinen, met al de verbetering aan de tegenwoordige hoofden, niet kunnen geacht worden volkomen beveiligd te zijn tegen alle afneming, daar derzelver teeën doorgaans niet hooger dan 5 voeten bo-

ven

ven het gewoon hoogwaterpeil liggen? iederen vloed dus, hooger dan 11 + 5 voeten rijzende, en aangedreven wordende door een wind boven het westen en niet hooger dan het noorden, moet het duin, wiens buitenhelling ongedekt door eenige defensie, en slechts met 1½ of uiterlijk 2 voeten op den voet helling ligt, wiskundig doen afnemen, gelijk dit ook alzoo na iederen zoo hoogen vloed bevonden wordt: 't is daarom dat ik, pag. 70, de zwakke duinen, welke geene zanden meer kunnen missen, met een berm tegen de golven wilde dekken; en die duins gedeelten pag. 67, enz. op eene gelijke wijze wilde beveiligen, om het ontwortelen van derzelver hoofden voor te komen; immers tot zoo lang dat het strand, door eene goede werking der hoofden, kan gezegd worden genoegzaam te zijn verhoogd en verbreed, zoodat geen vloed meer den duin kan bereiken. Maar dit zal men veelligt nimmer kunnen verwachten in zulke wijde vakken, gelijk onder anderen, wederzijds *Borselens-* en *Wilhelminushoofden*, waar de werking van het eene hoofd nimmer tot die van het andere reiken kan, maar veelligt altijd een zeker gedeelte zal blijven blootgesteld; van daar, dat de stranden in die vakken zich ook altijd min-

der

der gunstig vertoonen dan elders, en dat men er de duinen wel het meest vindt achteruit geweken.

Om deze reden zullen daar wel de eerste plaatsen mogen zijn, waar men nieuwe hoofden zal behooren aan te leggen. En in de daad ook dan eerst, als men zich nog een hoofd tusschen *Prinsessen-* en *Borselens-*, en wijders nog twee andere, aan wederzijden *Wilhelmiushoofd* voorstelt, dan eerst zal men kunnen zeggen, dat het noorderstrand van *Walcheren* nog maar slechts *eenigermate* geregeld is gedefendeerd, zoo veel dit, behoudens de ondoelmatige rigting der hoofden, mogelijk is.

Eindelijk wilde ik, ten zevenden, na al het aangevoerde, deze verhandeling besluiten met eene voordragt over de wijze, hoedanig men, op de doelmatigste en minstkostbare wijze, een Zeeuwsch strand en duin, gelijk die van *Walcheren* en *Schouwen*, tegen de afslijting der stroomen en den aanval der golven, naar een vast systematisch plan, behoorde te defenderen: eensdeels, om dat daar mede des te beter de gebreken van de vorige en nog tegenwoordige bestaande strand en duin-defensien, vooral van het Eiland *Walcheren*, in het oog

zul-

zullen vallen, en des te beter zal begrepen worden waarom dezelve, na de afzaging, niet nog betere refultaten, dan wij hier voren hebben gevonden, ten aanzien van het verhoogen en verbreeden van het ftrand, hebben opgeleverd, noch immer zullen kunnen opleveren; — en anderdeels, op dat men in 't vervolg eenigermate eene aanwijzing moge hebben bij het aanleggen van nieuwe werken van dezen aard, en de gebreken der vorige des te zorgvuldiger worden vermeden; daartoe zal het genoeg zijn, de volgende algemeene aanmerkingen en regels ter neder te ftellen (*).

Alvorens echter moet men aanmerken, dat, als men langs den zuid- en noordkant van het Eiland *Walcheren* heen gaat, en een aandachtigen en opmerkzamen blik op de paalhoofden werpt, men verbaasd moet ftaan, over de wijze van ftrand- en oever-defenfien, welke men met het uitbrengen dier werken, heeft getracht daar te ftellen: daar dezelve zoo onregelmatig, zonder eenig vast plan, zijn aangelegd, zoo dat dezelve met de kust en met de

(*) Tot de befchrijving van dit vast fystematisch plan, heeft de lectuur der *Beyträge, zur hydraulifchen Architectur van* Reinhard Woltmann, *Director der ufer- und wasfer bouwwerke in Hamb. enz.*, (zie deszelfs vierter band feite 28 en volg.) mij aanleiding gegeven.

de ſtroomen, welke ongeveer parallel met de kust loopen, dan eens een ſcherpen, onmiddelijk daarna een ſtompen, en dan wederom een meer regten hoek maken, de eene veel langer dan de andere in zee zich uitſtrekt, ſommige nabij, en andere wederom op eenen verren afſtand van elkanderen geplaatst zijn; het eene met betrekking tot een horizontale lijn, lager dan het andere, zomtijds ook al van boven aan het duin, lager dan het volgende gedeelte zeewaards. (§)

Nu is de vraag: of het wel anders kan, dat zij geene betere reſultaten tot aanwinst van ſtrand en duin, uitbrengen, dan zij tot heden hebben gedaan, vooral als men daarbij deszelfs hooge en ſteilſtaande wanden in aanmerking neemt? of het wel anders kan, of de ſtroomen en golven, zoo ongelijkmatig opgekeerd, en zoo onregelmatig in hunnen loop en wrijving geſtuit, moesten wel, hier ongelijke opkropping en vertraging, daar wederom verſnellingen, draaijingen, of nêeren en ſchurin-

(§) De paalhoofden op het noorderſtrand van *Schouwen*, hebben niet die onregelmatigheid als die van *Walcheren*: het is waar, zij hebben verſchillende lengten, en zijn op onderſcheidene afstanden van elkanderen geplaatst, doch meest met ééne rigting uit het duin zeewaards, ook hadden ze voor de afzaging geene meerdere hoogte boven 't ſtrand dan van 6 tot 8 voeten; die van *Walcheren* waren van 10, 12, en meerdere voeten.

ringen veroorzaken, welker ſchadelijke gevolgen zich, helaas! zoo duidelijk aan de ongelijke afnemingen en inſcharingen der oevers en duinen laten bemerken.

Men moet derhalve, bij den aanleg van nieuwe werken tot het defenderen van een ſtrand tegen de afſlijtende ſtroomen, en zelfs bij de verbeteringen der tegenwoordige hoofden, zich daar op toe leggen, om een geregeld plan van defenſie te volgen, en onafgebroken voortte zetten, zoodanig als de théorie van ſtranddefenſie, op de ondervinding rustende, aan de hand geeft, en het geen niet twijfelachtig zijn kan, zoo men het volgende overweegt:

De hoofden moeten, zullen dezelve aan het oogmerk voldoen, deze algemeene eigenſchap hebben: dat ze met elkanderen onderling het ſtrand tegen de afſlijtende ſtroomen, enz. beveiligen; en daartoe moeten dezelve, in de eerste plaats, op geſchikte afſtanden van elkanderen ſtaan, zoo dat het eene hoofd het andere in de opkeering van den ſtroom vervangt, zonder dat deze tusſchen beiden gelegenheid verkrijgen kunne, met den voorbijvlietenden ſtroom deszelfs ſnelheid te vernieuwen, of lange weerkeerende kringen of nêeren achter of tusſchen de hoofden te vormen :—

het

het water moet dus tusſchen de hoofden op het ſtrand, door eene zachte zijdelingſche afvloeijing van den ſtroom te gelijk, of ook in evenredigheid met deze, trapsgewijs over de hoofden heen, (en daartoe kunnen wederom geene andere dan zacht afdalende tonneronde werken dienen,) zich verheffen: hier toe is het alwederom in de tweede plaats noodig, dat de hoofden *eenerlei ſtrekking hebben*, wijl anders het eene hoofd het andere tegenwerkt; en daar toe moet de voordeeligſte hoek in de natuur worden uitgekozen, want er kan zoodanige maar één zijn; en in de derde plaats, dat de hoofden, uit de kustlijn allen *even lang zijn*; en eindelijk ten vierden: dat dezelve uit de laagwaterlijn met *dezelfde hoogte in dezelfde helling* naar boven opgaan, zoo dat de hoofden ook op ieder punt, evenwijdig aan de kust, met den vloed te gelijk ondervloeijen, of met de eb te gelijk droog vallen, zoo dat er ſteeds op dezelfde algemeene, overlangſche doorſnede van het ſtrand, dezelfde werking op den ſtroom, enz plaats hebbe.

Betrekkelijk het eerste, de *afstanden* waar op de paalhoofden van elkanderen moeten ſtaan; deze zijn afhankelijk:

a. Van de lengten der hoofden zelve, en

 b. Van

b. Van de plaatſelijke omſtandigheden.

Van de lengten der hoofden : het is toch duidelijk, dat, hoe korter deze zijn, des te enger de kring hunner werking moet wezen, en hoe langer de hoofden zijn, over des te grootere uitgeſtrektheid derzelver werking op den ſtroom enz. moet worden voorondérſteld.

Van de plaatſelijke omſtandigheden; immers waar de diepten het grootst, de ondergronden beneden laagwater het ſteilst, het ſtrand het laagst en ſmalst zijn en de ſtroom het ſterkst en meest afſlijt, daar moeten noodwendig de hoofden nader bij elkanderen worden gebouwd, dan op lokalen waar het tegenovergeſtelde ſtand grijpt.

Intusſchen zullen de hoofden over 't algemeen, op de Zeeuwſche ſtranden zekerlijk niet verder van elkanderen verwijderd mogen zijn dan 1 of uiterlijk 1¼ maal de lengte der hoofden zelve. Verder van elkanderen afgelegen, heeft de ondervinding geleerd, dat zij onderling niet genoegzaam voor het tusſchen gelegen ſtrand werken konden.

Ten tweeden: De hoofden moeten *eenerlei ſtrekking* zeewaards hebben, en deze moet, naar mijne gedachten en op het voorbeeld van andere oorden buiten Zeeland,

waar

waar zulks, bij ongeveer parallel aan de oevers loopende ſtroomen, met den gewenschten uitſlag is gedaan, met een regten hoek uit de kust zeewaards zijn; daar door zullen dezelve eene gelijke uitwerking op de ſtroomen van vloed en ebbe doen, zonder deze noodeloos te verſterken, gelijk dit het geval der tegenwoordige ſchuinſche uitſtekende paalhoofden aan het Eiland *Walcheren* is, en zonder gene wederom nutteloos op te vangen, of ongelijke aanbotzingen der ſtroomen te veroorzaken, die wederom op ſommige punten aanleiding tot verſnellingen, draaijingen en neêren geven, en daar door een ongelijkmatig ſtrand en met een onregelmatig ſtrand wederom eene onregelmatige duinstéé enz. met alle de daarmede gepaard gaande nadeelen vormen; of het eene gedeelte ſtrands tusſchen de hoofden bij ſtormvloeden en aanloopende golven, meer blootſtellen of beſchermen en dekken, dan het andere. En behalve dat, met een regten hoek uit de kust zeewaards, de hoofden minder lang behoeven te zijn, om een zeker gedeelte ſtrands te beſlaan, dan met een ſchuinſchen hoek, en dus een regte ook ten aanzien eener welberekende œconomie, aanprijzenswaardig is, leert de ondervinding ook aan de Zeeuwſche ſtran-

 den

den ten aanzien van die werken, welke meer dan andere regt uit den wal ſtrekken, dat deze het meest aan derzelver oogmerk voldoen; want hoe weldadig de verlaging en de ronde opberming der zijden van *de Bruins-* en *Schorers-hoofden* enz. op het noorderſtrand van *Walcheren*, ook voor het ſtrand, in derzelver gevolgen zijn mogen, beſpeurt men genoegzaam altijd aan en even boven de laagwaterlijn, rondom de punten *g g* (zie de kaart van dat ſtrand) eene vermagering, eene afſlijting van het ſtrand, en ondermijning van den rijzenberm, om dat al de afvloeijende waterdeelen van de driehoeken *g h i* langs de punten *g g* naar beneden ontlasten, en vlietende, 't zij met den natuurlijken afloop der eb, of met de neerhaling der golven, of wel met den toch altijd langs het ſtrand heenſtrijkenden vloedſtroom, die door de hoofden opgekeerd, zich om derzelver buiteneinden wil ontlasten, om het waterpas aan de andere zijden der hoofden, te helpen herſtellen, hier immer hunne vereenigde wrijving oefenen; terwijl insgelijks de andere ſtrandgedeelten bij *k k* doorgaans almede het zwakſte worden bevonden, door derzelver opengaatſche blootligging aan de golven, en den op het ſtrand aanvloeijenden vloedſtroom; waar

van

van de nadeelige gevolgen zich, vooral na harde zeewinden en ſtormweêr, openbaren, wanneer het water een meerderen aandrang tot het afſlijten der ſtranden enz. heeft gehad: daaraan is het almede gedeeltelijk toe te ſchrijven, dat het ſtrand hier zoo veel lager ligt dan andere ſtrandgedeelten, en dat men er den duinvoet zoo veel meer achterwaards gelegen vindt.

Alle welke nadeelen voorgekomen worden, door eene, uit de kust regthoekige rigting der hoofden.

De hoofden moeten in de derde plaats uit de kustlijn allen *even lang* zijn, dan zullen dezelve ook gelijkelijk met elkanderen de ſtroomen uit den wal houden, en nergens door een vooruitſtekend gedeelte eens hoofds noodeloos opkroppen, of waar de hoofden wederom korter dan andere zijn, aanleiding tot nieuwe verſnelling aan den over het ſtrand vlietenden ſtroom geven, waar door anders alwederom meer afſlijting en onregelmatigheden, in derzelver werkingen zouden ontſtaan, geheel ſtrijdig met de algemeene regels van een behoorlijk geregeld ſyſtema van ſtrand- en duin-defenſie.

De lengte der hoofden zelf is wederom afhankelijk :

a. Van de grenzen der ftroomen , wijl men deze , in de wegen welke dezelve zich eenmaal hebben gebaand , en die vooronderfteld moeten worden te zijn, gelijk de ftroom die gaarne aanneemt, zoo die niet om andere redenen volftrekt, en nooit dan zéer regelmatig, moeten worden aangetast, (*) nimmer noodeloos moet hinderen , wijl daardoor wederom onregelmatigheden in de ondergronden worden geboren, die aanleiding geven tot eene onregelmatige kust, en fomtijds tot fchadelijke aanvallen des ftrooms, op nabij gelegene oevers en werken : deze grenzen zijn hier de algemeene lijnen van het laagfte laag water.

b. Van de natuurlijke helling , die de hoofden met een natuurlijk afdalend ftrand gemeen moeten hebben; ook daar naar ingerigt, dat de hoofden aan derzelver landeinden de hoogte der ftorm-

(*) Als de ondergronden door de ftroomen worden afgefleten en uitgefchuurd, en de diepte alzoo toeneemt of de kust meer en meer nadert, en daar door ook het boventftrand aan afneming onderhevig wordt. of zich op dezelfde hoogte ftaande houdende, eindelijk zoude inftorten dan beftaat de noodzakelijkheid van deze ondergronden te deferdeeren, en dan is het geval daar, dat deze hoofden in den geest van dit fystema door zinkftukken tot in de diepte moeten worden voorgetrokken of verlengd.

ſtormvloeden, en aan de laagwaterlijn nimmer minder dan 2 à $2\frac{1}{2}$, en niet meer dan 3 voeten boven het laagwater behouden: op dat in het eerste geval de duinen, voor de doorloopende golven en ſtroomen, zoo veel mogelijk beveiligd en gedekt zouden zijn; en in het tweede geval eene tamelijke hoogte tot defenſie van het ſtrand enz. en tot bewerking van de ronde toog of den kop van het hoofd, zoude overblijven, die nogtans met den voorvloed, of het zoogenaamde noordtij, zoude zijn onder gevloeid, wanneer er ſlechts weinig verheffing des ſtrooms aan de Zeeuwſche kusten beſpeurd wordt; 't geen indedaad maar als eene zeer langzame zachte opvloeijing van het water kan worden aangemerkt, gelijk uit de bijgevoegde waarnemingen ſub litt. D kan worden gezien, waar uit blijkt: dat in de $3\frac{1}{2}$ eerste uren des vloeds, ſlechts eene verheffing van het zeewater van naauwelijks 3 voeten plaats heeft; terwijl in de laatste $2\frac{1}{2}$ uren van den vloed eene kolom waters van gemiddeld 9 of meerdere voeten is aangeſtroomd.

Ten vierden: De hoofden, moeten aan de laagwaterlijn of de grens des ſtrooms alle *dezelfde hoogten hebben*, en naar boven met eene *gelijke helling* van een zoo na mogelijk goed

ſtrand opgaan, namelijk met eene zoo vlakke helling als de ondervinding aan een goed ſtrand en aan zoo vele zeeplaten en banken, die de felſte brandingen der zee verduren, heeft geleerd, dat beſtaanbaar is tegen de afſlijtende vermogens van ſtroomen en golven enz. (*) dat is voor de noordkust van *Walcheren* met een hoek op den horizon van ongeveer 1° 9′ à 1° 11′, of met één voet verval op iedere 48 à 50 voeten lengte, wederom zoo veel mogelijk in acht nemende, de hier voren bepaalde hoogten aan derzelver zee- en land einden.

Met deze *vier algemeene vereischten* der hoofden, gevoegd bij eene zachtvloeijende zoogenaamde tonneronde conſtructie, mitsgaders de noodige verſterking der duinen tegen het afhalend vermogen der golven bij hooge ſtormvloeden, invoege als bladz. 65 en volgg. beſchreven is, gevoelt ligt ieder een, dat een geregeld plan van ſtrand en duindefenſie, allezins overeenkomstig met een natuurlijk waterbouwkundig ſystema, wordt ingevoerd; en dat zoo ooit eenige defenſie tegen de zee doelmatig zal zijn, het immers deze moet wezen: ook

(*) Het is uit den aard der zaak klaar, dat de hoofden, als een actief gedeelte van het ſtrand uitmakende, eene gelijke helling dienden te hebben, als het ſtrand zelve.

ook heeft de ondervinding de weldadige gevolgen daarvan aan de Hollandſche kusten te zeer geleerd, dan dat ik over dit onderwerp nog breedvoeriger zoude uitweiden.

Beſluiten wij eindelijk deze Verhandeling met krachtdadiglijk aan te bevelen, de drooge ſtranden en teeën der duinen, op die plaatſen waar de gewone vloeden eene tamelijke distantie afblijven, te bezetten met gewoon ſtroo van tarwe, helm enz. of met zoogenaamde ſchermhoofdjes van zaadſtroo, waarvan men aan het noorderſtrand van *Walcheren*, een gelukkig gevolg heeft gezien, toen, eenigen tijd na de verlaging der hoofden, het natte ſtrand zich verhoogende, en tot ſtuiving droog geworden zijnde, deze ſchermtjes het zand aan de teeën der duinen opvingen tot eene hoogte die de vloeden niet ligt bereiken, zoo dat men zelfs den helm beneden de duinstee, gelijk onder anderen bij het *de Vriendshoofd*, groeijen zag.— Dat men met deze zandſtuiving, die bijzonder in het voor- en najaar, bij langdurige drooge en ſcherpe oostelijke en noordelijke winden, wanneer men geene hooge vloeden heeft, die de ſtranden te hoog, en te langen tijd nat houden, zijn voordeel moet doen, is duidelijk, om dat men

 daar

daar door aan de duinsteeën een waarborg kan geven tegen hooge vloeden, waarvan dezelve anders onmiddelijk zouden worden aangetast, en om dat men daar mede het verlies bij ſtormvloeden misſchien verre weg kan vergoed krijgen, vooral nu de hoofden verlaagd zijnde, de neêren het door de golven van het duin nederwaards gehaalde zand niet meer naar den ſtroomsweg kunnen ontvoeren. Laten deze ſtrooſchermen almede om dezelfde reden ten opzigte der winden, als van de hoofden, ten aanzien der ſtroomen en golven is gezegd, regthoekig uit de kustlijn, en niet te ver van elkanderen, vooral niet aan de elliptiſche inwijkingen van het duin worden geplaatst, ten einde de milde zandſtuiving, waar door men de kust regelmatig moet trachten te verkrijgen, niet nutteloos geſchiede, door zich op zoodanige punten op te hoopen, van waar dezelve weldra wederom, door de eerste meer dan gewone verheffing van den vloed en de golven, naar beneden worden gehaald en verſpreid, of anders het ſtrand meer en meer door onregelmatigheid bederven, of tegen het duin aan en opſtuivende, hetzelve nutteloos verhoogen, het talud verſteilen, de ſtroo- en helmplantingen bedekken en verſtikken, en dus in plaats

van

van heilzaam, misſchien eer als ſchadelijk zouden moeten worden aangemerkt.

Laten deze ſtrooſchermen in diervoege geplaatst worden, als men de vrijheid heeft genomen een voorbeeld op de bijgevoegde platte grondteekening van het noorderſtrand van *Walcheren*, tusſchen *Schorers*- en *Wilhelmiushoofden* aan te duiden, ten einde daar door (gelijk men bij ondervinding heeft gezien, dat alle jaren geſchiedt, en vooral dan geſchieden zal, als de voorſchrevene verbeteringen, aan de tegenwoordige paalwerken, derzelver beſlag zullen verkregen hebben) de zandvlugt dermate op te vangen, dat men aan wederzijden langs deze ſtrooſchermen regelmatige hoogten aanwint, (zie fig. 3. ſub litt. G.) waar na men deze hoogte op 1½ à 2 roeden van de duinstee zoodanig afvlakt dat zij, b v. onder de lijn *a b* eene onderling gemiddelde hoogte van 5 voeten boven de gewone verheffing der vloeden, behouden; en dezelve vervolgens met ſtroo en helm beplant, gelijk men aan de bloote plaatſen der duinen doet: alzoo zal men, de zandvlugt ordelijk en doelmatig opvangende, als een gevolg der goede uitwerking van de lage ſteene hoofden, die de natte ſtranden daar

toe

daartoe gefchikt gemaakt en verhoogd hebben en ftuifbaar doen worden, weldra jonge duinen aanwinnen, die de misvormde duinen in derzelver infcharingen regelmatig zullen aanvullen; de aanwinst fteeds meerder en meerder, en de refiftentie aan de hooge vloeden en golven grooter doen zijn, en alzoo de hoofden en aanhoorige werken eene gefchikte gelegenheid vergunnen, om derzelver vermogen en nut over de uitgebreidheid van het geheele natte- en drooge ftrand dubbeld te doen bemerken. Dan zullen geen bekommernisfen en angstige vooruitzigten de inwoners meer aangrijpen, wanneer vreesfelijke ftormen loeijen, de vloeden des oceaans rijzen en de vernielende golven hunne ftranden en duinen met een verfchrikkelijk geweld aanvallen. dan worden de loffelijke pogingen van het Zeeuwsch Genootfchap bekroond, en de herinnering aan hetzelve blijve bij het late nageflacht nog in zegening!

BIJLAGEN.

Litt. A.

PEILINGEN DER ONDERGRONDEN,

BENEDEN DAGELIJKSCH LAAGWATERPEIL, VOOR DE KOPPEN DER PAALHOOFDEN OP HET *NOORDERSTRAND* VAN HET EILAND *WALCHEREN*, GERIGT IN DERZELVER STREKKINGEN ZEEWAARDS.

NAMEN DER PAALHOOFDEN WAAR VOOR GEPEILD IS.	DATUMS DER PEILINGEN.	1R.	2R.	3R.	4R.	5R.	6R.	7R.	8R.	9R.	10R.	11R.	12R.	GEMIDDELDE DIEPTEN IN VOETEN.	
		ROEDEN AFSTANDS UIT DE ZEEEINDEN DER PAALHOOFDEN. Diepten op deze afstanden in Rhijnlandsche voeten.													
		vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	V. D.	
't Staket op de ronde Nolle.	April 1807	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	4	2, 5	voet 2½
	[illegible] 1808	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2	2	2	3	3	3	4	2, 8	
	[illegible] 1809	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	4	[illegible]	
	April 1810	[illegible]	2	2	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2	2	1, 7	
	Maart 1811	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	1, 5	
	April 1812	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1, 0	[illegible]
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	1	1	2	2	2	3	1, 5	
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	1	2	2	2	3	3	3	[illegible]	
	Maart 1815	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0, 10	
't Souvereinen hoofd.	April 1807	3	3	3	3	3	3	4	4	5	5	5	6	3, 11	4¼
	Mei 1808	3	4	4	4	5	5	5	4	4	4	4	4	4, [illegible]	
	Maart 1809	4	3	3	4	4	4	[illegible]	5	5	5	5	6	4, [illegible]	
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	Maart 1811	5	5	6	6	5	5	5	5	6	6	6	6	5, 6	
	Mei 1812	1	1	2	2	2	1	1	1	1	2	2	2	1, 6	
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0	0	0	0	0	1	1	2	3	4	0, 11	[illegible]
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2	2	2	2	1	0	0	0	1	2	1, 2	
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	0	0	0	0	0	1	0	1	2	2	0, 5	
[illegible] hoofd.	April 1807	[illegible]	[illegible]	0	1	1	1	1	1	1	1	1	2	0, 10	
	Mei 1808	1	1	2	3	3	3	2	2	3	3	3	4	2, 6	
	Maart 1809	1	1	1	1	1	2	2	2	2	3	4	4	2, 1	
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	2	[illegible]	[illegible]	[illegible]	4	4	1, 9	1½
	Maart 1811	1	1	1	1	1	1	2	2	[illegible]	[illegible]	4	5	2, 1	
	Mei [illegible]	0	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	1	1	1	1	2	2	2	[illegible], 1	
	Mei 1813	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	3	3	0, 10	
	[illegible]	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0, 4	⅜
	[illegible]	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0, 0	
[illegible] hoofd.	April 1807	[illegible]	4	4	[illegible]	6	6	7	9	9	10	11	11	7, 2	6¼
	Mei 1808	[illegible]	[illegible]	4	[illegible]	[illegible]	5	6	7	[illegible]	9	[illegible]	1	6, 5	
	Maart 1809	4	4	4	[illegible]	[illegible]	4	4	6	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	5, 1	
	April 1810	[illegible]	4	5	[illegible]	[illegible]	7	[illegible]	6	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	6, [illegible]	
	Maart 1811	[illegible]	4	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	6	7	8	[illegible]	9	6, 0	
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	6	[illegible]	[illegible]	[illegible]	10	[illegible]	
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	7, [illegible]	
P[illegible]hoofd.	April 1807	[illegible]	5	5	5	5	5	5	4	4	4	5	5	4, 8	
	[illegible]	[illegible]	5	5	5	5	4	4	4	4	5	5	6	4, 9	
	Maart [illegible]	[illegible]	5	5	7	8	7	5	5	4	4	4	4	5, 2	
	April [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	4	3	[illegible]	3	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible], 3	4½
	Maart 1811	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3, 10	
	Mei 1812	4	4	4	5	5	5	5	4	4	4	4	4	4, 4	
	Mei 1813	3	4	4	4	4	4	4	5	6	7	7	7	4, 11	
	[illegible] 1814	2	2	2	2	3	3	4	5	6	7	8	8	4, 4	4⅛
	[illegible] 1815	5	5	4	4	4	4	3	3	4	5	6	7	4, 6	
[illegible] hoofd.	April 1807	3	3	3	4	4	5	5	6	6	6	6	6	4, 9	
	Mei 1808	1	2	2	2	2	2	2	3	3	4	5	6	2, 10	
	Maart 1809	1	3	3	3	3	4	4	4	4	4	5	6	3, 8	4¼
	April 1810	5	5	5	6	6	6	6	7	7	8	8	9	6, 6	
	Maart 1811	3	3	3	3	3	3	3	3	4	4	4	4	3, 3	
	Mei 1812	2	2	2	2	3	3	3	4	4	5	5	6	3, 5	
	Mei 1813	0	0	0	0	1	1	1	4	5	6	7	8	2, 9	
	Julij [illegible]	1	1	1	1	1	1	0	0	3	3	3	4	2, 0	2⅜
	[illegible]	1	1	1	1	2	2	3	4	4	5	5	6	2, 11	
[illegible] hoofd.	April 1807	2	2	3	3	5	5	6	6	7	8	9	9	5, 4	
	Mei 1808	3	3	3	3	3	4	4	5	5	6	8	9	4, 8	
	Maart 1809	3	3	3	4	5	5	5	7	7	8	8	9	5, 7	
	April 1810	4	4	3	4	5	6	7	7	7	8	9	9	6, 1	5⅓
	Maart 1811	3	[illegible]	[illegible]	2	2	[illegible]	4	4	4	5	6	7	3, 9	
	Mei 1812	3	3	3	3	4	4	5	6	6	7	9	9	5, 2	
	Mei 1813	4	5	5	4	4	5	6	6	7	7	9	10	6, 1	
	Julij 1814	4	4	5	6	6	7	7	7	7	7	8	8	6, 4	5⅛
	[illegible]	2	2	2	2	2	2	4	5	6	6	8	8	4, 1	
P[illegible]hoofd.	April 1807	2	2	2	4	6	6	7	7	7	8	9	9	5, 9	
	Mei 1808	3	3	3	3	3	4	5	5	6	7	7	8	4, 9	
	Maart [illegible]	4	4	3	4	4	4	5	5	5	6	7	8	5, 1	
	[illegible]	4	4	[illegible]	4	5	6	7	7	7	[illegible]	8	8	5, 10	5⅓
	[illegible]	3	3	3	4	4	4	4	5	6	6	7	8	[illegible], 9	
	Mei 1812	3	3	4	4	5	6	4	5	8	8	8	9	6, 1	
	Mei 1813	3	4	4	4	4	4	5	6	7	8	9	10	5, 8	
	Julij 1814	3	4	4	5	5	6	6	6	6	7	7	8	5, 7	5⅜
	Maart 1815	3	3	3	3	4	5	6	6	8	9	10	10	5, 10	

NAMEN DER PAALHOOFDEN WAAR VOOR GEPEILD IS.	DATUMS DER PEILINGEN.	1R.	2R.	3R.	4R.	5R.	6R.	7R.	8R.	9R.	10R.	11R.	12R.	GEMIDDELDE DIEPTEN IN VOETEN.	
		ROEDEN AFSTANDS UIT DE ZEEEINDEN DER PAALHOOFDEN. Diepten op deze afstanden in Rhijnlandsche voeten.													
		vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	V. D.	
[illegible] hoofd.	April 1807	3	3	4	5	6	7	7	7	8	9	10	11	6, 8	
	Mei 1808	4	4	4	4	4	4	5	6	6	7	8	9	5, 5	
	Maart 1809	5	5	5	4	4	3	3	4	5	5	6	8	4, 9	voet 5⅛
	April 1810	2	3	4	5	6	6	7	7	7	8	9	10	6, 2	
	Maart 1811	5	4	4	4	4	4	4	4	5	5	6	6	4, 7	
	Mei 1812	4	4	4	4	4	4	4	5	6	7	8	8	5, 2	
	Mei 1813	4	3	3	3	4	4	5	6	7	8	9	10	5, 6	
	Julij 1814	3	3	4	4	5	5	6	6	7	8	8	9	5, 8	5[illegible]
	Maart 1815	5	5	4	3	3	4	5	6	7	8	9	10	5, 9	
[illegible] hoofd.	April 1807	4	4	4	6	7	7	7	8	9	9	10	11	7, 2	
	Mei 1808	3	3	3	4	5	5	6	6	7	7	8	8	5, 5	
	Maart 1809	3	3	3	5	5	6	6	7	7	8	8	8	5, 9	6⅓
	April 1810	5	6	6	7	7	8	9	11	13	13	13	14	9, 4	
	Maart 1811	3	3	3	3	3	3	3	4	4	5	7	8	4, 1	
	Mei 1812	5	5	5	5	6	7	7	8	8	8	9	9	6, 10	
	Mei 1813	3	3	3	3	3	3	3	3	5	5	6	7	3, 10	
	Julij 1814	4	4	4	5	5	6	6	6	7	7	7	8	5, 9	5⅜
	Maart 1815	5	6	7	7	6	5	5	5	4	4	5	6	5, 5	
J. P[illegible]hoofd.	April 1807	0	0	0	2	2	3	3	4	5	5	5	6	2, 11	
	Mei 1808	2	1	0	1	1	2	2	3	4	5	6	6	2, 9	
	Maart 1809	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	3	4	1, 7	
	[illegible]	1	1	[illegible]	0	[illegible]	1	2	2	[illegible]	4	4	4	1, 10	2[illegible]
	Maart 1811	2	2	2	2	2	3	3	3	4	4	5	6	3, 2	
	Mei 1812	1	1	2	2	2	3	3	3	4	5	5	6	3, 1	
	Mei 1813	0	0	0	1	1	1	2	2	3	4	5	6	2, 1	
	Julij 1814	0	0	1	2	2	2	3	3	4	5	5	6	2, 1	1⅓
	Maart 1815	1	1	1	1	1	1	2	3	3	4	5	6	2, 6	
[illegible] hoofd.	April 1807	6	6	7	7	7	8	8	8	9	9	10	11	8, 0	7⅛
	Mei 1808	5	5	5	6	6	6	6	6	6	7	9	10	6, 5	
	Maart 1809	4	4	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	9	9	[illegible]	[illegible]	[illegible]	7, [illegible]	
	[illegible]	4	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible], 5	
	[illegible]	5	6	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	12	[illegible]	13	[illegible]	[illegible]	
	[illegible]	4	[illegible]	[illegible]	4	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	11	[illegible]	-⅜
	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	11	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	[illegible] 4	3	4	4	[illegible]	5	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
	Maart [illegible]5	4	4	[illegible]	3	[illegible]	4	[illegible]	8	9	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
Schorershoofd.	April 1807	1	1	2	3	3	4	6	7	8	8	9	9	5, 1	4¾
	Mei 1808	1	1	2	3	3	4	5	6	6	7	8	8	4, 6	
	Maart 1809	[illegible]	[illegible]	[illegible]	4	4	4	[illegible]	[illegible]	4	4	4	[illegible]	[illegible]	
	April 1810	[illegible]	4	2	2	2	2	2	2	2	3	3	4	2, 4	
	Maart 1811	4	4	3	3	0	2	2	2	3	3	3	4	2, 11	
	Mei 1812	1	1	1	1	2	3	4	5	5	5	6	7	3, 5	
	Mei 1813	3	3	4	4	4	4	3	4	4	4	4	5	3, 10	3⅜
	Junij 1814	2	2	2	3	3	3	4	5	5	6	6	7	4, 0	
	Maart 1815	3	4	3	3	2	2	2	3	4	5	5	6	3, 6	
Wilhelminus-hoofd.	April 1807	3	5	5	5	5	5	5	6	6	7	8	9	5, 9	6
	Mei 1808	5	6	6	6	6	6	6	7	7	7	7	6	6, 3	
	Maart 1809	4	4	4	4	5	5	5	6	6	6	7	8	[illegible], 4	
	April 1810	5	7	8	10	10	10	11	11	11	11	11	11	9, [illegible]	
	Maart 1811	3	3	4	4	4	4	4	5	6	7	8	9	5, 1	
	Mei 1812	5	5	5	5	6	7	8	8	9	9	10	11	7, 4	6⅜
	Mei 1813	4	2	3	4	5	5	6	7	9	9	9	10	6, 1	
	Julij 1814	4	5	6	6	8	8	8	9	10	10	10	12	8, 0	
	Maart 1815	3	3	3	4	4	5	6	7	9	10	11	11	6, 4	
Lijndenshoofd	April 1807	3	5	7	7	6	6	6	6	6	5	5	6	5, 8	
	Mei 1808	4	5	6	6	6	6	6	6	6	6	6	7	5, 10	
	Maart 1809	2	4	6	6	6	6	5	5	5	6	7	7	5, 5	
	April 1810	4	6	9	9	9	12	13	11	11	12	12	12	9, 7	6¾
	Maart 1811	4	4	6	6	6	6	6	7	7	7	8	8	6, 3	
	Mei 1812	4	5	6	7	8	8	9	9	9	9	9	10	7, 9	
	Mei 1813	5	6	7	7	8	8	6	5	5	5	7	8	6, 5	
	Julij 1814	4	5	5	5	5	6	6	6	7	8	9	10	6, 4	5[illegible]
	Maart 1815	5	6	6	7	6	5	5	4	4	5	6	7	5, 6	

AANMERKINGEN.

1. Om de [illegible] der diepten, zoo als [illegible] bevonden zijn, eer de af[illegible] [illegible] der paalhoofden was gedaan, gemakkelijk te kunnen doen, tegen die, zoo als [illegible] [illegible] de a[illegible] [illegible], heb ik de eerste met zwarte, en de laatste met roode cijfers genoteerd.

2. Het [illegible] [illegible] Vlie [illegible] [illegible]hoofd, ([illegible] eerste twee voorkomende paalhoofden op dit Tableau) staan eigenlijk niet op het [illegible] maar even [illegible], [illegible] en noordelijk [illegible] *Westkappelschen* zeedijk; het is daarom, dat men ze niet op de kaart van het strand sub litt. G. vindt aangetoond; doch om dat het de twee eenige *afgezaagde paalhoofden* in de nabijheid van dat strand zijn, uitgezonderd *Paspoortshoofd*, doch voor het welke wi[illegible] geene peilingen gedaan [illegible]den, heeft men vermeend ze hier te moeten inlasschen, om alle mogelijke resultaten, zoo wel bij, als vóór het noorderstrand op te zamelen

RECAPITULATIE

DER NEVENSSTAANDE GEVONDEN GEMIDDELDE DIEPTEN VOOR DE KOPPEN DER AFGEZAAGDE PAALHOOFDEN.

NAMEN DER PAALHOOFDEN.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	AANMERKINGEN.
't Staket op de ronde Nolle.	2 vt. 6 dm.	1 vt. 6 dm.	. . . . . .	1 vt. 0 [illegible]	Wanneer men de diep[illegible] [illegible] al[illegible] [illegible] vergelijkt, [illegible] na de afzaging, [illegible]: dat 'er [illegible] gemiddelde aan[illegible] van 5⅞ duim, [illegible] eenen halve voet, [illegible] uit de vergelijking der twee laatste kolommen van [illegible] [illegible].
't Souvereinenhoofd	4 1	2 6	. . . . . .	1 7	
[illegible]hoofd	1 7	0 2	. . . . .	1 5	
[illegible]	6 3	6 7	[illegible] 4		
[illegible]hoofd	4 6	4 7	0 1		
Borsselenshoofd	4 3	2 9	. . . . .	1 6	
Prinsenhoofd	5 1	5 6	0 5		
[illegible]hoofd	5 5	5 8	0 3		
[illegible]hoofd	5 6	5 7	[illegible] 1		
[illegible]hoofd	6 4	5 6	. . . .	[illegible] 10	
du Ponshoofd	2 7	2 5	. . .	0 [illegible]	
de Bruijnshoofd	7 2	7 2	. . . .		
Schorershoofd	4 9	3 4	. . . .	1 5	
Wilhelminushoofd	6 0	6 10	0 10		
Lijndenshoofd	6 9	5 11	. . . . . .	0 10	
Gezamentlijke diepten . . .	[illegible]	66 vt. [illegible]	2 vt. 0 [illegible]	8 vt. 9 [illegible]	
Gemiddelde diepten	[illegible] vt. [illegible]	4 vt. [illegible]	[illegible] vt. 1[illegible]	0 vt. 7 [illegible]	

RONDEN,

OP HET NOORDERSTRAND

REKKING ZEEWAARDS.

AR.	GEMIDDELDE DIEPTEN IN VOETEN.		AANMERKINGEN.
vt.			
42	$30\frac{3}{7}$	$26\frac{1}{3}$ vt.	Het schijnt, dat men in het jaar 1814 en 1815 geene andere peilingen voor de paalhoofden op het noorderstrand van *Schouwen* gedaan heeft, dan voor No. 1 en 5; misschien om dat dit de eerste afgezaagde hoofden aldaar zullen zijn geweest.
38	$23\frac{11}{14}$		
36	$24\frac{6}{7}$		
36	. . .	24 vt.	
27	$17\frac{1}{7}$	18 vt.	
29	$17\frac{5}{14}$		
33	$19\frac{1}{2}$		
33	. . .	18 vt.	

Litt. B.

PEILINGEN DER ONDERGRONDEN,

VOOR DE KOPPEN DER PAALHOOFDEN NUMERO 1 EN 5, OP HET NOORDERSTRAND VAN HET EILAND *SCHOUWEN*, GERIGT IN DERZELVER STREKKING ZEEWAARDS.

NAMEN DER PAALHOOFDEN.	DATUMS DER PEILINGEN.	ROEDEN AFSTANDS UIT DE ZEEEINDENS DER PAALHOOFDEN. 1 R.	2 R.	3 R	4 R.	5 R.	6 R.	7 R.	8 R.	9 R.	10 R.	11 R.	12 R.	13 R.	14 R.	GEMIDDELDE DIEPTEN IN VOETEN.		*AANMERKINGEN.*
		Diepten op deze afstanden, in Rhijnlandsche voeten.																
		vt.	vt.	v.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.	vt.			
Paalhoofd bekend onder den naam van No. 1, voorden Zoutenhaard.	Voorjaar van 1814.	6	12	24	27	30	30	36	36	36	36	36	36	39	42	$30\frac{3}{7}$		Het schijnt, dat men in het jaar 1814 en 1815 geene andere peilingen voor de paalhoofden op het noorderstrand van *Schouwen* gedaan heeft, dan voor No. 1 en 5; misschien om dat dit de eerste afgezaagde hoofden aldaar zullen zijn geweest.
	Najaar van 1814.	4	[illegible]	12	15	[illegible]	18	24	26	[illegible]	33	35	35	[illegible]	[illegible]	[illegible]	$26\frac{4}{5}$ vt.	
	Voorjaar van 1815.	3	6	18	21	24	24	27	27	30	30	[illegible]	33	36	[illegible]	[illegible]		
	Najaar van 1815.	3	9	12	18	21	24	27	27	30	30	30	33	36	36	. . . 24 vt.		
Paalhoofd bekend onder den naam van No. 5.	Voorjaar van 1814.	3	6	9	12	12	15	15	18	21	24	24	27	27	27	[illegible]		
	Najaar van 1814.	3	6	8	[illegible]	15	15	16	18	21	23	23	26	28	29	$17\frac{5}{14}$	18 vt.	
	Voorjaar van 1815.	6	9	12	12	12	12	12	15	24	30	30	33	33	33	$19\frac{1}{2}$		
	Najaar van 1815.	6	6	7	10	10	10	12	12	20	30	32	32	32	33	. . . 18 vt.		

NB. De peiling in het Najaar van 1815, is nà de afzaging geschied.

WAARNEM*Westkappelle*, boven laagwater, va27 Maart 1816.

Den 18 Ma: Den 27 Maart.

Laagwater ten 10 uren er ten 6 uren, 40 minuten.

Eerste $3\frac{1}{2}$ uren des Vloeds.

U.	m.	vt.	a.	vt.	dm.	Verfchil. Vt.	dm.
10	20	0	40	0	0	0	0
10	30	0	50	0	0	0	1
10	40	0	0	0	1	0	1
10	50	0	10	0	2	0	2
11	0	0	20	0	4	0	2
11	10	0	30	0	6	0	2
11	20	0	40	0	8	0	2
11	30	0	50	0	10	0	2
11	40	1	0	1	0	0	2
11	50	1	10	1	2	0	3
12	0	1	20	1	5	0	3
12	10	1	30	1	8	0	3
12	20	1	40	1	11	0	3
12	30	2	50	2	2	0	3
12	40	2	0	2	5	0	2
12	50	2	10	2	7	0	3
1	0	2	20	2	10	0	2
1	10	2	30	3	0	0	3
1	20	2	40	3	3	0	4
1	30	3	50	3	7	0	5
1	40	3	0	4	0	0	4
1	50	3	10	4	4	0	9
2	0	4	20	5	1	0	3
2	10	4	30	5	4	0	4
2	20	5	40	5	8	0	6
2	30	5	50	6	2	0	9
2	40	6	0	6	11	0	8
2	50	7	10	7	7	0	10
3	0	8	20	8	5	0	10
3	10	10	30	9	3	0	11
3	20	11	40	10	2	0	8
3	30	12	50	10	10	0	4
3	40	13	0	11	2	0	3
3	50	13	10	11	5	0	3
4	0	13	20	11	8	0	0
			30	11	8		

Hoogwater ten ater ten 12 uren, 30 minuten.

WAARNEMING nopens het rijzen der Vloeden, voor *Westkappelle*, boven laagwater, van 10 tot 10 minuten, gedaan den 18, 26 en 27 Maart 1816.

Den 18 Maart.

Laagwater ten 10 uren, 20 minuten.

Eerste $3\frac{1}{2}$ uren des Vloeds (10 uren 20 m. tot 1 uur 0 m.).

U.	m.	vt.	dm.	Verschil Vt.	Verschil dm.
10	20	0	0		
10	30	0	0	0	0
10	40	0	1	0	1
10	50	0	3	0	2
11	0	0	5	0	2
11	10	0	7	0	2
11	20	0	9	0	2
11	30	0	11	0	2
11	40	1	1	0	2
11	50	1	3	0	2
12	0	1	5	0	2
12	10	1	8	0	3
12	20	1	10	0	2
12	30	2	0	0	2
12	40	2	2	0	2
12	50	2	4	0	2
1	0	2	7	0	3
1	10	2	9	0	2
1	20	2	11	0	2
1	30	3	2	0	3
1	40	3	5	0	3
1	50	3	9	0	4
2	0	4	2	0	5
2	10	4	8	0	6
2	20	5	2	0	6
2	30	5	8	0	6
2	40	6	8	1	0
2	50	7	8	1	0
3	0	8	5	0	9
3	10	10	8	2	3
3	20	11	11	1	3
3	30	12	8	0	9
3	40	13	2	0	6
3	50	13	5	0	3
4	0	13	5	0	0

Hoogwater ten 4 uren.

Den 26 Maart.

Laagwater ten 6 uren, 30 minuten.

U.	m.	vt.	dm.	Verschil Vt.	Verschil dm.
6	30	0	0		
6	40	0	0	0	0
6	50	0	3	0	3
7	0	0	4	0	1
7	10	0	5	0	1
7	20	0	6	0	1
7	30	0	3	0	2
7	40	0	11	0	3
7	50	1	2	0	3
8	0	1	6	0	4
8	10	1	10	0	4
8	20	2	2	0	4
8	30	2	3	0	1
8	40	2	4	0	1
8	50	2	6	0	2
9	0	2	9	0	3
9	10	3	0	0	3
9	20	3	3	0	3
9	30	3	6	0	3
9	40	3	9	0	3
9	50	4	2	0	5
10	0	4	6	0	4
10	10	5	2	0	8
10	20	5	8	0	6
10	30	6	4	0	8
10	40	6	11	0	7
10	50	7	8	0	9
11	0	8	2	0	6
11	10	8	10	0	8
11	20	9	8	0	10
11	30	10	4	0	8
11	40	10	6	0	2
11	50	11	3	0	9
12	0	11	3	0	0

Hoogwater ten 12 uren.

Den 27 Maart.

Laagwater ten 6 uren, 40 minuten.

U.	m.	vt.	dm.	Verschil Vt.	Verschil dm.
6	40	0	0		
6	50	0	0	0	0
7	0	0	1	0	1
7	10	0	2	0	1
7	20	0	4	0	2
7	30	0	6	0	2
7	40	0	8	0	2
7	50	0	10	0	2
8	0	1	0	0	2
8	10	1	2	0	2
8	20	1	5	0	3
8	30	1	8	0	3
8	40	1	11	0	3
8	50	2	2	0	3
9	0	2	5	0	3
9	10	2	7	0	2
9	20	2	10	0	3
9	30	3	0	0	2
9	40	3	3	0	3
9	50	3	7	0	4
10	0	4	0	0	5
10	10	4	4	0	4
10	20	5	1	0	9
10	30	5	4	0	3
10	40	5	8	0	4
10	50	6	2	0	6
11	0	6	11	0	9
11	10	7	7	0	8
11	20	8	5	0	10
11	30	9	3	0	10
11	40	10	2	0	11
11	50	10	10	0	8
12	0	11	2	0	4
12	10	11	5	0	3
12	20	11	8	0	3
12	30	11	8	0	0

Hoogwater ten 12 uren, 30 minuten.

vloeden vóór *Westkappelle* boven het
l van 1812 tot 1815, ingesloten.

1790.		Gemiddelde verheffing der Vloeden.	
Vt.	Dm.	Vt.	Dm.
11	$2\frac{14}{31}$	11	1
11	$1\frac{1}{14}$	11	$0\frac{2}{3}$
10	$11\frac{1}{31}$	10	$9\frac{1}{2}$
. . . . . .		10	$9\frac{2}{3}$
. . . . . .		10	$9\frac{6}{7}$
. . . . . .		11	$0\frac{2}{7}$
. . . . . .		11	$1\frac{6}{7}$
. . . . . .		11	1
. . . . . .		11	$1\frac{7}{8}$
. . . . . .		11	$1\frac{3}{8}$
. . . . . .		11	0
. . . . . .		10	$11\frac{3}{8}$
. . . . . .		132	$0\frac{11}{24}$
gwater . .		11	0

K. 1815.		Gemiddelde verheffing der vloeden.	
Vt.	Dm.	Vt.	Dm.
10	$9\frac{11}{31}$	11	$0\frac{1}{3}$
10	$7\frac{3}{4}$	11	$3\frac{5}{6}$
11	$0\frac{25}{31}$	11	$0\frac{3}{4}$
10	8[illegible]	10	11[illegible]

AANMERKINGEN.

De waarnemingen in het eerste tijdvak zijn gedaan op *Blooische* maat, terwijl die in het tweede tijdvak ten deele in mêtres, doch het geheele jaar 1815 op *Rhijnlandsche* maat is geschied, waarom ik ook de mêtres in deze recapitulatie tot die maat herleid heb, en welke zich tegen de *Blooische* maat verhoudt, als 26544 : [illegible] het blijkt daar

RECAPITULATIE der dagelijkfche waarnemingen nopens het rijzen der vloeden vóór *Westkappelle* boven het laagwater, in twee verfchillende tijdvakken, als van 1782 tot 1790, en andermaal van 1812 tot 1815, ingefloten.

EERSTE TIJDVAK.

MAANDEN.	1782.		1783.		1784.		1785.		1786.		1787.		1788.		1789.		1790.		Gemiddelde verheffing der Vloeden.	
	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.
Januarij	……		10	$11\frac{22}{31}$	10	$6\frac{17}{31}$	11	$0\frac{9}{31}$	11	$1\frac{1}{31}$	10	$10\frac{9}{31}$	12	$0\frac{8}{31}$	10	$11\frac{2}{23}$	11	$2\frac{14}{31}$	11	1
Februarij	……		11	$1\frac{3}{14}$	10	$6\frac{22}{29}$	11	$1\frac{3}{14}$	11	$0\frac{3}{14}$	11	$4\frac{1}{4}$	11	$1\frac{2}{29}$	11	$6\frac{12}{23}$	11	$1\frac{1}{14}$	11	$0\frac{2}{3}$
Maart	……		10	$4\frac{10}{31}$	10	$8\frac{26}{31}$	10	$9\frac{4}{31}$	11	3	11	$0\frac{20}{31}$	10	$8\frac{19}{31}$	10	$6\frac{11}{31}$	10	$11\frac{1}{31}$	10	$9\frac{1}{2}$
April	……		10	$3\frac{13}{15}$	10	$6\frac{23}{30}$	10	$8\frac{8}{15}$	10	6	11	$1\frac{7}{10}$	11	$2\frac{11}{30}$	11	$0\frac{9}{15}$	……		10	$9\frac{2}{3}$
Mei	……		10	$7\frac{30}{31}$	10	4	10	$9\frac{15}{31}$	10	$10\frac{3}{31}$	11	$4\frac{13}{31}$	10	$11\frac{14}{31}$	10	$9\frac{28}{31}$	……		10	$9\frac{6}{7}$
Junij	……		10	$8\frac{2}{15}$	10	$11\frac{23}{30}$	10	$7\frac{1}{10}$	11	$2\frac{1}{5}$	11	1	11	$5\frac{17}{30}$	11	$2\frac{1}{2}$	……		11	$0\frac{2}{7}$
Julij	……		10	$9\frac{1}{31}$	10	$10\frac{6}{31}$	11	$0\frac{9}{31}$	11	$8\frac{1}{31}$	11	$6\frac{12}{31}$	11	$2\frac{2}{31}$	11	$0\frac{2}{31}$	……		11	$1\frac{6}{7}$
Augustus	10	$11\frac{7}{31}$	10	$6\frac{17}{31}$	10	$0\frac{18}{31}$	11	$2\frac{4}{31}$	11	$2\frac{10}{31}$	11	$6\frac{21}{31}$	11	$6\frac{29}{31}$	10	$7\frac{24}{31}$	……		11	1
September	10	$8\frac{1}{10}$	10	$8\frac{3}{10}$	10	$11\frac{11}{31}$	11	$4\frac{4}{15}$	11	$6\frac{5}{6}$	11	$4\frac{13}{30}$	11	$5\frac{1}{15}$	11	$2\frac{2}{5}$	……		11	$1\frac{7}{8}$
October	11	$0\frac{12}{31}$	10	$8\frac{7}{31}$	10	$8\frac{7}{31}$	11	$6\frac{29}{31}$	11	$0\frac{15}{31}$	11	$6\frac{23}{31}$	11	$4\frac{7}{31}$	10	$11\frac{13}{31}$	……		11	$1\frac{3}{8}$
November	10	$5\frac{17}{30}$	10	$8\frac{2}{3}$	10	$9\frac{1}{2}$	11	$4\frac{1}{3}$	10	$10\frac{2}{15}$	11	$8\frac{8}{15}$	11	$1\frac{12}{30}$	10	$11\frac{1}{30}$	……		11	0
December	10	$5\frac{27}{31}$	10	$5\frac{12}{31}$	10	$7\frac{12}{31}$	10	$5\frac{30}{31}$	11	$6\frac{27}{31}$	11	6	10	$9\frac{20}{31}$	11	$9\frac{11}{31}$	……		10	$11\frac{3}{8}$
Som van 12 gemiddelde vloeden in dit tijdvak ……………																			132	$0\frac{11}{24}$
Dus de gemiddelde vloed, of de verheffing van dien boven laagwater ……																			11	0

TWEEDE TIJDVAK.

MAANDEN.	1812.		1813.		1814.		1815.		Gemiddelde verheffing der vloeden.	
	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.	Vt.	Dm.
Januarij	……		10	$9\frac{1}{2}$	11	6	10	$9\frac{11}{31}$	11	$0\frac{1}{3}$
Februarij	……		11	$6\frac{11}{12}$	11	$8\frac{5}{6}$	10	$7\frac{3}{4}$	11	$3\frac{5}{6}$
Maart	……		11	$1\frac{1}{12}$	11	$0\frac{5}{12}$	11	$0\frac{25}{31}$	11	$0\frac{3}{4}$
April	……		11	$2\frac{5}{6}$	10	$10\frac{1}{6}$	10	$8\frac{1}{6}$	10	$11\frac{1}{18}$
Mei	……		11	0	10	$11\frac{7}{12}$	10	$10\frac{20}{31}$	11	$1\frac{3}{4}$
Junij	……		11	$4\frac{1}{12}$	10	$11\frac{5}{6}$	10	$9\frac{11}{15}$	10	$0\frac{5}{9}$
Julij	10	$9\frac{7}{12}$	11	$3\frac{7}{12}$	10	$8\frac{5}{6}$	11	$0\frac{2}{31}$	10	$11\frac{1}{2}$
Augustus	10	$9\frac{1}{24}$	11	3	10	$10\frac{5}{6}$	11	$2\frac{24}{31}$	11	$0\frac{1}{4}$
September	10	$8\frac{1}{6}$	10	10	10	$9\frac{1}{12}$	10	$8\frac{1}{30}$	10	$8\frac{4}{5}$
October	11	$5\frac{1}{12}$	11	$4\frac{1}{4}$	10	$7\frac{2}{3}$	10	$6\frac{18}{31}$	10	$11\frac{28}{31}$
November	10	$10\frac{1}{4}$	11	$3\frac{7}{12}$	11	$0\frac{5}{6}$	10	$10\frac{13}{30}$	11	$0\frac{1}{4}$
December	10	$11\frac{1}{12}$	11	$3\frac{1}{3}$	10	$11\frac{1}{6}$	11	$1\frac{20}{31}$	11	$0\frac{13}{16}$
Som van 12 gemiddelde vloeden in deze jaren ……………									132	$3\frac{3}{4}$
Dus de gemiddelde vloed, of de verheffing van dien boven laagwater …									11	$0\frac{1}{4}$

AANMERKINGEN.

De waarnemingen in het eerste tijdvak zijn gedaan op *Blooifche* maat, terwijl die in het tweede tijdvak ten deele in mètres, doch het geheele jaar 1815 op *Rhijnlandfche* maat is gefchied, waarom ik ook de mètres in deze recapitulatie tot die maat herleid heb, en welke zich tegen de *Blooifche* maat verhoudt, als 26544 : 27650; het blijkt daar uit, dat in het tweede tijdvak de laatste waarnemingen op den vloed, iets hooger gaan dan in het eerste.

Litt. E. **AANTEEKENING der STORMVLOEDEN**, welke op de noordkust van het Eiland *Walcheren* zijn waargenomen, ſedert men begonnen heeft de paalhoofden op dat ſtrand in julij 1808 af te zagen; alsmede van de voornaamſte ſchaden, welke die ſtormvloeden hebben te weeg gebragt, opgemaakt uit de berigten, waar van de oorſpronkelijke onder de Directie van *Walcheren* berusten.

Den 9. *October* 1808.

Hebben de ſtorm en hooge vloed veel ſchade aan den *Westkappelſchen* dijk, in de kram- en rijswerken veroorzaakt; onder anderen is er in het rijswerk, tusſchen het *Nollenhoofd* en het *Staket op de ronde Nolle* een gat geſlagen van ongeveer 40 ſchagten grond verlies, en ontving het *Klijvershoofd* van voren een geduchten ramp, waarbij het aan de zuidzijde één

kist,

kist, en aan de noordzijde twee kisten lengte verloor. De onafgezaagde paalhoofden op het noorderſtrand, bekwamen insgelijks veel ſchaden, bijzonder het *de Vriendshoofd.*

Den 7. *December* 1808.

Woei de ſtorm hevig uit den westen en noord-westen, en bekwam men aanmerkelijke ſchade aan den *Westkappelſchen* dijk in de zeeweringen; ook was het duin op het noorderſtrand op vele plaatſen aangevallen, en deszelfs tee eenige voeten ſteil aangezet; gelijk onder anderen, bij het *Matthijsſen-* en *Nebbenshoofd*, waar, eenige roeden hooger dan de laagwaterlijn, zelfs het ſtrand 2, 3 à $3\frac{1}{2}$ voeten ſteil is aangezet geworden. Dit was ook het geval aan de noordzijde van *Perreshoofd*, alle buiten het terrein, der te dier tijd afgezaagde hoofden gelegen. Deze ſteile kanten zijn moeten worden gevlakt, en met rijswerk beharnast en verzekerd; waarna dezelve van lieverlede weder zijn aangezand, en door de natuur onder eene egale helling gebragt.

Den 17. en 18. *December* 1808.

Bekwam men met den ſtorm en hoogen vloed

uit

uit het westen en west-zuid-westen veel ſchade aan het *Pierminnes-* en *Odijkshoofden* voor den *Westkappelſchen* zeedijk, en aan de onafgezaagde paalhoofden op het noorderſtrand, bijzonder aan het *Perres-*, *Borsſelens-*, *Prinſen-*, *Pous-* en *de Vriendshoofden*; alsmede in het kramwerk aan de westwatering: het nieuwe gaffelſchip van *J. van Sprang*, voor den westkappelſchen zeedijk met hout geladen, verongelukte tegen het ſlaketwerk langs den zoom des duins, ten zuiden den dijk geconſtrueerd.

Den 26. en 27. *Januarij* 1809.

Werden met den ſtorm en hoogen vloed, de drie onderſte reken-dwarsſlaket, ten noorden het *Zuidwaardschhoofd*, geheel weggeſlagen; mitsgaders de vooroever, tot diepten van 12, 14 à 16 voeten. Het *Zuidwaardschhoofd* werd door de aanrollende golven, van deszelfs zijweringen beroofd, en de punten der palen zelfs, aan de noordzijde zigtbaar. Verſcheidene dagen aan elkanderen, was men met een aanzienlijk aantal wagens, manſchappen enz. bezig om van alle punten der watering de grootſte Doornikſche en Noordſche keiſteenen, in het

grondgat te ſtorten, om het verlies eenigermate aan te vullen, en den oever verder te dekken, en te verzekeren.

Den $\frac{30}{31}$. *Januarij* 1809.

Ontving men met den westelijken ſtorm en hoogen vloed zeer aanmerkelijke ſchade aan den *Westkappelſchen* dijk; — over meer dan 800 vierkante roeden, wierd het kramwerk tot de diepte van 1 voet gemiddeld weggeſlagen; in dat op de zuidernollen, (*) liet de ſtorm op half vloed hoogte een doorgaande geul na, van het een tot het ander hoofd, van 2½ à 3 roeden breed, tot de diepte van 1, 1½ à 2 voeten. De onafgezaagde paalhoofden op het noorderſtrand van *Walcheren* bekwamen alle, het een meer en het ander minder, aanmerkelijke ſchade; onder anderen verloor het *Prinſesſenhoofd* hier bij veel van deszelfs verbindſelen, als gordingen, kespen enz. Aan de andere wateringen van dit eiland was de bekomene ſchade mede aanzienlijk.

Den

(*) Wie het kramwerk op de Zuidernollen van den *Westkappelſchen* dijk van nabij kent, moet dit verbazen, en er uit beſluiten, dat de aanval en neêrbaling der golven, op deze zeekust des eilands, verſchrikkelijk moet geweest zijn.

Den 21. *Februarij* 1809.

Heerschte de ſtorm uit het westen en zuid-westen. *Pierminneshoofd* heeft daar bij, onder anderen 20 ſtuks palen verloren; *Odijks-hoofd* wierd aan de zuidzijde, in het voorſte gedeelte 2 roeden lengte geheel weggeſlagen; *Kruishoofd*, en de onafgezaagde paalhoofden op het noorderſtrand, als *Perres-*, *Prinſen-*, *Bijlevelds-*, *Lijndenshoofden* enz. bekwamen mede aanzienlijke ſchaden; *Perreshoofd* was thans, door zoo vele rampen reeds 3 velden geheel ingekort; dit begon ook het lot te worden van meer andere onafgezaagde paalhoofden op dit ſtrand.

Den 21. en 22. *October* 1810.

Woei de ſtorm, uit het zuid-westen, waar door onder anderen, aan de noordzijde van 't *Zuidwaardschhoofd*, een gat in het matwerk geſlagen werd, waar bij de verlorene grond ongeveer 250 ſchaften bedroeg, het zware paalwerk aldaar allerwege vernield werd, en door de toomelooze woede der golven, meer dan 35 lasten Doornikſche ſteen van den ſteenen berm, over het dwarsſtaket heen, naar

boven op het matwerk werden geworpen. Het *Landshoofd* aan den *Westkappelschen* dijk, verloor hier bij 35 kapitale stukken, zoo palen als gordingen enz.

Den 14. en 15. *December* 1810.

Stormde het uit het westen, waar door het *Landshoofd*, wederom eenige palen enz. en het *Nebbenshoofd* van voren 5 roeden lengte verloor; het *Matthijsfenshoofd* wierd 8 à 9 voeten van den duin gefepareerd. Het *Lijndenshoofd* verloor deszelfs rijsberm aan de zuidzijde, over 17 roeden lengte; het dwarsstaket aan de noordzijde van het *Zuidwaardschhoofd* verloor 5 roeden aan den noordkant, benevens deszelfs rijsberm: het enkelhoofd van *Borsselenshoofd*, leed mede veel schade enz.

Den 28. en 29. *November* 1811.

Met deze stormen zijn er veel hoofden op het zuiderstrand van den duin ontworteld, en eenige schade, in de rijs- en kramwerken, van den *Westkappelschen* dijk ontstaan.

Den 14. en 15. *Februarij* 1812.

Met deze stormen uit het westen, wierd

de

de duin op het zuiderſtrand van *Walcheren* door de golven en rolzeeën aanmerkelijk aangevallen, en verſcheidene paalhoofden andermaal van den duin ontworteld.

Den 28. *Augustus* 1812.

Woei de ſtorm uit het west-noordwesten en verhief de vloed zich op het noorderſtrand van *Walcheren*, tot aan de teeên der duinen. In de kramwerken, aan den *Westkappelſchen* dijk had men zeer veel ſchade: de onafgezaagde paalhoofden, als onder anderen *Prinſen-*, *Pous-*, *Bijlevelds-* en *Lijndenshoofden*, ondergingen insgelijks gevoelige verliezen.

Den 18. *Februarij* 1813.

Stormde het uit het west-zuidwesten en westen, waar door de nog onafgezaagde paalhoofden, als *du Pons-* en *Lijndenshoofden*, zeer groote rampen ontvingen. ook ſchenen de ſtaket paalhoofden, als *Boddaerts*, *Nebbens-* en *Matthijsſenshoofden* veel geleden te hebben: het ſtrand en duin was aldaar zeer aangevallen en verminderd; de ſteile kleikanten van het ſtrand zijn er moeten worden afgevlakt en met rijswerk verzekerd. Men be-

kwam hier en daar aan den *Westkappelſchen* dijk in de kram- en rijswerken, mede eenige ſchaden.

Den 11. *October* 1813.

Stormde het uit het westen, waar bij de zeeweringen van het Eiland *Walcheren* veel ſchaden bekwamen, bijzonder de kram- en rijswerken, het duin op het zuiderſtrand leed hier bij zeer veel, de golven bereikten de kruinen van de zuidernollen te *Westkappelle*. Het water vloeide ook op den kapitalen nieuwendijk, aan de *Zuidkraaijerpolder*, in *Zuidbeveland*, terwijl het buitentalud van den ouderdijk op het zuideinde des Polders tot in de kruin toe werd weggeſlagen; het noorderſtrand van *Walcheren*, waar thans alle de kapitale hoofden waren afgezaagd, leed hierbij niets.

Den 17. en 18. *October* 1813.

Woei het een ſtijve westelijke wind: door de buitengewone zwaar aanloopende landzeeën langs de noordkust van *Walcheren*, even of dezelve door een hevigen ſtorm wierden bewogen, ontving de *Westkappelſche* dijk in deszelfs zeeweringen benoorden het *Zuidwaardsch*

waardschhoofd, eene ramp, die van beneden den berm aan de tee, tot in het talud 3½ roeden breedte doorging, ter diepte van 3 voeten, over eene lengte van 4 roeden, gelijk 42 schafften grondverlies, zonder de defensie.

Den 17. *November* 1813.

Stormde het uit het westen: 't *Landshoofd*, *Huisfen de Kattendijkes-* en 't *Kruishoofd* enz. bekwamen aanmerkelijke schaden.

Den 28. *Januarij* 1814.

Had men langs den noordkant van *Walcheren* veel drijfijs: de *Westkappelsche* dijk scheen er aan alle kanten mede bezet te wezen, waardoor de werken aldaar buitengemeen wierden beschadigd; onder anderen verloren de rijswerken aan dien dijk eene oppervlakte van niet minder dan 540 vierkante roeden, en de kramwerken over 1000 roeden lengte, 300 vierkante roeden oppervlakte; van welke beide werken ⅓ gedeelte geheel was geruineerd, ⅛ voor de helft, en ⅓ slechts voor een derde gedeelte. Den 29. dezer maand volgde op dit alles een vliegende storm uit het west-noordwesten en eene zeer hooge zee, die te *West-*

kappelle op fommige plaatfen tot in de kruin des dijks rolde, en waar bij de kramwerken, wederom een verlies van circa 200 vierkante roeden ondergingen: het noorderftrand noch de afgezaagde werken op hetzelve, fcheen bij dit alles niets of nietsbeduidends te hebben geleden, dat te meer opmerking verdient, daar de kust met ijs was bezet geweest; die aan de zeeweringen der naburige dijkaadje zoo veel gekost had.

Den 11. *Januarij* 1815.

Vloeide het zeewater op het noorderftrand van *Walcheren* tot 15 à 16 voeten, waar door de golven ieder oogenblik de teeën der duinen bereikten: men bekwam hier door echter geene verdere fchade aan dat ftrand, dan dat het ftuifzand van den zoom der duinen, door de ftroofchermen enz. opgevangen, meest al was geroofd, en naar beneden gehaald; de werken zelve leden niets Maar het zuiderftrand van *Walcheren* leed hier bij veel verlies: het duin was genoegzaam overal aangevallen en afgenomen, tot 6 à 8 voeten.

Den

Den $\frac{27}{28}$. *Maart* 1815.

Stormde het uit het west- zuidwesten, en bragt deze ſtorm eene zeer hooge kolom water aan den wal, die binnen gaats tot tweemaal de hoogte van gewoon hoog water met dood tij is waargenomen: de duinen op het zuiderſtrand wierden andermaal ſteil aangezet, en ſommige paalhoofden, wederom van den duin ontworteld; ook waren de duinen bij en nevens *Nebbens-* en *Matthijsſenshoofdjes*, en achter het ongedefendeerde ſtrand, ten oosten dezelve aanmerkelijk afgenomen: het *Zuidwaardschhoofd* verloor bij dezen ſtorm 22 ſtuks voorname palen, doch het eigenlijke gedefendeerde noorderſtrand, noch de afgezaagde zeeweringen leden geene ſchade, immers vinden wij in de rapporten er zelfs den ſchijn niet van.

Den 14. *April* 1815.

Woei het een onſtuimige wind, uit het noorden en noordwesten, vergezeld met zwaar aanloopende golven, die de hoogte van 19 à 20 voeten boven gewoon laag water bereikten, waar door het *Matthijsſens-* en het *Nebbens-hoofdje*, van het duin ontworteld wierden, en hier en daar aanzienlijke ſchaden ontſtonden.

Den

Den 30. *December* 1815.

Had men eenen zoo hoogen vloed aan den wal, dat dezelve, aan het ſtedelijk magazijn te *Middelburg* ſlechts 14 duimen lager wierd bevonden, dan de verſchrikkelijke vloed van 14/15 januarij 1808, en dus in hoogte zoo na gelijk ſtond, met den geduchten vloed van 26 januarij 1682. De *Westkappelſche* zeedijk verloor hier bij niet minder dan 200 vierkante roeden kramwerk enz. het duin op het noorderſtrand wierd aangetast, doch dat van het zuiderſtrand veel meer, zoo dat de lengte *der paalhoofden*, welke van het duin op dit laatste ſtrand, wierden ontworteld, gemiddeld 14 voeten bedroeg; terwijl de ontwortelden op het noorderſtrand ſlechts 10⅝ voeten beliepen.

Den 16. en 17. *Februarij* 1816.

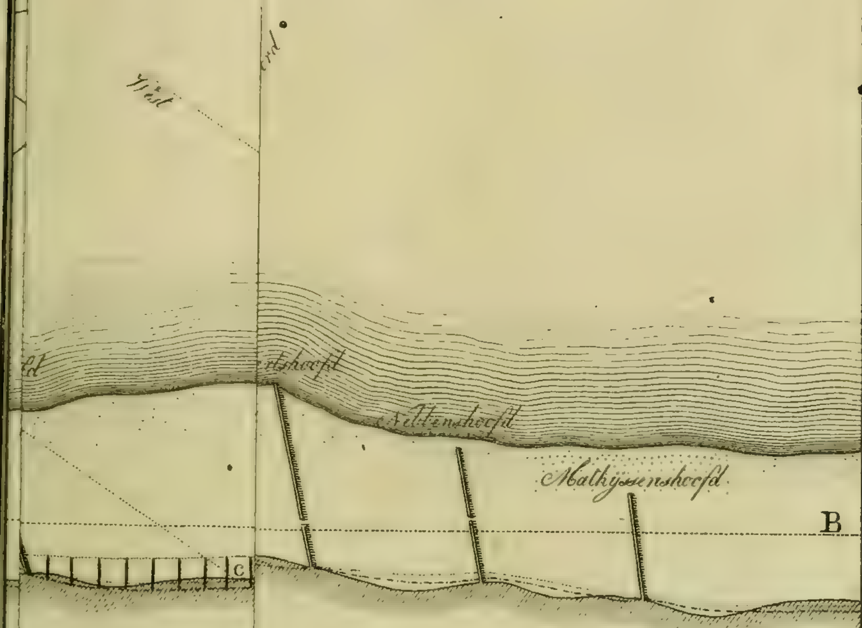
Had men niet minder dan drie hooge ſtormvloeden aan den wal, uit het westen tot het noordwesten; waar bij aan de *Westkappelſche* watering, aanzienlijke ſchaden in de kram-, rijs- en paalwerken ontſtonden, en die niet minder dan op *f* 19,674 : 5 : — geſierd zijn. Deze vloeden, bijna regtſtreeks op het noorderſtrand aanloopende, bereikten de duinsteeën

en

en ontwortelden *sommige* der paalhoofden van hetzelve, ter gemiddelde lengte van 5½ voeten; doch de duinen, tusschen de hooge paalhoofden, op het zuiderstrand van dit eiland wierden ruim wat meerder aangetast, zoo dat de hoofden, die van den duin wierden ontworteld, gemiddeld, 12 voeten lengte beliepen, ofschoon de paalhoofden, hier zoo veel nader bij elkanderen staan dan die op het noorderstrand van dit eiland; wezenlijk even min dan de boven aangehaalde vergelijking van de ontworteling der hoofden, geen sterk bewijs voor de nuttigheid der hooge paalhoofden, in vergelijking van de verlaagde op het noorderstrand! Bedenkt men nu hier bij, de uitwerking der vroegere vloeden, toen ook op het noorderstrand nog geen paalhoofd was afgezaagd, als wanneer dit laatste strand doorgaans meer dan het zuiderstrand leed, dan valt de betere uitwerking der afgezaagde hoofden, bij stormvloeden, nog des te meer in 't oog. Met den noodlottigen vloed van den $\frac{14}{15}$ januarij 1808, wierden de paalhoofden van de duinen op het zuiderstrand, slechts gemiddeld 14 voeten ontworteld, doch die op het noorderstrand gemiddeld $24\frac{2}{15}$ voeten.

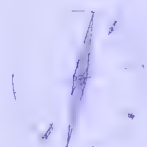

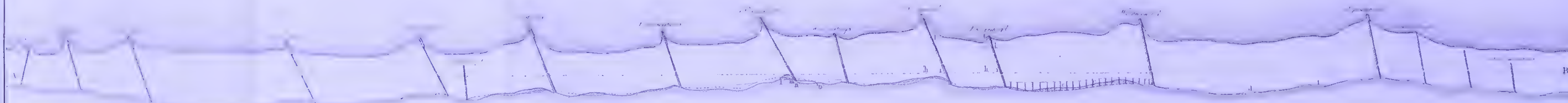
F

A. G. van Prooijen Sculp.

F

D E N O O R D Z E E .

K A A R T

Caland

te Middelburg

G

G [1/4]

Fig 1

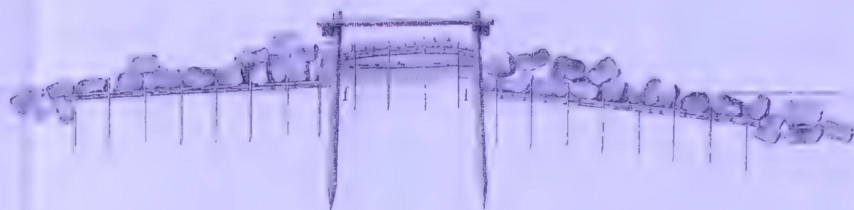

Fig 2

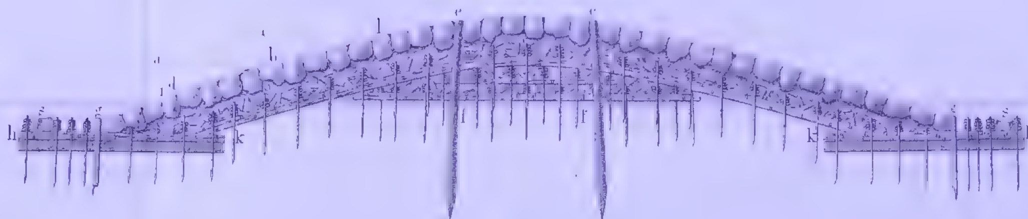

Fig 3

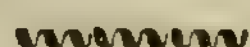
Korte verklaring der bovenstaande Figuren.

Fig 1 Het gepointilleerde gedeelte van dit Paalhoofd is het geen hetzelve met de afzaging heeft verloren; zynde voorts na de afzaging wederom met kespen en slechts met één der twee gordingen verbonden, welke hetzelve alvorens had, gelyk de figuur uitwyst. Welk verbindsel by de hervorming in tonnerronde hoofden, zoo als fig. 2, natuurlykerwijze vervalt.

Fig 2 Toont aan in hoe verre deze Paalhoofden in met steen gedekte ronde Ryshoofden kunnen worden veranderd, behoudende daar van, (het geen by den aanleg van nieuwe hoofden echter geenszins een vereischte is) de twee reyen palen ff en het midden van dien, en voorts zoo veel van het rabat en wederzydsche bermen als geraden zal bevonden worden. De steenkorst, hier ter dikte van 15 tot 20 duimen aangelegd, kan, naar vereischte, tot 3 voeten dikte gaan, de zwaarste steenen daar verwerkende, waar de meeste aanval der golven of ys te vrezen is. De onder de teenen van het hoofd aangelegde steenbermtjes hk kunnen, tot meerder doelmatigheid nog, uit wel in elkander gewerkte rysenkwerken, worden te zamen gesteld moetende als dan de staken tot de betuining niet langer genomen worden, dan dat dezelve even door de onderste wepen heen gaan, waar toe als dan ook veelligt tot meerder ballast twee reyen doornikssche steen (als g) aan iedere zyde buiten de tee van het hoofd zullen moeten gelegd worden.

Uitgegeven te Middelburg by J. van Benthem

ALGEMEENE EN BIJZONDERE
OMSTANDIGHEDEN
VAN DE AANMERKELIJKE
ZONS-VERDUISTERING
OP DONDERDAG DEN VII. SEPTEMBER
1820.

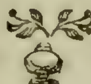
BEREKEND EN ONTWORPEN

door

J. P. BOURJÉ,

LID VAN HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP
DER WETENSCHAPPEN,
TE *MIDDELBURG*.

Aan wien het Genootſchap, ter betooning van deszelfs genoegen over deze mededeeling, de ZILVEREN MEDAILLE heeft aangeboden.

ALGEMEENE EN BIJZONDERE
OMSTANDIGHEDEN
DER GROOTE
ZONS-VERDUISTERING
OP DEN VII.DEN SEPTEMBER 1820.

In de maand Maart dezes jaars 1818 aan het veel geacht ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN hebbende aangeboden eene teekening van de schijngestalten der door mij gevondene en voor ons Vaderland zoo aanmerkelijke Zons-verduistering van den 7den *September* 1820, ontworpen voor vier onderscheidene Steden, gaf ik daar bij mijn voornemen te kennen, om, bij meerdere ruimte van tijd, de algemeene en bijzondere omstandigheden van dit verschijnsel verder na te sporen: het is de uitslag van dit onderzoek, nevens de beloofde beschrijving en verklaring, die ik thans wil mededeelen.

Ik heb de berekening gedaan en het meetkunstig ontwerp gemaakt volgens de *Nieuwe Eclipti-*

tische Tafelen van den Heer J. DE KANTER, *Phil.z.* een werk dat ten vollen verdient meer algemeen bekend te zijn, dan tot nog toe plaats heeft: daar ik tot mijn leedwezen bemerkt heb dat 'er kundige liefhebbers gevonden worden, die hetzelve niet, of slechts oppervlakkig kennende, misschien nog weinig vertrouwen op de naauwkeurigheid dier Tafelen en der daar op gegronde bewerkingen schijnen te stellen. Ik geloof dus dat het niet ongepast zal zijn deze Tafelen hier nog wat nader te leeren kennen, te meer, daar dit eenigermate tot een blijk van de deugdelijkheid mijner eigene bewerkingen zal kunnen strekken.

De *Nieuwe Ecliptische Tafelen* dan, zijn getrokken uit de verbeterde Maans-tafelen van MAIJER. Het verschil bestaat daarin, dat de Argumenten derzelve niet in teekens, graden, minuten, enz. maar in decimalen zijn gesteld; dat alle die Argumenten reeds gevormd gegeven worden, terwijl de Tafelen ook zoodanig zijn ingerigt dat men, onafhankelijk van de lengte van Zon en Maan, den tijd der Conjunctien en Oppositien aanstonds vindt. Overigens zijn alle de vereffeningen, die men moet toepassen, altijd bij te tellen; waardoor dan ook de mogelijkheid om in misslagen te vervallen, grootelijks wordt weggenomen.

En

En wat derzelver naauwkeurigheid betreft, hier omtrent meen ik mijne lezers naar het werkje zelve te mogen verwijzen: zij zullen daar in zien, dat, overeenkomstig des Schrijvers doel, in dit opzigt slechts een weinig der uiterst strenge naauwkeurigheid aan het gemak is opgeofferd. Ik voor mij, beroep mij hier op de ondervinding, als de beste leermeesteresse; deze heeft mij nu, gedurende de vijftien jaren, de deugdelijkheid en juistheid dier Tafelen genoegzaam bewezen: trouwens, alle Eclipsen, die ik daarmede ontworpen heb en vervolgens heb kunnen waarnemen, zijn, in alle bijzonderheden, juist uitgekomen; en, in zeer enkelde en de meest ongunstigste gevallen, is het verschil nooit grooter dan 2 minuten tijds geweest; een verschil dat, ook bij de allerstrengste en langwijligste berekeningen, uit de beste Maans-tafelen afgeleid, nog wel eens even zeer voorkomt.

Toen wijlen mijn vriend, de weleerw. Heer VAN HOEK zijne *Geschiedenis van den Watervloed des Jaars 1808* schreef, en daarin een verhaal gaf van alle de Watervloeden van vroegere Jaren, verzocht zijn Eerw. mij, de Nieuwe of Volle Manen, welke vóór of na den tijd dier vloeden hadden plaats gehad, te willen berekenen: ten einde daaruit te kunnen zien, of die vloeden al

dan niet bij springtijen waren voorgevallen. Ik berekende die dan uit de Tafelen van LA LANDE, welke ook die van MAIJER zijn, en te gelijk uit de *Nieuwe Ecliptische Tafelen* van den Heer DE KANTER, om alzoo deze laatsten eens te toetsen. Op deze wijze had ik reeds de Nieuwe en Volle Manen van een groot getal Jaren van ettelijke eeuwen, dubbeld berekend, en ik vond zoo veel juiste overeenstemming in beider uitkomsten, dat ik voor alle de volgende jaren, de tafelen van LA LANDE varen liet, en mij, met alle gerustheid, aan de andere, die eene veel kortere en meer gemakkelijke rekening gaven, gehouden heb.

Ik erken dat men van een meetkunstig ontwerp niet alle de uiterste naauwkeurigheid van eene strenge berekening, kan verwachten.— Maar welk liefhebber der Sterrekunde, die deze verhevene wetenschap niet als zijne hoofdbezigheid beoefent, heeft den noodigen tijd, het geduld en de bekwaamheden, die tot zulk eene hoogst langwijlige en zeer ingewikkelde berekening vereischt worden? waarin, bovendien, het begaan van misslagen zoo mogelijk is. En hoezeer wordt deze arbeid nog verzwaard, wanneer men ook de algemeene bijzonderheden eener Eclips wil nasporen, of alles wil berekenen wat noodig is, om op eene wereldkaart het spoor te trekken, het welk de scha-

schaduwkegel der Maan op den Aardkloot zal beschrijven, waar uit men zoo veel fraais kan afleiden, zoo als ik het een en ander straks zal doen. De liefhebbers der Sterrekunde zijn dus dank verschuldigt aan den heer DE KANTER, wiens vernuft middel gevonden heeft, om, door eene zeer kleine opoffering van eenige naauwkeurigheid, die, in de meeste gevallen, onmerkbaar, en in de ongunstigste, niet hinderlijk wezen kan, en door zijne verbeterde handelwijs der Projectien, dat alles tot zulk eenen verwonderlijk hoogen graad van eenvoudigheid, kortheid en gemakkelijkheid te brengen. — Geen wonder dat twee beroemde Hoogleeraars in de Wis- en Sterrekunde, aan wien hij zijn werkje, vóór dat het gedrukt werd, ter beoordeeling aanbood, hetzelve met hunne volkomen' goedkeuring en lofspraak vereerden. — Geen wonder dat het ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN de opdragt van hetzelve, met genoegen aanvaard, en den verdienstelijken Schrijver met het buitengewoon eeregoud bekroond heeft.

Eindelijk zal men, bij de verbeterde handelwijs der Projectien, die daarin geleerd wordt, wanneer men met alle mogelijke wiskunstige netheid werkt, en daarbij eene groote duizenddeelige schaal gebruikt, (zijnde de mijne van 17 Nederlandsche

 duimen

duimen (*centimeters*,) het zeer gemakkelijk tot eenen vrij hoogen trap van naauwkeurigheid kunnen brengen; zoo als straks nog nader blijken zal.

Met deze Nieuwe Tafelen dan, zal men, door de enkele optelling van slechts twee getallen, voor elke maand herhaald, niet alleen alle de Nieuwe en Volle Manen, maar ook alle mogelijke en zekere Zon - en Maan - Eclipsen, die daarbij kunnen voorvallen, *aanstonds* vinden. — Eene kleine en even gemakkelijke benadering, zal den tijd der ware Conjunctie of Oppositie, op een groot half uur na, bepalen; en aldus zal men, met zeer weinig moeite, in weinige uren, de Nieuwe en Volle Manen en de daarbij voorvallende Eclipsen voor verscheidene jaren kunnen vinden.

Dus had ik reeds, in den jare 1804, alle deze verschijnselen voor 12 jaren, deels voorloopig, deels geheel berekend. Mijne nasporingen liepen tot in 1816; en in den winter van dat jaar, beving mij de lust om dezelve verder voort te zetten. In drie avonden bragt ik het tot bij het jaar 1840, en bij deze gelegenheid scheen mij de Eclips van den 7den September 1820 voor ons Vaderland zeer aanmerkelijk te zullen zijn; waarom ik die dan ook aanstonds meer uitvoerig berekend en ontworpen heb. De uitslag overtrof mijne verwach-

wachting, daar ik dezelve voor de noordoostelijke deelen van ons Vaderland ringvormig vond. Ik deelde mijne ontdekking mede aan mijnen vriend, den Heer DE KANTER, met verzoek om die, tot meerdere zekerheid, ook eens te willen berekenen: zijn Ed. voldeed hier aan, en de uitkomsten van onzer beider berekeningen stemden, in alle bijzonderheden, volmaaktelijk overeen.— Hij verzocht mij toen om ook voor *Leijden* eene afzonderlijke teekening van dezelve te ontwerpen, om die aan een' Hoogleeraar van zijne kennis, op de Universiteit aldaar, te zenden: ik heb dit gedaan, en de Heer DE KANTER gaf er insgelijks kennis van aan den Heer CANTZLAAR te Rotterdam, met de uitnoodiging om deze Eclips, ook eens, op zijne bijzondere wijze, te berekenen; zoo als die Heer ook gedaan, en ons de uitkomsten gemeld heeft, welke, met de door mij gevondene, zeer wel overeenstemden.— Dit een en ander had plaats, vijftien maanden vóór dat ik de meer uitvoerige teekening van de schijngestalten, aan het ZEEUWSCH GENOOTSCHAP aanbood. Het is dus niet onmogelijk dat men in Holland, door deze onderlinge mededeeling, op de aanmerkelijkheid van dit verschijnsel eerst opmerkzaam geworden is: schoon ik mij de eer der eerste vinding niet wil aanmatigen.

Mijne

Mijne berekening geeft de volgende uitkomsten:

De *ware* tijd der Conjunctie of Nieuwe Maan, *op den Loopkring*, voor *Amsterdam*, 's namiddags, ... ten 2 U, 13 m. 16 sec.

Doch op de Ecliptica valt zij 4 m. 48 sec. vroeger voor, dus . . . . ten 2 — 8 — 28 —

Als dan is:

De standhoek, of hoek van den breedte-cirkel op de Ecliptica, met den Meridiaan, *oostwaards*	22°,727
De *noordelijke* declinatie der Zon . .	5°,992
De hoek van den conjunctie met den breedte-cirkel *ten oosten* . . . . De hoek van den Maansweg met eene loodlijn op den Conjunctie-cirkel getrokken, en *ten noorden* dier loodlijn	2°,831
De afnemende *Noorder*-breedte der Maan	44′,53
Maans Uurbeweging, op haren loopkring	29′,58
waar afgetrokken die der Zon	2′,43
Rest de Uurwinst der Maan.	27′,15
Maans halve Middellijn	14′,70
Die der Zon	15′,91
Horizontale parallaxis der Maan	53′,84
waar af, die der Zon	0′,14
Blijft voor de straal van Projectie . . .	53′,70

Het

Het meetkunstig ontwerp nu, met alle mogelijke scherpte en naauwkeurigheid gemaakt zijnde, voor mijne vaderstad *Middelburg*, voor *Amsterdam*, *Groningen*, *Gottingen*, en voor *Petersburg*, en de phases vervolgens op den verticaal van elke dezer plaatsen zijnde overgebragt, geeft de afbeelding van de *ware* schijnvertooning der Eclips. Men ziet dezelve, op de helft mijner schaal verkleind, op de hier achter gevoegde plaat voorgesteld.

Bij deze afbeeldingen wordt de Zon als stilstaande verbeeld, en de gansche beweging tot de Maan alleen overgebragt, die, langs de kromme, in uren en van 10 tot 10 minuten afgedeelde, lijn, over de Zon henen, haren schijnbaren weg neemt. Door het middelpunt der Zon is eene loodlijn getrokken, welke den *verticaal* verbeeldt, en regthoekig op deze laatste, eene andere lijn, zijnde de *almucantarath* of hoogte-cirkel, die altijd evenwijdig aan den horizon is: beide deze lijnen kan elk zich ligtelijk bij de Zon zelve voorstellen, en daarop alles afpassen. Als men nu uit lantaren-hoorn, gevernischt papier, of iets dergelijks, een net rond schijfje snijdt, juist ter grootte als de Maan in de figuur, en hetzelve, met zijn middelpunt, langs den krommen Maansweg voortschuift, dan zal men, op het Zonnebeeld,

van

van oogenblik tot oogenblik, de *ware* vertooning der phases zien, en deze dus, voor elke willekeurige minuut kunnen nasporen.

Volgens mijne eerste Projectie, was in de teekening die ik het ZEEUWSCH GENOOTSCHAP aangeboden heb, de Maan voor *Amsterdam*, *geheel* op de Zon gebragt.— De kundige Heer GREVE, een ijverig liefhebber der Sterrekunde aldaar, heeft dit anders gevonden; blijkens een berigt, geplaatst in den *Algemeenen Konst- en Letterbode*, van den 3den April 1818; waar in zijn Ed. tevens de uitkomsten zijner strengere en trigonometrische berekeningen opgeeft; die, zoo als men zien kan, anders zeer weinig van de mijnen verschillen. Dit maakte mij opmerkzaam, te meer, daar die Heer zich nog op andere overeenkomsten beriep. Ik geloofde dus inderdaad eenen kleinen misslag begaan te hebben; doch was wel verzekerd dat deze niet in mijne *berekening* schuilde, en dat zij dus in de *Projectie* te zoeken was: hierom heb ik die dan ook geheel op nieuw ontworpen, doch ik kreeg, in alle bijzonderheden, wederom dezelfde uitkomsten; en zag daar in een bewijs, zoo van de juistheid mijner bewerkingen, als van den hoogen trap van naauwkeurigheid die de verbeterde handelwijs der Projectien geven kan.

Ein-

Eindelijk toch, vond ik *iets*, er was, namelijk, *bij het overbrengen der phases op den verticaal,* (het welk toch de eenige *ware* schijnvertooning voor eene plaats kan opleveren ,) voor *Amsterdam*, eene zeer kleine vergissing ingeslopen in twee punten ,, die zeer nabij elkanderen waren, en welke de hoeken moesten bepalen. Dit verbeterd zijnde, gaf eene ongevoelige mindere kromming aan den schijnbaren Maansweg : en nu vond ik ook de Maan aldaar *niet geheel* op de Zon. Het verschil was echter zeer gering, de *grootstmogelijke* verduistering, in het algemeen, wanneer de Maan geheel op de Zon is, vond ik als voren, weder $11\frac{1}{5}$ duimen ; en nu was de grootste verduistering voor *Amsterdam*, $11\frac{1}{10}$ duimen ; zoo als ook op de Plaat te zien is.

Voor *Groningen* echter, heb ik geen den minsten misslag kunnen bespeuren : hier bleef de Eclips ringvormig ; zoodanig, dat het bovenste of noordoostelijke deel van den ring, zeer na $\frac{1}{3}$ van het onderste zuidwestelijkst gedeelte uitmaakt. Ik blijf dus, ten aanzien van den korteren afstand der middelpunten, nog van den Heer GREVE verschillen : en naardien de breedte der Maan, op het oogenblik der Conjunctie, in het tegenwoordig geval, wel het meest moest afdoen, zoo zoude men de door mij gebruikte *Nieuwe Ecliptische*

Ta-

Tafelen, waarin slechts eene enkele de gezochte Maans-breedte, zonder verdere vereffeningen opgeeft, (die in andere Maans-tafelen zoo menigvuldig zijn,) in dit opzigt, wel eens kunnen verdacht houden: doch ik kreeg toen, juist van pas, de *Connaissance des tems*, voor 1820, waardoor ik in staat was, om, uit de daarin voorkomende dagtafelen voor de maand September, de breedte der Maan, in het oogenblik der Conjunctie *op den Loopkring*, zoo als hier vereischt werd, ten strengste te berekenen. Ik vond toen slechts een verschil van naauwelijks 2 secunden, welke op de duizenddeelige schaal herleid zijnde, nog geene 0,6 konden geven, en dus hier ook van geenen merkbaren invloed zijn.

In die zelfde *Connaissance des tems* voor 1820, wordt echter deze Eclips voor *Parijs* vrij slordig opgegeven, en schijnt zelfs eenigzins verkeerd berekend te zijn: waarvan zich elk kan overtuigen, daar, niet alleen de breedte der Maan, in het oogenblik der Conjunctie, die men in dat werk gewoon is bij de Eclipsen op te geven, en aldaar ook bij de anderen gemeld staat, bij deze alléén verzuimd is aan te teekenen; maar ook de tijd der Conjunctie, pag. 7, ten 2 U. 7,4 min. is gesteld; terwijl zij, in de maand September, pag. 104, van onder, ten 2 U. 1 min. wordt opgege-

ge-

geven, zoo als zij, bij eene strenge berekening, uit die tafelen zelve gedaan, ook op ettelijke secunden na is. Wanneer men, uit die zelfde tafelen van September, deze Eclips berekent en voor *Parijs* ontwerpt, alsdan vindt men het begin ten 12 U. 39 min.; het midden ten 2 U. 7 min., het einde ten 3 U. 33 min.; en de grootheid nagenoeg 10¾ duimen: zoo dat in de *Connaissance des tems* het begin 8 minuten te laat gesteld is. Men ziet dus wederom dat men zich niet altijd op de uitkomsten van berekeningen der meest geachte sterrekundige dagtafelen volkomen kan verlaten.

Ik heb het onnoodig geacht hier meerdere afbeeldingen der phases, voor andere plaatsen, bij te voegen, wijl dezelve genoegzaam kunnen afgeleid worden uit de hier achter gevoegde Kaart, waarvan ik straks nader zal spreken.

Het *begin* der *algemeene Eclips*, of voor de Aarde in het algemeen, gerekend volgens den tijd van *Amsterdam*, valt voor 's morgens ten 11 U. 40 min.

Het *begin* der algemeene *centrale* Eclips 's namiddags......	— 1 —	12 —
Het *einde* van dezelve........	— 3 —	24½ —
en het *einde* der algemeene Eclips	— 4 —	56½ —
Het *midden* is hier juist tusschen beide in gelegen, en heeft dus plaats	— 2 —	18¼ —

Vroeger of later dan deze tijdstippen, zal er nergens iets van kunnen gezien worden.

Op de Kaart zijn alle de Landen en plaatsen der Aarde vertoond, waar dit Verschijnsel zal zigtbaar zijn. — Deskundigen kennen de moeijelijkheid, of liever de onmogelijkheid om een zoo aanmerkelijk gedeelte van den ronden Aardbol, naar waarheid, op een *plat vlak* uitgebreid, te verbeelden. De *stereographische* Projectie van hetzelve, zoo als ik ze hier gebruikt heb, scheen mij de beste te zijn, wijl zij de ware gedaante der Landen het minste bederft. Zij heeft echter het ongemak, dat zij de gewesten, naar mate zij verder van de Pool verwijderd zijn, of nabij den buitenrand komen, meer en meer vergroot, zoo dat de landen, die nabij, en vooral die onder den *Equator* liggen, bijna eens zoo groot verbeeld moeten worden, dan die welke digt bij of onder de Pool zijn. — Men moet dit dus wel in het oog houden: doch dit onvermijdelijk gebrek heeft hier echter geen den minsten invloed op het gebruik, noch op de nasporingen die men uit de Kaart zal willen afleiden. —

De breede, ligt geschaduwde, kromme band gaat over alle de plaatsen der Aarde, waar de Eclips zich *annulair* of ringvormig vertoonen zal. — De lijn midden in dien band, is eigenlijk het

het spoor der verlengde as van den schaduwkegel der Maan. Alle de plaatsen waar over zij henen gaat, zien de Eclips *centraal*, of de middelpunten van Zon en Maan voor een oogenblik op elkanderen, en dus de Zon in de gedaante van eenen, overal even breeden, helderlichtenden ring, hetwelk eene zoo fraaije als allerzeldzaamste vertooning, voor eene bijzondere plaats, oplevert.

Men ziet op de Kaart, dat dit spoor der verlengde Maan-schaduwe eerst op den Aardkloot komt nabij de Noord-pool, boven den parallel van 80 graden breedte. Zij loopt voort door het onbekende noorden, over het noordoostelijk deel van *Groenland*, door de IJszee, tusschen *Ysland* en *Noorwegen*, en, nabij de kusten van *Denemarken*, door de Noordzee, en komt, aan den mond der rivier *de Weser*, op het vaste land van Europa.

Van daar gaat zij over *Bremen*, *Hamelen*, *Gottingen*, *Eisenach*, *Smalkalden*, en over *Neustad*, tusschen *Regensburg* en *Munchen*: in Italië over *Udina*, *Aquileja* en *Grado*, alwaar zij in de *Venetiaansche Golf* valt; zij loopt nog over den oostelijken uithoek van Italië, over *St. Lucia*; voorts langs en over de zuidwestelijkste kust van het Eiland *Candia*, door de Middellandsche Zee, over de *landengte van Suëz*, in *woest Arabië*;

rabië; alwaar zij, op een korten afstand van de Perzische Golf, bij Zons ondergang eindigt.

Evenwijdig met dit spoor der Maan en met den geschaduwden band, zijn nog vijf andere kromme lijnen getrokken, die de grootheid der verduistering, van 9 duimen over de Noord-en over de Zuidzijde der Zon, en voorts van 6 en van 3 duimen, benevens de uiterste raking der randen van Zon en Maan, aantoonen, voor alle de plaatsen waar over zij loopen.

Alle deze kromme lijnen worden doorsneden van een aantal andere lijnen, die zich alle in de Noord-pool zouden kruisen.— Dit zijn eigenlijk *Uurlijnen*, aan welker benedeneind het uur, met romeinsche cijfers is gesteld. Alle de plaatsen, door welke deze lijnen gaan, zullen *het midden* der Eclips zien, op het uur dat de uurlijn aanwijst, en wel volgens den tijd dier plaatsen zelve.— Met behulp van deze Uurlijnen, kan men het midden der Eclips, voor alle plaatsen die men wil, vrij juist, op 5 à 6 minuten na, bepalen, zoo als wij met eenige voorbeelden zullen aantoonen.

Amsterdam, dat zeer nabij de lijn der annulaire Eclips ligt, is niet ver van de lijn van 2 uren. Als men nu den afstand van die Stad tot aan deze uurlijn, volgens den loop van het Schaduw-spoor, neemt, en, in die zelfde strekking, tusschen de

2 en 3 uurs-lijnen afpast, (de vergrootende evenredigheid in aanmerking nemende,) zal men die omtrent $\frac{1}{5}$ bevinden. Dus zal Amsterdam het midden zien ten $2\frac{1}{5}$ uur, of 2 uren 12 minuten, het geen met de bijzondere berekening voor die plaats juist overeenkomt.

Gottingen, op het spoor der centrale Eclips, tusschen de 2 en 3 uurslijnen gelegen, is ongeveer $\frac{6}{10}$ van de eerstgenoemde lijn af: bijgevolg is het midden aldaar omstreeks 2 u. 36 min.

Petersburg ligt zeer nabij en vóór de lijn van 4 uren: zoo dat het midden aldaar omstreeks 3 uren 57 min. zal voorvallen: terwijl de grootheid der verduistering, volgens de lijnen op de kaart, ruim 9 duimen over het zuidwesten der Zon bedragen zal.

Aldus kan men den tijd, benevens de grootheid der verduistering, voor alle andere plaatsen nasporen; ook voor zulke die niet op de Kaart aangewezen zijn; men heeft dezelve slechts daarop aan te stippen, volgens hunne lengte en breedte, die men van elders bekend kan hebben, en die men op den eersten Meridiaan van *Ferro* herleiden moet, volgens welken de Kaart gemaakt is.

Eindelijk worden alle de evenwijdige kromme lijnen van het spoor der Maan-schaduwe, aan

 hare

hare einden, bepaald, door eene andere om de pool gebogene lijn, gaande over alle de plaatsen die het *midden* der Eclips zullen zien bij den opgang of bij den ondergang der Zon, zoo als daarbij staat aangeteekend. Zij loopen tusschen twee andere krulvormige lijnen, welke de plaatsen aanwijzen waar het *begin* en het *einde* bij den op- en bij den ondergang voorvalt. — Deze twee lijnen, altijd van eene zonderlinge gedaante, hebben hier, zoo als meestal plaats heeft, de figuur eener kromgebogene uitgerekte 8, waarvan het kruispunt of de knoop zich aan de overzijde der pool bevindt, en bij welken knoop men drie snijpunten, en, bovendien, nog drie raakpunten onderscheiden moet.

Op den parallel van 84°, 0′, 29″, (het complement der Zons-declinatie bij de Eclips), gaat de Zon op dien dag niet onder, maar schuift te middernacht slechts langs den horizon voort. Op dezen parallel moeten dus de drie kromme lijnen bovengemeld, elk in een bijzonder punt, raken. Het eerste punt *a* is de overgang der lijn van het begin bij Zons opgang in die van het begin bij den ondergang. Desgelijks is het raakpunt *b* het omgekeerde, en doet de lijn van het einde bij den opgang, tot die van den ondergang overgaan: tusschen beide toont het raakpunt *o* den overgang der

lijnen

lijnen van het midden. Op dezen parallel zijn dus drie plaatsen, waar het begin, het midden en het einde der Eclips, in den horizon moet voorvallen.

Het kruispunt *c* is verder van de Pool verwijderd: deze plaats heeft dus eenen, schoon zeer korten, nacht; (de straalbuiging bij dit alles niet in aanmerking genomen zijnde,) hier zal de Zon juist zoo lang onder den horizon blijven, als de Eclips daar ter plaatse duren moet. Zij ziet dus, zoo als de nu nader bepaalde lijnen ook aanwijzen, het begin bij den ondergang; zij mist het midden, en heeft het einde op den volgenden dag, juist als de Zon bij haar opgaat.

De twee andere snijpunten ontstaan door de lijn van het midden, op de doorloopende lijnen van het begin en van het einde. Het eerste punt is tusschen *a* en *c*; deze plaats heeft het begin der Eclips bij Zons ondergang, op dien dag, en ziet daarna het midden bij den volgenden opgang. Het andere punt bevindt zich tusschen *b* en *c*; hier ziet men het midden bij den ondergang, en vervolgens het einde, 's anderen daags, bij den opgang voorvallen.

Schoon nu alle deze plaatsen, op de Kaart, zeer digt bij elkanderen zijn, zoo zijn zij toch, op den Aardbol zelven, aanmerkelijk genoeg van

elkanderen verwijderd. Zij vallen alle in het onbekende noorden, en het is dus onnoodig om dezelve nader te bepalen. Bij sommige Eclipsen echter, kunnen zij veel verder van de Pool verwijderd zijn en in bekende landen vallen. Ik heb dus gemeend dezelve hier ook te moeten aanwijzen, ten dienste der liefhebbers, die de omstandigheden van andere Eclipsen eveneens wilden nasporen: wijl het werk van den Heer DE KANTER, kortheidshalve, er geen gewag van maakt. (*)

Op

(*) Ik herhaal het nogmaals, dat men de straalbuiging bij al het bovengezegde, niet in aanmerking nemen moet, gelijk ook de beroemde LA LANDE, die, in zijn alom geacht werk over de Sterrekunde, alle de genoemde punten, schoon eenigzins duister, aangewezen heeft, er geheel niet aan schijnt gedacht te hebben. — De straalbuiging verhoogt altijd den stand der hemellichten, en doet de Zon, in die noordelijke streken, 8 à 14 dagen vroeger verschijnen, dan zij anders, na den langen nacht van eenige maanden, die men aldaar heeft, zoude doen: zij kan dus, in de nabijheid der polen, een groot verschil geven. Bij onze Eclips is de doling die hier uit ontstaan kan, wel van geen belang; doch wanneer de Zons-declinatie eens 20 of meerdere graden bedraagt, dan zouden de zes punten in *Lapland* of in *Zweden*, in *Rusland*, *Siberië* of in het noorden van *Amerika* kunnen vallen: en dan zoude men het getal minuten welke de straalbuiging den stand der hemellichten, in den horizon aldaar, verhoogt, van het complement der Zons-declinatie moeten aftrekken of bij tellen, om den uitersten parallel te vinden, waarop

de

Op de lijn van het begin bij Zons opgang; ligt de plaats, die het eerst van alle, het begin der algemeene Eclips zal zien. Zij is dus aangewezen ⊙, en ligt in *Hudsons-baai*, nabij de oostelijke kust van *Nieuw-Wallis.*

Desgelijks ligt, op de lijn van het einde bij Zons ondergang, de andere plaats, die het allerlaatste van alle, het einde van dit verschijnsel zien zal. Zij is eveneens aangewezen, en ligt op 39 graden lengte en $5\frac{3}{4}$ gr. noorderbreedte, dienvolgens in *Ethiopië.*

de gemelde punten zijn: ook zoude men dan, om alles ten strengste te bepalen, de uitwerkselen dier straalbuiging, naar gelang der onderscheidene breedten, ook even zeer op de gansche uitgestrektheid der lijnen van het begin, midden en einde, bij den op- en ondergang der Zon, moeten toepassen. —

De knoop der drie lijnen is, bij noorder Zons-declinatie, altijd aan de overzijde der Pool, en wordt, door de straalbuiging, daar nog iets verder van verwijderd. — Wanneer dus de Zon zeer nabij of in den noorder-keerkring is, ten tijde van eene Eclips, die in het tegen over ons gelegen werelddeel moet voorvallen, en dienvolgens, voor Europa, als onzigtbaar wordt gesteld; dan kunnen de gemelde zes punten somtijds op de noordelijkste grenzen van Europa zijn, en men zal dan aldaar, bij, en voor of na de Zons op-of ondergang, eene gedeeltelijke Verduistering hebben, die wel eens zeer aanmerkelijk en zonderling wezen kan, en die echter de oplettendste berekenaars ontsnapt, om dat zij, in onze meer zuidelijke streken, midden in den nacht moet voorvallen.

Alle deze kromme lijnen en punten op de Kaart zijn, met de meeste naauwkeurigheid, afgeleid uit het algemeen *Ortographisch* ontwerp dat ik van deze Eclips gemaakt heb, op dezelfde groote schaal, hier voren pag. 5 vermeld, en volgens de vernuftige handelwijs, die in het meergemelde werk van den Heer DE KANTER, wordt opgegeven. — De liefhebbers zullen nu, met behulp van deze Kaart, het spoor der verlengde Maanschaduwe, volgens de strekking der boven opgegevene plaatsen, als ook de beide uiterste grenslijnen der ringvormigheid, ligtelijk op groote Kaarten van Duitschland, van Italië, enz. kunnen bepalen, en daardoor, in alle die landen, eene groote menigte van voorname en mindere plaatsen vinden, die het verschijnsel ringvormig zullen zien.

Volgens mijne berekening en nasporingen, loopt de grenslijn der *ringvormige* Eclips, in ons Vaderland, over het eiland *Texel*, door de Zuiderzee, in de streeklijn van *Enkhuizen*, *Harderwijk*, *Doesburg*, *Emmerik*, *Rees* en *Wesel*. Alle deze en nabij gelegene plaatsen, zullen de Maan geheel op de Zon, of de inwendige raking der randen zien: diensvolgens is de Eclips ringvormig voor de Provincien *Vriesland*, *Groningen*, *Overijssel*, *Drente*, en het noord-oostelijkst

lijkst gedeelte van *Gelderland* met het kwartier van *Zutphen.*

De *Beverwijk*, *Zaandam*, *Weesp*, *Utrecht* en *Zeist*, *Wijk bij Duurstede*, *Tiel*, *Megen*, *Batenburg* en *Venlo*, benevens alle de plaatsen in derzelver strekking en nabijheid gelegen, zullen, op zeer weinig na, dezelfde schijnvertooning zien als *Amsterdam.*

Desgelijks zullen *ter Neuzen*, *Axel* en *Hulst*, *Dendermonde*, *Brussel* en *Vilvoorden*, *Namen* en *Luxemburg*, met alle de, in die streeklijn gelegene plaatsen, meer of min de phases van *Middelburg* hebben.

Zonderling is het, dat bij deze Eclips het spoor der verlengde Maan-schaduwe juist midden tusschen de Steden *Amsterdam* en *Berlijn* doorloopt; en wel zoodanig, dat beide, de eerstgenoemde ten westen, en de andere ten oosten, eveneens buiten en zeer nabij de uiterste grënslijnen der ringvormigheid liggen. Diensvolgens zal te *Berlijn* een genoegzaam even groot gedeelte der Zon aan de noord-oostzijde verlicht zijn, als te *Amsterdam* aan de zuid-westzijde. Wanneer men dus de afbeelding der phases voor *Amsterdam* het onderst boven keert, dan zal men, geen acht slaande op den schijnbaren Maans-weg, juist

juist de ware vertooning van het midden der Eclips, voor *Berlijn* hebben; die aldaar, volgens de Uurlijnen op de Kaart $\frac{1}{10}$ voor 3 uren, en dus ten 2 U. 54 m. moet voorvallen. Bij nader onderzoek, heb ik ook voor die Stad gevonden: het begin ten 1 U. 27½ m., midden 2 U. 51 m., einde 4 U. 14 m., en de grootheid 11,1 duimen.

Rome, genoegzaam eveneens als *Amsterdam*, ten westen, buiten de grenslijn der ringvormigheid gelegen, zal alzoo ook, op zeer weinig na, dezelfde phases van het midden hebben, en wel, volgens de Uurlijnen, ten 3 U. 12 m. Eene vlugtige Projectie voor die Stad, gaf mij het begin ten 1 U. 43½ min., midden 3 U. 13 m. en het einde ten 4 U. 34 minuten.

Eene dergelijke, voor *Londen*, geeft het begin ten 12 U. 29 m., midden 1 U. 46 m., einde ten 3 U. 12 m., en de grootheid 10,3 duimen: al het welk ook met de aanwijzingen der Kaart overeenkomt.

Deze Zons-verduistering zal, naar alle waarschijnlijkheid, de voornaamste voor ons Vaderland zijn, welke men, in den loop dezer Eeuw, kan verwachten. De Heer GREVE heeft dit reeds aangekondigd in zijne onlangs uitgekomene *Sterre- en Weerkundige berigten voor het jaar* 1819;

op

op grond der berekeningen van den Heer BOEL; te *Rotterdam*, die, met eene onbegrijpelijk geduldige volharding, de elementen van alle Zons- en Maans-verduisteringen, tot in het jaar 2100 toe, uit de zelfde tafelen van den Heer DE KANTER, berekend heeft. Ik heb het handschrift, waarin de resultaten van alle deze berekeningen aangeteekend staan, thans voor mij liggen, en verwonder mij ten hoogsten over 's mans voorbeeldeloos geduld en de naauwgezetheid, die er allerwege in doorstraalt. De daarin aangeteekende uitkomsten zijner berekening onzer Eclips van den 7 September 1820, stemmen volmaaktelijk met de mijne overeen, en geven dus allen grond om ook van de andere eene gelijke naauwkeurigheid te mogen verwachten. Ik heb dan daaruit, zoo veel de tijd gedoogde, alle de nog volgende Zons-verduisteringen dezer Eeuw, met den passer in de hand, nagegaan, maar geene gevonden, die, voor ons Vaderland, de nu beschrevene evenaren, veelmin overtreffen zal.

Voor weinige jaren nog hadden de Sterrekundigen, die van den 9 October 1817 voor de aanmerkelijkste van deze Eeuw, ook voor onze streken, gehouden. Reeds in den jare 1803, heb ik deze, tot mijne oefening, in alle hare bijzonderheden,

na-

nagespoord, en bevonden dat de grootste verduistering, te *Amsterdam*, slechts $10\frac{1}{2}$, en te *Middelburg* $10\frac{3}{4}$ duimen zal bedragen. Op de zuidelijkste grenzen van ons oud, en nu weder vereenigd Vaderland, zoo als te *Doornik*, *Mons*, *Namen*, *Luxemburg*, enz. zal zij meer of min ringvormig zijn, zoo als ook in *Londen.* De verlengde as van den schaduw-kegel, loopt, volgens mijne toenmalige bevindingen, over en langs de zuidelijke streken van *Ierland* en *Engeland*, zeer digt boven *Parijs*, voorts door *Zwitserland*, *Duitschland*, en in *Turkijë* juist over *Constantinopel*, waar voor ik die Eclips toen ook, bij eene nadere Projectie, centraal gevonden heb. Zij gaat verder door *Perzië* en *Indië*, tot in de zuidelijke deelen van *China*; waar het einde, bij Zons ondergang, voorvalt.

Ik besluit met den wensch: dat deze mijn ararbeid aan het ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN en den Beminnaren der Sterrekunde in het algemeen, niet onaangenaam zijn moge, en dat eene gunstige luchtsgesteldheid bij eenen helderen hemel, hun het vermaak verschaffe om dit verschijnsel, in deszelfs gansche duurzaamheid, te kunnen waarnemen; en dus te kunnen zien in hoe ver de uitkomsten met de bere-

ke-

kening over een stemmen. — Ongetwijſeld zullen de Liefhebbers, zoo wel als ik, verlangen, den uitslag dier waarnemingen van onderscheidene plaatsen te vernemen. Ik noodige dus allen uit, om dezelve onderling mede te deelen, het welk, mijns oordeels, zeer gevoegelijk geschieden kan, door die ter plaatsing te zenden aan den *Algemeenen Kunst- en Letterbode*: welk alom geacht tijdschrift, het geen de bevordering en verspreiding van Kunsten en Wetenschappen, en van alles wat daartoe betrekking heeft, als eenen zijner aangenaamste pligten kent, daaraan zeker gaarne de hand zal willen leenen.

ZON - ECLI

OP DEN VII^DEN^ SEPTEMBER 1

Het BEGIN, 's namiddags, *waren tijd* . . . .
Alsdan geschiedt de eerste raking der rande
Maan, *ten westen* van Zons toppunt . .
De Maan komt in den verticaal der Zon . . .
Zij komt geheel op de Zon . . . .
De inwendige raking der randen geschiedt
ten westen van Zons toppunt . . . . . .
Het MIDDEN, of de GROOTSTE VERDUISTERING
Als dan is:
De kortste afstand der middelpunten van Zon
De *grootheid der verduistering* . . . .

Of in honderdste deelen van de oppervlakte d
De breedte van den verlichten ring { van boven / van onderc
Tweede inwendige raking der randen . . . . . .
Zij geschiedt *ten oosten* van het toppunt c

De Maan komt op den almucantarath der Zon

Het EINDE der Eclips volgt . . . .
De laatste raking der randen geschiedt dan te
het toppunt der Zon . . . .

(*) Ook hier voor vindt men eene Tafel onde
den Heer DE KANTER.

(

ZON-ECLIPS OP DEN VII^DEN SEPTEMBER 1820.	te MIDDELBURG.	te AMSTERDAM.	te GRONINGEN.	te GOTTINGEN.	te PETERSBURG.
Het BEGIN, 's namiddags, *waren tijd* . . . . ten	12 Uren 38 min.	12 Uren 43½ min	12 Uren 53 min	1 Uren 11½ min.	2 Uren 40 min.
Alsdan geschiedt de eerste raking der randen van Zon en Maan, *ten westen* van Zons toppunt	op 54¾ graden.	op 56¾ graden.	op 59¼ graden.	op 65¾ graden.	op 87½ graden.
De Maan komt in den verticaal der Zon . . . . ten	2 Uren 6 min.	2 Uren 11 min.	2 Uren 20 min.	2 Uren 38½ min.	3 Uren 58¼ min.
Zij komt geheel op de Zon . . . . ten	. . . .	. . . .	2 Uren 17¾ min.	2 Uren 36 min.	
De inwendige raking der randen geschiedt dan wederom *ten westen* van Zons toppunt	. . . .	. . . .	op 45 graden.	op 81 graden.	
Het MIDDEN, of de GROOTSTE VERDUISTERING heeft plaats ten	2 Uren 7½ min.	2 Uren 12 min.	2 Uren 20¼ min.	2 Uren 38½ min.	3 Uren 56¼ min.
Als dan is:					
De kortste afstand der middelpunten van Zon en Maan . . .	2 *min.* 2,4 *sec.*	1 *min.* 20,6 *sec.*	0 *min.* 35,4 *sec.*	0 *min.* 0 *sec.*	5 *min.* 57,6 *sec.*
De *grootheid der verduistering*	10,8 duimen aan de Noordzijde.	11,1 duimen aan de Noordzijde.	11,2 duimen in het Noorderdeel.	11,2 duimen Centraal.	9,3 duimen aan de Zuidzijde.
Of in honderdste deelen van de oppervlakte der Zonneschijf (*)	0,83	0,85	0,86	0,86	0,69
De breedte van den verlichten ring { van boven of ten noorden	. . . .	. . . .	0 *min.* 28,2 *sec.*	1 *min.* 3,6 *sec.*	
De breedte van den verlichten ring { van onderen of ten zuiden	. . . .	. . . .	1 *min.* 39 *sec.*	1 *min.* 3,6 *sec.*	
Tweede inwendige raking der randen . . . . ten	. . . .	. . . .	2 Uren 23 min.	2 Uren 42½ min.	
Zij geschiedt *ten oosten* van het toppunt der Zon	. . . .	. . . .	op [illegible]½ graden.	op 98 graden.	
De Maan komt op den almucantarath der Zon . . . . ten	{ 2 U. 38½ m. en 3 U. 24 m. }	2 Uren 30 min.	2 Uren 27½ min.	2 Uren 38½ min.	2 Uren 48 min.
Het EINDE der Eclips volgt . . . . ten	3 Uren 31 min.	3 Uren 35 min.	3 Uren 41½ min.	3 Uren 59½ min.	5 Uren 8 min.
De laatste raking der randen geschiedt dan *ten oosten* van het toppunt der Zon	op 89½ graden.	op 91½ graden.	op 92½ graden.	op 90½ graden.	op 103½ graden.

(*) Ook hier voor vindt men eene Tafel onder die van den Heer DE KANTER.

(Te plaatsen tegen over de afbeelding der phases.)

Benthem.

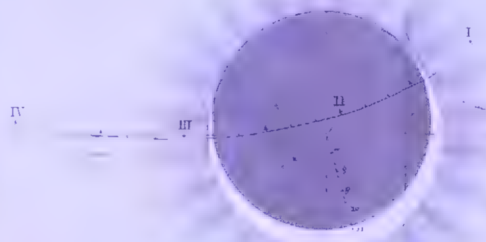
Zon-Eclips

op Donderdag den VII^den^ SEPTEMBER 1820.

Waarschynlyk de aanmerkelykste voor ons Vaderland gedurende deze Eeuw

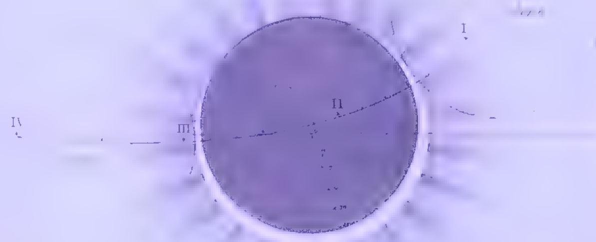
Berekend en ontworpen

Voor MIDDELBURG.

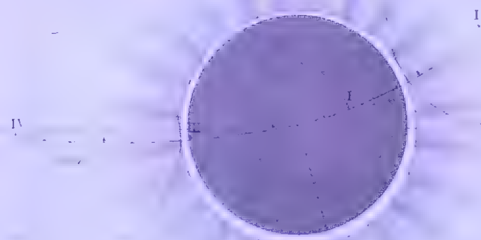
Voor AMSTERDAM.

De Maan bijna geheel op de Zon.

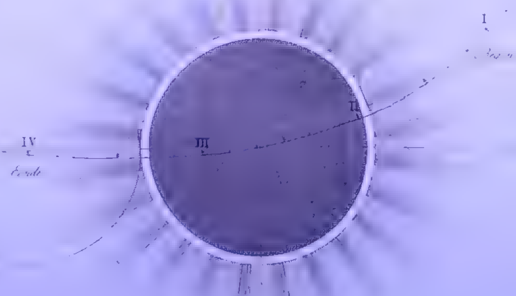
Voor GRONINGEN.

Annulair of Ringvormig

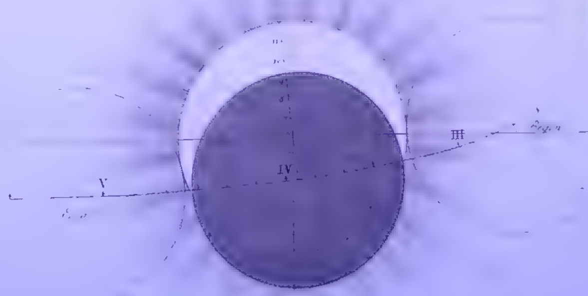

Voor GOTTINGEN.

Centraal.

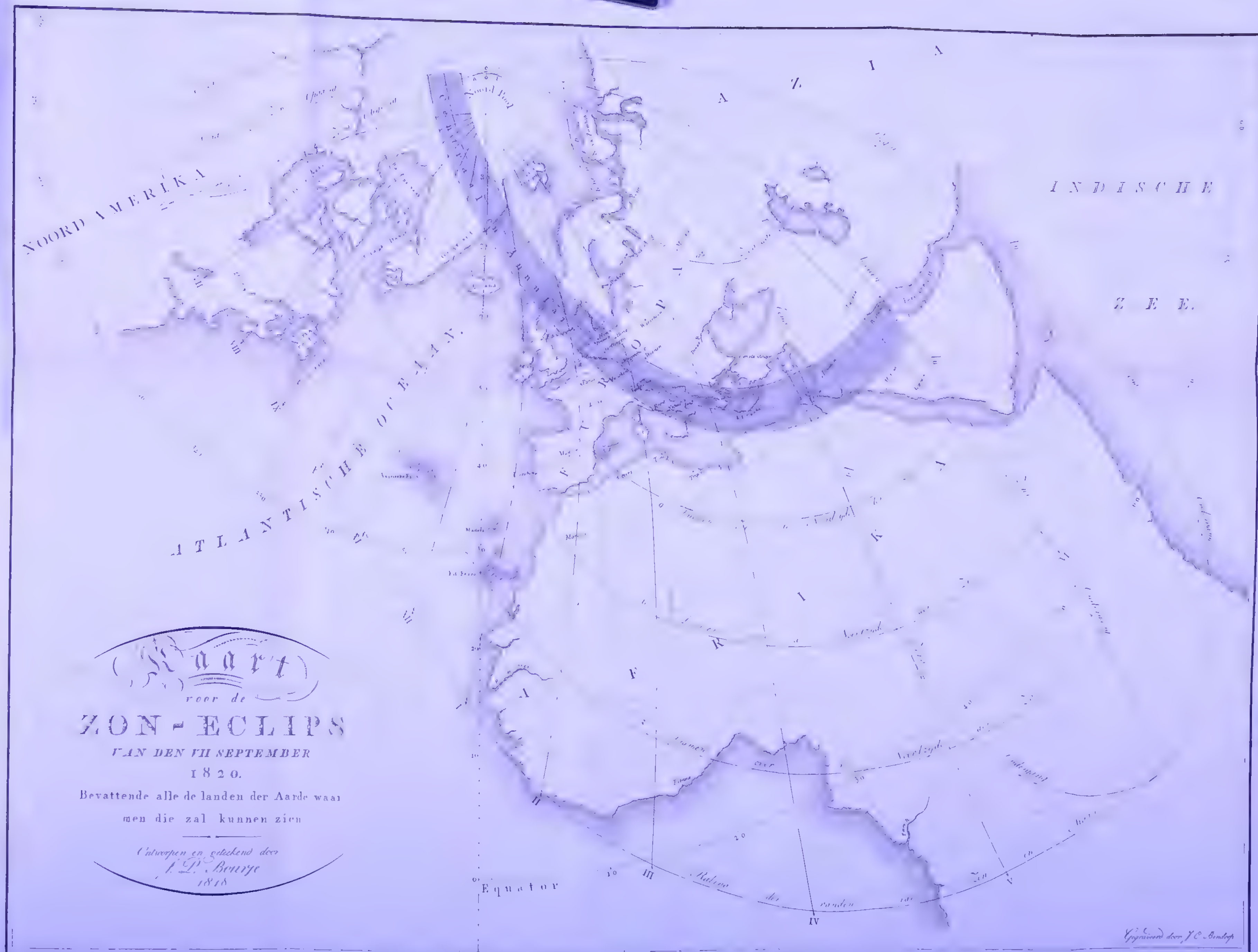
Voor PETERSBURG.

Middelburg

Middelburg, *by*

Uitgegeven te Middelburg, by J. van Benthem.

VERSLAG

AANGAANDE EENE IN HET JAAR 1817 ONTDEKTE GRAFZERK EN EEN DAAR ONDER BEDEKT MENSCHELIJK GERAAMTE IN DE *KOOR-KERK* TE *MIDDELBURG*.

Onder de voornaamste Mannen der dertiende eeuw munten boven vele anderen uit WILLEM DE TWEEDE, Graaf van Holland en Roomsch Koning, en zijn Broeder FLORIS, doorgaans bekend onder den naam van FLORIS DE MOMBOIR, of *Voogd van Holland*.

Beide geboren uit het eerste Huis der Graven van Holland, hebben aan het Land, door hunne dapperheid en staatkundig bestuur, groote diensten bewezen, bijzonder aan Zeeland, vooral aan de Stad *Middelburg* en het Eiland Walcheren.

Beide verdreven de Vlamingen uit dat Eiland.— FLORIS maakte zijnen naam ruchtbaar door de nederlaag, welke hij den Vlamingen toebragt bij *Westkappelle*, en door het gevan-

gen nemen van GUY en WILLEM VAN DAMPIERRE, die het vijandelijk leger aanvoerden.

WILLEM en FLORIS verdedigden Zeeland niet alleen, maar leiden zich ook toe op de beschaving der ingezetenen. Aan *Middelburg* en *Zierikzee* gaf WILLEM bijzondere voorregten: aan geheel Zeeland gaf FLORIS Keuren. WILLEM was bovendien zeer mildadig jegens Kerken en Geestelijken en stelde groot belang in hunne voorbede. De Abdij van *Middelburg* werd door WILLEM vernieuwd en met rijke inkomsten begiftigd; behalve andere Godsdienstige Gestichten, die hij oprigtte, verbeterde en versierde hij *Middelburg*. De Koning had er zelfs een Paleis, 't geen hij bij zijn verblijf in Walcheren gewoon was te betrekken.

Doch helaas! de beide Vorsten leefden te kort voor Zeelands belangen. Beide geraakten in den bloei hunner jaren ongelukkiglijk aan hun einde. — Koning WILLEM, een schoon, jong en dapper Vorst, in het jaar 1256 de West-Vriezen vervolgende, zonk met zijn paard door het ijs, en werd deerlijk door den toeschietenden hoop vermoord. — FLORIS, niet minder dapper, het vermaak van een steekspel te *Antwerpen* beproevende, ontving er

eene

eene wonde, die hem eerst eene ziekte en vervolgens den dood veroorzaakte in het jaar 1258. Zie *Melis Stoke*, II. D. 4. B. vs. 29—48; en vooral de uitmuntende *Levensſchets van Floris Voogd van Holland, door Mr. J. C. de Jonge*, Subſtituut-Archivarius van het Rijk, te vinden in het *III. D. 1. St. der Verh. van de Maatſchappij der Ned. Letterk. te Leijden.*

Het lijk van FLORIS werd naar de Abdijkerk te *Middelburg* overgebragt, en daar met algemeene rouw ter aarde beſteld: ſchoon er niet gemeld wordt, dat eenig bijzonder Praalgraf voor hem zij opgerigt. Daar zou waarſchijnlijk ook de rustplaats geweest zijn voor de overblijfsels van zijnen koninklijken Broeder; maar de West-Vriezen hadden zich van het lijk meester gemaakt, en hetzelve, na het door zout tegen bederf bewaard te hebben, te *Hoogwoude*, diep onder den grond, begraven.

FLORIS, 's Konings zoon, en opvolger in de Grafelijke waardigheid over Holland en Zeeland, tot mannelijke jaren gekomen, deed de moordenaars van zijnen Vader zijne wraak gevoelen: en had ook in het jaar 1282 het zonderling geluk het gebeente van zijnen Vader weder te vinden, nadat het zes

en twintig jaren in den grond gelegen had.

Nadat FLORIS die dierbare overblijfsels met heiligen eerbied had beschouwd en doen reinigen, deed hij die leggen in eene zuivere kist; naar *Utrecht* brengen; plaatsen voor het hoog Altaar, en daar eenen plegtigen dienst doen voor de rust van 's Konings ziel. Zie *van Veldenaar fasciculus temporum*, *fol.* 294 *verso*, *edit.* 1480.

Na het afloopen dezer godsdienstige plegtigheid te *Utrecht*, was FLORIS bedacht, om de overblijffels van zijnen Vader naar eene veiliger plaats over te brengen. En nu werd het vorstelijk gebeente, waarschijnlijk gevernist en in eene kostbare kist gerangschikt, naar *Middelburg* overgebragt, alwaar het met Koninklijke pracht werd rondgevoerd en in het Koor der Abdijkerk (aan de Moedermaagd en St. Nikolaas gewijd) op eene kostbare graftafel of altaar nedergezet, naar het gebruik der Roomsche Kerk denkelijk met een kruisbeeld en waskaarsen versierd, gelijk men gewoon was te doen met de overblijfsels der Martelaren. Zie *Melis Stoke II. D.* 4 *B. vs.* 428—473, en andere schrijvers bij *Meerman II.* D. bl. 292 aangehaald; volgende hierin misschien het voorbeeld van Keizer Frederik den I., die het gebeente van Karel den Grooten in 't jaar 1172 te

te *Aken* gevonden hebbende, hetzelve in eene zilveren kist deed leggen en plaatſen in het Koor op het hoog Altaar. Zie *Noppi beſchreibung von Achen fol.* 10.

Daar ſtond nu de kist met het vorstelijk gebeente, voor aller oogen zigtbaar, in de nabijheid der overblijfsels van 's Konings Broeder FLORIS, en van zijne Echtgenoot ELIZABET *van Brunswijk*; een monument van den kinderlijken eerbied van FLORIS, en den Middelburgeren niet ſlechts tot een voortdurend bewijs zijner gunst, maar ook ter hunner aanmoediging om zich dezelve in 's Lands verdediging tegen magtige naburen waardig te blijven betoonen.

Toen echter deze ijver, bij het verloop des tijds, gelijk het mij voorkomt, wat bekoeld was, werd eensklaps de nagedachtenis van Koning WILLEM op eene uitſtekende wijze verlevendigd: trouwens zij was niet vergeten bij den Graaf WILLEM den III, uit het huis van Henegouwen. Drie en veertig jaren had reeds de lijkkist des Konings in de Abdijkerk ten toon geſtaan, toen Graaf WILLEM een uitſtekend bewijs gaf van zijnen eerbied voor de nagedachtenis zijns Oudooms.

Hij beval, en gelijk het ſchijnt bij herha-

ling, dat er in de Abdijkerk te *Middelburg*, ter eeuwige gedachtenis van den voortreffelijken Vorst en Heer WILLEM, weleer Koning der Romeinen, een lijkdienst zoude worden gesticht, om door een bekwaam Kapellaan op een altaar bediend te worden; aan wien hij zoo wel als aan zijne opvolgers eene jaarlijksche dotatie schonk van vijf en twintig Ponden tournois, te betalen uit de Tienden van *Oostkappelle*; ter eere Gods en ter vermeerdering der godsdienstige plegtigheden. De verdienstelijke Schrijver van 't *Leven van Koning Willem*, de beroemde *Meerman* heeft, in het tweede deel van dit voortreffelijk werk, dit charter bewaard.

En zoo bleef 's Konings nagedachtenis in dankbare en godsdienstige herinnering, staande de regering der Graven uit de huizen van Henegouwen, Beijeren en Oostenrijk. Maar onder het laatste huis werd een nieuwe luister toegevoegd aan de glorie van onzen WILLEM.

Of nu de koninklijke kist boven den grond zij blijven staan, of in het Grafelijk graf bij de overblijfsels van Willems Gemalin ELIZABET *van Brunswijk*, van FLORIS zijnen Broeder en van Gravin *Ada van Schotland* zij nedergelaten, is niet wel te beslissen. Koning

WIL-

WILLEM was de ſtichter der Middelburgſche Abdij. Maar dus ver was ter erkentenis zijner weldaden, tegen het gewoon gebruik, geenerlei openbaar eerbewijs opgerigt. Het kan dus niet vreemd voorkomen, dat de Abt van Middelburg daartoe aan den Keizer (misſchien bij gelegenheid van deszelfs verblijf binnen die Stad in het jaar 1540) eenig voorſtel gedaan hebbe, en dat hij door denzelven verwezen zij naar zijne Zuster, de Gouvernante der Nederlanden. Zij deed althans in het jaar 1542, volgens *Opmeer Operis Chronologici pag.* 657, den Abt *Floris van Schoonhoven* aanſchrijven, om ter eere des Konings eene ſchoone en deftige Graftombe te ſtichten, waarin de Vorstelijke overblijfsels zouden worden overgebragt. Aan dezen last begon men, naar het verhaal van *Reigersberg Chron. van Zeeland II. D bl* 92, in het jaar 1546 te voldoen; en na de voltooijing van het werk, zal de kist met het Vorstelijk geraamte, denkelijk met groote plegtigheid, zijn nedergezet in de vervaardigde rustplaats, onder eene ſierlijke grafzerk, die 's Konings gedaante en wapenrusting uitdrukten.

Volgens de getuigenis van *Boxhorn op Reigersberg Chronijk van Zeeland I. D. bl.* 152,

zou dit heerlijk werk, benevens vele andere kostelijkheden, *door brand en voornamelijk door de onbeschofte hand van beeldstormers zijn vernield.*

Wat den brand aangaat: er is groote reden van twijfeling of de schrijver wel goed onderrigt zij geweest; daar de brand, die in de Abdijkerk in het jaar 1568 voorviel, zich bepaalde tot de Vóór-kerk, zonder het Koor te beschadigen. En wat betreft de beeldstormers: zeker heeft ook hun geweld de Abdij getroffen; maar de Regering van *Middelburg* verzekerde 's Konings Raden, dat *Burchmeesters met eenige van het College zulke neerstigheid gedaan hadden, dat er veele gesalveert is geweest van de Kerkegoederen en ornamenten, namelick den grooten autaer in de Abdie, de Prinsen Sepulture en de boeken van de Librairie aldaar enz.* Het is nogtans niet onwaarschijnlijk, dat de Regering zich zelve en hare burgerij zoo veel mogelijk heeft willen verschoonen, en dat de toenmalige Abt, geen kans ziende om al het gebrokene, en dat voor eigen rekening, te herstellen, bij voorraad de Nis der Graftombe aan de binnenzijde der Kerk met een' dunnen muur heeft laten toemetselen, in de hoop, om bij gunstiger tijden het vol-

ko-

komen herſtel van alles, ook dat der geſchondene Graftombe, te bewerken.

Nimmer echter werd deze hoop vervuld. — De Grafzerk draagt nog de kenteekenen van meer dan gewonen aanval. Indien de drift der beeldſtormers in het jaar 1566 het vorſtelijk Praalgraf geſpaard had, zou de Regering der ſtad *Middelburg*, eenige jaren later, haren eerbied voor WILLEM, haren Koninklijken Schutsheer, op eene andere wijze hebben uitgedrukt: trouwens ter gelegenheid van het herſtel der Koor-Kerk in het jaar 1603, beſloot zij den 13 December deszelfden jaars, om, *ter eere van meergemelden* Vorst eene heerlijke Sepulture van blaauw of wit Arduin in het Koor der Abdij-Kerk in 't Portaal te doen oprigten. Schoon nu wel aan dit beſluit niet voldaan werd, waarſchijnlijk bij gebrek der noodige gelden, 's Konings nagedachtenis echter bleef in zegening, en het voornemen der Regering van *Middelburg* herleefde twee en twintig jaren later, waarvan evenwel, gelijk te voren, de uitvoering achter bleef. Het beſluit van den 19 November 1625, waarbij eenige Heeren gemagtigd werden om te ſpreken met den Ridder PIETER COURTEN, *aangaande het maken van (eene) Sepulture voor Coninck*

WILLEM *in de Coorekerk*, bleef zonder gevolg: het zij dat men het over de plaats niet eens is kunnen worden met den Ridder COURTEN, eigenaar eener naastgelegene Grafstede, het zij om andere redenen. Men was althans toen geneigd de Prinselijke Sepulture op eene andere plaats, dan in het jaar 1603 was bepaald, te stichten, en wel naast het glasraam, waaronder zich de nu ontdekte Grafzerk bevindt.

Reeds zijn er meer dan vijf en een halve eeuw verloopen, sedert het gebeente van Koning WILLEM herwaarts is overgebragt, — bijna drie eeuwen werd het met godsdienstigen eerbied bewaard, en bleef misschien een voorwerp van de gebeden en lijkzangen der Christenen.— Sedert de hervorming in Kerkbegrippen moge 's Konings nagedachtenis niet vergeten zijn; het Vorstelijk Praalgraf is verdwenen en WILLEMS overblijfsels zijn onzigtbaar geworden, verborgen in den muur van het Kerkgebouw.

Een gelukkig toeval gaf mij tot derzelver ontdekking, gelijk ik meen, aanleiding. Ik vond in het Koor der Abdij-kerk de grafzerk van den beroemden Geneesheer en Letterheld

HA-

HADRIANUS JUNIUS, waarnaar ik lang gezocht had, en dit deed in mij de begeerte herleven, om ook die van Koning WILLEM op te ſporen.

Sedert het jaar 1803, toen ik lid werd van den Raad der ſtad *Middelburg*, en kennis kreeg aan bovengemelde beſluiten van 1603 en 1625, heb ik mij toegelegd, om ſporen te vinden van de begraafplaats van bovengemelden Vorst, maar te vergeefs: tot het mij, naar aanleiding van een geſprek met den ouden Koster der Koor-kerk, BENOIST, in Maart des jaars 1817 is mogen gebeuren, mijne betamelijke nieuwsgierigheid, gelijk ik vertrouw, voldaan te zien.

Tegen den buiten muur der Koor-kerk, op het Koorkerkhof, zijn drie ſteenen huisjes, of loges, met afdaken, tegen de Kerk opgetrokken. In één derzelve, nevens de kamer des Kosters, vond ik toegang tot het geheim, waarnaar ik zocht. Het ſchijnt in het begin der voorgaande eeuw en nog vroeger tot een knekelhuis gebruikt te zijn, blijkens de afbeelding der Koor-kerk bij *Smallegange*, *Chron. van Zeeland*, *I^e. D. bl.* 28, en *Historie van 't Bisdom van Zeeland.*

Vergezeld van de Heeren P. J. BETHAAN

MA-

MACARÉ, Raad der ſtad *Middelburg*, en den Advokaat S DE WIND, beide beminnaars der Vaderlandſche Oudheden en Leden van 't Zeeuwsch Genootſchap der Wetenſchappen, trad ik dat afdak of ſchuurtje, door den timmerman der Kerken gebruikt wordende, binnen.

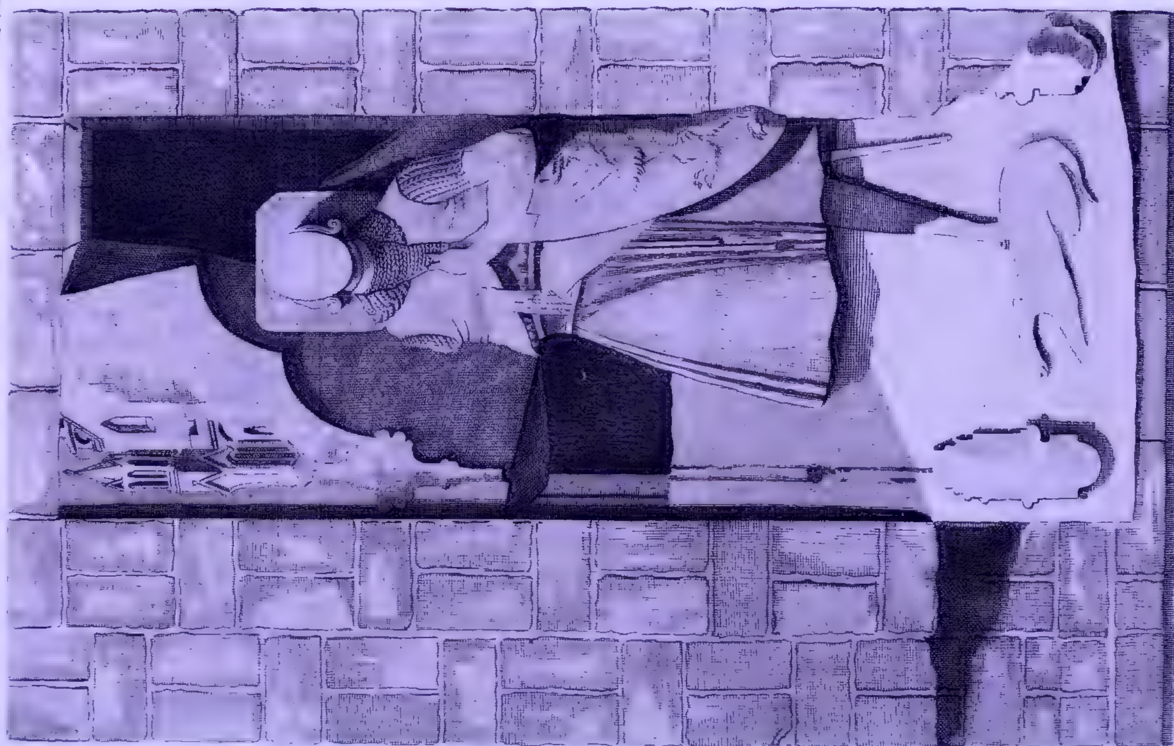
Aan deszelfs regterzijde, tegen over de deur, zagen wij tegen den buitenſten Kerkmuur en tusſchen deszelfs opgaande drummers een zwaar gemetſeld uitſtek of nis, en in den vóórmuur daarvan een gat, groot genoeg om ons, den eenen na den anderen binnen te laten; welk gat echter met losſe brikſteenen plagt te zijn opgevuld.

Met behulp van een lantaarn, in de Nis gegaan zijnde, zagen wij onder den boog daarvan, loopende van het hoofd- naar het voeteneind, eene blaauwe arduine platleggende zerk, gemetſeld tusſchen de drummers, en daarin, zoo wel als in den Kerkmuur, ter breedte van eenige duimen ingelaten. De ſteenen waren alle van dezelfde grootte en kleur.

Op de zerk vertoonde zich eene Ridders- of Krijgsmans gedaante, (waarvan het hoofd geſchonden is,) houdende een ſchild in de linkerhand (waarop zich de trekken van eenen

ſtaan-

ſtaanden Lee
voeten een' l
thiſche toren
ders opgaat,
Kerkmuur ve

De zerk v
gebroken, e
zakt, of ond
gebeente ond
van den hoo
ons bewaard

Van dit a
niets zigtbaa
ſteens - muur
zitbanken g
ook zeer nat
dat de bew
geraakt. Uit
door den ku
ter plaatſe z
naauwkeurig

Na van
Gouverneur
Burgemeeste
kennis gegev
Heer Mr. J

ſtaanden Leeuw opdoen) en hebbende aan de voeten een' liggenden hond; terwijl eene Gothiſche torenſpits aan de wederzijden des Ridders opgaat, ſchoon de linkerzijde onder den Kerkmuur verborgen zij.

De zerk was van boven en ter regterzijde gebroken, en de ſtukken of naar beneden gezakt, of onder het puin verborgen. Van het gebeente ontdekte men toen alleen een deel van den hoofdſchedel, dat zorgvuldig door ons bewaard werd.

Van dit alles echter was binnen de Kerk niets zigtbaar, daar de nis met een' halven ſteens-muur dikte was geſloten, waar tegen zitbanken getimmerd waren: het geen dus ook zeer natuurlijk aanleiding heeft gegeven, dat de bewuste grafplaats in vergetenis is geraakt. Uit de hier bijgevoegde afbeelding, door den kundigen Teekenaar J. H. REYGERS ter plaatſe zelve vervaardigd, zal men de zerk naauwkeuriger kunnen kennen.

Na van mijne ontdekking aan den Heer Gouverneur dezer Provincie en de Heeren Burgemeesteren van *Middelburg* te hebben kennis gegeven, trad ik in overleg met den Heer Mr. J. VERHEIJE VAN CITTERS,

Oud

Oud Raad van het voormalig Hof van *Holland*, *Zeeland* en *Westfriesland*, en wij besloten het puin uit het graf te doen wegruimen, door de gaten der zerk, en voorts het onderzoek verder voort te zetten.

Dit gebeurde op den twaalfden Mei 1817, wanneer zich de Heer P. J. RETHAAN MACARÉ ook bij ons vervoegde; en wij zagen, na wegruiming van het steenpuin, een volkomen menschelijk geraamte onder de zerk liggen, regtuit gestrekt, en met de voeten naar het Oosten gerigt: zijnde van den schedel, behalve het reeds daarvan gevonden deel, naderhand niets meer dan het onder-kakebeen en nog een ander stukje ontdekt.

Geenerlei opschrift vertoonde zich, ook niet op den rand der zerk, die door hamerslagen schijnt te zijn afgesplinterd; maar wel eenig verguldsel aan het harnas en aan de torenspits ter regterzijde.

De rustplaats van het geraamte was eene holligheid in den kapitàlen muur, of uitgehakt of gemetseld, lang, zeven en een' halve voeten van binnen; breed, twee voeten, en diep twee voeten en twee duimen; zijnde de vloer gemetseld. Wij vonden er in, verscheidene stukken van ijzeren banden, vertoonende de

splin-

ſplinters van hout, daaraan vastgehecht; eenige brokken ornament van blaauw en wit arduin; het hoofd van een klein arduinſteenen beëldje; eindelijk ſteenpuin en ſchaliën.

Ik heb het gebeente zorgvuldig doen verzamelen, in een kistje leggen, en, met een ſlot geſloten, doen overbrengen naar het Muſeum dezer ſtad, alwaar het is onderzocht door eenige Geneesheeren, leden van het Zeeuwsch Genootſchap der Wetenſchappen, die mij hebben verzekerd, uit de beſchouwing van het bekken, dat het ontdekt geraamte is dat van een' man, die eene lengte van ruim zes voeten moet gehad hebben. Het geen wel overeenkomt met de beſchrijving van 's Vorſten gedaante, welke de Heer *Meerman* uit oude ſchrijvers daarvan geeft.

Hieruit blijkt, dat dit geraamte niet zijn kan dat van de Gravin ADA, eene Schotſche Prinſes, de Weduwe van Graaf FLORIS den IV, hier begraven denkelijk in het jaar 1208; (zie *Kluit Hist. Crit. excurſu XI pag.* 497 *et in Codice Diplom. pag.* 339) noch ook dat van ELIZABET *van Brunswijk*, Weduwe van Koning WILLEM, overleden in het jaar 1266,

en

en in de Abdij alhier begraven: (zie *W. van Goudhoeven*, *Chronijk van Holland*, *fol.* 313.) nevens welker lijk het gebeente van haren echtgenoot zoude zijn nedergelegd, naar't verhaal van den Schrijver der *Historie van het Bisdom van Zeeland fol.* 13. of *Oudheden en Gestichten van Zeeland*, *I^e. D. bl.* 50; noch ook eindelijk dat van Graaf FLORIS *den Momboir*, Koning Willem's Broeder, in een tournoispel te *Antwerpen* gewond den 25 Maart 1258, en aan welke wonden hij is overleden en hier begraven in de Abdij den 7 Mei daaraanvolgende; volgens *Reigersberg Chron. van Zeeland*, *II. D. bl.* 88.

Trouwens de ondiepte van de in den Kerkmuur gemaakte bewaarplaats laat niet toe te gelooven, dat men een pas gevallen lijk, en dat wel in eene houten kist, zoude begraven boven den grond, daar de stank buiten allen twijfel, bij de uitoefening van den Godsdienst in de Abdijkerk, vooral in het Koor, zeer hinderlijk zoude geweest zijn.

Maar zoodanig was het niet met het gebeente van Koning WILLEM, gesneuveld in het jaar 1256, en toen, volgens het verhaal van *Melis Stoke II. D. bl.* 215, in een *Scrine* onder den grond begraven en in 1282 wedergevonden

den, gewasſchen en weder gelegd in eene *Scrine ſuverlike.* Dit kon zonder ongemak *boven den grond* bewaard worden. En dit is gebeurd, men leze het Verhaal van den *Klerk uit de lage Landen bij der Zee*, *bl.* 140 en 156. *Deze* Willem, zegt hij, *die edele Roomſche Konink word geſlagen, na dat hij Holland XXI jaer berecht hadde, en dat Roomſche Rijck voer alle gewelt Ridderlijcke beſcermt hadde VII jaer. Wiens gebeente noch* boven de aerde *ſtaen in eenre kiste ſuverlic gelegt tot Middelburg in 't Cloester; daer 't Grave Floris, zijn ſoon brochte uit Vrieslant.* En bl. 156, *Ende als die uijtvaart eerlick gedaen was, voir die Grave mit zijn Vaders gebeente van daer, en brochtet in den Cloester tot Middelburgh, daer 't noch beſlegen leit* boven *der aerde in eenre kisten.*

Guicciardin, die te *Antwerpen* woonachtig was, en welligt *Middelburg* bezocht heeft, die in en omtrent de jaren 1555 en 1556 in het Italiaansch heeft geſchreven en in het jaar 1566 uitgegeven, zijne *Beſchrijving van alle de Nederlanden*, ſprekende van de Abdij te *Middelburg*, gebouwd door willem Roomsch Koning, zegt: *en op deze plaetſe ligt hij en de*

de Koninginne IZABELLA *zijne huisvrouwe:* welkers Koninglijke Tomben men nog ziet; naar de Nederduitsche vertaling van *Kilianus fol.* 271, *Amst.* 1612, *in folio.* (*)

Ook verzekert *Goudhoeven l. cit. fol.* 343, dat de Abt Floris *van Schoonhoven*, *over* de Grafstede van Koning Willem eene betamelijke verhevene Tombe heeft doen stichten.

Men kan echter niet ontveinzen, dat de Ridderlijke kostume, met een bloot hoofd en een gemalied harnas, op de gevondene zerk, niet overëenkomt met WILLEM's Roomsch-Koninklijke waardigheid en met de zegels, die van hem voorhanden zijn en voorkomen op de eerste uitslaande plaat bij *Meerman II. D.* Hij voerde op zijne munten en dus ook waarschijnlijk op zijnen wapenrok een' zwarten Arend en een' rooden Leeuw; vergelijkt de vierde uitslaande plaat bij *Meerman*, en *Alkemade*, *Munt der Graven van Holland pag* 47. En zoo vindt men den Koning afgebeeld bij

Hadr.

(*) Volgens nader onderrigt van een' mijner Vrienden zouden de woorden *welkers Koninklyke Tomben men nog ziet*, in de oorspronkelijke Italiaansche uitgaaf van GUICCIARDIN, te Antwerpen in 't jaar 1567 in folio gedrukt, op pag. 207 niet te vinden zijn en dus komen voor rekening des Vertalers.

Hadr. Barlandus de Comitibus Hollandiæ pl. 39. *tegen over fol* 38; — bij *Goudhoeven fol.* 311; en bij *Vosmeer in libro*, cui titulus *Principes Holl & Zeel. pag.* 23: ſchoon deze afbeeldingen van later tijd zijn.

Gaarne erken ik, dat deze bedenking eenige zwarigheid oplevert.

WILLEM was Roomsch-Koning en als zoodanig hier te lande erkend, op welke wijze hij dan ook tot deze waardigheid ware verheven en daarin bevestigd: — doch de bedenking zou van meerder gewigt zijn, indien men kon bewijzen, dat de ontdekte zerk gelegd ware op last van 's Koning Zoon FLORIS den V: dit echter is onmogelijk en zelfs de zaak onwaarſchijnlijk. FLORIS het gebeente van zijnen Vader gevonden hebbende, ſtelde er eene eer in om die dierbare overblijfsels in eene kostbare kist *boven den grond* te bewaren, en voor aller oogen zigtbaar te houden: met oogmerk, waarſchijnlijk, om niet alleen de nagedachtenis van zulk eenen waarden en wreédelijk vermoorden Vader en dapperen Vorst in ſteeds durend aandenken te bewaren, maar ook vooral om, bij de beſchouwing daarvan, de Zeeuwen aan te vuren tot heldhaftige verdediging

van hunnen grond tegen de ſtrooperijen der Vlamingen, zoo fel op Zeeland gebeten. En zoo lag het Vorstelijk geraamte nog *boven den grond* in eene beſlagene, dat is, met ijzeren banden voorziene kist bewaard, toen de *Klerk der lage Landen* zijne Chronijk ſchreef en aan Graaf WILLEM den III. opdroeg, omtrent het jaar 1316.

Misſchien heeft deze herinnering den Graaf aangemoedigd, om in het jaar 1325 eene Capellanie te ſtichten, en plegtige lijkdienſten te bevelen voor de rust der ziel van zijnen Oud-oom.

Het was echter bewaard tot het tijdperk der regering van Keizer KAREL, die achting gewoon was te bewijzen aan de nagedachtenis van groote Mannen, die in het nederig *Biervliet* zelfs niet weigerde het graf te bezoeken van WILLEM BEUKELSZ, en zijner ziel rust toe te bidden, om een meer uitſtekend bewijs van eerbied aan de ſchim van den Roomſch-Koning te zien geven. Trouwens, gelijk hier boven reeds is aangemerkt, 's Keizers zuster de Landvoogdes MARIA, misſchien niet zonder kennis van haren Keizerlijken broeder, deed den roem van Koning WILLEM op eene glorieuſe wijze herleven. Zij beval den Abt

van

van *Middelburg*, FLORIS *van Schoonhoven*, in het jaar 1552, eene deftige Graftombe te doen maken voor 's Vorſten gebeente, en aan dezen last werd voldaan vier jaren later.

Wanneer ik nu in het Koor der Abdij - Kerk de overblijfsels eener zoo zeer gedistingueerde Graftombe ontdek, en nergens in dat gebouw de ſporen van eene dergelijke kan vinden, wat blijft er over, dan te beſluiten, dat zij die van den Graaf WILLEM den II is, en dat er goede redenen beſtaan, waarom hij ſlechts in een ridderlijk kostuum, zonder eenig blijk zijner elders bekleedde Koninklijke waardigheid, op de zerk vertoond wordt?

En die redenen meen ik, behoudens beter oordeel, dat niet ver te zoeken zijn.

Men leze met aandacht de uitmuntende beſchrijving van het leven en de bedrijven van den Graaf en Roomsch - Koning WILLEM, door den oordeelkundigen en ſchranderen MEERMAN, met ongemeene vlijt en naauwkeurigheid, door den druk gemeen gemaakt. Men herinnere zich, hoe onbezonnen WILLEM, op aanhitſing van Paus Innocentius den IV, het zwaard opnam tegen zijnen wettigen Heer, Keizer FREDERIK den II en deszelfs

Zoon den Roomsch-Koning KOENRAAD den IV; hoe ſchandelijk en onwettig de vloekban was, door den eerloozen Kerkvoogd bij herhaling over hem uitgeſproken; welke middelen van dwang en omkooping hij door zijnen gezant den Kardinaal Capùtio bezigde; welke beloften hij deed om zijn oogmerk te bereiken, zelfs de vergeving der zonden niet uitgeſloten; hoe ſchroomvallig en ſchoorvoetend de Keurvorſten, en dat nog van de zeven ſlechts drie, hunne toeſtemming gaven tot de verkiezing van WILLEM *van Holland*, pas twintig jaren oud; hoe zijne krooning te *Aken*, na eene langdurige belegering ingenomen, in de daad eene ziellooze eerbewijzing was; hoe zelfs na den dood van Keizer FREDERIK en zijnen Zoon KOENRAAD, en na de verkiezing en krooning van Koning WILLEM, de botſingen en twisten bleven voortduren; hoe aanzienlijke Rijksvorſten hem naar het leven ſtonden, één hunner zijne Gemalin ELIZABET wegvoerde en opſloot; hoe, met één woord, WILLEM het werktuig was der dolle wraak van Innocentius den IV tegen het Huis van Zwaben.

Redenen alle, waarom de voornaamſte Chronologiſche ſchrijvers, gelijk *Petavius*, en die van *l'Art de vérifier les Dates*, WILLEM Graaf

van *Holland* als een *Antirex*, en *Rival* van het wettig hoofd des Roomſchen Rijks, in de lijst der Westerſche Koningen en Keizers optellen.

En nu vraag ik: is het te vermoeden, dat KAREL, nu aan het hoofd des Duitſchen Keizerrijks geplaatst, en zoo jaloersch op de handhaving van zijn gezag tegen de aanmatigingen des Roomſchen Kerkvoogds, na van dit alles onderrigt te zijn, zoude hebben kunnen beſluiten om aan den Graaf WILLEM van *Holland*, op de te makene grafzerk de eereteekenen der waardigheid van Roomsch-Koning te geven? — Waartoe zoude zulks ook noodig geweest zijn, daar WILLEM hier niet in aanmerking kwam als *Roomsch-Koning*, maar als *Graaf van Holland en Zeeland*, als begiftiger der Abdij van Middelburg?

Hoedanig men ook hier omtrent denke; genoeg is het, (indien ten minſten dit gevolg uit het verhaalde kan worden afgeleid) dat het gemis der Koninklijke eereteekenen op de grafzerk, althans geen voldingend bewijs is, dat zij geenszins die van Koning WILLEM kan zijn.

Bovendien, indien de gevondene Graftombe

niet

niet die is van Koning WILLEM, waar is dan toch die *heerlijke Sepulture*, door FLORIS *van Schoonhoven* gesticht, gebleven? — Zij bestond nog in het jaar 1566, toen de Beeldenstormers in *Middelburg* ook hunnen ijver er aan koelden, en zij is naderhand nimmer weggeruimd, (zoo veel althans mij is gebleken), noch staande de regering van Philips, noch na dat *Middelburg* tot de Staatsche zijde is overgegaan.

Wij hebben alle de gelegenheden der Koor-Kerk met oplettendheid onderzocht, en nergens eenige sporen van eene andere *gedistingueerde* begraafplaats gevonden, dan die, welke wij gelooven te zijn, *van den Graaf en Roomsch Koning* WILLEM *den II.*

Maar, vraagt men mogelijk, zou het gevonden gebeente niet dat zijn van *Floris den Momboir*, en de zerk, daar boven gelegd, niet hem verbeelden, met het wapenschild van *Holland*, dat hij toch ook voerde?

Om over deze Vraag te oordeelen, moet men zich op de plaats zelve begeven en zich de uitwerking voorstellen, die de stank van een pas gevallen lijk, schoon in eene kist besloten en met een zerk bedekt, in eene hol-

lig-

ligheid des muurs van twee voeten diep, *gelijks den beganen grond*, in het Koor der Kerk en in de nabijheid van het groot altaar zoude hebben moeten veroorzaken; en men zal zich, gelijk ik mij voorſtel, moeten overtuigd houden, dat nimmer die plaats ter begrafenis van het lijk van FLORIS, of eenig ander pas geſtorven menſchelijk ligchaam, kan zijn verordend, en dat het eene vreemde afwijking zoude zijn geweest van de alom aangenomene en zeer natuurlijke gewoonte, om de lijken der afgeſtorvenen *onder* den grond te bewaren en ter verrotting over te geven.

Behoudens beter oordeel, het geen ik altoos bereid ben te eerbiedigen, meene ik het dus voor hoogstwaarſchijnlijk te mogen houden, dat het door mij ontdekt geraamte, is dat van den Graaf en Roomsch-Koning WILLEM den II., en dat de grafzerk, daar boven gelegd, dezelfde is, die door den Abt van *Middelburg* FLORIS *van Schoonhoven*, op last der Land-Voogdes, ter eere des Konings, in het jaar 1546 vervaardigd is, en daar geplaatst.

Dit is in allen gevalle buiten tegenſpraak: de ſtoffelijke overblijfsels van Koning WILLEM en van zijnen Broeder FLORIS, zijn in de jaren 1258 en 1282 naar de Abdij-Kerk van

Mid-

Middelburg overgebragt. Alle teekenen van eerbiedige herinnering zijn verdwenen. De tijden die wij beleven, leveren gedurig bewijzen op van eerbied voor de nagedachtenis van groote mannen; het zij dat hunne borstbeelden aan de openbare befchouwing worden aangeboden, het zij er eerezuilen voor gefticht worden, of dat hunne asch naar heerlijker rustplaatfen worde overgebragt.

Hoe vele Vorften en Staatsmannen waren er al werkzaam aan de bewaring der nagedachtenis van dezen WILLEM, en wat is er overgebleven van hunne pogingen? — Misfchien behoort het tot den fmaak onzer tijden om éénmaal aan zoo vele wenfchen te voldoen.

Ik heb althans mij verpligt geoordeeld aan Zijne Excellentie, den Heer Kommisfaris Generaal van Kunsten en Wetenfchappen, van mijne ontdekking kennis te geven, en naderhand de vrijheid genomen, om aan Zijne Majesteit den KONING voor te ftellen, de oprigting van een klein Monument ter herinnering der verduisterde nagedachtenis van den Roomsch Koning WILLEM den II; doch ik had mij niet durven vleijen met een zoo gunstig en zoo fpoedig befluit, als uit de aanfchrijving van boven-

ge-

gemelden Heer Kommisſaris generaal van den 30 April 1818, ter mijner kennis is gekomen.

Het heeft toch Zijner Majesteit behaagd niet alleen mijnen voorſlag goed te keuren, maar bovendien te bepalen, dat zoo wel ter eere van FLORIS, den verdienstelijken Voogd van Holland, Wetgever en Beſchermer van Zeeland, als van zijnen Broeder den Graaf en Roomsch-Koning WILLEM den II, een openbaar eerbewijs zou worden opgerigt.— En bij eene aanſchrijving van zijne Excellentie den Minister voor het publiek Onderwijs, de Kunsten en Wetenſchappen, van den 16 Januarij 1819, ben ik tot het doen vervaardigen der beide gedenkſtukken gemagtigd, ingevolge de modellen en opſchriften, mij toegezonden.

Ingevolge de magt mij door Z M. den Koning gegeven, heb ik gedacht wel te doen beide de voorzeide Monumenten te doen plaatſen in het ligchaam der Abdij of Nieuwe Kerk te *Middelburg*, en niet in 't Koor derzelve, of de Koor-Kerk, alwaar de ſtoffelijke overblijfsels van WILLEM en FLORIS zijn nedergelegd. Niet lang geleden (in Augustus 1820) zijn deze gedenkſtukken daar opgeregt, op de geſchiktſte plaats in dat Kerkgebouw, en wel in den muur tegen over den ingang bij den Abdijtoren.

Zij

Zij bestaan in twee witte marmeren platen, hoog 7 voeten en 8 duimen en breed 4 voeten en 8 duimen, gevat in lijsten van zwarten steen, en op de kroonstukken versierd met de attributen der waardigheden, aan ieder der Vorstelijke personen toekomende.

Op de bovengemelde witte platen leest men in vergulde Romeinsche letteren deze twee Opschriften:

Op dat van den Roomsch-Koning WILLEM:

TER GEDACHTENIS
VAN
WILLEM
GRAAF VAN HOLLAND
ROOMSCH-KONING
OMGEKOMEN IN WEST-FRIESLAND
DEN XXVIII JANUARIJ MCCLVI
EN BEGRAVEN TE HOOGWOUDE
ZIJNDE HET GEBEENTE
NAAR DE ABDIJ KERK
VAN MIDDELBURG OVERGEBRAGT
DOOR ZIJNEN ZOON
FLORIS DEN VIJFDEN
GRAAF VAN HOLLAND EN ZEELAND
IN HET JAAR MCCLXXXII.

en

en op dat van FLORIS den *Voogd:*

TER GEDACHTENIS

VAN

FLORIS

VOOGD VAN HOLLAND

WETGEVER EN BESCHERMER

VAN ZEELAND

BROEDER VAN DEN GRAAF

EN ROOMSCH-KONING WILLEM

DEN XXV MAART MCCLVIII

TE ANTWERPEN

OVERLEDEN

EN IN DE ABDIJ-KERK

TE MIDDELBURG BEGRAVEN

DEN VII MEI DESZELFDEN JAARS

MCCLVIII.

Moge de beschouwing derzelve dienen, niet alleen ter herinnering der nagedachtenis van twee Lands-Heeren, die voor de belangen van *Zeeland* de grootste diensten gedaan hebben, maar te gelijk ook, tot opwekking der dankbare erkentenis aan onzen Koning, die wederom aan deze Stad dit nieuw bewijs zijner goedheid en weldadigheid wel heeft gelieven te geven.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

